

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
15 & 16 Οκτωβρίου 2001
Σητεία, Κρήτη

PROCEEDINGS
SYMPOSIUM
TOURISM IN PROTECTED AREAS IN GREECE
October 15 & 16, 2001
Sitia, Crete

ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ - ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ

THE GOULANDRIS NATURAL HISTORY MUSEUM
GREEK BIOTOPE/WETLAND CENTRE

Η παρούσα έκδοση υλοποιήθηκε με συγχρηματοδότηση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, του Υπουργείου Γεωργίας-Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος, της Ιεράς Μονής Τοπλού και του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων-Υγροτόπων, στο πλαίσιο του έργου Life-Φύση "Μέτρα διατήρησης για το φοινικόδασος του Βάι" με βάση το συμβόλαιο Αρ. Β4-3200/443/98 μεταξύ της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Γενική Διεύθυνση Περιβάλλον) και του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας.

The present work was co-funded by the Commission of European Communities, the Ministry of Agriculture-General Secretariat for Forests and the Natural Environment, the Holy Monastery of Toplou and the Greek Biotope/Wetland Centre in the context of the Life-Nature project "Conservation measures for the palm forest of Vai, Greece" (Contract No B4-3200/443/98 between the Commission of European Communities-Directorate General Environment and The Goulandris Natural History Museum).

Επιμέλεια έκδοσης: Χρυσούλα Λιόντα

Editing: Chrysoula Lionta

Σελιδοποίηση: Σταύρος Υφαντής

Layout: Stavros Yfantis

Φωτογραφία εξωφύλλου: Νίκος Κυφωνίδης

Cover photo: Nikos Kifonidis

Επιτρέπεται η ολική ή μερική αναδημοσίευση κειμένων και χαρτών μόνο μετά από έγγραφη άδεια του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων-Υγροτόπων (EKBY).

No part of this publication may be reproduced without the prior written permission of the Greek Biotope/Wetland Centre (EKBY).

ISBN: 960-7511-16-6

Η πλήρης αναφορά στην παρούσα έκδοση είναι:

Κακούρος, Π. (συντονιστής έκδοσης). 2002. Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα. Πρακτικά Συμποσίου, Σητεία, Κρήτη, 15 & 16 Οκτωβρίου 2001. Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων. Θέρμη. 264 σελ.

This document may be cited as follows:

Kakouros, P. (editor). 2002. Tourism in protected areas in Greece. Symposium proceedings, Sitia, Crete, October 15 & 16, 2002. Greek Biotope/Wetland Centre. Thermi, Greece. 264 p.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
15 & 16 Οκτωβρίου 2001
Σητεία, Κρήτη

ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΑΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ - ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ

Πρόλογος

Μία από τις σπουδαιότερες εξελίξεις της δεκαετίας 1990-1999 στα θέματα διατήρησης της φύσης στη χώρα μας ήταν η έναρξη εφαρμογής της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ. Η Ελλάδα, έως σήμερα, έχει προτείνει να ενταχθούν στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο προστατευόμενων περιοχών (γνωστό και ως Δίκτυο NATURA 2000) 324 περιοχές της και έχει προχωρήσει σε ποικίλα μέτρα που προωθούν τη διατήρηση και την αειφορική διαχείρισή τους.

Μία από τις αξίες των προστατευόμενων περιοχών είναι η αναψυχική η οποία απορρέει από τις φυσικές λειτουργίες που επιτελούν οι περιοχές καθώς και από διάφορα φυσικά και ανθρωπογενή γνωρίσματα. Η αξία αυτή αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών, δηλαδή, κίνητρο και βάση ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων.

Έχει θεωρητικά και πρακτικά αναγνωρισθεί η αρχή κατά την οποία η τουριστική χρήση μιας φυσικής περιοχής όχι μόνο δεν είναι ασύμβατη με τους σκοπούς ανακήρυξής της ως προστατευόμενης, αλλά μπορεί να συμβάλλει στην εκπλήρωση αυτών των σκοπών. Ειδικότερα στην Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει και παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της υπαίθρου, ώστε να βοηθηθεί ο αγροτικός πληθυσμός να συγκρατηθεί στις εστίες του. Η εφαρμογή, όμως, της θεωρίας στην πράξη δεν είναι εύκολη. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές, αν δεν ασκηθεί με βάση την αειφορία, μπορεί να είναι ζημιογόνος γι' αυτές.

Οι περιοριστικοί παράγοντες της εφαρμογής του αειφορικού τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές και οι προσεγγίσεις που μπορούν να ακολουθηθούν για την άρση τους αποτελεί διεθνές θέμα πρώτης προτεραιότητας που προβληματίζει τόσο τους ασχολούμενους με τη διατήρηση της φύσης όσο και την τουριστική βιομηχανία. Μια ένδειξη της συμμετοχής του ΕΚΒΥ σε αυτόν τον προβληματισμό είναι η οργάνωση του Συμποσίου "Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα".

Θετικό γνώρισμα του συμποσίου και των πρακτικών αυτών είναι η μεγάλη ποικιλία των πλευρών από τις οποίες εξετάσθηκε το θέμα του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές: πολιτική, διοικητική, επιστημονική, επιχειρηματική, ηθική.

Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στις γνώμες της τοπικής κοινωνίας γιατί αυτή θα δεχθεί τις ωφέλειες της αειφορικής άσκησης του τουρισμού ή τις ζημίες από την εξακολούθηση των σφαλμάτων του παρελθόντος. Η πρόκληση για τη διοίκηση, τους ειδικούς επιστήμονες και τις περιβαλλοντικές οργανώσεις είναι να ενημερώνουν πληρέστερα από ό,τι στο παρελθόν τον τοπικό πληθυσμό και να τον κινητοποιούν ώστε να συμμετέχει σε όλες τις αποφάσεις.

Τα παραδείγματα έργων αειφορικού τουρισμού που παρουσιάστηκαν από την Ελλάδα και άλλες χώρες είναι πολύτιμα για άντληση διδαγμάτων. Δυστυχώς, σύμφωνα με την πείρα του ΕΚΒΥ από τη Μεσόγειο, σπανίως οι υπεύθυνοι των έργων αυτών δημοσιοποιούν ευρύτερα την πείρα τους. Εξαίρεση βέβαια αποτελούν τα έργα που υλοποιούν περιβαλλοντικές οργανώσεις (π.χ. το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση) γιατί φροντίζουν να εντάσσουν τη δημοσιοποίηση στις βασικές δραστηριότητες του έργου.

Όταν πριν από λίγα έτη ολοκληρώθηκαν τα έργα της αναγνώρισης και της χαρτογράφησης των τύπων οικοτόπων κλπ. που απαιτούσε η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, είχε εκφραστεί η επιφύλαξη από την πολιτική ηγεσία ότι *“η ένταξη τόσων πολλών και μεγάλων περιοχών σε καθεστώς προστασίας θα εμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη”*. Εύλογη είναι η επιφύλαξη όταν δεν καταβάλλονται αρκετά ισχυρές προσπάθειες να πληροφούνται πλήρως οι πολιτικοί ότι οι προστατευόμενες περιοχές (και γενικότερα το φυσικό περιβάλλον) δεν είναι μόνο οικολογικό και πολιτιστικό κεφάλαιο αλλά και μέγα οικονομικό κεφάλαιο. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα και ενθαρρυντικά σημεία αυτού του συμποσίου είναι ότι η ανωτέρω επιφύλαξη βαθμιαία αίρεται. Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν βάσεις της οικονομικής ανάπτυξης. Όχι, βέβαια, του προτύπου της ανάπτυξης της περιόδου 1960-1990 που αποδείχθηκε υποανάπτυξη.

Π.Α. Γεράκης

Καθηγητής Οικολογίας ΑΠΘ

Πρόεδρος Εκτελεστικού Συμβουλίου ΕΚΒΥ

Περιεχόμενα

A. Χαιρετισμοί

Χαιρετισμός του Σεβασμιοτάτου Μητροπολίτου Ιεραπότνης και Σητείας7

Χαιρετισμός του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Κρήτης9

Χαιρετισμός εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης
Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος 11

Χαιρετισμός Νομάρχη Λασιθίου 12

Χαιρετισμός Δημάρχου Ιτάνου 13

B. Έναρξη συμποσίου

Η εξέλιξη του τουρισμού και οι σύγχρονες τάσεις
Σπύρος Ντάφης..... 15

Γ. Θεσμικό πλαίσιο - Στρατηγικές

Η τουριστική ανάπτυξη και η πολιτική για τον οικότουρισμό
Αλέξης Χατζηδάκης21

Οι προστατευόμενες περιοχές και η προστασία της φύσης:
παγκόσμια και ελληνική πραγματικότητα
Χρήστος Χρυσομάλλης29

Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές: μορφές και παραδείγματα
ανάπτυξης στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες
Πάρις Τσάρτας37

Δ. Οι απόψεις των φορέων - χρηστών

Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη
τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές
Θεόδωρος Πατεράκης49

Η πείρα των περιβαλλοντικών οργανώσεων από την ανάπτυξη
του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές
Ελένη Σβορώνου55

Έργα και προγράμματα του Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού <i>Νίκος Πετράκης</i>	61
Οι σύγχρονες επιχειρηματικές πρακτικές για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων <i>Πάρις Δροσινάκης</i>	67
Οι τουριστικές επιχειρήσεις και το περιβάλλον - Σύστημα Περιβαλλοντικής Προστασίας για τον αειφορικό τουρισμό στα νησιά <i>Αγγελική Δημητρίου και Βενιαμίν Καρατζόγλου</i>	75
Ε. Δυνατότητες εφαρμογής	
Βιωσιμότητα και περιφερειακή ανάπτυξη: ο ρόλος του τουριστικού τομέα στη Νότια Ευρώπη <i>Μιχάλης Μοδινός</i>	87
Η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού <i>Gillian Wallace</i>	93
Οι οικοτουριστικές δραστηριότητες στην περιοχή του υγροτόπου Κερκίνης <i>Θεόδωρος Ναζηρίδης</i>	103
Ο οικοτουρισμός στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου <i>Κώστας Α. Κατσελίδης, Ανατολή Σ. Τογρίδου και Ιωάννης Δ. Παντής</i>	107
Αειφορική ανάπτυξη και οικολογικός τουρισμός στις κοιλάδες των ποταμών Έζουσας, Ξέρου και Διαρίζου της Ανατολικής Πάφου και στην ορεινή περιοχή της Σητείας <i>Αντώνης Ανηψητάκης</i>	109
Ο τουρισμός και η προστασία στο φοινικόδασος του Βάι: δύο αντικρουόμενες δράσεις; <i>Βασιλική Τσιαούση</i>	119
ΣΤ. Κλείσιμο συμποσίου	
Επίλογος <i>Στέφανος Φωτίου</i>	127
Κατάλογος συμμετεχόντων	131

Χαιρετισμός του Σεβασμιοτάτου Μητροπολίτου Ιεραψύτνης και Σητείας

Το συμπόσιο αυτό αποτελεί, ως γνωστό, μέρος των επιστημονικών, αναπτυξιακών και οικονομικών προσπαθειών και έχει σκοπό να ανοίξει νέους δρόμους και προοπτικές για την αξιοποίηση των φυσικών πόρων κάτω από ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει ότι ο τουρισμός παίρνει τέτοια μορφή, που συμβάλλει στην ανάπτυξη τουριστικών υπηρεσιών ποιότητας και ταυτόχρονα αποφέρει οικονομικό κέρδος.

Η επίτευξη κέρδους δεν είναι ασυμβίβαστη με τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, ούτε με το Δίκτυο NATURA 2000, αρκεί να υπάρχει σωστός σχεδιασμός, σωστή επικοινωνία με τα κέντρα ελέγχου και αποφάσεων του δημοσίου τομέα και τους ενδιαφερόμενους φορείς. Η αυθαίρετη δόμηση, η έλλειψη προστασίας και η απόλυτη στάση ατόμων που μονοπωλούσαν έως σήμερα την τουριστική δραστηριότητα με καθαρά κερδοσκοπικά και πολιτικά οφέλη, πρέπει να σταματήσουν.

Ο τουρισμός αποτελεί το μεγαλύτερο εγχώριο προϊόν και αφήνει κέρδος διαθέσιμο για την αξιοποίηση του φυσικού πλούτου και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτή η πανθομολογούμενη και πολυσυζητημένη υπόθεση που λέγεται “προστασία του περιβάλλοντος”, γίνεται δύσκολα κατανοητή από ανθρώπους χωρίς προοπτικές και πνευματική υποδομή. Κατά συνέπεια είναι αδύνατη και η προσφορά τους.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία μας, της οποίας το πηδάλιο θεοφιλώς και θεαρέστως κατέχει το στιβαρό χέρι της ΑΘΠ του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ Βαρθολομαίου με την εγνωσμένη σε όλους μας διορατικότητα και ευαισθησία στα θέματα του φυσικού περιβάλλοντος, εγκαινιάζει μια νέα εποχή στην 3η μ.Χ. χιλιετία.

Η βάση για να δούμε σωστά και με καθαρά μάτια τον κόσμο που μας περιβάλλει, αλλά και τον άνθρωπο, είναι η Δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου. Ο κόσμος και ο άνθρωπος αποτελούν διαχρονικά θέματα στην παγκόσμια σκηνή και απασχολούν ήδη από την εποχή της μυθολογίας όλη την ανθρωπότητα, τη φιλοσοφική σκέψη, τις θρησκευολογικές ερμηνείες, τις έρευνες και τα πειράματα

των θετικών επιστημών, αλλά και κατά τρόπο πιο συγκεκριμένο και κοντινό μας, τους θεσμούς, τα κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς, τις επιστήμες, τα κέντρα ερευνών και ανάπτυξης και φυσικά την Εκκλησία και τη θεολογία της.

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τις δυο αυτές πραγματικότητες, γιατί αν δεν τοποθετηθεί ο καθένας μας σωστά απέναντι σ' αυτόν τον "εν σμικρώ Μέγα Κόσμο" που είναι ο άνθρωπος, πώς θα εκτιμήσει το απέραντο σύμπαν και τη χρησιμότητά του;

Το Οικουμενικό μας Πατριαρχείο με την επίκαιρη πρωτοβουλία του έχει καθιερώσει παγκόσμια ημέρα εορτής προστασίας του περιβάλλοντος την 1η Σεπτεμβρίου, αρχή της Ινδικτιώνος, του εκάστοτε Εκκλησιαστικού Έτους. Η Μητέρα Αγία του Χριστού Μεγάλη Εκκλησία δεν μπορούσε να μείνει αδιάφορη, ούτε να μην υψώσει τη φωνή της και να γνωστοποιήσει την προβληματική Της σε ένα τόσο σπουδαίο παγκόσμιο, πανανθρώπινο, οικουμενικό και αγωνιώδες θέμα των καιρών μας. Προσκαλεί και προκαλεί, λοιπόν, όλους μας συνειδητά και υπεύθυνα να πάρουμε θέση.

Ευχόμαστε ολόψυχα, με τις Σεπτές Πατριαρχικές ευχές και ευλογίες, να έχει άριστη και επιτυχή έκβαση το συμπόσιό μας, να εξαχθούν ωφέλιμα και εποικοδομητικά συμπεράσματα και να συμβάλλει στην τουριστική ανάπτυξη της παραμελημένης περιοχής μας, για ένα περιβάλλον με πρόσωπο, με "πνοή Θεού", προσφιλές στον άνθρωπο και όχι στη μηχανική παραγωγή προϊόντων για κατώτερα είδη.

Ο άνθρωπος χράται του κόσμου, αλλά δεν καταχράται του κόσμου, γιατί μέσα από τον κόσμο, το ήρεμο και γαλήνιο φυσικό περιβάλλον σίγουρα μπορεί να ανακαλύψει τον Δημιουργό Θεό.

Μητροπολίτης Ιεραπότνης και Σητείας
Ευγένιος

Χαιρετισμός του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Κρήτης

Επιθυμώ να συγχαρώ την οργανωτική επιτροπή για το συμπόσιο αυτό. Πιστεύω ότι πολλά παρόμοια θα πρέπει να γίνονται στη χώρα μας, για να θέσουν στο τραπέζι του διαλόγου και των αποφάσεων την πολιτική ηγεσία η οποία πρέπει να προωθεί ακόμα περισσότερο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη, μέσω της συνεργασίας με τις τοπικές κοινωνίες. Ιδιαίτερος σπουδαίο είναι το θέμα των χρήσεων γης. Ήρθα εδώ, γιατί πιστεύω ότι αυτή η περιοχή θα μπορέσει να παίξει καθοριστικό ρόλο για τον τουρισμό της Κρήτης και θα προσδώσει μια άλλη ταυτότητα τουριστικής ανάπτυξης, σε συνδυασμό με το μεγάλο θέμα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Σε όλη αυτή την προσπάθεια σημαντική είναι και η συμβολή της εκκλησίας.

Αν και η Κρήτη είναι μία από τις περιοχές της Ελλάδας που έχει τεράστιες δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να αλλάξει το υφιστάμενο τουριστικό πρότυπο. Η κοινωνία όμως δεν μπορεί να περιμένει τη γραφειοκρατία να αποφασίσει για την ανάπτυξή της. Η διοίκηση πρέπει να προωθεί με γρήγορους ρυθμούς το θεσμικό πλαίσιο, διότι θα έρθει μια άλλη εποχή όπου θα συζητάμε πάλι για αειφόρο ανάπτυξη, αλλά η καταστροφή στο περιβάλλον θα είναι τεράστια. Είμαι από αυτούς που προβληματίζονται πολύ για τα θέματα του περιβάλλοντος και πιστεύω ότι η πολιτεία θα πρέπει να ιεραρχήσει ορισμένα πράγματα με κριτήρια πέρα από το οικονομικό κέρδος και να ολοκληρώσει γρήγορα τις διαδικασίες για τον χωροταξικό σχεδιασμό που έχει ξεκινήσει εδώ και μια δεκαετία. Έτσι το πολύ σημαντικό πείραμα για τον τουρισμό που ξεκινάει στη Σητεία θα μπορέσει να γίνει υπόδειγμα για την τουριστική ανάπτυξη της νότιας πλευράς της Κρήτης.

Σε παγκόσμιο επίπεδο η Ελλάδα διατηρεί ακόμη καλή περιβαλλοντική εικόνα, παρά τις όποιες δυσμενείς επιδράσεις, και θαρρώ ότι ο κόσμος θα δει ότι η Ελλάδα είναι από τα καλύτερα σημεία του πλανήτη και επομένως έχουμε μεγάλη ευθύνη να προστατεύσουμε το περιβάλλον μας. Ειδικά για την Κρήτη πιστεύω ότι ο συνδυασμός του τουρισμού, της ανάπτυξης, της οικολογικής προστασίας, της ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος είναι η ορθή οδός.

Θέλω να δώσω συγχαρητήρια στο διεθνές αυτό συμπόσιο και νομίζω ότι τα αποτελέσματά του θα πρέπει να περάσουν στους πολιτικούς σε όλα τα επίπεδα, αλλά και στην τοπική κοινωνία.

Αθανάσιος Καρούντζος

Γενικός Γραμματέας Περιφέρειας Κρήτης

Χαιρετισμός εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος

Σας καλωσορίζω εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος. Θα ήθελα να συγχαρώ το ΕΚΒΥ για την τόσο σημαντική του πρωτοβουλία να διοργανώσει αυτό το συμπόσιο με αντικείμενο “Ο Τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές”.

Στην εποχή μας, με την τάση του σύγχρονου ανθρώπου για έξοδο στην ύπαιθρο και για επαφή με τη φύση, οι προστατευόμενες περιοχές απέκτησαν δυνατότητες όχι μόνο για τη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς, αλλά και για την οικονομική ανάπτυξη απομακρυσμένων ή μειονεκτικών περιοχών. Οι δυνατότητες αυτές συνδέονται με την εξυπηρέτηση ενός συνεχώς αυξανόμενου αριθμού επισκεπτών, που έρχονται στις προστατευόμενες περιοχές και δημιουργούν νέες προοπτικές για την αναζωογόνηση της περιφέρειας, ιδιαίτερα όταν είναι δυνατός ο συνδυασμός της απόλαυσης της φύσης με την περιήγηση σε ιστορικά και αρχαιολογικά μνημεία, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας.

Ο τουρισμός μέσα και κοντά στις προστατευόμενες περιοχές είναι ευπρόσδεκτος αν σέβεται τα ιδιαίτερα οικολογικά γνωρίσματα κάθε περιοχής (όπως π.χ. ο τουρισμός που βασίζεται στην απόλαυση της φύσης, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο εκπαιδευτικός τουρισμός).

Γενικά, ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να αποτελεί μέσο για να επιτευχθούν οι στόχοι ανακήρυξής τους ως προστατευόμενων, για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, αλλά και για την ανάπτυξη, την ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης και την ενίσχυση της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινωνιών. Εξάλλου οι τουριστικές δραστηριότητες και υποδομές που καταστρέφουν την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, είναι ασυμβίβαστες και με τον αιεφορικό τουρισμό και την αιεφορική ανάπτυξη γενικότερα.

Εύχομαι την επιτυχία του συμποσίου, κάτι άλλωστε που εξασφαλίζει η φιλοξενία της τοπικής κοινωνίας και η ομορφιά της περιοχής.

Παναγιώτης Δρούγας
Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης και Προστασίας
Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος

Χαιρετισμός Νομάρχη Λασιθίου

Σας συγχαίρω για τη σημαντική πρωτοβουλία σας σχετικά με ένα τόσο καίριο θέμα που αφορά όλους μας στον Νομό Λασιθίου, αλλά και στην Κρήτη και εκφράζω το ενδιαφέρον μου για την επιτυχία των εργασιών σας.

Το Βάι αποτελεί μια ειδικά προστατευόμενη περιοχή που περιγράφεται και στη Σύμβαση της Βαρκελώνης για την προστασία της θάλασσας της Μεσογείου, αλλά και στο ελληνικό και κοινοτικό δίκαιο και τις διεθνείς συμβάσεις. Και θα είναι πάρα πολύ χρήσιμο να ακούσουμε προτάσεις και επισημάνεις που θα βοηθήσουν την Τοπική Αυτοδιοίκηση να δει το μέλλον της περιοχής.

Εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες σας.

Γιάννης Παπατσάκωνας
Νομάρχης Λασιθίου

Χαιρετισμός Δημάρχου Ιτάνου

Το θέμα της εκδήλωσης “Ο Τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα” είναι ένα θέμα επίκαιρο, ιδιαιτέρως για την περιοχή μας.

Είναι γνωστό σε όλους ότι στην περιοχή της Ανατολικής Κρήτης, στη Σητεία, στον Δήμο Ιτάνου, υπάρχει ένας πλούτος, φυσικός και πολιτισμικός. Δεν είναι τυχαίο ότι σε πρόσφατο συνέδριο είχαμε μια πληθώρα ανακοινώσεων σχετικά με τους αρχαιολογικούς χώρους της Ανατολικής Κρήτης. Η τοπική κοινωνία σέβεται τον πλούτο αυτό και τον προστατεύει χρόνια τώρα. Η περιοχή αυτή προσφέρεται για αρχαιολογικό τουρισμό, για οικοτουρισμό, για εναλλακτικό τουρισμό. Για όποιο είδος τουρισμού, για όποιο είδος ανάπτυξης και αν μιλήσουμε, είναι απαραίτητο να μας απασχολήσουν και οι υποδομές, οι οποίες λείπουν, όπως δρόμοι ή άλλες τουριστικές υποδομές.

Έτσι φθάνουμε στην έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού, παρά τη σωρεία σχετικών μελετών. Η Ειδική Χωροταξική Μελέτη έχει ξεκινήσει εδώ και μια δεκαετία και ακόμα δεν υπάρχουν αποτελέσματα. Η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη έχει παραληφθεί, χωρίς όμως να έχει προχωρήσει η προβλεπόμενη από τον νόμο έκδοση των σχετικών υπουργικών αποφάσεων και προεδρικών διαταγμάτων. Υπάρχει, επίσης, η προτεινόμενη περιοχή NATURA. Τέλος, υπάρχει και το χωροταξικό Κρήτης το οποίο έχει παραληφθεί αλλά δεν ξέρω σε ποιο στάδιο βρίσκεται.

Στον ουρανό της περιοχής αιωρούνται σύννεφα, τα οποία δεν ξέρεις πραγματικά αν θα σχηματίσουν μια βροχή η οποία θα είναι καλή για την περιοχή ή θα είναι μια καταιγίδα. Θα πρέπει να προχωρήσουμε επιτέλους μετά από τόσα έτη και να έχουμε καθαρούς τους κανόνες στο θέμα αυτό: τι επιτρέπεται, τι απαγορεύεται στην περιοχή, ιδιαιτέρως στον Δήμο Ιτάνου, που πρέπει να σας πω ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό του βρίσκεται κάτω από καθεστώς προστασίας. Μια προστασία που δεν θα πρέπει να μείνει επί χάρτου. Δεν θα πρέπει να έχουμε μόνο την επί χάρτου προστασία ή την επί χάρτου ανάπτυξη, όπως πολύ εύστοχα είχε αναφερθεί παλαιότερα. Θα πρέπει η προστασία να είναι και ενεργητική και, όπως προανέφερα, να ξεκαθαρίζονται “οι κανόνες του παιχνιδιού”.

Ο Δήμος Ιτάνου με τις μικρές του δυνάμεις προσπάθησε από την αρχή να συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση. Ιδιαίτερως για την περιοχή του Βάι, έχουμε προτείνει και θεωρούμε ότι είναι σημαντικό η διαχείρισή του, η προστασία του, να ανατεθεί σε έναν ενιαίο φορέα διαχείρισης και προστασίας, ο οποίος, για παράδειγμα, θα μπορούσε να λάβει τη μορφή που προβλέπεται από το άρθρο 15 του Νόμου για τον χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη ή μια άλλη μορφή που προσιδιάζει περισσότερο με την περιοχή. Χρειάζεται, όμως, γιατί έχουμε τον κίνδυνο από ξηρά και θάλασσα. Είχαμε το ναυτικό ατύχημα με την προσάραξη πλοίου κοντά στην περιοχή του Βάι. Έχουμε ζητήσει σταθμό αντιρύπανσης που ταχέως θα μπορεί να επέμβει στην ανατολική περιοχή, στα νότια παράλια. Είχαμε και τον κίνδυνο των πυρκαγιών για τον οποίο ο Δήμος μας έχει συνεργασία με άλλους τοπικούς φορείς και πιστεύουμε ότι έχει φτάσει σε ένα καλό επίπεδο για την αντιμετώπισή τους, σε συνεργασία και με τη Δασική υπηρεσία.

Τελειώνοντας, θέλω να ευχαριστήσω το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων για την εργασία που έχει κάνει, τον καθηγητή κ. Σπύρο Ντάφη, την κ. Βάσω Τσιαούση και τον κ. Νίκο Κυφωνίδη που μετά από τόσο καιρό, έχει γίνει αναπόσπαστο τμήμα της τοπικής κοινωνίας και μας βοηθάει πάρα πολύ. Θέλω να τους ευχαριστήσω και θέλω να ευχηθώ καλά αποτελέσματα για τις εργασίες του συμποσίου.

Γιάννης Περάκης
Δήμαρχος Ιτάνου

Η εξέλιξη του τουρισμού και οι σύγχρονες τάσεις

Σπύρος Ντάφης

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων

Ο όρος τουρισμός εμφανίζεται για πρώτη φορά στο λεξικό της Οξφόρδης το 1800. Η τουριστική, όμως, δραστηριότητα με την έννοια της περιήγησης είναι πολύ παλιά και συνδέει την επιθυμία επαφής και γνωριμίας με άλλους τόπους, άλλους λαούς, άλλους προορισμούς αλλά και λατρευτικούς, θεραπευτικούς και αναψυχικούς σκοπούς.

Από τον Οδυσσέα έως το Βυζάντιο

Ο πρώτος, έστω και άθελά του, περιηγητής ήταν ο Οδυσσέας ο οποίος “πολλών ανθρώπων οίδεν άστεα καί νοών έγνω”. Καλύτερος ορισμός του περιηγητή δεν μπορεί να γίνει. Στην αρχαία Ελλάδα είχε αναπτυχθεί μια μορφή τουρισμού γύρω από τα μαντεία, τα ασκληπεία, τους λατρευτικούς χώρους και τους χώρους περιοδικών αθλητικών εκδηλώσεων. Ιδιαίτερα τα ασκληπεία ήταν οργανωμένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι μόνο χώροι θεραπείας και ανάρρωσης, αλλά και πολιτισμικής μόρφωσης και άθλησης. Η σημερινή τουριστική βιομηχανία θα μπορούσε να διδαχθεί πολλά από την οργάνωση αυτών των ασκληπειών.

Η περίοδος του Μεσαίωνα και των Βυζαντινών χρόνων

Κατά τον Μεσαίωνα, στην Ευρώπη, είχε αναπτυχθεί ένα είδος προσκυνηματικού τουρισμού με τα караβάνια των επισκεπτών που ήθελαν να προσκυνήσουν τους Αγίους Τόπους ή φημισμένα μοναστήρια. Επίσης, άρχισε η ανάπτυξη του εμπορίου με τους δρόμους του μεταξιού, του αλατιού, του κρασιού κλπ. Για να εξυπηρετηθούν αυτοί οι επισκέπτες, οργανώθηκαν πανδοχεία, γνωστά μας στην Ελλάδα ως χάνια, τα οποία προσέφεραν κατάλυμα, τροφή και στέγη στους ταξιδιώτες και τα υποζύγια τους.

Τα πανδοχεία αυτά, όμως, εκτός από μια αναγκαία για τον ταξιδιώτη ανάπαυση, αποτελούσαν κέντρα ανταλλαγής ιδεών, καθώς εκεί συγκεντρώνονταν επισκέπτες από διάφορες περιοχές και μέσα σε ένα περιβάλλον θαλπωρής αντάλλασαν πληροφορίες αλλά και απόψεις για τη ζωή.

Ο σύγχρονος τουρισμός

Ο οργανωμένος τουρισμός, με τη μορφή που τον γνωρίζουμε σήμερα, ξεκίνησε γύρω στα μέσα του 19^{ου} αιώνα με το γραφείο του Cook στην Αγγλία, αλλά και με ανάλογα γραφεία στην ηπειρωτική Ευρώπη. Εκείνη την εποχή οι περιηγητές ή τουρίστες ήταν άνθρωποι των ανωτέρων κοινωνικών και οικονομικών τάξεων. Η αλματώδης ανάπτυξη του τουρισμού αρχίζει τη δεκαετία του '50, κυρίως όμως τη δεκαετία του '60. Τα κυριότερα αίτια για την ανάπτυξη αυτή ήταν η αύξηση του εισοδήματος και η βελτίωση της κατάστασης της υγείας μεγάλου μέρους του πληθυσμού των ανεπτυγμένων χωρών, η μείωση των ωρών και των ημερών εργασίας με ανάλογη δυνατότητα περισσότερου διαθέσιμου ελεύθερου χρόνου και η γενικότερη διάθεση φυγής από την καθημερινή εργασία και αστική διαβίωση, η αύξηση της αναλογίας των συνταξιούχων προς τους εργαζόμενους (οι συνταξιούχοι έχουν περισσότερο χρόνο για περιήγηση), η διεύρυνση της δυνατότητας ιδιωτικής μετακίνησης και οι βελτιωμένες συνθήκες μεταφοράς. Πριν από 100 έτη, κατά μέσο όρο ο άνθρωπος διένυε 500 χιλιόμετρα σε όλη τη ζωή του, σήμερα 500 χιλιόμετρα καλύπτονται μέσα σε μισή ώρα με το αεροπλάνο.

Ωφέλειες και προβλήματα από τη σύγχρονη τουριστική ανάπτυξη

Από την εντεινόμενη ανάπτυξη του τουρισμού προκύπτουν σημαντικές ωφέλειες, όπως η διατήρηση του πληθυσμού της υπαίθρου και η μείωση της αστυφιλίας, η αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων προβληματικών ή λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών, η ανάπτυξη έργων τοπικής υποδομής, μορφωτικών ιδρυμάτων, κέντρων αναψυχής κλπ. Ο τουρισμός μπορεί, επίσης, να επιδράσει θετικά στις διεθνείς σχέσεις, αλλά και στην οικονομία μιας χώρας ακόμη και σε τομείς που είναι ασθενώς συνδεδεμένοι με τον θεσμό. Στην Ελλάδα, κατά τη διάρκεια του '60 και κυρίως κατά την περίοδο του 1960-1990, παρατηρήθηκε μια έκρηξη τουριστικής ανάπτυξης χωρίς προηγούμενο. Μέσα σε 30 περίπου έτη πενηνταπλασιάστηκε ο αριθμός των επισκεπτών. Το 1998 υπολογίζεται ότι επισκέφθηκαν τη χώρα μας πάνω από 11,5 εκατομμύρια τουρίστες οι οποίοι άφησαν δηλωμένο συνάλλαγμα ύψους 3 δις δολαρίων, ενώ το συνάλλαγμα που δεν έχει δηλωθεί εκτιμάται ότι ξεπερνά το ποσό αυτό. Για το 2001, και πριν τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη, είχε υπολογισθεί ότι ο αριθμός των τουριστών που θα επισκέπτονταν τη χώρα μας θα ξεπερνούσε τα 12 εκατομμύρια με ανάλογη αύξηση της ροής συναλλάγματος.

Παράλληλα, όμως, εμφανίσθηκαν και οι δυσμενείς συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες οφείλονται περισσότερο στον άναρχο και ανολοκλήρωτο

σχεδιασμό της και λιγότερο σε αυτόν καθαυτό τον τουρισμό. Η αλματώδης αυτή ανάπτυξη είχε επιπτώσεις και στους άλλους κλάδους της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής, όπως η γεωργία, η βιομηχανία, η βιοτεχνία, από τους οποίους απέσπασε εργατικό δυναμικό και διαθέσιμους πόρους. Οι δυσμενέστερες, όμως, επιπτώσεις αφορούν το περιβάλλον, το οποίο έχει υποστεί σοβαρές αλλοιώσεις, συχνά μη αναστρέψιμες. Ιδιαίτερως επλήγη η παράκτια ζώνη όπου απαντούν ευαίσθητα και ευάλωτα οικοσυστήματα, όπως οι ακτές και οι παράκτιοι υγρότοποι. Τεράστια ξενοδοχειακά συγκροτήματα έχουν ανεπανόρθωτα αλλοιώσει και βλάβει πανέμορφα Μεσογειακά τοπία, στα οποία δεν ταιριάζουν ογκώδεις κατασκευές.

Η άναρχη και ανεπίτρεπτα πυκνή δόμηση ορισμένων παραλιακών περιοχών, χωρίς στοιχειώδη πρόνοια για τη διαχείριση των υγρών και στερεών αποβλήτων, προκάλεσε σοβαρά προβλήματα ρύπανσης των υδάτων, ιδιαίτερα σε κλειστούς και ρηχούς κόλπους, του εδάφους και των υπογείων υδροφορέων. Δυστυχώς, κοντά στους ευσυνειδητούς τουριστικούς επιχειρηματίες παρεισέφρησαν ασυνειδητοί καιροσκόποι επιχειρηματίες του είδους. Σε αυτό βοήθησε και το καθεστώς δανειοδότησης, κυρίως στα χρόνια της δικτατορίας, που συνέπεσε και με τη διεύρυνση της τουριστικής ανάπτυξης. Αποτέλεσμα αυτών ήταν πολλοί επιχειρηματίες να πάρουν δάνεια μέρος των οποίων χρησιμοποίησαν για τη δημιουργία κακότεχνων τουριστικών μονάδων, αδιαφορώντας για το περιβάλλον. Επίσης, έμφαση δόθηκε στην κατασκευή μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων τις οποίες οι επισκέπτες σπάνια εγκαταλείπουν και μόνο μέσω οργανωμένων εκδρομών. Πολλές από τις μονάδες αυτές, που κατασκευάστηκαν ιδιαίτερα στις δεκαετίες του '60 και '70, δεν μπορούν πλέον να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις των σύγχρονων επισκεπτών.

Αειφορική τουριστική ανάπτυξη

Από τη δεκαετία του '80 αρχίζει να εμφανίζεται μια κόπωση των τουριστών και μια κάμψη στο πρότυπο ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού με το οποίο χάνεται το μεγαλύτερο μέρος των ενδιαφερόντων και υποβαθμίζεται η προσωπικότητα του επισκέπτη. Σήμερα, με την άνοδο του βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου, η αυξανόμενη ευαισθησία όλων των κατηγοριών των τουριστών απέναντι στο περιβάλλον, άρχισε να γίνεται ορατή μέσα από μια μεταστροφή στις απαιτήσεις και στη νοοτροπία των τουριστών και μια στροφή στις λεγόμενες ήπιες μορφές τουρισμού. Σε αυτές τις μορφές τουρισμού οι τουρίστες διατηρούν την ιδιαιτερότητά τους, τα γνωστικά τους ενδιαφέροντα, γνωρίζουν τον τόπο που επισκέπτονται, γεύονται τις τοπικές γεύσεις και έρχονται σε επαφή με τον ντόπιο πληθυσμό.

Έτσι, άρχισε να δημιουργείται μια νέα τάση τουριστικής ανάπτυξης, η αειφορική τουριστική ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τάσης για αειφορική

τουριστική ανάπτυξη, είναι η πορεία της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή Κάλβια της Μαγιόρκας στην Ισπανία. Στην περιοχή αυτή, έκτασης 150 τετραγωνικών χιλιομέτρων, με 30.000 κατοίκους κατά τις δεκαετίες του '60 και '70, έγινε μια έκρηξη τουριστικής ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να επισκέπτονται την περιοχή πάνω από 1,5 εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως. Ο τοπικός πληθυσμός εγκατέλειψε όλες τις άλλες εργασίες και ασχολούνταν με τον τουρισμό κατά 95%. Δυο εργοστάσια όπου κατασκευάζονταν τα περίφημα ισπανικά παπούτσια έκλεισαν, γιατί περιορίστηκε το εργατικό δυναμικό, ενώ και οι γεωργικές ασχολίες εγκαταλείφθηκαν. Αποτέλεσμα ήταν, όταν τη δεκαετία του '80 έγινε στροφή από τον μαζικό προς τον ήπιο τουρισμό, να μην υπάρχουν πια αρκετοί επισκέπτες και να προκληθεί ανεργία.

Η ένωση των κοινοτήτων της περιοχής, και κυρίως οι ίδιοι οι κάτοικοι, για να αντιμετωπίσουν τη δυσμενή εξέλιξη αναγκάστηκαν να ζητήσουν από την τοπική κυβέρνηση να ανακηρύξει πολλές φυσικές περιοχές ως προστατευόμενες. Γκρεμίσθηκαν 13 μεγάλα ξενοδοχεία που δεν ανταποκρίνονταν πλέον στις σύγχρονες ανάγκες και μετατράπηκαν σε χώρους πρασίνου ή χώρους αναψυχής. Επίσης, ζήτησαν τον περιορισμό της περαιτέρω οικιστικής ανάπτυξης της περιοχής τους.

Αειφορική τουριστική ανάπτυξη και φυσικό περιβάλλον

Θα πρέπει κάποτε να γίνει σε όλους αντιληπτό ότι το φυσικό περιβάλλον, αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών, και όχι εμπόδιο στην τουριστική ανάπτυξη. Η αειφορική τουριστική ανάπτυξη είναι εκείνη η οποία όχι μόνο σέβεται το περιβάλλον αλλά συντελεί στη διατήρησή του, στην ανόρθωσή του και στην αποκατάστασή του. Παράλληλα προωθεί την ορθολογική χρήση των διαθέσιμων φυσικών πόρων και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.

Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να εντάσσεται στα πλαίσια μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης η οποία θα λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις και των άλλων κλάδων της οικονομίας. Αντιστρόφως, οι άλλοι κλάδοι της οικονομίας θα πρέπει να παίρνουν υπόψη την τουριστική ανάπτυξη. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη εγγυάται ότι η τουριστική ανάπτυξη θα λαμβάνει υπόψη και τις άλλες ανάγκες των τοπικών κοινωνιών ή και της χώρας, καθώς και τους διαθέσιμους φυσικούς πόρους, ιδιαιτέρως τους υδατικούς και τους εδαφικούς. Η ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού περικλείει εκτός από οικονομικές και πολιτισμικές παραμέτρους.

Εκτός αυτού, ο ήπιος τουρισμός προϋποθέτει και εξασφαλίζει:

Συμβατότητα με τη φύση, δηλαδή προστασία του τοπίου, των φυσικών πόρων, του εδάφους, της χλωρίδας, της πανίδας και της φύσης γενικότερα.

Συμβατότητα με την υγεία των ανθρώπων και των ζώων καθώς και την παροχή υγιεινών τροφίμων.

Κοινωνική συμβατότητα με τα τοπικά ήθη και έθιμα, τις παραδόσεις καθώς και την τοπική κοινωνική δομή και την οικογενειακή ιεραρχία.

Οικονομική συμβατότητα και ωφέλεια για την περιοχή, δίκαιη κατανομή των ωφελειών που είναι για μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, ανάπτυξη τουριστικής ποικιλομορφίας.

Χωροταξική συμβατότητα, δηλαδή την ικανότητα των υποδομών να εξυπηρετούν τη βαθμιαία τουριστική ανάπτυξη, σύμφωνα με την τοπική ικανότητα οργάνωσης και τις τοπικές χωροταξικές ανάγκες και απαιτήσεις.

Το Δίκτυο NATURA 2000, μπορεί και πρέπει να προσφέρει πολλά στην τουριστική ανάπτυξη της χώρας μας. Το Δίκτυο αυτό εξασφαλίζει τη διατήρηση της φυσιογνωμίας του τοπίου και της βιοποικιλότητας των περιοχών με παράλληλη υποδομή και ενημέρωση του κοινού και αποτελεί πόλο έλξης τουριστών, ιδιαιτέρως εκείνων που επιθυμούν τον οικοτουρισμό, οι οποίοι συνεχώς αυξάνουν. Στην Αυστρία το 1980, μόνο 2% των τουριστών ήταν οικοτουρίστες. Σήμερα το ποσοστό έχει φθάσει το 18% με τάσεις περαιτέρω ανόδου. Είναι σκόπιμο να τονισθεί εδώ ότι έχει γίνει μια παρερμηνεία ως προς το Δίκτυο NATURA 2000. Το Δίκτυο αυτό έχει σκοπό τη διατήρηση της φύσης σε όλη την Ευρώπη μέσω της συνεργασίας με τους τοπικούς πληθυσμούς και σε καμία περίπτωση δεν αποσκοπεί να διώξει τον κόσμο από τον τόπο του.

Γενικά, η αειφορική τουριστική ανάπτυξη απαιτεί αυξημένη πολιτική πληροφόρησης, παιδεία και ευαισθησία. Σε αντιστάθμισμα προσφέρει μια άλλη ποιότητα ζωής και καθιστά τον επισκέπτη πραγματικό περιηγητή και όχι ένα μέλος ταξιδιωτικού πακέτου προγραμματισμένο από άλλους. Για να επιτευχθεί αειφορική τουριστική ανάπτυξη, πέρα από τις προϋποθέσεις προσφερόμενης ποιότητας ζωής, ποιότητας υπηρεσιών και υλικοτεχνικής υποδομής, απαιτείται αλλαγή νοοτροπίας, τόσο από μέρους των κατοίκων όσο και από μέρους των επισκεπτών. Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών πρέπει να αντιληφθούν ότι ο τουρισμός δεν προσφέρεται για γρήγορο πλουτισμό και ότι οι υπηρεσίες που παρέχουν στους τουρίστες πρέπει να είναι ανάλογες με αυτά που εκείνοι πληρώνουν. Αλλά και οι επισκέπτες πρέπει να περιορίσουν τις απαιτήσεις τους, ιδιαιτέρως σε ό,τι αφορά την κατανάλωση νερού και ενέργειας.

Το ΕΚΒΥ, έχοντας υπόψη αυτές τις τάσεις στην τουριστική ανάπτυξη, αποφάσισε να οργανώσει ένα σχετικό συνέδριο σε μια περιοχή η οποία κατεξοχήν προσφέρεται για την αειφορική τουριστική ανάπτυξη και την ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Η τουριστική ανάπτυξη και η πολιτική για τον οικοτουρισμό

Αλέξης Χατζηδάκης

Προϊστάμενος Τμήματος Ερευνών και Μελετών ΕΟΤ

Προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης 2001-2006

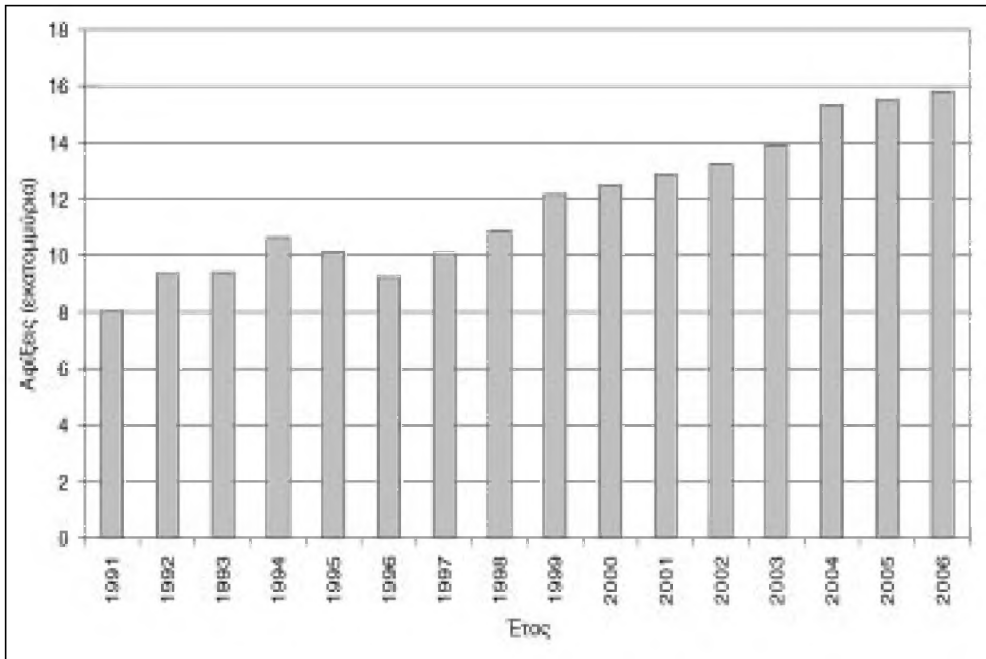
Οι προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης για τα επόμενα έτη, παρά τους όποιους επιμέρους αρνητικούς παράγοντες που παρουσιάζονται συγκυριακά, είναι θετικές. Οι παράγοντες που συντελούν σε αυτό είναι:

- η αυξητική τάση της ζήτησης στις πηγές προέλευσης των τουριστών,
- η προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, οι οποίοι θα ενισχύσουν την ελκυστικότητα της Ελλάδας ως τουριστικού προορισμού,
- οι υποδομές που έχουν κατασκευασθεί τα τελευταία έτη, ή είναι υπό κατασκευή, όπως οδικοί άξονες, αεροδρόμια και άλλα δημόσια έργα,
- η δυνατότητα χρηματοδότησης, μέσω του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Γ' ΚΠΣ), της δημιουργίας νέων τουριστικών εγκαταστάσεων και υποδομών και της αναβάθμισης της υπάρχουσας τουριστικής υποδομής με τον εκσυγχρονισμό των καταλυμάτων.

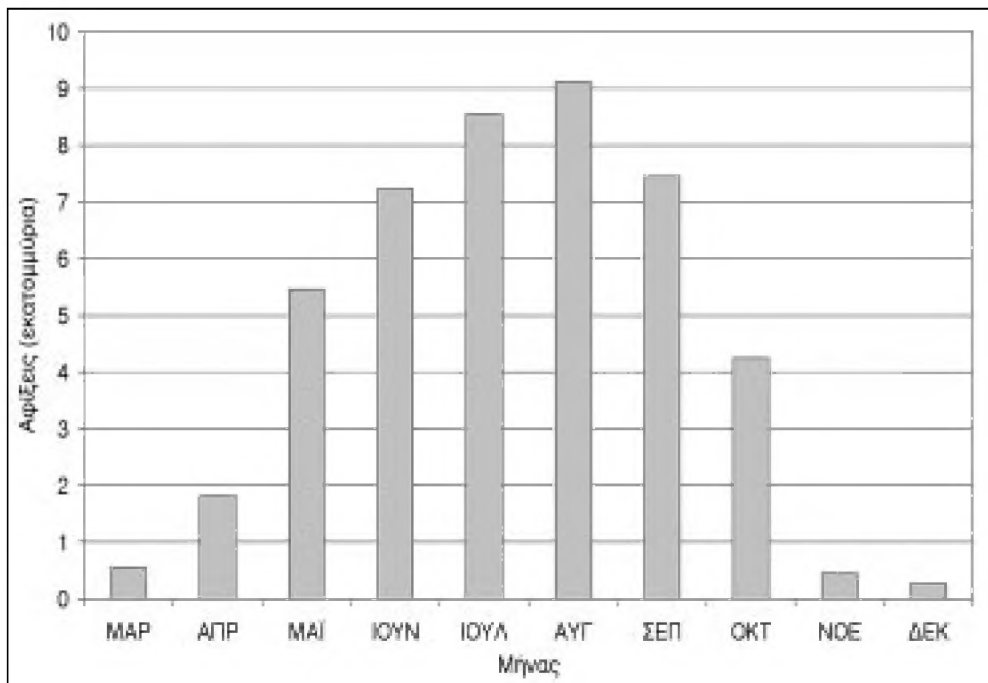
Τα ερωτήματα που προκύπτουν από την προοπτική της τουριστικής ανάπτυξης είναι: *πόσοι έρχονται και πόσοι θα έλθουν, πότε έρχονται, πού πηγαίνουν όταν έρχονται, τι τους ενδιαφέρει να κάνουν στη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα μας και ποιες υπηρεσίες τους παρέχονται;*

Στο Σχήμα 1 (σελ. 22) φαίνεται ότι υπάρχει αυξητική τάση αφίξεων αλλοδαπών τουριστών. Αυτή η τάση δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν και περίοδοι στασιμότητας ή μικρές υποχωρήσεις. Ωστόσο παρουσιάζεται μια γενική εικόνα.

Από την καταγραφή των αφίξεων ανά μήνα (Σχήμα 2, σελ. 22), φαίνεται καθαρά ότι η πλειονότητα των τουριστών έρχεται στη χώρα μας τους τέσσερις καλοκαιρινούς μήνες και μικρό μόνο ποσοστό από τον Οκτώβριο έως τον Μάιο. Αυτή η εποχικότητα έχει καταγραφεί από όλους τους μελετητές, από την αγορά και την Πολιτεία ως μια αδυναμία του ελληνικού τουρισμού η οποία χρήζει επίλυσης.

Σχήμα 1. Εξέλιξη αφίξεων αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα.

Σχήμα 2. Κατανομή διανυκτερεύσεων αλλοδαπών τουριστών ανά μήνα για το 1999.

Προβλήματα-Ανάγκες

Για να αντιμετωπισθεί η εποχικότητα και άλλα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού, είναι ανάγκη:

- Να αναζητηθεί μια ισόρροπη κατανομή της τουριστικής κίνησης στον χώρο και στον χρόνο.
- Να βελτιωθεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Να προστατευθεί το περιβάλλον.
- Να γίνει άριστη χρησιμοποίηση των φυσικών, πολιτιστικών, χρηματοδοτικών και ανθρώπινων πόρων.

Οι σκοποί της τουριστικής πολιτικής

Οι σκοποί της τουριστικής πολιτικής που απαντούν σε αυτά τα προβλήματα και τις ανάγκες, είναι ο εκσυγχρονισμός των τουριστικών εγκαταστάσεων, η αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, η αξιοποίηση των πόρων του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, η εισαγωγή νέων τεχνολογιών και ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος. Για την υλοποίηση των παραπάνω, βασικό κριτήριο αποτελεί η προστασία του περιβάλλοντος και η εξασφάλιση συνθηκών για την αειφορική ανάπτυξη.

Εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος

Τι σημαίνει εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος, πώς μπορεί να γίνει, και πώς σχεδιάζεται; Αυτό γίνεται με τη δημιουργία ειδικής τουριστικής υποδομής και την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Παραδείγματα ειδικής τουριστικής υποδομής είναι τα συνεδριακά κέντρα, οι τουριστικοί λιμένες (μαρίνες), τα καταφύγια σκαφών αναψυχής, τα γήπεδα γκολφ, τα χιονοδρομικά κέντρα κλπ. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι ο πολιτιστικός, ο ορειβατικός, ο θρησκευτικός, ο οικολογικός, ο αθλητικός κλπ.

Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού

Ο οικοτουρισμός, ως μία από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, μπορεί να εμπλουτίσει το τουριστικό προϊόν και να το κάνει πιο ελκυστικό. Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού είναι:

- Να καθορισθούν ζώνες προστασίας στις περιοχές οι οποίες είναι πόλοι έλξης οικοτουριστών ή των τουριστών που ενδιαφέρονται να δουν και να απολαύσουν αξιόλογα φυσικά οικοσυστήματα.
- Να υπάρχει διαχείριση της τουριστικής ζήτησης. Διαχείριση της τουριστικής ζήτησης σημαίνει να έχει προσδιορισθεί ένας μέγιστος αριθμός επισκεπτών σε

σχέση με τη φέρουσα ικανότητα, να υπάρχει τιμολογιακή πολιτική και να προωθείται το τουριστικό προϊόν.

- Να υπάρχει σχεδιασμός για τη διαχείριση του τουρισμού. Είναι αναγκαίο να υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στις ζώνες απόλυτης προστασίας και στις περιμετρικές ζώνες όπου επιτρέπονται κάποιες χρήσεις και δραστηριότητες, ώστε να είναι γνωστό τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται. Επίσης, για τη διαχείριση του τουρισμού είναι αναγκαίες και κάποιες υποδομές προσαρμοσμένες στο φυσικό περιβάλλον.
- Να ασκείται διαχείριση επισκεπτών (χάραξη και σήμανση διαδρομών, προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, θέσπιση κανόνων συμπεριφοράς κλπ.).
- Να ασκείται παρακολούθηση για την καταγραφή της κίνησης των επισκεπτών και των επιπτώσεων από αυτή στο φυσικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Για τον σκοπό αυτό μπορεί να χρησιμοποιούνται και κατάλληλοι δείκτες.
- Να διατίθεται σημαντικό μέρος των εσόδων υπέρ της προστασίας της περιοχής και να επιδιώκεται επανεπένδυση των εσόδων στην ίδια την περιοχή.

Αναμενόμενα αποτελέσματα από την προώθηση του οικοτουρισμού

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα από την προώθηση του οικοτουρισμού είναι η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, ο εμπλουτισμός της προσφοράς, η ικανοποίηση της ζήτησης ενός διευρυνόμενου τμήματος της τουριστικής αγοράς, η παροχή της δυνατότητας επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου και, τέλος, η διαρκής προστασία των οικοσυστημάτων των οικολογικά ευαίσθητων περιοχών.

Ενδεικτικοί άξονες δράσης του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού

Εισαγωγικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) βρίσκεται υπό αναδιάρθρωση, αποτέλεσμα της οποίας θα είναι ένας οργανισμός χωρίς περιφερειακές υπηρεσίες, οι οποίες (όπου υπάρχουν) θα υπαχθούν απευθείας στην εκάστοτε περιφέρεια. Ο ΕΟΤ δεν θα ασκεί θεσμικές αρμοδιότητες αλλά θα εξελιχθεί σε έναν οργανισμό διαχείρισης τουριστικού προορισμού (Destination Management Organisation-DMO), για το σύνολο της χώρας. Οι ενδεικτικοί άξονες δράσεις του ΕΟΤ είναι οι εξής:

- Ανάπτυξη στρατηγικού σχεδίου δράσης για την προώθηση του οικοτουρισμού.
- Οργάνωση ειδικών προγραμμάτων διαχείρισης επισκεπτών.
- Ένταξη έργων σε ειδικά μέτρα των επιχειρησιακών προγραμμάτων του Γ' ΚΠΣ (στο εθνικό σκέλος και στα ΠΕΠ), καθώς και στις κοινοτικές πρωτοβουλίες (Interreg, Leader +, Equal).
- Εκστρατείες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού.

- Διαμόρφωση και υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- Υποστήριξη στην έκδοση και στη διανομή ενημερωτικού υλικού (φυλλάδια, αφίσες, οδηγοί, χάρτες κλπ.).
- Ένταξη θεμάτων προστασίας και ανάδειξης περιοχών της χώρας στη συνολική διαφημιστική εκστρατεία του ΕΟΤ καθώς και στα προγράμματα τουριστικής προβολής των νομών της χώρας.

Ειδικότερα μέτρα και δράσεις

Τα συγκεκριμένα μέτρα και δράσεις που έχει αναλάβει ο ΕΟΤ για την εξειδίκευση των σκοπών της γενικής τουριστικής πολιτικής που περιγράφηκαν παραπάνω, εντάσσονται σε ένα ευρύτερο διεθνές πλαίσιο που είναι:

- Η ανακήρυξη του έτους 2002 από τον ΟΗΕ ως έτους οικότουρισμού με μια αντίστοιχη υποστήριξη προγραμμάτων και ενεργειών από το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος του ΟΗΕ και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού.
- Η επεξεργασία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της “Ατζέντα 21” για τον τουρισμό, στο πλαίσιο μιας σχετικής ομάδας εργασίας που έχει αντικείμενο την προώθηση του αειφόρου τουρισμού.
- Επιχειρησιακά Προγράμματα ενταγμένα στο Γ΄ ΚΠΣ (2001-2006).

Οι συγκεκριμένες ειδικές δράσεις του ΕΟΤ και του Υπουργείου Ανάπτυξης που εκπονούνται σε αυτό το πλαίσιο είναι, κατά χρονολογική σειρά:

1. Εκπόνηση μελέτης για την ήπια ανάπτυξη της οροσειράς της Πίνδου από τα βόρεια σύνορα της χώρας έως τον Κορινθιακό Κόλπο, μια μελέτη που περιλαμβάνει αρκετούς νομούς και περιφέρειες της χώρας. Σε αυτή προσδιορίζονται περιοχές ήπιας ανάπτυξης του τουρισμού, με προσδιορισμό ομάδων και κατηγοριών δράσης για την κάθε περιοχή. Η μελέτη αυτή ανατέθηκε το 1997 στο γραφείο μελετών TEAM4 και ολοκληρώθηκε το 1999.
2. Εκπόνηση της μελέτης “Σχεδιασμός δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την προώθηση του οικότουρισμού”. Η μελέτη ανατέθηκε το 1999 στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση-Ελλάς και έχει ήδη παραδοθεί. Αυτή η έκδοση θα διατεθεί τόσο σε οργανισμούς που ενδιαφέρονται για τον οικότουρισμό, όσο και στο ευρύτερο κοινό σε έντυπη μορφή και ενδεχομένως σε CD-ROM.
3. Ενίσχυση δράσεων ήπιου, οικολογικού και ορεινού τουρισμού μέσω του Επιχειρησιακού υποπρογράμματος “Τουρισμός” του Β΄ ΚΠΣ. Τα έργα αυτά, που φαίνονται στον Πίνακα 1 (σελ. 26) έχουν συνολικό προϋπολογισμό 6,6 δις δρχ.

Πίνακας 1. Έργα ήπιου, οικολογικού και ορεινού τουρισμού που χρηματοδοτήθηκαν από το Επιχειρησιακό υποπρόγραμμα “Τουρισμός” του Β’ ΚΠΣ.

Θέση	Προϋπολογισμός (εκ. δρχ.)	Θέση	Προϋπολογισμός (εκ. δρχ.)
Δημητσάνα	151,0	Χαλκιδική	105,1
Γράμμος	232,0	Σητεία Κρήτης	690,1
Πήλιο	246,0	Νομός Ιωαννίνων	519,7
Χελμός	258,0	Άγραφα	286,7
Όλυμπος	594,1	Τήνος	71,0
Κιθαιρώνας	272,0	Τυχερό Έβρου	263,0
Παγγαίο	102,8	Πάρνηθα	190,0
Εύβοια	120,1	Νέστος	79,9
Παρνασσός	169,0	Ηφαίστειο Μεθάνων	425,0
Ομαλός Κρήτης	491,0	Σπήλαια Καστριών Καλαβρύτων	451,7
Ορεινή Φωκίδα	445,0	Βοιών Λακωνίας	230,0
Βέρμιο	218,0	Σύνολο	6.611,2

4. Διοργάνωση διεθνούς συνεδρίου στη Θεσσαλονίκη στη διεθνή έκθεση τουρισμού Philoxenia, 1-4 Νοεμβρίου 2001 με θέμα “Ανάπτυξη του οικοτουρισμού: η διεθνής εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας”, υπό την αιγίδα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού. Εκεί θα εξετασθούν περιπτώσεις και πολιτικές άλλων χωρών και οργανισμών, όπως και περιπτώσεις που θεωρούνται καλά παραδείγματα οικοτουρισμού. Θα παρουσιασθούν, επίσης, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανάπτυξη του οικοτουρισμού και οι λύσεις που έχουν δοθεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.
5. Η διεθνής έκθεση τουρισμού Philoxenia, η μεγαλύτερη τουριστική έκθεση στην Ελλάδα (Θεσσαλονίκη, 1-4 Νοεμβρίου 2001), που οργανώνεται με πρωτοβουλία του ΕΟΤ, θα έχει κεντρικό θέμα τον οικοτουρισμό, κάτι που γίνεται για πρώτη φορά. Επίσης, ο οικοτουρισμός είναι και το κεντρικό θέμα του περιπτέρου του ΕΟΤ σε αυτή την έκθεση. Αυτό σημαίνει, ότι ο οικοτουρισμός και ο τουρισμός σε περιοχές με αξιόλογα και ευαίσθητα οικοσυστήματα προβάλλονται περισσότερο, αλλά ταυτόχρονα εξετάζονται και τα προβλήματα που συσχετίζονται με αυτές τις δραστηριότητες.

6. Στο πλαίσιο προγράμματος χρηματοδοτικών ενισχύσεων από τον ΕΟΤ διαφόρων δράσεων τουριστικής προβολής, θα ενισχυθούν ορισμένες ειδικές δράσεις προβολής κατά το 2001 και το 2002 (π.χ. συνέδρια, εκδόσεις κλπ.).
7. Στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα του Γ' Κ.Π.Σ. έχει ενταχθεί η χρηματοδότηση πιλοτικών δράσεων οικοτουρισμού, ωστόσο δεν έχουν ακόμη οριστικοποιηθεί οι περιοχές παρέμβασης.
8. Ο ΕΟΤ έχει αναθέσει μια σειρά μελετών για τη στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης όλων των περιφερειών της χώρας. Αντικείμενο των μελετών αυτών, που αναμένεται να έχουν ολοκληρωθεί έως το καλοκαίρι του 2002 είναι:
 - η ανάλυση του τουριστικού προϊόντος,
 - η αξιολόγηση των τουριστικών πόρων των περιφερειών, η επισήμανση των αδυναμιών και των δυνατοτήτων τουριστικής ανάπτυξης,
 - η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας επιμέρους περιοχών ως προς την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων και
 - η διατύπωση στρατηγικής για την προώθηση και προβολή του τουριστικού προϊόντος.

Στο πλαίσιο των μελετών αυτών, θα διατυπωθούν επιμέρους στόχοι για την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού, προκειμένου να εμπλουτισθεί η τουριστική προσφορά.

Με τη δέσμη αυτών των μέτρων και των προγραμμάτων αλλά και με τις βασικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια νέα φάση στην τουριστική ανάπτυξη της χώρας μας. Η φάση αυτή θα χαρακτηρίζεται από τον προσανατολισμό προς μια αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, που θα στηρίζεται στο εστιασμένο ενδιαφέρον για το φυσικό περιβάλλον, η οποία θα αξιοποιεί με σύνεση τους φυσικούς πόρους, θα αναδεικνύει τον φυσικό πλούτο της χώρας, προστατεύοντας ταυτόχρονα τα ευαίσθητα συστήματα και τη βιοποικιλότητα, γιατί μόνο έτσι διασφαλίζονται όροι αειφορίας για την ίδια την τουριστική ανάπτυξη.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να ενταχθεί η ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, εξειδικεύοντας τις δυνατότητες εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος με τις κατάλληλες προσαρμογές στις ειδικές οδικές συνθήκες και με τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών.

Οι προστατευόμενες περιοχές και η προστασία της φύσης: παγκόσμια και ελληνική πραγματικότητα

Χρήστος Χρυσομάλλης

ΥΠΕΧΩΔΕ, Τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος

Η ίδρυση του Εθνικού Πάρκου Yellowstone στις ΗΠΑ, το 1872, ήταν η πρώτη προσπάθεια για τη θεσμοθέτηση προστατευόμενων περιοχών σε παγκόσμιο επίπεδο. Από τότε έως σήμερα, έχουν κηρυχθεί σε όλον τον κόσμο χιλιάδες προστατευόμενες περιοχές οι οποίες ανάλογα με την εξειδίκευση των στόχων τους και τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους υπάγονται σε διάφορες κατηγορίες προστασίας (περιοχές αυστηρής ή και απόλυτης προστασίας, εθνικά πάρκα, φυσικά πάρκα, μνημεία της φύσης, φυσικά καταφύγια, προστατευόμενα τοπία κλπ.).

Στην αρχική θεώρηση του θεσμού των προστατευόμενων περιοχών, οι περιοχές αυτές θεωρούνταν ως χώροι απόλυτης προστασίας, αποκλείοντας έτσι κάθε ανθρώπινη παρέμβαση. Στην πορεία έγινε φανερό ότι η απομόνωση των προστατευόμενων περιοχών, όχι μόνο δεν εξασφαλίζει τη διατήρηση του προστατευόμενου αντικειμένου, αλλά μπορεί να έχει και τα αντίθετα αποτελέσματα. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε σταδιακά στην εγκατάλειψη της ιδέας της απόλυτης προστασίας και στην ενσωμάτωση του κοινωνικού περιγύρου.

Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις που διέπουν την προστασία, καλούμαστε να διαχειρισθούμε τις προστατευόμενες περιοχές με τρόπο αειφορικό, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται αφενός η διατήρηση της βιοποικιλότητας, αφετέρου η συνέχιση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στις περιοχές αυτές. Σήμερα προωθείται η ενεργός διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών για την εξυπηρέτηση όλων των λειτουργιών, αξιών και δραστηριοτήτων που απαντούν σε αυτές τις περιοχές, χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζεται ο πρωταρχικός τους ρόλος στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.

Στην Ελλάδα, η πρώτη προστατευόμενη περιοχή, ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου, κηρύχθηκε το 1938, με τον Νόμο 856/1937. Υπήρχαν, ωστόσο και κάποια προγενέστερα νομοθετήματα τα οποία όριζαν την προστασία ορισμένων περιοχών,

όπως ο Νόμος 4273/29 που είχε εισαγάγει τον θεσμό των προστατευτικών δασών. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της Δασικής Νομοθεσίας θεσπίστηκαν κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών, όπως τα αισθητικά δάση, τα διατηρητέα μνημεία της φύσης, τα καταφύγια θηραμάτων, οι ελεγχόμενες κυνηγετικές περιοχές και τα εκτροφεία θηραμάτων. Η συμπλήρωση του Νόμου “Περί αρχαιοτήτων” με τον Νόμο 1469/50 έδωσε, επίσης, τη δυνατότητα της κήρυξης ορισμένων περιοχών ως τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Με τον Νόμο 2637/98, ο θεσμός των καταφυγίων θηραμάτων άλλαξε φιλοσοφία και οι εν λόγω περιοχές μετονομάστηκαν σε καταφύγια άγριας ζωής. Σκοπός των καταφυγίων άγριας ζωής είναι η προστασία των περιοχών που είναι απαραίτητες για τη διατήρηση της άγριας πανίδας και της αυτοφυούς χλωρίδας, και η διατήρηση αντιπροσωπευτικών τύπων ενδιαιτημάτων.

Καθοριστικός για την εξέλιξη της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος στη χώρα μας ήταν ο Νόμος-Πλαίσιο 1650/86, ο οποίος περιέχει ιδιαίτερο κεφάλαιο για την “Προστασία της φύσης και του τοπίου”, όπου γίνεται αναφορά στη θεσμοθέτηση προστατευόμενων περιοχών.

Οι σημαντικότερες ρυθμίσεις του Νόμου 1650/86 είναι η κατάταξη των προστατευόμενων περιοχών σε πέντε κατηγορίες (περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, εθνικά πάρκα, προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου, περιοχές οικοανάπτυξης) και ο καθορισμός της διαδικασίας κήρυξης και διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών (Άρθρα 18, 19, 21, 22).

Το 1999 ψηφίσθηκε ο Νόμος 2742/99 “Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις”, ο οποίος ρυθμίζει τη διαδικασία ίδρυσης Φορέων Διαχείρισης σε προστατευόμενες περιοχές, καθώς και τις αρμοδιότητες και τον τρόπο λειτουργίας αυτών των φορέων. Οι Φορείς Διαχείρισης έχουν ποικίλες αρμοδιότητες και ευθύνες, όπως η εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων και κανονισμών λειτουργίας για τις προστατευόμενες περιοχές, η παρακολούθηση και η εκτίμηση της εφαρμογής των κανονισμών, η παροχή βοήθειας στις αρμόδιες διοικητικές και δικαστικές αρχές, η γνωμοδότηση για την προέγκριση χωροθέτησης προτεινόμενων έργων και δραστηριοτήτων, η εκπόνηση μελετών, η κατασκευή έργων, η διεξαγωγή έρευνας, και η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού.

Η προστασία της φύσης σε Ευρωπαϊκό επίπεδο και το Δίκτυο NATURA 2000

Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διαμόρφωση μιας ενιαίας πολιτικής για τη διατήρηση της φύσης, στηρίζεται κυρίως σε δυο νομοθετικά κείμενα, την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ για τη διατήρηση των άγριων πτηνών και την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας.

Η **Οδηγία 79/409/ΕΟΚ** έχει ως σκοπό τη λήψη μέτρων από τα κράτη μέλη ώστε να διαφυλαχθούν οι πληθυσμοί των άγριων ειδών της ορνιθοπανίδας καθώς και τα ενδιαυτήματά τους. Η εναρμόνιση της Οδηγίας αυτής με το ελληνικό δίκαιο έγινε με την Υπουργική Απόφαση 41885/1985 (ΦΕΚ Β' 757).

Η **Οδηγία 92/43/ΕΟΚ** προβλέπει τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Δικτύου Ειδικών Ζωνών Διατήρησης, με την ονομασία NATURA 2000. Ειδικότερα, με το άρθρο 3 της Οδηγίας: *“Συνίσταται ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών, επονομαζόμενο NATURA 2000. Το δίκτυο αυτό, που αποτελείται από τους τόπους όπου ευρίσκονται τύποι φυσικών οικοτόπων που εμφανίζονται στο Παράρτημα Ι και τους οικοτόπους των ειδών που εμφανίζονται στο Παράρτημα ΙΙ, πρέπει να διασφαλίζει τη διατήρηση ή, ενδεχομένως, την αποκατάσταση σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των τύπων φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής των ειδών αυτών”*.

Στην πρώτη φάση της εφαρμογής της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, τα κράτη μέλη όφειλαν να απογράψουν τους τύπους οικοτόπων και τα είδη χλωρίδας και πανίδας που αναφέρονται στα Παραρτήματα Ι και ΙΙ της Οδηγίας εντός της επικράτειάς τους, καθώς και να προτείνουν έναν κατάλογο περιοχών όπου απαντούν οι ανωτέρω τύποι φυσικών οικοτόπων και ειδών.

Σε κάθε μία από τις περιοχές αυτές έπρεπε να καταγραφούν οι τύποι οικοτόπων με την έκταση που καταλαμβάνουν και τα είδη φυτών και ζώων που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα ΙΙ της Οδηγίας με τα πληθυσμιακά δεδομένα τους. Επίσης, τα κράτη μέλη έπρεπε να αξιολογήσουν σε εθνικό επίπεδο τις περιοχές αυτές σύμφωνα με τα κριτήρια του Παραρτήματος ΙΙΙ της Οδηγίας (ως προς τη σχετική σημασία τους για κάθε τύπο οικοτόπου και κάθε είδος των Παραρτημάτων Ι και ΙΙ).

Η δεύτερη φάση έχει ως αντικείμενο την κατάρτιση ενός Καταλόγου Περιοχών Κοινοτικής Σημασίας. Ο κατάλογος αυτός θα καταρτισθεί από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, μετά από αξιολόγηση της σημασίας των περιοχών που περιλαμβάνονται στους εθνικούς καταλόγους, σύμφωνα με τα κριτήρια του Παραρτήματος ΙΙΙ της Οδηγίας.

Επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με το Άρθρο 4, Παρ. 2, της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, αν οι περιοχές με τύπους οικοτόπων και είδη προτεραιότητας καταλαμβάνουν ποσοστό μεγαλύτερο του 5% της επικράτειάς τους, τα κράτη μέλη μπορούν, σε συμφωνία με την Επιτροπή, να ζητήσουν ελαστικότερη εφαρμογή των κριτηρίων του Παραρτήματος ΙΙΙ (δηλαδή αντιπροσωπευτικότητα, έκταση κλπ.) για την επιλογή του συνόλου των περιοχών κοινοτικής σημασίας στο έδαφός τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας, εάν η Επιτροπή διαπιστώσει ότι μια περιοχή, στην οποία σύμφωνα με αξιόπιστες επιστημονικές πληροφορίες απαντά κάποιος τύπος οικοτόπου ή είδος προτεραιότητας, δεν έχει περιληφθεί στον αντίστοιχο εθνικό κατάλογο, μπορεί να κινήσει μια ειδική διαδικασία διαβουλεύσεων για να

εξετασθεί αν η περιοχή θα περιληφθεί στον Κατάλογο Περιοχών Κοινοτικής Σημασίας.

Στην τρίτη φάση τα κράτη μέλη κηρύσσουν τις Περιοχές Κοινοτικής Σημασίας ως **Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ)** και καθορίζουν τις δράσεις προτεραιότητας για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση των τύπων οικοτόπων και των ειδών των παραρτημάτων της Οδηγίας που υπάρχουν σε αυτές.

Περιοχές προστασίας

Λόγω της ύπαρξης γειτονικών προστατευόμενων ή υπό προστασία περιοχών, και της εν μέρει ή εξ ολοκλήρου επικάλυψης μεταξύ περιοχών που περιλαμβάνονται στον εθνικό κατάλογο περιοχών προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000, με Ειδικές Ζώνες Προστασίας (SPA) και άλλων προστατευόμενων περιοχών, κρίθηκε σκόπιμη μια ομαδοποίηση των διαφόρων περιοχών με στόχο τον καθορισμό χωρικών ενότητων (ενιαίες περιοχές προστασίας). Τα κριτήρια για την ομαδοποίηση αυτή είναι κυρίως χωρικά (ενοποιούνται περιοχές που έχουν εν μέρει ή πλήρως κοινά όρια).

Οι περιοχές αυτές (περιοχές προστασίας) θα είναι οι μικρότερες ενότητες για τις οποίες:

- θα εκπονείται Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη και θα προβλέπεται η ένταξη στις κατηγορίες του άρθρου 18 του Ν. 1650/86,
- θα προβλέπεται η υλοποίηση προγράμματος στα πλαίσια του ΕΠΠΕΡ-Γ' ΚΠΣ,
- θα προβλέπεται η ίδρυση Φορέα Διαχείρισης.

Με την ομαδοποίηση αυτή προέκυψαν 162 περιοχές προστασίας, οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν όσον αφορά την προτεραιότητα υλοποίησης δράσεων στις εξής ομάδες:

Ομάδα I. Περιοχές προστασίας που περιλαμβάνουν Ζώνες Ειδικής Προστασίας ή περιλαμβάνονται στον εθνικό κατάλογο υγροτόπων διεθνούς σημασίας ή έχουν χαρακτηριστεί (με ΠΔ ή σχέδιο ΠΔ εγκεκριμένο από τα αρμόδια υπουργεία) ως εθνικά πάρκα (12 περιοχές προστασίας).

Ομάδα II. Περιοχές προστασίας που περιλαμβάνουν Ζώνες Ειδικής Προστασίας και εθνικούς δρυμούς (8 περιοχές προστασίας).

Ομάδα III. Περιοχές προστασίας που περιλαμβάνουν Ζώνες Ειδικής Προστασίας (27 περιοχές προστασίας).

Ομάδα IV. Περιοχές προστασίας που περιλαμβάνουν περιοχές που αναγράφονται στον εθνικό κατάλογο περιοχών προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000 και Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά που πληρούν τα κριτήρια για ένταξη στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (69 περιοχές προστασίας).

Ομάδα V. Περιοχές προστασίας που περιλαμβάνουν περιοχές που αναγράφονται στον εθνικό κατάλογο περιοχών προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000 (46 περιοχές προστασίας).

Διοικητικές ενότητες Φορέων Διαχείρισης

Με σκοπό την ενιαία διοίκηση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, στα πλαίσια ενός Εθνικού Συστήματος Διοίκησης και Διαχείρισης ομαδοποιήθηκαν οι περιοχές προστασίας, ώστε σε κάθε ενότητα να υπάρχει ένας Φορέας Διαχείρισης.

Τα κριτήρια για την ομαδοποίηση είναι:

- Απόσταση, επικοινωνία και αλληλεπίδραση επιμέρους περιοχών.
- Σπουδαιότητα και μέγεθος περιοχής.
- Κοινά στοιχεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και διοικητική ένταξη.
- Κοινά οικολογικά γνωρίσματα και κοινά προβλήματα.
- Ενιαία αντιμετώπιση σε άλλα προγράμματα.
- Περιορισμός, κατά το δυνατόν, του αριθμού σύστασης νέων φορέων.

Με την εφαρμογή των κριτηρίων αυτών προκύπτουν 40 ενότητες διοίκησης και διαχείρισης (βλ. Πίνακα 1, σελ. 35). Οι περιοχές για τις οποίες δεν προτείνεται φορέας διαχείρισης θα αντιμετωπίζονται κατά περίπτωση και είτε θα υπάγονται σε γειτονικό φορέα διαχείρισης, είτε η διαχείρισή τους θα ανατίθεται μέσω σύμβασης διαχείρισης.

Επίσης, με σκοπό τη διατύπωση του σχεδίου δράσης για τη σύσταση των φορέων διαχείρισης και τη συγκρότηση του Εθνικού Συστήματος Διοίκησης και Διαχείρισης, αξιολογήθηκε η ωριμότητα σύστασης Φορέων Διαχείρισης σύμφωνα με τα ακόλουθα κριτήρια:

- Έργα ή δράσεις που έχουν υλοποιηθεί (ΕΠΜ, κέντρα πληροφόρησης, υποδομές γραφείων, εξοπλισμός).
- Υφιστάμενες υποδομές.
- Φάση στην οποία βρίσκεται η έκδοση ΠΔ.
- Συνέχεια και συμπληρωματικότητα με προηγούμενα προγράμματα.
- Σπουδαιότητα της περιοχής ή των περιοχών προστασίας που περιλαμβάνονται στην προτεινόμενη διοικητική ενότητα.

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια ωριμότητας προκύπτουν οι εξής προτεραιότητες:

Ομάδα Φορέων Διαχείρισης I

Iα: Ενότητες στις οποίες:

- για το σύνολο ή τουλάχιστον για το μεγαλύτερο και σημαντικότερο μέρος τους έχουν εκπονηθεί ΕΠΜ,
- υπάρχουν υποδομές γραφείων και εξοπλισμός για τη λειτουργία του φορέα διαχείρισης και έχουν λειτουργήσει υποδομές, και
- μία ή περισσότερες περιοχές προστασίας ανήκουν στην ομάδα προτεραιότητας I.

Η ομάδα αυτή αποτελείται από 11 ενότητες στις οποίες περιλαμβάνονται οι Υγρότοποι Διεθνούς Σημασίας (Υγρότοποι Ραμσάρ), η περιοχή της Δαδιάς και τα δυο εθνικά θαλάσσια πάρκα.

Iβ: Ενότητες που περιλαμβάνουν τις Περιοχές Προστασίας που ανήκουν στην ομάδα προτεραιότητας I και ορισμένες Περιοχές Προστασίας που ανήκουν στην ομάδα προτεραιότητας II. Εδώ ανήκουν 9 ενότητες οι οποίες περιλαμβάνουν όλους τους εθνικούς δρυμούς.

Ομάδα Φορέων Διαχείρισης II

Ενότητες στις οποίες:

- για το σύνολο ή τουλάχιστον για το μεγαλύτερο και σημαντικότερο μέρος έχουν εκπονηθεί ΕΠΜ,
- υπάρχουν ή θα υπάρξουν άμεσα υποδομές γραφείων και εξοπλισμός για τη λειτουργία του φορέα διαχείρισης και έχουν λειτουργήσει περιορισμένα ή πρόκειται να λειτουργήσουν άμεσα κάποιες υποδομές και
- μία ή περισσότερες περιοχές προστασίας ανήκουν στις ομάδες προτεραιότητας III ή IV.

Εδώ ανήκουν 10 ενότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν 24 περιοχές προστασίας.

Ομάδα Φορέων Διαχείρισης III

Ενότητες στις οποίες:

- για το σύνολο ή τουλάχιστον για το μεγαλύτερο και σημαντικότερο μέρος έχουν εκπονηθεί ΕΠΜ και
- μία ή περισσότερες περιοχές προστασίας ανήκουν στις ομάδες προτεραιότητας II ή III ή IV.

Εδώ ανήκουν 4 ενότητες, που περιλαμβάνουν 10 περιοχές προστασίας.

Ομάδα Φορέων Διαχείρισης IV

Οι υπόλοιπες ενότητες, που πιθανόν να προκύψουν από την εκπόνηση των αντίστοιχων ΕΠΜ. Σε αυτήν τη φάση περιλαμβάνονται 7 ενότητες (21 περιοχές προστασίας).

Πίνακας 1. Κωδικοί και ονομασία προτεινόμενων Φορέων Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών.

Κωδικός Φορέα	Όνομα Φορέα	Προτεραιότητα Φορέα Διαχείρισης
ΦΔ01α	Εθνικό Πάρκο Έβρου	1
ΦΔ01β	Εθνικό Πάρκο Δαδιάς	1
ΦΔ02	Εθνικό Πάρκο Αν. Μακεδονίας-Θράκης	1
ΦΔ03	Εθνικό Πάρκο Κεντρικής Ροδόπης	2
ΦΔ04	Προστατευόμενη περιοχή Βροντούς-Μενοικίου	3
ΦΔ05	Εθνικό Πάρκο Κερκίνης-Μπέλες	1
ΦΔ06	Εθνικό Πάρκο Αξιού-Λουδία-Αλιάκμονα-Γαλλικού και αλυκών Κίτρους	1
ΦΔ07	Εθνικό Πάρκο Κορώνειας-Βόλβης	1
ΦΔ08	Προστατευόμενη περιοχή ορέων Τζένας, Πάικου, Βόρα και Λίμνης Άγρα	3
ΦΔ09	Εθνικό Πάρκο Πρεσπών	1
ΦΔ10	Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου	1
ΦΔ11	Προστατευόμενη περιοχή Μετεώρων-Αντιχασίων-Πηνιεύ	3
ΦΔ12	Προστατευόμενη περιοχή Ν. Πίνδου	2
ΦΔ13	Εθνικό Πάρκο Ολύμπου	1
ΦΔ14	Προστατευόμενη περιοχή Αγράφων και Λίμνης Ταυρωπού	2
ΦΔ15	Προστατευόμενη περιοχή Καλαμά, Αχέροντα, Παξών και υγροτόπων Κέρκυρας	2
ΦΔ16	Εθνικό Πάρκο Αμβρακικού	1
ΦΔ17	Εθνικό Πάρκο Μεσολογγίου-Αιτωλικού	1
ΦΔ18	Εθνικό Πάρκο Αίνου	1
ΦΔ19	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου	1
ΦΔ20	Εθνικό Πάρκο Οίτης και Γοργοποτάμου	1
ΦΔ21	Προστατευόμενη περιοχή Γκιώνας και Βαρδουσίων	4
ΦΔ22	Εθνικό Πάρκο Παρνασσού	1
ΦΔ23	Εθνικό Πάρκο Πάρνηθας	1
ΦΔ24	Εθνικό Πάρκο Σουνίου, Βραυρώνας, Κέας και Κύθου	1

Πίνακας 1. Κωδικοί και ονομασία προτεινόμενων Φορέων Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών (συνέχεια).

Κωδικός Φορέα	Όνομα Φορέα	Προτεραιότητα Φορέα Διαχείρισης
ΦΔ25	Προστατευόμενη περιοχή Δημοσάρη	2
ΦΔ26	Προστατευόμενη περιοχή Χολομώντα, Ιτάμου, Στρατονικού, και υγροτόπων	4
ΦΔ27	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλονήσου-Βόρειων Σποράδων	1
ΦΔ28	Προστατευόμενη περιοχή Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου, Κόλπου Γέρας και Καλλονής	4
ΦΔ29	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Β. Αιγαίου	4
ΦΔ30	Προστατευόμενη περιοχή Κ. Κυκλάδων	4
ΦΔ31	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Δ. Κυκλάδων	2
ΦΔ32	Εθνικό Πάρκο Στροφιλιάς-Κοτυχίου	1
ΦΔ33	Προστατευόμενη περιοχή Ερύμανθου, Παναχαϊκού, Σελινούντα, Μπάρμπα και Κλωκού	4
ΦΔ34	Εθνικό Πάρκο Χελμού, Βουραϊκού, Ζήριας και Στυμφαλίας	2
ΦΔ35	Προστατευόμενη περιοχή Κόλπου Κυπαρισσίας	2
ΦΔ36	Προστατευόμενη περιοχή Πάρνωνα, Μουστού, Χαράδρα Λεωνιδίου και Μονεμβασίας	2
ΦΔ37	Εθνικό Πάρκο Ταύγετου	3
ΦΔ38	Προστατευόμενη περιοχή Μαυροβουνίου και Κάρλας	3
ΦΔ39	Εθνικό Πάρκο Λευκών Ορέων	1
ΦΔ40	Προστατευόμενη περιοχή Δίκτη, Βάι και ΒΑ Κρήτης	4

Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές: μορφές και παραδείγματα ανάπτυξης στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες

Πάρις Τσάρτας

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων

Τουρισμός και προστατευόμενες περιοχές: παράγοντες επιρροής και αναπτυξιακά διλήμματα

Οι πιέσεις του κυρίαρχου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης και των δραστηριοτήτων αναψυχής (Τσάρτας 1996)

Βασικό γνώρισμα του πλαισίου λειτουργίας των προστατευόμενων περιοχών είναι η ελεγχόμενη σε αριθμό τουριστών και επισκεπτών, υποδομών και δραστηριοτήτων ανάπτυξη του τουρισμού και των δραστηριοτήτων αναψυχής σε αυτές. Η συνεχής, όμως, αύξηση του ελεύθερου χρόνου, των ταξιδιών διακοπών, των ταξιδιών μικρής διάρκειας σε συνδυασμό με την ανάπτυξη και των μεταφορικών δικτύων εντείνει διαρκώς τις πιέσεις που ασκούνται στις προστατευόμενες περιοχές. Οι πιέσεις αυτές επικεντρώνονται συνήθως στη συνεχή αύξηση των χρηστών-επισκεπτών και στην προσπάθεια ανάδειξης μέσω αύξησης των υποδομών και δραστηριοτήτων ενός εντονότερου τουριστικού ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα αυτών των περιοχών.

Η σταδιακή ανάπτυξη των διαφορετικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Lane 1993)

Η τελευταία δεκαετία χαρακτηρίζεται από μια συνεχή ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού στον κόσμο. Η τάση αυτή φαίνεται ότι θα παραμείνει σταθερά δυναμική, ενώ παράλληλα παρατηρείται και μια αύξηση του αριθμού των εναλλακτικών μορφών τουρισμού οι οποίες διαθέτουν εξειδικευμένες υποδομές και δραστηριότητες. Οι μορφές αυτές ενεργοποιούνται και λειτουργούν συχνά σε ετήσια βάση. Τέτοιες μορφές είναι: ο οικοτουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο ορεινός τουρισμός κ.ά. Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν για αυτές τις εναλλακτικές μορφές βασική παράμετρο της λειτουργίας τους και συχνά υποδοχέα πολλών

δραστηριοτήτων τους. Το γεγονός αυτό έχει θετικές και αρνητικές συνέπειες, εφόσον αφενός αυξάνει τον αριθμό των τουριστών οι οποίοι έχουν περισσότερο ισόρροπη σχέση με το περιβάλλον, αφετέρου αυξάνει τον αριθμό των χρηστών αυτών των περιοχών με αποτέλεσμα να υπάρχουν διλήμματα διαχειριστικά και αναπτυξιακά.

Η θεσμική διάσταση της προστασίας του περιβάλλοντος σε συνδυασμό με την προβολή του περιβάλλοντος ως σημαντικού τουριστικού πόρου (Briassoulis and der Straaten 2000)

Πληθαίνουν τις τελευταίες δεκαετίες οι θεσμικές και νομοθετικές παρεμβάσεις σε υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο με τελικό σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. Κοινό γνώρισμα αυτών των παρεμβάσεων υπήρξαν η θέσπιση ορίων στην απρογραμμάτιστη ανάπτυξη, η προώθηση πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος (ιδιαίτερα δε του φυσικού, της χλωρίδας και πανίδας, αλλά και του δομημένου περιβάλλοντος) και, τέλος, η νομοθέτηση συγκεκριμένων χρήσεων γης σε περιοχές που χρήζουν προστασίας. Ένα από τα βασικά πεδία αυτών των προσπαθειών υπήρξαν οι προστατευόμενες περιοχές. Την ίδια περίοδο, ιδιαίτερα μετά το 1980, καταγράφεται μια όλο και εντονότερη τάση προβολής του περιβάλλοντος ως σημαντικού για τις τουριστικές περιοχές και τους τουρίστες πόρου του τουρισμού. Με αυτό τον τρόπο το περιβάλλον θεωρείται πλέον ουσιαστικό τμήμα ενός τουριστικού προϊόντος το οποίο αγοράζεται και χρησιμοποιείται από τους τουρίστες χωρίς να υπάρχουν πάντοτε οι κατάλληλοι ελεγκτικοί και διαχειριστικοί μηχανισμοί και θεσμοί για την προστασία του. Στο πλαίσιο αυτό αποτελεί πρόβλημα η προσπάθεια συγκερασμού των θεσμών της προστασίας του περιβάλλοντος με την ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών για χρήση του ως τουριστικού πόρου.

Η ανάδειξη της τοπικότητας στην ανάπτυξη του σύγχρονου τουρισμού (WTO 1993, WTO 1994)

Μετά από μια περίοδο όπου υπερεθνικοί και εθνικοί φορείς ήταν αυτοί οι οποίοι άμεσα και έμμεσα επηρέαζαν την τουριστική ανάπτυξη, τα τελευταία έτη καθίσταται σαφέστερη η τοπική διάσταση αυτής της ανάπτυξης ως βασική παράμετρος του σχεδιασμού και προγραμματισμού στις περισσότερες τουριστικές χώρες. Η τοπικότητα έχει ιδιαίτερη σημασία στις πολλές περιπτώσεις όπου προστατευόμενες περιοχές θεωρούνται ως δυναμικός τουριστικός πόρος μιας περιοχής. Στις περιπτώσεις αυτές έχουν συχνά καταγραφεί διαφορετικές και συχνά αντίθετες απόψεις για τα ζητήματα της προστασίας, της διαχείρισης, της προβολής και της χρήσης των περιοχών αυτών από όσους σε τοπικό επίπεδο εμπλέκονται στις διαδικασίες της ανάπτυξης του τουρισμού. Η τοπικότητα σε αυτό πλαίσιο αποτελεί πλέον και θα αποτελεί όλο και περισσότερο μια βασική παράμετρο της επιτυχούς έκβασης του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές.

Η αειφορική τουριστική ανάπτυξη αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία των προστατευόμενων περιοχών (Stabler 1997)

Οι βασικές αρχές της αειφορίας στον τουρισμό και την ανάπτυξή του αποτελούν πλέον ένα πάγιο γνώρισμα της τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης. Παρόμοια είναι και η τάση που υπάρχει και στην οργάνωση των τουριστικών ταξιδιών, αλλά και στη λειτουργία του τουριστικού τομέα τα τελευταία έτη. Η προστασία του περιβάλλοντος, ο σχεδιασμός, ο προγραμματισμός και η συνυπευθυνότητα όλων όσων εμπλέκονται στον τουρισμό θεωρούνται ουσιαστικοί παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Η άμεση ωφέλεια των προστατευόμενων περιοχών συνίσταται στην εμπέδωση της άποψης ότι η ανάπτυξη του τουρισμού πρέπει να είναι ήπια και ισόρροπη, σεβόμενη τα γνωρίσματα των τοπικών περιβαλλοντικών, κοινωνικών και πολιτιστικών πόρων.

Οι διαφορετικοί τύποι προστασίας και διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών επηρεάζουν την τουριστική τους χρήση (WTO 1994, Beeton 1998)

Οι πολλοί τύποι, σε ό,τι αφορά τα γνωρίσματά τους, προστατευόμενων περιοχών στον κόσμο διαφοροποιούνται κυρίως σε δυο πεδία: στο θεσμικό πλαίσιο το οποίο τις διέπει και στα συστήματα διαχείρισης. Παράγοντες, επίσης, όπως η παράδοση στη λειτουργία προστατευόμενων περιοχών π.χ. στις Ηνωμένες Πολιτείες ή σε ορισμένες ευρωπαϊκές ή αφρικανικές χώρες, αλλά και η προβολή των προσφερόμενων πόρων, υποδομών και υπηρεσιών (όπως συμβαίνει πλέον σε πολλές περιπτώσεις τουριστικών θέρετρων ή περιφερειών που διαθέτουν προστατευόμενες περιοχές), συμβάλλουν άμεσα στη συγκρότηση συγκεκριμένων τύπων χρήσης τους από τον τουρισμό. Ένας συνδυασμός δυο βασικών κανόνων δηλαδή ενός σταθερού θεσμικού πλαισίου προστασίας και ενός επιστημονικά σχεδιασμένου συστήματος διαχείρισης, διαμορφώνει και το ανάλογο πλαίσιο ως προς την έκταση, τον όγκο και τον τύπο των υποδομών και υπηρεσιών οι οποίες θα αναπτυχθούν και θα χρησιμοποιούνται από τους επισκέπτες τουρίστες. Τα προβλήματα παρουσιάζονται στις περιπτώσεις –και είναι πολλές– όπου οι δυο βασικοί ανωτέρω κανόνες δεν τηρούνται επαρκώς.

Μορφές προστατευόμενων περιοχών με τουρισμό και τάσεις ανάπτυξής τους (Dafis et al. 1996, Wearing and Neil 2000, WTO 1993, Grolleau 1998, Lane 1993)

A. Προστατευόμενες περιοχές με ελάχιστη παρουσία τουριστών

- Πρόκειται για περιοχές με ιδιόμορφα γεωμορφολογικά γνωρίσματα, συχνά δύσβατες, απομακρυσμένες από μεταφορικά δίκτυα και από τουριστικά θέρετρα ή αστικά κέντρα.
- Η τουριστική τους ζήτηση περιορίζεται σε έναν μικρό αριθμό περιηγητών

οικοτουριστών καθώς και σε ομάδες επιστημόνων οι οποίοι τις επισκέπτονται με σκοπό την επιστημονική παρατήρηση, την έρευνα ή και την αναψυχή.

- Η συνεχής αύξηση των ταξιδιών προς μακρινούς, εξωτικούς, παρθένους προορισμούς θα οδηγήσει μεσοπρόθεσμα τις περιοχές αυτές και σε μεγαλύτερες επιβαρύνσεις (σε υποδομές και υπηρεσίες).
- Η επίπτωση από την παρουσία των τουριστών στη χλωρίδα και στην πανίδα των περιοχών αυτών εκτιμάται ότι είναι μικρή λόγω του μικρού χρόνου παραμονής τους και του περιορισμένου αριθμού τους.

B. Προστατευόμενες περιοχές με ήπια και ελεγχόμενη τουριστική ζήτηση και ανάπτυξη

- Πρόκειται για περιοχές με ποικιλία γεωμορφολογικών γνωρισμάτων, συνήθως με εξειδικευμένους πόρους, π.χ. υγρότοποι ή οικοσυστήματα εξαιρετικής σημασίας και σε ικανή απόσταση από αστικά κέντρα και τουριστικά θέρετρα.
- Η τουριστική τους ζήτηση είναι σχετικά περιορισμένη –συχνά λόγω και του θεσμικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία τους– και οι προσφερόμενες υποδομές και υπηρεσίες έχουν ως σκοπό την εξυπηρέτηση των επιστημονικών ομάδων και των ομάδων περιηγητών που τις επισκέπτονται κυρίως για εκπαιδευτικούς λόγους ή με κίνητρο τη φυσιολατρία.
- Οι πιέσεις προς αυτές τις περιοχές αυξάνονται τα τελευταία έτη και επικεντρώνονται είτε στη θέσπιση ενός λιγότερο αυστηρού θεσμικού πλαισίου προστασίας, είτε στην προώθηση μιας περισσότερο τουριστικής διάστασης με ανάλογες υποδομές και υπηρεσίες για αναψυχή, εκπαίδευση και περιήγηση.
- Η επίπτωση από την παρουσία των τουριστών στη χλωρίδα και την πανίδα εκτιμάται ότι είναι ήπια λόγω των υπαρχόντων περιορισμών και του θεσμικού πλαισίου προστασίας.

Γ. Προστατευόμενες περιοχές με σημαντική τουριστική ζήτηση και οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης

- Πρόκειται για περιοχές με ποικιλία γεωμορφολογικών γνωρισμάτων και με περιβαλλοντικούς πόρους εθνικής ή διεθνούς σημασίας. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται συνήθως σε διαφορετικές αποστάσεις από αστικά κέντρα ή τουριστικά θέρετρα και τις περισσότερες φορές σε χώρες με μακρόχρονη τουριστική ανάπτυξη. Συχνά λόγω ζήτησης και παράδοσης αποτελούν αυτοδύναμα τουριστικά αξιοθέατα.
- Η τουριστική τους ζήτηση είναι σημαντική λόγω ποικίλων παραγόντων όπως πλούσιων πόρων, παράδοσης, θέσης, διαφήμισης. Οι τουρίστες είναι διαφόρων τύπων: περιηγητές, φυσιολάτρες, οικοτουρίστες με επιστημονικά ενδιαφέροντα, οικοτουρίστες με εκπαιδευτικά ενδιαφέροντα, οικοτουρίστες με ειδικά κίνητρα

(π.χ. παρατήρηση πουλιών), κλασικού τύπου τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή στα πλαίσια ενός μεγαλύτερου ταξιδιού διακοπών κ.ά.

- Το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης είναι οργανωμένο και προσφέρει διαφορετικού τύπου υποδομές και υπηρεσίες για τουρισμό και αναψυχή: εκπαιδευτικά κέντρα, οικομουσεία, οργανωμένες περιηγήσεις, οικοξεναγήσεις, περίπτερα για παρατήρηση πουλιών ή άλλων ζώων, χώρους για εστίαση και διαμονή κ.ά. Οι τουρίστες πληροφορούνται με την είσοδο τους στην περιοχή για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους κατά την παραμονή τους σε αυτή.
- Ο υψηλός αριθμός των τουριστών οδήγησε και σε μια οργανωμένη μορφή διαχείρισης αυτών των περιοχών συνήθως από έναν φορέα ο οποίος διαθέτει επιστημονικό προσωπικό και αρμοδιότητες για την προστασία και τη διαχείριση αυτής της περιοχής. Ο φορέας αυτός μεριμνά ώστε να τηρούνται από τους επισκέπτες τουρίστες οι κανόνες λειτουργίας της περιοχής, να ελέγχεται και προστατεύεται η χλωρίδα και η πανίδα και να παρέχονται στους επισκέπτες τουρίστες οι οργανωμένες υποδομές και υπηρεσίες, να τηρείται το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, προστασίας και διαχείρισης της περιοχής.

Δ. Προστατευόμενες περιοχές με σημαντική τουριστική ζήτηση χωρίς οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης

- Πρόκειται για περιοχές με ποικιλία γεωμορφολογικών πόρων και με σημαντικούς περιβαλλοντικούς πόρους συχνά εθνικής ή διεθνούς σημασίας. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται σε διαφορετικές αποστάσεις από αστικά κέντρα ή τουριστικά θέρετρα και τις περισσότερες φορές σε νεότερους τουριστικούς προορισμούς και σε χώρες με ανεπαρκές θεσμικό πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος. Συχνά λόγω ζήτησης αποτελούν αυτοδύναμα τουριστικά αξιοθέατα, ενώ πολλές φορές βρίσκονται μέσα σε ευρύτερες εκτάσεις όπου υπάρχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα σε ό,τι αφορά τις χρήσεις γης.
- Η τουριστική ζήτηση είναι μεγάλη λόγω ποικίλων παραγόντων όπου βασικό ρόλο διαδραματίζουν οι πόροι και η διαφημιστική εικόνα. Οι τουρίστες είναι –όπως και στην περίπτωση Γ– διαφόρων τύπων (περιηγητές, φυσιολάτρες, οικοτουρίστες κ.ά) με σημαντική, όμως, παρουσία τουριστών του κλασικού τύπου καθώς και συγκυριακούς οικοτουρίστες οι οποίοι αναζητούν ένα νέο τουριστικό προϊόν, επειδή το απαιτεί η μόδα.
- Το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης είναι ελάχιστα η διόλου οργανωμένο και προσφέρει ένα συχνά περιορισμένο αριθμό υποδομών και υπηρεσιών (οργανωμένες περιηγήσεις, οικοξεναγήσεις, οικομουσεία κ.ά.). Συνήθως αυτές οι υποδομές και υπηρεσίες χαρακτηρίζονται με βάση τα διεθνή πρότυπα: από οργανωτικές ελλείψεις, παρεμβάσεις τουριστικοποίησης και ασαφείς αρμοδιότητες και διαδικασίες προστασίας.

- Το πλαίσιο διαχείρισης ποικίλλει σε τύπους, ενώ συχνά είναι ανεπαρκές και, σε κάποιες περιπτώσεις, δεν υπάρχει. Μια πρώτη περίπτωση είναι εκεί όπου υπάρχει κάποιος φορέας ο οποίος διαθέτει ανεπαρκείς αρμοδιότητες και ασαφές θεσμικό πλαίσιο και επιδιώκει να διαχειρισθεί μια προστατευόμενη περιοχή χωρίς ικανοποιητικά αποτελέσματα. Μια δεύτερη περίπτωση είναι διαφορετικοί φορείς οι οποίοι εμπλέκονται με διαφορετικές αρμοδιότητες ή και συμφέροντα στη διαχείριση, οπότε το αποτέλεσμα είναι συνήθως αρνητικό για την περιοχή. Τέλος, η τρίτη περίπτωση όπου ουσιαστικά δεν υπάρχουν κάποιες θεσμικά προσδιορισμένες διαδικασίες διαχείρισης, με αποτέλεσμα οι τουριστικές πιέσεις να οδηγούν τη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής σε σταδιακή υποβάθμιση.

Ορισμένα κρίσιμα ζητήματα πολιτικής και ανάπτυξης στις προστατευόμενες περιοχές με τουρισμό

Την τελευταία δεκαετία ιδιαίτερα, έχουν προκύψει ορισμένα κρίσιμα θέματα σχετικά με την πολιτική ανάπτυξης του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές, τα οποία εκτιμάται ότι θα μας απασχολούν όλο και περισσότερο τα επόμενα έτη:

A. Αυτονόμηση των προστατευόμενων περιοχών ως τουριστικών αξιοθέατων και πόρων ιδιαίτερης σημασίας

Η μεγαλύτερη και πληρέστερη πληροφόρηση των τουριστών, το διαδίκτυο, η τουριστική διαφήμιση και τα νέα περιβαλλοντικά κίνητρα των τουριστών είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που ενισχύουν –και θα ενισχύουν– την τάση αυτονόμησης των προστατευόμενων περιοχών ως πόρων και αξιοθέατων με ιδιαίτερα γνωρίσματα. Την τάση αυτή ενισχύουν, επίσης, τόσο οι τοπικοί παράγοντες όσο και ο τουριστικός τομέας ο οποίος διακρίνει εδώ κάποια ποιοτικά και ακριβά προϊόντα με δυναμική ζήτηση. Ήδη καταγράφεται μια τάση μετατροπής ορισμένων προστατευόμενων περιοχών σε ιδιόμορφα περιβαλλοντικά θεματικά πάρκα.

B. Μαζικοποίηση του εναλλακτικού τουρισμού

Ο εναλλακτικός τουρισμός έχει μια εντυπωσιακή σε αριθμούς και υποδομές ανάπτυξη, ιδιαίτερα στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο και σε ορισμένες χώρες του Τρίτου Κόσμου. Από την ταχύτατη μαζικοποίηση του εναλλακτικού τουρισμού προκύπτουν ορισμένα σπουδαία ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, όπως ο έλεγχος των δραστηριοτήτων και υποδομών για εναλλακτικό τουρισμό, η μελέτη των επιπτώσεων στη χλωρίδα και την πανίδα από ορισμένες, τουλάχιστον, δραστηριότητες εναλλακτικού τουρισμού, η οργάνωση και η διαχείριση των δραστηριοτήτων αυτού του τύπου στις προστατευόμενες περιοχές.

Γ. Πολυσύνθετα πρότυπα τοπικής οργάνωσης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών με τουρισμό: συνέργεια και τεχνογνωσία

Τα τελευταία έτη έχουν παρουσιασθεί ενδιαφέροντα τοπικά πρότυπα οργάνωσης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών με δυο βασικά γνωρίσματα: α) συνέργεια τοπικών, εθνικών, ιδιωτικών, επιστημονικών φορέων και οργανώσεων στα πλαίσια ενός Φορέα με προσδιορισμένο θεσμικό ρόλο στις προστατευόμενες περιοχές και β) συστηματική χρήση τεχνογνωσίας και εκπαιδευμένου προσωπικού στην προστασία του περιβάλλοντος, στη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών, στον σχεδιασμό τουριστικής ανάπτυξης, εναλλακτικού τουρισμού κ.ά.

Δ. Σύνδεση με την έννοια του υπεύθυνου τουρισμού: τουρίστες και ταξιδιωτικοί πράκτορες

Η συστηματική προώθηση πολιτικών και μέτρων τα οποία θα συμβάλλουν στη διεξαγωγή ενός κοινωνικά και περιβαλλοντικά υπεύθυνου τουρισμού επηρεάζει θετικά την τουριστική ανάπτυξη των προστατευόμενων περιοχών. Τα μέτρα και οι πολιτικές αυτές προτείνουν τρόπους διαχείρισης ευαίσθητων τουριστικών περιοχών αλλά και κώδικες ηθικής λειτουργίας και συμπεριφοράς τουριστών και ταξιδιωτικών πρακτόρων σε ό,τι αφορά τη διεξαγωγή και την οργάνωση των ταξιδιών. Ουσιαστικά επιβάλλεται σταδιακά η αρχή της συνυπευθυνότητας –στα θέματα της ανάπτυξης και λειτουργίας τουρισμού– ανάμεσα στους ντόπιους, τους τουρίστες και τους ιδιώτες επιχειρηματίες.

Ε. Οι προστατευόμενες περιοχές απαραίτητο τμήμα των ταξιδιών διακοπών

Η ταχύτατη τα τελευταία κυρίως έτη μετατροπή των προστατευόμενων περιοχών σε ένα απαραίτητο τμήμα πολλών πακέτων διακοπών στον σύγχρονο κόσμο οδηγεί τις πολιτικές προστασίας και διαχείρισής τους σε νέα δεδομένα, εφόσον: α) αυτές οι περιοχές εντάσσονται στον μεγάλο αριθμό των τουριστικών προϊόντων της διεθνούς τουριστικής αγοράς, β) οι τουρίστες του κλασικού τουρισμού έχουν διαφορετικά κίνητρα και συμπεριφορές στη διάρκεια των διακοπών, γ) σε πολλές χώρες οι οποίες διαθέτουν προστατευόμενες περιοχές δεν υπάρχει συνεργασία ανάμεσα στους φορείς διαχείρισής τους και στις εταιρείες του τουρισμού.

Παραδείγματα προστατευόμενων περιοχών

Θα εξετάσουμε στη συνέχεια ορισμένα παραδείγματα προστατευόμενων περιοχών από την Ελλάδα και την Ευρώπη δίνοντας έμφαση αφενός στα γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας (φορείς διαχείρισης, χρήσεις γης, προστασία περιβάλλοντος, οργάνωση κ.ά), αφετέρου στα γνωρίσματα της τουριστικής ανάπτυξης (υποδομές και υπηρεσίες, αειφορική ανάπτυξη, προβολή, οργάνωση και διαχείριση κ.ά). Τα παραδείγματα και οι πληροφορίες έχουν παρθεί από τους Dixon

κ.ά. (1989), Mc Lellan (1997), ETANAM Α.Ε, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων και τον Σύνδεσμο Προστασίας και Ανάδειξης του Δέλτα Έβρου.

Ελλάδα

Αμβρακικός Κόλπος

Γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας

- Με τη διαχείριση ασχολείται κυρίως η ETANAM αλλά εμπλέκονται και εθνικής εμβέλειας φορείς (ΥΠΕΧΩΔΕ), ΟΤΑ (νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, δήμοι), επιστημονικά σωματεία κ.λπ.
- Υπάρχουν αρκετές συγκρούσεις στις χρήσεις γης κυρίως από θήρα, αλιεία, γεωργία, οικοδομήσεις οι οποίες επηρεάζουν την προσπάθεια προστασίας του περιβάλλοντος, ενώ υπάρχουν και ελλείψεις σε εκπαιδευμένο προσωπικό.

Γνωρίσματα τουριστικής ανάπτυξης

- Υπάρχει ήπια αειφορική τουριστική ανάπτυξη και προσφέρονται ορισμένες βασικές υποδομές και υπηρεσίες οικοτουρισμού και φυσιολατρικού τουρισμού (μουσείο, οικοξεναγήσεις, περιηγήσεις, διαμονή, ενημερωτικά φυλλάδια). Οι δυνατότητες για ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη είναι μεγαλύτερες με βάση τους υπαρκτούς πόρους και τη θέση.
- Λείπει ο συντονισμός και η συγκροτημένη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Επιπλέον, η προβολή της –παρά τις προσπάθειες της ETANAM– δεν είναι επαρκής ενώ παράλληλα λείπουν καταρτισμένοι επιχειρηματίες και προσωπικό.

Δέλτα Έβρου

Γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας

- Με τη διαχείριση ασχολείται κυρίως ο Σύνδεσμος Προστασίας Ανάδειξης του Δέλτα Έβρου. Στη διαχείριση εμπλέκονται και εθνικής εμβέλειας φορείς (ΥΠΕΧΩΔΕ), ΟΤΑ (νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, δήμοι), επιστημονικά σωματεία κ.λπ.
- Υπάρχουν συγκρούσεις στις χρήσεις γης κυρίως από θήρα, αλιεία και γεωργία οι οποίες προκαλούν προβλήματα στις προσπάθειες προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ σημαντικές είναι και οι ελλείψεις σε εκπαιδευμένο προσωπικό.

Γνωρίσματα τουριστικής ανάπτυξης

- Υπάρχει υποτυπώδης τουριστική ανάπτυξη με αειφορικό χαρακτήρα και προσφορά ορισμένων βασικών υποδομών και υπηρεσιών (κέντρο πληροφόρησης, ενημερωτικά φυλλάδια, οικοξεναγήσεις κλπ.). Οι δυνατότητες

για ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη είναι πολύ μεγαλύτερες με βάση τους υπαρκτούς τουριστικούς πόρους και τη θέση.

- Λείπει ο συντονισμός και η συγκροτημένη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Επίσης, η προβολή της –παρά τις προσπάθειες του Συνδέσμου– κρίνεται ανεπαρκής. Τέλος, και εδώ καταγράφονται ελλείψεις σε καταρτισμένο προσωπικό και επιχειρηματίες.

Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου

Γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας

- Είναι εθνικός δρυμός και η διαχείριση του ασκείται από τις Δασικές Υπηρεσίες. Επίσης, άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται οι τοπικοί ΟΤΑ, φορείς εθνικής εμβέλειας (ΥΠΕΧΩΔΕ), επιστημονικά σωματεία, τοπικοί αναπτυξιακοί φορείς κ.λπ.
- Υπάρχουν συγκρούσεις στις χρήσεις γης από θήρα, γεωργία, κτηνοτροφία, υλοτομία, τουρισμό, μεταφορικά δίκτυα κ.λπ. πολλές από τις οποίες οφείλονται στην ανάπτυξη του τουρισμού τα τελευταία έτη και την παρεπόμενη ανοικοδόμηση με προφανή προβλήματα στις προσπάθειες προστασίας του περιβάλλοντος.

Γνωρίσματα τουριστικής ανάπτυξης

- Υπάρχει σημαντική τουριστική ανάπτυξη σε ετήσια βάση με μαζικό χαρακτήρα κλασικού και εναλλακτικού τουρισμού και ένα μεγαλύτερο αριθμό προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών τόσο για τουρισμό αναψυχής όσο και για πολλές εναλλακτικές μορφές τουρισμού (οικοτουρισμού, φυσιολατρικού, αθλητικού, περιπέτειας κλπ.).
- Υπάρχει ανάγκη ελέγχου, συντονισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης. Τα απασχολούμενα άτομα έχουν επαρκή κατάρτιση αλλά ο αριθμός τους είναι ανεπαρκής σε σχέση με τη ζήτηση.

Υπόλοιπη Ευρώπη

Ιταλία (Περιοχή Τρέντο)

Γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας

- Ο βασικός φορέας διαχείρισης συνδέεται με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και έχει αυξημένες αρμοδιότητες στον σχεδιασμό, την οργάνωση και τη διαχείριση της περιοχής μέσω ενός μακροχρόνιου και συνεχώς ανανεωμένου προγραμματισμού.
- Οι χρήσεις γης είναι προσδιορισμένες από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και οι συγκρούσεις που παρουσιάζονται δεν κρίνονται σημαντικές ενώ η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί βασική παράμετρο της ανάπτυξης της περιοχής επί πολλά έτη.

Γνωρίσματα τουριστικής ανάπτυξης

- Σημαντική τουριστική ανάπτυξη με μεγάλη ποικιλία προσφερόμενων υποδομών σε επίσημη βάση σε διαφορετικές περιοχές με βάση κυρίως τον εναλλακτικό τουρισμό (ορεινός, οικοτουρισμός, αθλητικός, φυσιολατρικός κλπ.) αλλά και τον τουρισμό αναψυχής.
- Ο συστηματικός έλεγχος, η χωρική διασπορά και η συγκροτημένη διαχείριση έχουν περιορίσει τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης η οποία έχει αιφροδικό χαρακτήρα. Χρησιμοποιήθηκε εξειδικευμένη τεχνογνωσία και προσωπικό, ενώ η προβολή της περιοχής (στην Ιταλία και διεθνώς) κρίνεται επιτυχής.

Σκωτία (προστατευόμενες περιοχές)

Γνωρίσματα διαχείρισης και προστασίας

- Οι φορείς οι οποίοι διαχειρίζονται τις προστατευόμενες περιοχές ιδρύθηκαν και λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο και σε συνεργασία με οργανισμούς εθνικής εμβέλειας οι οποίοι ασχολούνται με την ανάπτυξη της υπαίθρου, τον τουρισμό και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Το ασαφές θεσμικό πλαίσιο και οι περιορισμένες αρμοδιότητες που διαθέτουν οι περιοχές αυτές δεν έχουν επιτρέψει την ικανοποιητική διαχείρισή τους, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται και σοβαρά προβλήματα από τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα στις χρήσεις γης και στον σχεδιασμό.

Γνωρίσματα τουριστικής ανάπτυξης

- Η τουριστική ανάπτυξη είναι περιορισμένη και δεν προσφέρονται πολλές υποδομές και υπηρεσίες. Διακρίνεται από αιφροδικό χαρακτήρα, στηριζόμενη κυρίως σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού (φυσιολατρικός, πολιτιστικός, οικοτουρισμός κ.ά) αλλά και στον τουρισμό αναψυχής.
- Παρά τις προσπάθειες να χρησιμοποιηθεί και να εφαρμοσθεί αιφροδική τεχνογνωσία στα Σχέδια Τουριστικής Ανάπτυξης, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Καθοριστικό ζήτημα αποτέλεσε η κοινωνική αποδοχή αυτών των προγραμμάτων καθώς και οργανωτικά προβλήματα σε τοπικό επίπεδο.

Συμπεράσματα-προτάσεις

Η ανάλυση που προηγήθηκε, στηριζόμενη σε μακρόχρονη διεθνή πείρα αλλά και στην αντίστοιχη περισσότερο πρόσφατη ελληνική, οδηγεί στα εξής συμπεράσματα:

- α. Ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης μιας προστατευόμενης περιοχής πρέπει να στηρίζονται στην τεχνογνωσία η οποία υπάρχει σχετικά με την ήπια και αιφροδική τουριστική ανάπτυξη σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές.

- β. Οι πόροι της κάθε προστατευόμενης περιοχής και τα περιβαλλοντικά κριτήρια τα οποία χρησιμοποιούνται για τον χαρακτηρισμό της, πρέπει να καθορίζουν αντίστοιχα τόσο τα όρια όσο και τα τυπολογικά γνωρίσματα της τουριστικής της ανάπτυξης.
- γ. Ο φορέας ο οποίος αναλαμβάνει τη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής πρέπει να έχει αυξημένες αρμοδιότητες, να στηρίζεται σε σαφές θεσμικό πλαίσιο και να λειτουργεί υπό καθεστώς αυτονομίας.
- δ. Είναι σημαντικό στον Φορέα Διαχείρισης να εκπροσωπούνται τόσο οι τοπικοί φορείς όσο και οργανισμοί εθνικής ή διεθνούς εμβέλειας οι οποίοι σχετίζονται με το περιβάλλον και τον τουρισμό.
- ε. Η ήπια τουριστική ανάπτυξη σε προστατευόμενες περιοχές μπορεί να έχει μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα σπουδαία αναπτυξιακά και οικονομικά οφέλη για τον ντόπιο πληθυσμό.

Βιβλιογραφία

- Ντάφης, Σ., Εύα Παπαστεργιάδου, Κ. Γεωργίου, Δ. Μπαμπαλώνας, Θ. Γεωργιάδης, Μαρία Παπαγεωργίου, Θάλεια Λαζαρίδου και Βασιλική Τσιαούση. 1997. Οδηγία 92/43/ΕΟΚ. Το έργο των οικοτόπων στην Ελλάδα: Δίκτυο ΦΥΣΗ 2000. Συμβόλαιο αριθμός Β4-3200/84/756, Γεν. Διεύθυνση XI Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας/Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων. Θέρμη. 932 σελ.
- Σφήκας, Γ. και Γ. Τσουνής. 1993. Οικοτουριστικός οδηγός της Ελλάδας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς-Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης. Αθήνα.
- Τσάρτας, Π. 1996. Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό. ΕΞΑΝΤΑΣ. Αθήνα.
- Beeton, S. 1998. ECO-Tourism: A practical guide for rural communities. LAND LINKS. Australia.
- Briassoulis, H. and J. Van der Straaten (editors). 2000. Tourism and the environment: Regional, economic, cultural and policy issues. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht.
- Dixon, M., K. Fountain et al. 1989. Contribution to the drafting of a charter for cultural tourism. Tourism and the Environment. Brussels.
- Grolleau, H. 1988. Rural Heritage and Tourism in the EEC. Brussels.
- Lane, P. 1993. Tourism strategies and rural development: A review for the OECD. Bristol, UK.

- MacLellan, R. 1997. The Effectiveness of sustainable tourism policies in Scotland In: M. J. Stabler, *Tourism and sustainability: Principles to practice*. CAB INTERNATIONAL. London.
- Stabler, M. J. 1997. *Tourism and sustainability: Principles to practice*. CAB INTERNATIONAL, London.
- Wearing, S. and J. Neil. 2000. *Ecotourism: Impacts, potentials and possibilities*. Butterworth-Heinemann. Oxford, UK.
- World Tourism Organisation (WTO). 1993. *Sustainable tourism development: Guide for local planners*. Madrid.
- World Tourism Organisation (WTO)-Inskip, E. 1994. *National and regional tourism planning: Methodologies and case studies*. London.

Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές

Θεόδωρος Πατεράκης

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου

Σας καλωσορίζω στον πιο απομακρυσμένο από το κέντρο και κατά το ήμισυ του αποκομμένο από την υπόλοιπη Κρήτη νομό της χώρας μας. Ο νομός, στην πλειονότητά του ορεινός, στηρίζει την οικονομία του στη γεωργία, λιγότερο στην κτηνοτροφία και, σε ορισμένες περιοχές, στον τουρισμό.

Στο Λασιθί, αλλά και στην Κρήτη γενικότερα, ο τουρισμός ως οικονομική δραστηριότητα διαθέτει μοναδικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως είναι η φυσική ομορφιά, οι κλιματολογικές συνθήκες και η πολιτιστική κληρονομιά. Το γεγονός αυτό, ανεξάρτητα από τις όποιες επί μέρους κριτικές παρατηρήσεις, δίνει τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση στην πολιτεία, στην ιδιωτική πρωτοβουλία, στους φορείς, στις οργανώσεις (οικολογικές και μη), σε όλους μας, να συμβάλλουμε με τον τρόπο μας στη διεύρυνση και περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας. Για να κατορθώσει ο τουρισμός να διατηρήσει μακροπρόθεσμα δυναμική συνεχούς ανάπτυξης ως τομέας που δημιουργεί εισόδημα, συνάλλαγμα και νέες θέσεις εργασίας, πρέπει να αναπτύσσεται σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με τρόπο που να μην καταστρέφονται τα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία που τον στηρίζουν. Αυτό, βέβαια, προϋποθέτει έναν σταθερό στρατηγικό σχεδιασμό σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, πάντα με βάση την επιθυμητή κοινωνική κατεύθυνση, την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων και την προσαρμοστικότητα στις συνθήκες που διαρκώς μεταβάλλονται.

Οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικανοί τουρίστες άρχισαν να “γυρίζουν την πλάτη” στις περιοχές που παρουσιάζουν άναρχη τουριστική ανάπτυξη, αποφεύγουν τις διακοπές σε χώρες που υπάρχει ολική ή μερική καταστροφή του περιβάλλοντος και προτιμούν τις περιοχές που εξακολουθούν να διατηρούν την παραδοσιακή τους φυσιογνωμία.

Αυτό πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη από αυτούς που διαχειρίζονται το τουριστικό προϊόν. Γι’ αυτό κι εμείς πιστεύουμε ότι, ως βασικό στοιχείο ενός στρατηγικού

σχεδίου, εκτός από τις θετικές συνέπειες στον οικονομικό τομέα, πρέπει να λαμβάνεται πρόνοια για την πρόληψη αρνητικών εξελίξεων σε ζωτικής σημασίας τομείς, όπως η ποιότητα του περιβάλλοντος, η πολιτιστική ταυτότητα, οι συνθήκες κοινωνικής ζωής και γενικότερα η ποιότητα της ζωής σε κάθε περιοχή.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα συμφωνούσαμε όλοι ότι οι προστατευόμενες περιοχές είναι απαραίτητες, γιατί:

- Αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών.
- Παρέχουν την ευκαιρία στους επισκέπτες να δουν, να αγγίξουν και ενεργοποιώντας όλες τους τις αισθήσεις, να βιώσουν το φυσικό περιβάλλον μετατρέπόμενοι σε ενεργούς υποστηρικτές της προστασίας της φύσης.

Υπάρχει όμως ένα θέμα: “Πώς επιλέγονται αυτές οι περιοχές; Από ποιους επιλέγονται και τι μέλλον σχεδιάζεται γι’ αυτές;”

Λαμβάνονται υπόψη το χωροταξικό σχέδιο της περιοχής (αν υπάρχει), οι χρήσεις γης ή η ύπαρξη στην ίδια ή σε παραπλήσια περιοχή δεσμευμένων αρχαιολογικών ζωνών ή περιοχών φυσικού κάλλους, άρα στην ουσία περιορισμός της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, αφού δεν μπορούν να γίνουν τουριστικές μονάδες και άλλες υποστηρικτικές αυτών εγκαταστάσεις;

Λαμβάνεται υπόψη ότι η περιοχή μπορεί να είναι ιδιωτική (π.χ. Ιερά Μονή Τοπλού) και ίσως να είναι άλλα τα όνειρα του ιδιοκτήτη;

Εάν η επιλογή γίνεται με σχεδιασμό επί χάρτου ή για εξυπηρέτηση μεγαλοσυμφερόντων, υπάρχει ο κίνδυνος:

- Να δημιουργηθεί κλίμα έντασης στους κατοίκους της περιοχής.
- Να καταδικασθεί η συγκεκριμένη περιοχή σε χώρο υποδοχής των επισκεπτών, οι οποίοι ελάχιστα θα συνεισφέρουν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής και στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Στον καθορισμό των προστατευόμενων περιοχών στον νομό μας, φαίνεται ότι έγινε σχεδιασμός επί χάρτου, με αποτέλεσμα όλη η ευρύτερη περιοχή του Δήμου Ιτάνου και ο Ξερόκαμπος του Δήμου Λεύκης, δηλαδή, όλο το νοτιοανατολικό άκρο της Κρήτης, λόγω των αρχαιολογικών περιοχών και του Δικτύου NATURA 2000 να έχει προβλήματα που έχουν να κάνουν με οικοδομικές και τουριστικές δραστηριότητες. Παρουσιάστηκε ένα διαχειριστικό σχέδιο, θεωρώ αρκετά άκομψα, χωρίς να έχει γίνει αυτό που επιβάλλει και η σχετική οδηγία της ΕΕ για το συγκεκριμένο πρόγραμμα, η οποία αναφέρει ότι “για κάθε περιοχή, η οποία αποτελεί πάντοτε μια ειδική περίπτωση, διερευνώνται οι οικολογικές απαιτήσεις και μετά από διαβουλεύσεις με τους τοπικούς φορείς καθορίζονται οι σκοποί διαχείρισης της περιοχής και προσδιορίζονται τα μέτρα και τα μέσα, τα οποία θα ισχύσουν, ώστε να επιτευχθούν οι σκοποί διαχείρισης”.

Η άποψη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης έως τώρα δεν έχει ζητηθεί και θα πρέπει, επιτέλους, να γίνει κατανοητό ότι για όλες τις δραστηριότητες και επεμβάσεις σε μια περιοχή, χρειάζεται πρώτα οι κάτοικοι και οι φορείς να αποδεχθούν την ιδιαιτερότητα της περιοχής τους, ώστε να στηρίξουν, στη συνέχεια, αυτή την ιδιαιτερότητα με επιτυχία και να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Γιατί η άποψη των πολιτών για προστατευόμενες περιοχές στον χώρο δράσης τους δεν είναι πάντα θετική, χωρίς να ευθύνονται οι ίδιοι. Η ανάγκη, για παράδειγμα, άρδευσης καλλιεργειών, ίσως δυσκολεύει την αποδοχή προστατευόμενου υγροτόπου στην περιοχή, αφού από εκεί αρδεύουν οι γεωργοί. Οι γεωργοί, αφού πεισθούν ότι κάτι νέο και θετικό σχεδιάζεται για την περιοχή, θα πρέπει να βρουν –και να βοηθηθούν γι’ αυτό– εναλλακτικές δραστηριότητες για την κάλυψη των απωλεσθέντων εισοδημάτων τους λόγω της έλλειψης νερού.

Όλοι δεχόμαστε ότι η μεγαλύτερη βιομηχανία του κόσμου είναι ο τουρισμός και όλοι συμφωνούμε, ότι όπου αναπτύσσεται, δεν πρέπει να υποβαθμίζονται τα φυσικά οικοσυστήματα. Τα κέρδη από τον τουρισμό θα πρέπει να διαχέονται σε όλη την τοπική κοινωνία και όχι μόνο στους τουριστικούς πράκτορες που οργανώνουν εκδρομές στις προστατευόμενες περιοχές με κόσμο που μένει μακριά από τις περιοχές αυτές.

Όλα τα ανωτέρω φανερώνουν την αγωνία της Τοπικής και Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, καθώς χρειάζεται να βρεθεί η χρυσή τομή η οποία θα επιτύχει τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και αρκετό οικονομικό όφελος για την περιοχή.

Στην περίπτωση που όλα τα παραπάνω πληρούνται ιδανικά, έχει, δηλαδή, οριοθετηθεί η προστατευόμενη περιοχή και οι ντόπιοι έχουν αποδεχθεί το γεγονός ότι ένα νέο τουριστικό πρότυπο θα κυριαρχήσει στον τόπο τους, καλούμαστε να απαντήσουμε στο ακόλουθο ερώτημα:

Πώς η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση παρεμβαίνει και βοηθάει;

Η παρέμβαση έρχεται μέσα από προτάσεις και δράσεις που η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση μπορεί να υλοποιήσει μόνη της ή που μπορούν να υλοποιηθούν μετά από κρατική συνδρομή.

1. Τοπικό αναπτυξιακό πρόγραμμα

Είναι απαραίτητη η έγκαιρη σύνταξη ενός αναπτυξιακού προγράμματος συγκεκριμένης ή συγκεκριμένων ανά νομό (αν υπάρχουν πολλές, θα πρέπει να συσχετισθούν) περιοχών. Το πρόγραμμα αυτό, αφού θα καταγράψει την υπάρχουσα κατάσταση (είδος περιοχής, δραστηριότητες κατοίκων, γειτνιάζουσες περιοχές, πολιτιστικά στοιχεία κλπ.), θα θέσει ένα σκοπό για τον οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη και η γνώμη των τοπικών κοινωνιών. Ο σκοπός αυτός θα πρέπει να κινείται προς τις κατευθύνσεις:

- α. Να μη φτάσουμε στην υποβάθμιση πολλών από τις ήδη ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές.
- β. Να μη γίνουν οι προστατευόμενες περιοχές που θα αναπτυχθούν, τουριστικά μέρη αποκόμισης κερδών για τις ήδη ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές, αλλά να δημιουργήσουν ένα αυτοδύναμο τουριστικό προϊόν, ικανό να σταθεί στην τουριστική αγορά.

Στο πρόγραμμα αυτό θα πρέπει να προτείνονται:

- α. Οι επεμβάσεις και οι δραστηριότητες που θα αναπτυχθούν μέσα στην προστατευόμενη περιοχή.
- β. Οι επεμβάσεις και οι δραστηριότητες περιμετρικά της περιοχής, αλλά και σε χώρους μη ορατούς από την προστατευόμενη περιοχή.
- γ. Τα απαραίτητα έργα υποδομής, τα οποία θα διευκολύνουν την πρόσβαση στην προστατευόμενη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.
- δ. Ο καθορισμός του είδους και μεγέθους των τουριστικών καταλυμάτων πλησίον και μακράν του προστατευόμενου χώρου.
- ε. Ευνοϊκοί τρόποι και πηγές χρηματοδότησης όλων των προηγούμενων.

Με αυτόν τον τρόπο, και θα αξιοποιηθεί σωστά η προστατευόμενη περιοχή και θα δοθούν, συνάμα, οικονομικά κίνητρα στους κατοίκους για να αυξήσουν το εισόδημά τους και θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας.

2. Έκδοση εγχειριδίου

Επειδή το είδος του τουρισμού που ευνοείται γι' αυτές τις περιοχές είναι ο οικοτουρισμός, (οικοτουρίστας=άτομο, συνήθως 35-54 ετών με πανεπιστημιακή μόρφωση) είναι απαραίτητη η έκδοση αυστηρά επιστημονικού φυλλαδίου, στο οποίο θα καταγράφεται το είδος ή τα είδη που διαβιούν στην περιοχή και όσα επιπρόσθετα πληροφοριακά στοιχεία απαιτούνται για τα προστατευόμενα είδη, την προϊστορία, την εξελικτική πορεία (ιστορική, πολιτιστική) της περιοχής.

3. Συνεργασία νομαρχιακών εταιρειών τουριστικής προβολής

Θα πρέπει να στηριχθεί η συνεργασία των νομαρχιακών εταιρειών τουριστικής προβολής των νομών όπου υπάρχουν προστατευόμενες περιοχές, αλλά και η επαφή με άλλες ευρωπαϊκές περιφέρειες, οι οποίες ήδη έχουν πείρα από τέτοιες δραστηριότητες.

4. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Στήριξη του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα σχολεία, ιδίως για θέματα που έχουν σχέση με την προστατευόμενη περιοχή, μια και οι σημερινοί μαθητές θα αποτελέσουν τους αυριανούς χρήστες της περιοχής.

5. Ίδρυση Ανώτατης Σχολής Τουρισμού

Επειδή τα άτομα τα οποία δεν εργάζονται στην περιοχή θα πρέπει να έχουν

πολλές, ποικίλες και εξειδικευμένες γνώσεις (όχι απλοί ξεναγοί) θα πρέπει να ιδρυθεί ειδική σχολή τουρισμού που θα ανήκει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (κάτι που υπάρχει αλλού), στην οποία θα εκπαιδεύονται άτομα για τις εξειδικευμένες αυτές περιηγήσεις ή για άλλες δραστηριότητες που θα αναπτυχθούν. Στις περιοχές αυτές, θα μπορούν στη συνέχεια οι πτυχιούχοι να κάνουν τις μεταπτυχιακές τους σπουδές, συντηρώντας έτσι την κίνηση στην περιοχή όλο το έτος.

6. *Δράσεις και προτάσεις από τους επισκέπτες*

Κατά τη διάρκεια των διακοπών τους, να ζητείται από τους επισκέπτες η κατάθεση τεκμηριωμένων προτάσεων που θα αφορούν τη διατήρηση του τοπίου και των μνημείων της περιοχής. Θεσμοθετείται ειδικό βραβείο (οικονομικό) για την καλύτερη ετησίως πρόταση.

7. *Ενίσχυση του αγροτουρισμού*

Ο αγροτουρισμός είναι εκείνη η μορφή τουρισμού που θα μπορούσαμε να πούμε ότι ταιριάζει με την περίπτωση. Θα πρέπει, λοιπόν, να απαιτηθεί αυξημένη χρηματοδότηση του προγράμματος για την περιοχή. Αυτό, βέβαια, απαιτεί συντονισμένη προσπάθεια όλων των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων που διαθέτουν τέτοιες περιοχές.

8. *Επιμόρφωση των κατοίκων*

Οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για τους κατοίκους και τους δρώντες στην περιοχή, που θα στοχεύουν:

- α. Στην αποδοχή και ανάδειξη της ιδιαιτερότητας της περιοχής.
- β. Στην ώθησή τους προς δραστηριότητες που θα έχουν αντίκρυσμα στο είδος των τουριστών (οικολόγοι, οικοτουρίστες) που θα τους επισκέπτονται, π.χ. βιολογική καλλιέργεια, βιολογική κτηνοτροφία, αγροτουριστικές μονάδες κλπ.

9. *Φορέας Διαχείρισης*

Ίδρυση από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση φορέα διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής στον οποίο θα συμμετέχουν:

- α. Εξειδικευμένοι επιστήμονες.
- β. Εκπρόσωποι της αυτοδιοίκησης.
- γ. Εκπρόσωποι των επαγγελματιών της περιοχής.
- δ. Εκπρόσωπος του ΕΟΤ.

Ο φορέας θα έχει την ευθύνη της εύρυθμης λειτουργίας, αλλά και της προοπτικής της περιοχής.

10. *Διαφήμιση*

Οργάνωση διαφημιστικής εκστρατείας από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, στην οποία θα τονίζεται η ιδιαιτερότητα της περιοχής, ανά την Ελλάδα και το

εξωτερικό. Δημιουργία ιστοσελίδας που θα δίνει πληροφορίες για την προστατευόμενη περιοχή και όλο τον νομό (τουριστικά καταλύματα, αρχαιολογικοί χώροι, πολιτιστικά, ηθογραφικά στοιχεία, φωτογραφικό υλικό κλπ.).

11. Μέσα μεταφοράς

Σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και το Υπουργείο Μεταφορών να εξετασθεί αν υπάρχει δυνατότητα επιβολής της διακίνησης γύρω και εντός της περιοχής με φιλικά προς το περιβάλλον μέσα μεταφοράς, π.χ. ηλεκτρικά αυτοκίνητα, ποδήλατα κλπ.

Πολλά από τα παραπάνω απαιτούν υψηλές χρηματοδοτήσεις. Πιστεύω, όμως, ότι, εν όψει του Γ' ΚΠΣ είναι ευκαιρία να απαιτηθούν τα επί πλέον κονδύλια που χρειάζονται για την ανάδειξη και τη διατήρηση των περιοχών αυτών. Έτσι θα δοθεί η δυνατότητα στους κατοίκους της ευρύτερης της προστατευόμενης περιοχής, να δραστηριοποιηθούν εγκαίρως, για να επιτύχουν το επιθυμητό αναπτυξιακό κέρδος, δηλαδή, αύξηση του τουριστικού ρεύματος και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Η πείρα των περιβαλλοντικών οργανώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές

Ελένη Σβορώνου

Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση-Ελλάς

Εκ πρώτης όψεως μοιάζει ασυμβίβαστη η ενασχόληση μιας περιβαλλοντικής οργάνωσης με τον τουρισμό, ο οποίος ευθύνεται για την υποβάθμιση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος πολλών περιοχών. Το ενδιαφέρον των περιβαλλοντικών οργανώσεων για τον οικότουρισμό, πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 1980, κυρίως στην Κεντρική και Λατινική Αμερική. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές, που επικράτησε να ονομάζεται οικότουρισμός, φάνηκε και εκτιμήθηκε ως αντισταθμιστικό όφελος. Ο οικότουρισμός προβλήθηκε ως εναλλακτική οικονομική δραστηριότητα για τους ντόπιους, ως αντιστάθμισμα των οικονομικών δραστηριοτήτων που απαγορεύθηκαν εξαιτίας του καθεστώτος προστασίας. Η προοπτική τουριστικής ανάπτυξης με κύριο πόλο έλξης το φυσικό περιβάλλον θα προσέδιδε μια οικονομική αξία στη φύση, επομένως έναν σοβαρό λόγο για να την προστατεύσει η τοπική κοινωνία. Γίνεται κατανοητό ότι αυτό ισχύει ιδιαίτερος στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου το ζήτημα της επιβίωσης είναι πρωτεύουσας σημασίας σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος. Άλλος λόγος για τον οποίο εκτιμήθηκε ο οικότουρισμός από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις ήταν η δυνατότητα για ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του κοινού. Η επαφή με τα ευαίσθητα οικοσυστήματα και η γνωριμία με την προσπάθεια προστασίας τους, εξασφαλίζει περισσότερους υποστηρικτές στην υπόθεση της προστασίας του περιβάλλοντος.

Οι παγίδες του οικότουρισμού

Πολύ γρήγορα, όμως, εντοπίστηκαν τα αδύνατα σημεία του οικότουρισμού. Τα κυριότερα προβλήματα που εντοπίστηκαν ήταν η μη επαρκής συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στα έσοδα από τον οικότουρισμό, η απουσία μηχανισμών επιστροφής εσόδων από τον οικότουρισμό στην προστασία της φύσης και τελικά, η ίδια η φύση του οικότουρισμού που, καθώς είναι εξ ορισμού ήπιας μορφής

προκειμένου να γίνεται σεβαστή η φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων, δεν βοηθά στη γρήγορη απόσβεση του κόστους των επενδύσεων, ώστε να αποφέρει κέρδη. Το φαινόμενο οικοτουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές αρχίζει πλέον να γίνεται αντικείμενο συστηματικής μελέτης και αξιολόγησης τόσο εκ μέρους των περιβαλλοντικών οργανώσεων όσο και της ακαδημαϊκής κοινότητας. Το αποτέλεσμα είναι ένας μεγάλος όγκος βιβλιογραφίας. Ωστόσο, πολλή περισσότερη δουλειά χρειάζεται να γίνει στον τομέα της αξιολόγησης του οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές, προκειμένου να εντοπισθούν τα οφέλη και οι κίνδυνοι που αυτός συνεπάγεται. Ο κίνδυνος να αποτελέσει ο οικοτουρισμός ένα πρώτο στάδιο προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού σε περιοχές με ευαίσθητα οικοσυστήματα είναι υπαρκτός. Για τον λόγο αυτό οι περισσότεροι ορισμοί που έχουν δοθεί για τον οικοτουρισμό τονίζουν ότι ο οικοτουρισμός πρέπει όχι απλώς να μην υποβαθμίζει (έτσι προσδιορίζεται ο ήπιος τουρισμός), αλλά και να *συμβάλλει* στην προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Οι φορείς που εμπλέκονται στον οικοτουρισμό, με αυτό τον όρο εννοείται στο εξής ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές, είναι πολλοί. Ο κρατικός τομέας, ο ιδιωτικός και ο “εθελοντικός” (οι μη κρατικές περιβαλλοντικές οργανώσεις) μετέχουν εξίσου στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε μια περιοχή. Η πολιτική που χαράσσεται, επίσης, από διακρατικά όργανα όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, επηρεάζει τους όρους ανάπτυξης του οικοτουρισμού. Σε αυτό το μωσαϊκό φορέων και ατόμων που μετέχουν στην τουριστική ανάπτυξη, η συμβολή των περιβαλλοντικών οργανώσεων υπήρξε καίρια. Θα αναφερθούμε στην περίπτωση του Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση-Ελλάς (WWF Ελλάς), προσπαθώντας να μην περιορισθούμε σε μια παρουσίαση της δράσης μας στον τομέα του οικοτουρισμού αλλά να εξάγουμε από την εμπειρία μας, γενικότερα συμπεράσματα για τον ρόλο των περιβαλλοντικών οργανώσεων στον οικοτουρισμό. Θα λάβουμε ως παράδειγμα το πρόγραμμα της Δαδιάς, που είναι το κατεξοχήν πρόγραμμα προστασίας του WWF Ελλάς που έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στον οικοτουρισμό και το οποίο είναι ήδη αρκετά γνωστό στους περισσότερους.

Το πρόγραμμα προστασίας και οικοτουριστικής ανάπτυξης της Δαδιάς

Ο οικοτουρισμός δεν υπήρξε αυτοσκοπός του προγράμματος αλλά συμπληρωματική δράση του προγράμματος παρακολούθησης και προστασίας του οικοσυστήματος. Προτεραιότητα δόθηκε στην εξασφάλιση της προστασίας, μέσω της σύνταξης διαχειριστικού σχεδίου και της συστηματικής παρακολούθησης και φύλαξης της περιοχής. Έτσι, διασφαλίστηκε ότι οι ενέργειες για την οικοτουριστική ανάδειξη και ο σχεδιασμός της διακίνησης των επισκεπτών θα ήταν συμβατός με τις αρχές προστασίας και διαχείρισης που προέβλεπε το διαχειριστικό σχέδιο.

Πολύ σύντομα επετεύχθη η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας με την ίδρυση αρχικά της κοινοτικής επιχείρησης, που ανέλαβε τη διαχείριση του ξενώνα και του

αναψυκτηρίου όπως και τις ξεναγήσεις στην περιοχή με λεωφορείο. Γενικά, οι νέοι της περιοχής έγιναν γρήγορα σύμμαχοι του καθεστώτος προστασίας και του οικότουρισμού, ενώ πολλοί αναζήτησαν απασχόληση σε σχετικές θέσεις εργασίας (οικοξεναγοί κλπ.).

Το μόνιμα εγκατεστημένο επιστημονικό προσωπικό της οργάνωσης στην περιοχή, συντόνιζε το έργο της προστασίας και παρακολούθησης, αλλά και την οικότουριστική ανάδειξη και ανάπτυξη. Το προσωπικό αυτό λειτούργησε ως άτυπος φορέας διαχείρισης, προσπαθώντας να εξασφαλίσει την ευρύτερη δυνατή συνεργασία της τοπικής κοινωνίας. Χωρίς το συντονιστικό και προωθητικό ρόλο των εκπροσώπων του WWF, δεν θα είχε γίνει αυτή η δυναμική αρχή. Οι οικονομικοί πόροι προήλθαν από ποικίλες πηγές. Σε μεγάλο βαθμό, όμως, χρειαζόταν η παρουσία μιας περιβαλλοντικής οργάνωσης, όπως το WWF, για να εξασφαλίσει τις χρηματοδοτήσεις αυτές.

Τα αδύνατα σημεία του προγράμματος οικότουριστικής ανάπτυξης στη Δαδιά

Τα κυριότερα αδύνατα σημεία του προγράμματος οικότουριστικής ανάπτυξης στη Δαδιά είναι:

- Η έλλειψη φορέα διαχείρισης. Η έλλειψη φορέα διαχείρισης αποτελεί βασικό λόγο για τον οποίο δεν μπορεί η Δαδιά να ενταχθεί στο σύστημα πιστοποίησης Pan Parks. Χωρίς συντονιστικό φορέα για τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής και του οικότουρισμού, δεν εξασφαλίζεται ενιαία πολιτική. Στην ουσία δεν εφαρμόζεται διαχείριση. Ο ρόλος του WWF δεν μπορεί πια να είναι αυτός που ήταν στην αρχή του προγράμματος. Εάν δε λυθεί αυτό το ζήτημα, ο οικότουρισμός θα παραμένει αποτέλεσμα πετυχημένων ίσως αλλά αποσπασματικών παρεμβάσεων. Χρειάζεται σαφής στρατηγική για τον οικότουρισμό την οποία μόνο ένας φορέας διαχείρισης μπορεί να αναλάβει.
- Η έλλειψη μεθόδων υπολογισμού της φέρουσας ικανότητας και καθιέρωσης δεικτών παρακολούθησης, σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική.

Διδάγματα από την πείρα

Τα διδάγματα από την εμπειρία του WWF στο πεδίο αλλά και από τη θεωρητική μελέτη που εκπόνησε για τον οικότουρισμό σε συνεργασία με τον ΕΟΤ, είναι τα ακόλουθα:

1. Ο οικότουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να συμβάλλει στην προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.
2. Βασικά μεθοδολογικά εργαλεία συνιστούν η μέτρηση και η παρακολούθηση της φέρουσας ικανότητας. Πολλές μέθοδοι έχουν διατυπωθεί και εφαρμόζονται διεθνώς. Πρέπει να εκμεταλλευθούμε αυτή την πείρα και στην Ελλάδα.

3. Η διακίνηση των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή πρέπει να ρυθμίζεται από σύστημα ζώνωσης και χρήσεων γης. Είναι προτιμότερη η συγκέντρωση των επισκεπτών σε καθορισμένα σημεία και διαδρομές, καθώς έτσι εξασφαλίζεται η ευκολότερη διαχείριση των επισκεπτών. Βεβαίως, ο κίνδυνος συγκέντρωσης υπερβολικού αριθμού επισκεπτών σε σημεία αιχμής είναι υπαρκτός. Υπάρχουν, όμως, λύσεις σε αυτό το θέμα, όπως η καθιέρωση ωραρίου επίσκεψης κ.ά.
4. Ο οικοτουρισμός σε μια προστατευόμενη περιοχή πρέπει να υποστηρίζεται από σχέδιο στρατηγικής που εκπονείται με συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών (ιδιωτικός τομέας, κρατικοί φορείς κ.λπ.). Η στρατηγική αυτή πρέπει να υπόκειται σε διαρκή αξιολόγηση και αναθεώρηση. Η μεθοδολογία εκπόνησης στρατηγικής για τον οικοτουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές είναι συγκεκριμένη και μπορεί να εφαρμοσθεί σε οποιαδήποτε προστατευόμενη περιοχή.
5. Ο οικοτουρισμός πρέπει να συμβάλλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας, ευκαιριών για επιχειρηματική δράση μικρής κλίμακας, μέσω της προώθησης τοπικών παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων κ.ά. Γενικά, είναι καλό να αντιμετωπίζεται ως συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα και να ενισχύει τις ήπιες παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες του τόπου.
6. Τα συστήματα πιστοποίησης και οι αρχές ορθής πρακτικής έχουν αρχίσει να έχουν ευρεία εφαρμογή διεθνώς. Συμβάλλουν στον έλεγχο ποιότητας, ωστόσο τα συστήματα πιστοποίησης προϋποθέτουν αρχές διαχείρισης του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές που ακόμη δεν πληρούνται στη χώρα μας. Καλό είναι, όμως, να γνωρίζουμε τα αυστηρά κριτήρια πιστοποίησης οικοτουριστικών προορισμών που επικρατούν διεθνώς και να προσανατολιζόμαστε τη στρατηγική μας προς την κατεύθυνση που αυτά υπαγορεύουν.

Η συμβολή των Μη Κρατικών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων (ΜΚΠΟ) στην ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές

Τα συμπεράσματα σχετικά με τη συμβολή των ΜΚΠΟ στην ανάπτυξη του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές, όπως συνάγεται από την εμπειρία της περίπτωσης της Δαδιάς είναι τα εξής:

- Οι ΜΚΠΟ έχουν διαδραματίσει σε πολλές περιπτώσεις κείμενο ρόλο στην ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Το WWF στη Δαδιά, η Mom στο Θαλάσσιο Πάρκο Β. Σποράδων, ο Αρκτούρος στο Νυμφαίο είναι ορισμένα παραδείγματα. Η συμβολή τους στο ξεκίνημα ενός προγράμματος προστασίας και οικοτουριστικής ανάδειξης υπήρξε πολύτιμη σε εποχές που η διαχείριση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές ήταν στοιχειώδης.

- Σήμερα, όμως, ενόψει της Οδηγίας της ΕΕ για τους Οικοτόπους, και της υποχρέωσης της χώρας μας να προβεί σε ουσιαστική διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, ο οικοτουρισμός θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο στρατηγικού σχεδιασμού του ενιαίου φορέα διαχείρισης της εκάστοτε προστατευόμενης περιοχής. Έτσι θα εξασφαλισθεί η εναρμόνιση της στρατηγικής για τον τουρισμό με τη στρατηγική για την προστασία. Οι ΜΚΠΟ που δραστηριοποιούνται στις προστατευόμενες περιοχές και έχουν αποκτήσει πείρα σε θέματα διαχείρισης και προστασίας πρέπει να συμμετέχουν ή να συνεργάζονται με τον φορέα διαχείρισης. Ο ρόλος τους, όμως, δεν μπορεί πλέον να είναι αυτός που ήταν τα προηγούμενα χρόνια.
- Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις έχουν συμβάλει και μπορούν να συνεχίσουν να συμβάλλουν στη στρατηγική σκέψη για τον οικοτουρισμό σε εθνικό επίπεδο, καθώς αντιμετωπίζουν τον οικοτουρισμό στα πλαίσια της οικολογίας και της διαχείρισης περιβάλλοντος. Βασικές έννοιες κλειδιά της διαχείρισης του περιβάλλοντος, όπως οικοσύστημα, μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, φέρουσα ικανότητα, δείκτες παρακολούθησης, αποτελούν ουσιαστικές προϋποθέσεις για την ορθή διαχείριση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές. Οι ΜΚΠΟ έχουν πείρα στη χρήση και εφαρμογή αυτών των εννοιών και μεθοδολογικών εργαλείων.

Η συμβολή των ΜΚΠΟ στη διαχείριση του οικοτουρισμού υπήρξε καίρια σε πολλές περιπτώσεις παλαιότερα, αλλά τώρα ο ρόλος τους πρέπει να είναι αυτός του συμμετόχου σε θεσμοθετημένα συντονιστικά όργανα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών. Οι ΜΚΠΟ διαθέτουν ήδη σημαντική πείρα στη διαχείριση του οικοτουρισμού. Αυτή πρέπει να αξιοποιηθεί στα πλαίσια της λειτουργίας των φορέων διαχείρισης. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να διευρύνουμε τη γνώση σε συστήματα διαχείρισης επισκεπτών. Χωρίς αυτά, η προώθηση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές μπορεί να αποβεί επικίνδυνη για τη διατήρηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Έργα και προγράμματα του Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Νίκος Πετράκης

Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας

Ο Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας (ΟΑΣ) είναι αναπτυξιακή εταιρεία των Δήμων Σητείας, Ιτάνου, Λεύκης και Μακρού Γιαλού που συγκροτούν την Επαρχία Σητείας. Σκοπός του είναι η υποβοήθηση της τοπικής ανάπτυξης. Παρέχει υποστήριξη και συνεργασία στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης στους οποίους ανήκει, σε συνεταιρισμούς, σε άλλους φορείς και στον ιδιωτικό τομέα. Για την επιτυχία του σκοπού του παρέχει διάφορες υπηρεσίες όπως είναι μελέτες και υπηρεσίες συμβούλου (τεχνικοοικονομικές μελέτες, τεχνική και οργανωτική υποστήριξη έργων, υλοποίηση πιλοτικών προγραμμάτων, προώθηση δικτύων συνεργασίας, προώθηση νέων τεχνολογιών). Όλα αυτά επιδιώκονται κυρίως μέσω της αξιοποίησης ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών μέσων.

Ο ΟΑΣ είναι ανώνυμη εταιρεία που διαθέτει γραφείο τουρισμού, εναλλακτικών μορφών τουρισμού και γραφείο υποστήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Συνεργάζεται με διάφορους φορείς και ειδικούς επιστήμονες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Έχει έναν μικρό πυρήνα μόνιμων στελεχών και προσπαθεί να αξιοποιεί τις υπηρεσίες και τη συνεργασία του με άλλους φορείς.

Η Επαρχία Σητείας

Η Επαρχία Σητείας καταλαμβάνει το ανατολικό άκρο της Κρήτης, είναι το νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης, έχει έκταση 800 km², το 44%, δηλαδή, της έκτασης του Νομού Λασιθίου και το 10% της έκτασης της Κρήτης. Είναι μία από τις πλουσιότερες σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία περιοχές της Κρήτης και ολόκληρου του κόσμου. Είναι, επίσης, μια περιοχή με φυσικό περιβάλλον μοναδικό για την Ελλάδα και την Ευρώπη.

Έχει πολλές και μεγάλης έκτασης περιοχές υποψήφιες προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000. Στην περιοχή υπάρχουν πολλά τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους,

σπάνιοι γεωλογικοί σχηματισμοί, 10 μεγάλα φαράγγια, 300 σπήλαια με μεγάλο ενδιαφέρον, 2013 είδη αυτοφυών φυτών, από τα οποία 300 είναι ενδημικά της Κρήτης και περίπου 30 ενδημικά της Σητείας.

Στην περιοχή απαντά μεγάλος αριθμός σπάνιων ζώων. Εδώ απαντά η μεγαλύτερη στον κόσμο αποικία του Μαυροπετρίτη (*Falco eleonorae*). Εδώ βρίσκεται η πλουσιότερη και η λιγότερο διαταραγμένη θαλάσσια περιοχή στο Αιγαίο με πολύ μεγάλο αριθμό θαλασσίων ειδών, με κοράλλια και λοιπά είδη. Έχει τα προστατευόμενα εκτεταμένα υποθαλάσσια λιβάδια του φυτού Ποσειδωνία, το μοναδικό στην Ευρώπη φοινικόδασος του Βάι και εδώ βρίσκεται η αρχή ή το τέλος, του ευρωπαϊκού μονοπατιού E4.

Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στη Σητεία

Η περιοχή μας έχει ιδανικές πρωτογενείς συνθήκες για μορφές εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο φυσιολατρικός και ο πολιτιστικός τουρισμός. Απαιτεί, όμως, γενικές και ειδικές υποδομές, υπηρεσίες και ευαισθητοποίηση. Για τον σκοπό αυτό έχουμε εμπλακεί σε διάφορα προγράμματα στα πλαίσια των οποίων έχουν εκπονηθεί διάφορες μελέτες και έχουν χρηματοδοτηθεί διάφορα έργα.

Μελέτες για τη στήριξη του αγροτουρισμού

- Μελέτη καταγραφής και αξιοποίησης παραδοσιακών κτισμάτων και οικισμών στην Επαρχία Σητείας. Απεκαλύφθη πολύ μεγάλος πλούτος.
- Μελέτη σκοπιμότητας ανάπτυξης αγροτουρισμού και συναφών εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Επαρχία Σητείας.
- Έρευνα αγοράς για την προώθηση του αγροτουρισμού.

Δίνουμε πολύ μεγάλη σημασία στις μελέτες. Συγκρούμαστε πολλές φορές με εκείνους που είναι εναντίον των μελετών. Και εμείς συμφωνούμε, όχι μελέτες για τις μελέτες, αλλά μελέτες χρήσιμες, αφού χωρίς αυτές δεν είναι δυνατή η ένταξη στα ευρωπαϊκά προγράμματα.

Προγράμματα και έργα που σχετίζονται με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού

Μέσω των **προγραμμάτων Leader** γίνεται αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων και στηρίζεται η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού. Στον τομέα αυτό έχουν γίνει πολλά και ειδικότερα τα ακόλουθα:

Συντήρηση και ανάδειξη μνημείων, οικιστικών συνόλων και παραδοσιακών κτισμάτων της Επαρχίας Σητείας

Στη Σητεία υπάρχουν πολλά μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι μερικά από τα οποία έχουν μεγάλη σημασία, όπως τα μνημεία της Γόιδας, ο Ναός του Αγίου Γεωργίου και

άλλοι ναοί που κινδύνευαν να καταρρεύσουν. Δόθηκε προτεραιότητα μέσω των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων στη στερέωση των μνημείων αυτών με συνέπεια τη διάσωσή τους. Στη συνέχεια μέσω άλλων προγραμμάτων υλοποιήθηκαν εργασίες αποκατάστασης και, τελικώς, εργασίες λειτουργικής χρήσης και αξιοποίησης.

Πρωώθηση των τοπικών αγροτικών προϊόντων μέσω δικτύου

Η προσπάθεια αυτή ξεκίνησε πριν από τουλάχιστον δέκα έτη. Δημιουργήθηκε ένα δίκτυο αποτελούμενο από την Επαρχία Σητείας μέσω του ΟΑΣ, από την περιοχή Μπαρονίς στη Νότια Γαλλία και από την περιοχή Σάλες στην Πορτογαλία, το οποίο διαλύθηκε γιατί η Ελλάδα και η Πορτογαλία δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν τη Γαλλία που ήταν πολύ ανεπτυγμένη. Ωστόσο, αποκτήσαμε πολύτιμη πείρα και ήμασταν έτοιμοι να δώσουμε τη μάχη μέσω άλλων προγραμμάτων. Είδαμε το κρασί, το λάδι, το μέλι της Γαλλίας και αποκτήσαμε πείρα για την κατεργασία, τη συσκευασία και την τυποποίηση των αντίστοιχων δικών μας προϊόντων. Αν και δεν έχουμε φτάσει ακόμη να επιτύχουμε την προβολή και την ευρεία κυκλοφορία των προϊόντων μας όπως οι Γάλλοι, έγιναν μεγάλα βήματα και σε αυτούς τους τομείς. Σε αυτό βοήθησαν άλλα προγράμματα και χρηματοδοτικά μέσα και κυρίως τα Leader I και Leader II.

Η προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού στην Επαρχία Σητείας

Ιδρύσαμε το δίκτυο πολιτιστικού τουρισμού Via Mediterranean το οποίο αδρανοποιήθηκε στο τέλος. Αποκτήθηκε, όμως, τεράστια πείρα, είδαμε τι είναι εναλλακτικός, τι είναι αγροτικός, τι είναι πολιτιστικός τουρισμός. Εντάξαμε μια σειρά δράσεων και έργων στο πρόγραμμα Leader και σε άλλα προγράμματα και το συνεχίζουμε έως σήμερα. Εκπαιδύσαμε ανθρώπους, ιδρύσαμε γραφείο, και επιτύχαμε χιλιάδες διανυκτερεύσεις κάθε έτος στον τόπο μας με προοπτικές μεγαλύτερης αύξησης.

Πρωώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Αυτό είναι ένα πακέτο με πάρα πολλές δράσεις που υλοποιήσαμε μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος της Περιφέρειας Κρήτης.

Οι φυσιολατρικές και πολιτιστικές διαδρομές

Από τις μεμονωμένες παρεμβάσεις στα διάφορα μνημεία που είχαν κυρίως σωστικό χαρακτήρα φτάσαμε στις μεγάλες φυσιολατρικές και πολιτιστικές διαδρομές τις οποίες χρηματοδοτεί κατά προτεραιότητα η Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι φυσιολατρικές και πολιτιστικές διαδρομές είναι σύνολα επισκέψιμων και συνδεδεμένων μεταξύ τους φυσικών τοπίων και πολιτιστικών χώρων σε μια περιοχή. Τα φυσικά τοπία μπορεί να

είναι δάση και άλλα οικοσυστήματα, ενδιαφέροντες γεωλογικοί σχηματισμοί, φαράγγια, σπήλαια, πηγές, σημεία με όμορφη θέα, τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κλπ. Οι πολιτιστικοί χώροι μπορεί να είναι μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, κάστρα, πύργοι, παραδοσιακοί οικισμοί και κτίσματα, ιστορικοί τόποι, ιστορικά κτίρια κλπ. Στα φυσικά τοπία γίνονται συνήθως οδοί προσπέλασης, διαμορφώσεις, αναπλάσεις, θέσεις ανάπαυσης, παρατηρητήρια, ενώ στους πολιτιστικούς χώρους γίνονται συνήθως στερεώσεις, αποκαταστάσεις, αναστηλώσεις, ανακαινίσεις, δίκτυα υποδομών, διαμορφώσεις χώρων, εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης επισκεπτών, διευθετήσεις και τοποθέτηση εξοπλισμών, λειτουργική αξιοποίηση κτηρίων και άλλα. Για όλους τους χώρους χρηματοδοτούνται, επίσης, εργασίες καθαρισμού και τοποθέτησης πληροφοριακών πινακίδων.

Οι οδοί και τα μονοπάτια έχουν την κατάλληλη σήμανση. Παράλληλα, εκδίδονται χάρτες και οδηγοί για την κάθε διαδρομή ή και για κάθε στοιχείο της διαδρομής, ανάλογα με τη σημασία του. Έτσι ένας επισκέπτης έχει όλα τα εφόδια, ώστε να διασχίσει τη διαδρομή πεζός ή με αυτοκίνητο και όλες τις βασικές πληροφορίες που αφορούν τη διαδρομή και τα στοιχεία της. Οι διαδρομές μπορεί να γίνονται και με συνοδό συνήθως σε ομάδες των δεκαπέντε ατόμων, ώστε αυτή η εναλλακτική μορφή τουρισμού να μην χάνει τον χαρακτήρα της. Στην περίπτωση της Σητείας οι διαδρομές έχουν μεικτό φυσιολατρικό και πολιτιστικό χαρακτήρα.

Δραστηριότητες προβολής και δημοσιότητας

Εκτός από τα προαναφερθέντα, προχωρούμε, επίσης, σε δράσεις προβολής και δημοσιότητας. Η Σητεία έλαβε μέρος στην έκθεση που έγινε στο Στρασβούργο στις 27-30 Σεπτεμβρίου 2001, με τη λήξη της Ευρωδοιοπορίας που ξεκίνησε τον Απρίλιο του ίδιου έτους από την Κάτω Ζάκρο και ήταν η μοναδική περιοχή της Ελλάδος που βραβεύθηκε. Επίσης, εκδίδουμε διάφορα έντυπα, οπτικούς δίσκους, χάρτες κ.ά.

Θα ήθελα ιδιαιτέρως να υπογραμμίσω, τη σημασία μιας καινοτομίας, ενός πρωτοποριακού στοιχείου σε όλο αυτό το έργο που είναι το πληροφοριακό μας σύστημα. Το πληροφοριακό σύστημα αποτελείται από περίπτερα στις εισόδους της επαρχίας και σε κομβικά σημεία. Καθοδηγούμενος από αυτά, ο επισκέπτης μπορεί να δει όλα τα αξιοθέατα της επαρχίας, ενώ σε κάθε αξιοθέατο υπάρχει πρόσθετο πληροφοριακό υλικό, είτε με τη μορφή ειδικού πληροφοριακού περιπτέρου είτε με τη μορφή πινακίδων.

Βιολογική γεωργία και αιολική ενέργεια

Ο ΟΑΣ βοήθησε την ανάπτυξη της καλλιέργειας βιολογικών προϊόντων με την ενίσχυση μονάδων μεταποίησης και τυποποίησης των προϊόντων, στηρίζοντας τις πρωτοπώρες δραστηριότητες των βιοκαλλιεργητών της περιοχής. Επίσης, ο ΟΑΣ

βοήθησε την ανάπτυξη της χρήσης της αιολικής ενέργειας και άλλων μορφών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Με τα παραπάνω έργα και δράσεις του ΟΑΣ, η Σητεία χαρακτηρίστηκε ως μια από τις 10 περιοχές στην Ευρώπη με ολοκληρωμένη ποιότητα διαχείρισης στον αγροτουρισμό, με αποτέλεσμα την προσέλκυση πολυάριθμων επισκεπτών που επιθυμούν εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Με την περαιτέρω βελτίωση της προβολής της περιοχής, τόσο από τον ΟΑΣ, όσο και από τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή αυτή, η Σητεία μπορεί να γίνει ένας προνομιακός χώρος ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προς όφελος της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας, αλλά και προς τη συνετή διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος και της φυσικής μας κληρονομιάς.

Οι σύγχρονες επιχειρηματικές πρακτικές για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων

Πάρις Δροσινάκης

Business Architect Consultants

Ο οικοτουρισμός, αποτελώντας ένα παρακλάδι της τουριστικής βιομηχανίας, έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα σε χώρες με πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε τον Καναδά και την Αυστραλία. Ιδιαίτερο γνώρισμα σε αυτές τις χώρες αποτελεί το γεγονός ότι το οικοτουριστικό προϊόν έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα αυτό ποικίλλουν σε μέγεθος, διάρθρωση και αντικείμενο δραστηριοτήτων, ενώ παρατηρούνται σημαντικές δομές στήριξης και αντίστοιχες πολιτικές προς τον συνδυασμό της επιχειρηματικότητας με τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαπιστώνεται έλλειμμα πολιτικής σε ό,τι αφορά τον τουρισμό με χαρακτηριστικότερη τη δήλωση της κ. Michelle Demessine, Γαλλίδα Υπουργού Τουρισμού το 2000, η οποία θεωρεί *“παράδοξο ο τουρισμός να είναι τόσο λίγο ενσωματωμένος στις εργασίες της ΕΕ, παρόλο που παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή της Ευρώπης”*. Οι πρόσφατες εξελίξεις με τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, προκάλεσαν ουσιαστικό πλήγμα στην τουριστική βιομηχανία της Ευρώπης σε βαθμό που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναλάβει να εκπονήσει μελέτη σχετικά με τις επιπτώσεις των πρόσφατων τρομοκρατικών ενεργειών στον ευρωπαϊκό τουρισμό. Θεωρείται δεδομένο σε ευρωπαϊκό επίπεδο ότι ο τουρισμός συνδέεται στενά με πολλές πολιτικές όπως αυτή των μεταφορών, των επιχειρήσεων, του ανταγωνισμού, της κοινωνίας της πληροφορίας κ.ά. με προφανείς τις συνέπειες και σε αυτούς τους τομείς.

Σε επίπεδο εργαλείων και τεχνικών που χρησιμοποιούνται από την ΕΕ αλλά και από κρατικούς οργανισμούς ανά τον κόσμο για την αποτύπωση της κατάστασης και για τις προοπτικές σε έναν κλάδο της οικονομίας, η συγκεκριμένη εργασία θα επικεντρωθεί στη μελέτη των Βέλτιστων Πρακτικών και ειδικότερα των βέλτιστων

επιχειρηματικών πρακτικών που παρατηρούνται σε επιχειρήσεις, φορείς οικοτουρισμού και τουρισμού δράσης.

Οι εταιρείες και οι φορείς που συνήθως αποτελούν το δείγμα για τέτοιους είδους μελέτες έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με τον οικοτουρισμό, π.χ. ιδιωτικές και κοινοτικές οικοτουριστικές επιχειρήσεις, τουριστικά πρακτορεία, τουριστικοί πράκτορες, εκπαιδευτικοί οργανισμοί στον τουρισμό, επιτροπές και σύνδεσμοι που ασχολούνται με τον τουρισμό και τον οικοτουρισμό κ.ά.

Απώτερος σκοπός των μελετών Βέλτιστων Πρακτικών είναι αφενός να δώσουν το καλό παράδειγμα στους μετέχοντες στην οικοτουριστική βιομηχανία θέτοντας ισχυρούς προβληματισμούς και επίπεδα συγκριτικής αξιολόγησης στα μέλη της, αφετέρου να δημιουργήσουν πρακτικούς τρόπους για το “πώς” επιτυγχάνονται συγκριτικά πλεονεκτήματα και βελτιστοποιήσεις στην παραγωγική διαδικασία και στις προσφερόμενες υπηρεσίες.

Η εργασία επικεντρώνεται στα βασικά στοιχεία λειτουργίας μιας οικοτουριστικής επιχείρησης και στους βασικούς παράγοντες που την επηρεάζουν. Ειδικότερα, εξετάζονται βέλτιστες πρακτικές και καλές επιχειρηματικές πληροφορίες στους παρακάτω τομείς:

- Διοίκηση οικοτουριστικών επιχειρήσεων.
- Οικοτουριστικό προϊόν και διανομή του.
- Εξυπηρέτηση πελατών και σχέσεις με τους πελάτες.
- Εκπαίδευση και ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού.
- Διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος.
- Συνεισφορά τοπικών κοινοτήτων και κοινωνική ευαισθησία.
- Οικοτουριστικό πακέτο.
- Προώθηση και διοίκηση.
- Ανάπτυξη οικοτουριστικού προϊόντος.

Διοίκηση οικοτουριστικών επιχειρήσεων

Σε σχέση με τη διοίκηση των οικοτουριστικών επιχειρήσεων και φορέων, οι καλές επιχειρηματικές πρακτικές που αφορούν τον σχεδιασμό και τη διαχείριση των δραστηριοτήτων επικεντρώνονται: α) στην ανάγκη ύπαρξης οικονομικής σταθερότητας και κεφαλαίων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη, β) στις τακτικές αναθεωρήσεις της οργανωτικής δομής της επιχείρησης, γ) στην επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό και δ) στα συστήματα διαχείρισης της πληροφορίας και των δεδομένων που βοηθούν στον έλεγχο της επιχείρησης. Η ύπαρξη ξεκάθαρα δηλωμένου οράματος το οποίο αντανακλά μακροχρόνια επιδίωξη, ταυτότητα, φιλοσοφία και αξίες, καθώς και η επικοινωνία του προς όλους τους συνεργάτες της

επιχείρησης, αποτελεί θεμελιώδους σημασίας επιχειρηματική πρακτική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί αυτό της εταιρείας Bathurst Inlet Lodge: *“Το όραμά μας είναι να μοιραζόμαστε τη γνώση και την αγάπη μας για τον Βόρειο Καναδά, την ιστορία του, το περιβάλλον του και τον πολιτισμό του. Ο στόχος μας είναι να προσφέρουμε τα καλύτερα προγράμματα ξενάγησης σε όλο τον βορρά, ενώ παράλληλα να γίνουμε κερδοφόροι, ώστε να πληρώνουμε μέρος όπως και τους μισθούς των συνεργατών μας”* (Pam Wight & Associates 1999). Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός δεν πρέπει να είναι πολύπλοκος, ενώ το επιχειρηματικό σχέδιο (business plan) θα πρέπει να περιλαμβάνει διαδικασίες σχεδιασμού για μακροχρόνιες και βραχυχρόνιες στρατηγικές και δράσεις με κατανομή των πόρων, αποσκοπώντας συνολικά στο να επιτευχθεί το όραμα της επιχείρησης. Πρακτικές όπως η ύπαρξη εγχειριδίου λειτουργίας, ασφάλειας πελατών, κώδικα συμπεριφοράς κλπ., συμβάλλουν στη διαχείριση της οργάνωσης. Σε ό,τι αφορά την τεχνολογία και τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, ως καλή επιχειρηματική πρακτική αναδεικνύεται το σωστό μείγμα από οργανωτικούς ανθρώπους και τεχνολογία που να καλύπτει τις επιχειρηματικές ανάγκες.

Οικοτουριστικό προϊόν και διανομή του

Η διασφάλιση της ποιότητας, ο τρόπος λειτουργίας της οικοτουριστικής επιχείρησης, καθώς και η ύπαρξη κώδικα συμπεριφοράς τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για τους πελάτες αυτών των επιχειρήσεων, αποτελούν τους βασικούς άξονες στους οποίους κινούνται οι βέλτιστες πρακτικές στο παρεχόμενο οικοτουριστικό προϊόν. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί αυτό της επιχείρησης Quoddy Link Marine: *“Όταν κατά καιρούς δεχόμαστε σχόλια για το ότι δεν πήγαμε αρκετά κοντά στις φάλαινες, η πλειονότητα των επιβατών εκτιμά το γεγονός ότι δείχνουμε σεβασμό στην άγρια φύση που παρατηρούμε. Οι επιβάτες γυρίζουν πίσω γνωρίζοντας ότι βίωσαν την άγρια φύση χωρίς να παρέμβουν σε αυτήν”* (Pam Wight & Associates 1999). Η ξενάγηση και η επιμόρφωση αντιπροσωπεύουν την προστιθέμενη αξία στην εμπειρία των περισσότερων πελατών στις οικοτουριστικές επιχειρήσεις και οργανισμούς, ενώ η συνεχής προσπάθεια βελτίωσης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της εσωτερικής οργάνωσης. Στην εταιρεία Naturally Superior Adventures πιστεύουν ότι *“χρειάζεται να ανταποκρινόμαστε γρηγορότερα στις διερευνητικές προσπάθειες των πελατών μας κατά τη διάρκεια της μη τουριστικής περιόδου. Αναπτυσσόμαστε γρήγορα και δεν έχουμε τα κατάλληλα συστήματα”* (Pam Wight & Associates 1999). Σχεδόν κάθε επιχείρηση έχει περιθώρια βελτίωσης, ενώ παράλληλα η αποκέντρωση των αποφάσεων και του ελέγχου βοηθάει στην ανάπτυξη, ιδίως μάλιστα όταν οι περισσότερες των οικοτουριστικών επιχειρήσεων απασχολούν μικρό αριθμό εργαζομένων.

Εξυπηρέτηση πελατών και σχέσεις με τους πελάτες

Οι επιχειρηματικές πρακτικές σε ό,τι αφορά την εξυπηρέτηση και τις σχέσεις με τους πελάτες κατευθύνονται σε τέσσερις βασικούς άξονες:

1. Προετοιμασία της σχέσης με τους πελάτες.
2. Διατήρηση της σχέσης με τους πελάτες και εκμάθηση από τους επαναλαμβανόμενους πελάτες.
3. Ακρόαση σε παράπονα και προτάσεις των πελατών.
4. Ικανοποίηση και υπέρβαση των προσδοκιών του πελάτη.

Οι επαφές με τους πελάτες πριν την επίσκεψή τους στην επιχείρηση αποδεικνύονται ιδιαίτερα εποικοδομητικές, καθώς δίνεται η δυνατότητα να ανταποκριθεί η επιχείρηση στις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Επίσης, αποτελούν σημαντική ευκαιρία για την άντληση πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά. Η άμεση γραπτή απάντηση σε παράπονα και προτάσεις των πελατών, τονίζοντας ιδιαίτερα τις διορθωτικές κινήσεις που εφάρμοσε η επιχείρηση κατόπιν της σχετικής αφορμής που δόθηκε από τους ίδιους, αποτελεί καλή επιχειρηματική πρακτική.

Τα παρακάτω παραδείγματα από εταιρείες κυριάρχησαν σε αυτή τη θεματική ενότητα:

Esprit Rafting “Σπάνια ακυρώνουμε ταξίδια. Μια φορά ένας πελάτης πλήρωσε 59 δολάρια για ένα ταξίδι μισής μέρας. Πληρώσαμε 200 δολάρια σε δυο οδηγούς να τον συνοδέψουν. Ζημιωθήκαμε 141 δολάρια. Αργότερα ο πελάτης έμεινε τόσο εντυπωσιασμένος που κυκλοφόρησε το συμβάν στην επιχείρησή του στέλνοντάς μας έτσι 100 νέους πελάτες” (Pam Wight & Associates 1999).

Voyageur Quest “Λαμβάνουμε δεκάδες γράμματα και φωτογραφίες από τους πελάτες μας. Οι φωτογραφίες κρατούνται σ’ ένα άλμπουμ για τους καλεσμένους. Διοργανώνουμε διαγωνισμό φωτογραφίας στο τέλος κάθε έτους. Ο πελάτης που αποστέλλει την καλύτερη φωτογραφία κερδίζει ταξίδι για τέσσερις ημέρες με δωρεάν διαμονή” (Pam Wight & Associates 1999).

Lazy M Ranch Country Vacations “Γενικά υπερβαίνουμε τις προσδοκίες των πελατών μας. Ο μόνος τρόπος που το πετυχαίνουμε αυτό είναι το ότι η φιλοσοφία μας βασίζεται στο να συμπεριφερόμαστε στους καλεσμένους μας σαν ένα κομμάτι της οικογένειας, έτσι όπως θα άρεσε σ’ εμάς να μας συμπεριφέρονται! Αυτό δεν έχει αποτύχει ποτέ!” (Pam Wight & Associates 1999).

Εκπαίδευση και ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού

Το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί το πιο σπουδαίο κεφάλαιο στους οικότουριστικούς φορείς και στις επιχειρήσεις. Η παρακίνηση του προσωπικού, μέσω της ένταξής του στη λήψη αποφάσεων, η συμμετοχή σε αντίστοιχους συλλογικούς φορείς, η

καθιέρωση συστημάτων που βραβεύουν τους συνεργάτες που συνέχεια πετυχαίνουν περισσότερα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς κι η ανάπτυξη προσωπικών σχεδίων βελτίωσης και εξέλιξης για όλους τους απασχολούμενους στην επιχείρηση, αποτελούν τα κύρια σημεία των εφαρμοζόμενων επιχειρηματικών πρακτικών. Ιδιαίτερα γλαφυρό μπορεί να χαρακτηριστεί το παράδειγμα της εταιρείας Nahanni River Adventures όπου αναφέρει για τους ανθρώπους της ότι *“πέραν των μετρήσιμων προσόντων και γνώσεων, απαιτούνται Ιώβεια υπομονή, ικανότητες παραμυθά, αντοχή μαραθωνοδρόμου, προσαρμοστικότητα μηχανικού, ξυλουργού και νοσοκόμας, κρίση πιλότου, προσόντα ψυχολόγου”* (Pam Wight & Associates 1999).

Διατήρηση του περιβάλλοντος

Οι βέλτιστες επιχειρηματικές πρακτικές όσον αφορά τη διατήρηση του περιβάλλοντος βασίζονται σε δυο κυρίως άξονες: α) στην ευαισθησία προς το περιβάλλον και στην κατά το δυνατόν ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων και β) στην υποστήριξη των τοπικών προσπαθειών διατήρησης του περιβάλλοντος (Roe et al. 1997). Χαρακτηριστικές επιχειρηματικές πρακτικές μπορούν να θεωρηθούν κάποιες προσεγγίσεις από τις παρακάτω εταιρείες:

Quoddy Link Marine *“Εκπαιδεύουμε τους επιβάτες μας δείχνοντάς τους πώς η υγεία ενός οικοσυστήματος επηρεάζει την υγεία του άλλου και τελικά την υγεία του ανθρώπινου είδους”* (Pam Wight & Associates 1999).

Earth Rhythms *“Όταν προετοιμάζουμε και σερβίρουμε γεύματα, τα πιάτα, τα ποτήρια, τα σκεύη και τα μαχαιροπήρουνα που χρησιμοποιούμε πλένονται και ξαναχρησιμοποιούνται. Ακόμη χρησιμοποιούμε πετσέτες από ύφασμα και όχι χαρτοπετσέτες”* (Pam Wight & Associates 1999).

Earth Rhythms *“Επιμένουμε στο ότι όλοι μας οι προμηθευτές προϊόντων και υπηρεσιών εκπληρώνουν τον κανόνα των τριών R (Reduce, Re-use, Recycle), δηλαδή Μείωση, Ξαναχρησιμοποίηση, Ανακύκλωση”* (Pam Wight & Associates 1999).

Remote Passages *“Βοηθούμε την τοπική έρευνα με χρηματοδότηση από δωρεές 1 δολαρίου για κάθε πελάτη μας. Ενδιαφέροντα δεδομένα της έρευνας εκδίδονται τακτικά και οι πελάτες ενημερώνονται στις επισκέψεις τους”* (Pam Wight & Associates 1999).

Συνεισφορά τοπικών κοινοτήτων και κοινωνική ευαισθησία

Η συνεισφορά των τοπικών κοινοτήτων και ιδιαίτερα η συνεργασία των οικοτουριστικών επιχειρήσεων με αυτές συχνά έχουν συναντήσει εμπόδια και ανυπερβλήτες δυσκολίες σε πολλά μέρη του κόσμου (Coulson και Darling 1996). Λαμβάνοντας ως δείγμα τις επιτυχείς προσπάθειες, φαίνεται να προκύπτουν οι

παρακάτω βέλτιστες πρακτικές ως οι καθοριστικότεροι παράγοντες ανάπτυξης συνεργασιών και προώθησης της τοπικής συνεισφοράς (Potts και Harrill 1998):

- Πρόσληψη κατοίκων της περιοχής.
- Ενεργός συνεργασία των επιχειρήσεων με τους τοπικούς φορείς.
- Αγορές αγαθών και υπηρεσιών από τοπικούς προμηθευτές.
- Διαβουλεύσεις με τα μέλη της τοπικής κοινότητας.
- Χρησιμοποίηση κατάλληλων τοπικών υλικών και υπηρεσιών για κατασκευή και συντήρηση εγκαταστάσεων.
- Προώθηση της περιοχής ως τουριστικού προορισμού.

Οι εργαζόμενοι στην εταιρεία Niagara Nature Tours πιστεύουν ότι *“είναι πολύ σημαντικό οι άνθρωποι που μας επισκέπτονται να φεύγουν γνωρίζοντας ότι καταγόμαστε από τη χερσόνησο του Νιαγάρα και ότι θέλουμε να προστατέψουμε το οικοσύστημα για τις επόμενες γενιές”* (Pam Wight & Associates 1999).

Οικοτουριστικό πακέτο

Η ανάπτυξη των οικοτουριστικών πακέτων που δημιουργούνται στον συγκεκριμένο κλάδο του τουρισμού βασίζεται κυρίως σε συνεργασίες και συνέργειες ανάμεσα σε συμπληρωματικούς και παρόμοιους φορείς και επιχειρήσεις, ενώ παρουσιάζονται κάποιες ενδιαφέρουσες μορφές συνεργασίας όπως οι ανταποδοτικές διασυνδέσεις ιστοσελίδων, οι ανταλλαγές πληροφοριών (επιχειρηματικές ευκαιρίες, κρατικές ενισχύσεις, εργαλεία διαχείρισης κ.ά.), η κοινή ανάληψη κόστους προβολής και οι εκπωπτικές κάρτες σε συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η προσέγγιση της εταιρείας Earth Rythmes: *“Έχουμε αναπτύξει συμμαχία με ένα ξενοδοχείο 5 αστέρων μέσω του οποίου πουλάμε αρκετά προϊόντα (πακέτα). Αυτό συμφέρει και τους δυο μας, μιας και το ξενοδοχείο πουλάει το πακέτο που αποτελεί υπηρεσία προστιθέμενης αξίας για το ίδιο”* (Pam Wight & Associates 1999).

Προώθηση και Μάρκετινγκ

Οι βέλτιστες επιχειρηματικές πρακτικές όσον αφορά το μάρκετινγκ και την προώθηση του οικοτουριστικού προϊόντος, συνοψίζονται με τη μορφή υποδείξεων προς κάθε κατεύθυνση, ως εξής:

- Ακόμα και οι μικρές εταιρείες θα πρέπει να έχουν κάποιον πρωταρχικά υπεύθυνο για το μάρκετινγκ.
- Τα σχέδια μάρκετινγκ δεν χρειάζεται να είναι σύνθετα.
- Η έρευνα αγοράς είναι επίκαιρη γνώση αρκετά χρήσιμη.
- Οι πελάτες αγοράζουν την αξία που αντιλαμβάνονται όταν αγοράζουν τα προϊόντα σας. Το προϊόν που θα αγοράσουν δεν είναι πάντα αυτό που αντιλαμβάνεσθε ότι θα πουλήσετε!

- Θυμηθείτε ότι το έντυπο υλικό αντανακλά την εικόνα και τον επαγγελματισμό της εταιρείας σας.
- Πελάτες και συνεργάτες ψάχνουν για άριστες επαφές. Αγοράζουν από ανθρώπους που τους αρέσουν!
- Αναπτύξτε τον συνδυασμό εργαλείων μάρκετινγκ ο οποίος ταιριάζει καλύτερα σε σας.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό στα θέματα της εισαγωγής της πληροφορικής στο μάρκετινγκ και στην προώθηση πωλήσεων μέσω του Διαδικτύου, ενώ η ανάπτυξη καινοτόμων υπηρεσιών με τη χρήση της τεχνολογίας αποτελεί τον βασικό μοχλό ανάπτυξης και προόδου για τις οικοτουριστικές επιχειρήσεις. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί αυτό της εταιρείας Fresh Track όπου το *“52% των πωλήσεων του 1998 προήλθαν από πελάτες στο Διαδίκτυο”* (Pam Wight & Associates 1999).

Ανάπτυξη οικοτουριστικού προϊόντος

Οι βέλτιστες επιχειρηματικές πρακτικές για την ανάπτυξη οικοτουριστικού προϊόντος φαίνεται να συγκλίνουν στις παρακάτω προσεγγίσεις:

- Εκμετάλλευση των ευκαιριών που δημιουργούνται από τις αλλαγές.
- Ευελιξία ως το κύριο γνώρισμα της επιχείρησης.
- Ένταξη των συνεργατών στο πρώιμο στάδιο της ανάπτυξης ενός νέου προϊόντος.
- Ισορροπία ανάμεσα στην ανάληψη ρίσκου και στην αφοσίωση για καινοτομία.
- Παρότρυνση για νέες ιδέες και συμμετοχή του προσωπικού στη διαδικασία.

Όπως αναφέρουν στην Widland Tours: *“Μελετάμε, ερευνούμε και κατόπιν αποτιμούμε το πιλοτικό προϊόν με παλιούς μας πελάτες προτού το εισάγουμε στις δραστηριότητές μας”* (Pam Wight & Associates 1999).

Θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι η ύπαρξη οράματος και επιχειρηματικού σχεδίου αποτελεί κρίσιμης σημασίας γεγονός για την ανάπτυξη, την πρόοδο και τη βιωσιμότητα στο οικοτουριστικό επιχειρείν. Θέματα όπως η διασφάλιση της ποιότητας και η προετοιμασία του πελάτη πριν την εμπλοκή του με το προϊόν ή την υπηρεσία, κρίνονται θεμελιώδη για την ανάπτυξη και διατήρηση της πελατειακής βάσης. Το ανθρώπινο δυναμικό παραμένει το σπουδαιότερο κεφάλαιο της επιχείρησης ανεξαρτήτως οικονομικών μεγεθών, ενώ η διατήρηση του περιβάλλοντος θα πρέπει να ενσωματώνεται σε όλες σχεδόν τις επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Βασική προϋπόθεση για την αειφορία κρίνεται η διατήρηση των τοπικών κοινωνιών και πολιτισμικών στοιχείων, καθώς οι συνέργειες που προκύπτουν από το

οικοτουριστικό επιχειρείν μπορούν να επιφέρουν σύνθετα κοινωνικοοικονομικά οφέλη σε τοπικό επίπεδο.

Τέλος, με την επισήμανση ότι η ανάπτυξη του οικοτουριστικού προϊόντος αποτελεί μια συνεχή διαδικασία τόσο για τους οργανισμούς και τις επιχειρήσεις όσο και για τις οικονομίες γενικότερα, κρίνεται ως απαραίτητη η δημιουργία κατάλληλων δομών και μηχανισμών στήριξης της νέας αυτής πραγματικότητας στο εθνικό και ευρωπαϊκό τουριστικό γίγνεσθαι.

Βιβλιογραφία

- Coulson, L. A. and D. L. Darling. 1996. Coping strategies of successful rural development. 10 p.
- Pam Wight & Associates. 1999. Catalogue of exemplary practices in adventure Travel and ecotourism. 131 p.
- Potts, D. T. and R. Harrill. 1998. Enhancing communities for sustainability: a travel ecology approach. 14 p.

Οι τουριστικές επιχειρήσεις και το περιβάλλον- Σύστημα Περιβαλλοντικής Προστασίας για τον αειφορικό τουρισμό στα νησιά

Αγγελική Δημητρίου¹ και Βενιαμίν Καρατζόγλου²

¹ΑΛΚΥΩΝ Α.Ε.

²Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Δραστηριότητα τουριστικών επιχειρήσεων και περιβάλλον

Ως τουρισμός ορίζεται “η προσωρινή μετακίνηση ανθρώπων σε προορισμούς μακριά από τους συνήθεις τόπους εργασίας ή κατοικίας τους και οι διευκολύνσεις που έχουν δημιουργηθεί για να καλύψουν τις ανάγκες που παρουσιάζονται κατά τη μετακίνηση αυτή” (Mathieson και Wall 1982). Η διάκριση των τουριστικών δραστηριοτήτων από τις δραστηριότητες αναψυχής είναι δύσκολη. Ως αναψυχή ορίζεται “το σύνολο των δραστηριοτήτων που επιτελούνται από τους ανθρώπους κατά τον ελεύθερο χρόνο τους” (McIntosh και Goeldner 1990). Η διάκριση λοιπόν κατά κύριο λόγο στηρίζεται στη διανυόμενη από τον επισκέπτη απόσταση και στον χρόνο που αυτός αναλώνει στον τόπο προορισμού. Στην παρουσίαση αυτή λαμβάνουμε ως υπόθεση εργασίας ότι η συντριπτική πλειονότητα των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές (πολλές εκ των οποίων βρίσκονται σε νησιά) αποτελείται από τουρίστες, καθώς οι συγκεκριμένοι τόποι προορισμού συνήθως είναι απομακρυσμένοι από τα αστικά κέντρα και η απόσταση αυτή αποθαρρύνει την επίσκεψη και παραμονή ατόμων που δεν έχουν πραγματικό ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη περιοχή.

Είναι σαφής και αδήριτη η ύπαρξη και η συνεχής επαναδιαπραγμάτευση ενός θεσμικού εθνικού και υπερεθνικού πλαισίου για την ορθή οργάνωση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών. Οι τοπικοί φορείς (Τοπική Αυτοδιοίκηση, μη κρατικοί φορείς, ενώσεις κατοίκων) είναι οι φυσικοί θεματοφύλακες του θεσμικού πλαισίου και οι πρώτοι που θα δεχθούν τις επιδράσεις της όποιας παραβίασής του. Ο τουρισμός, όμως, πριν και πάνω απ’ όλα έχει εξελιχθεί σε βιομηχανία. Μια βιομηχανία που για την Ελλάδα μεταφράζεται σε σημαντικά οικονομικά μεγέθη, όπως συνεισφορά στο 6% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) και στο 10% της προσφερόμενης απασχόλησης (Environmental Performance Review: Greece OECD 2000).

Οι επιχειρήσεις που εμπλέκονται στην παροχή τουριστικών υπηρεσιών περιλαμβάνουν τουριστικά γραφεία (μαζικού τουρισμού και οικοτουρισμού), καταλύματα και επιχειρήσεις μεταφορών (ενοικίασης οχημάτων, σκαφών κλπ.). Ο ρόλος κάθε κλάδου των τουριστικών επιχειρήσεων μπορεί να αποδειχθεί σημαντικός σε ό,τι αφορά τη διαφύλαξη της περιβαλλοντικής ποιότητας μιας περιοχής.

Οι προστατευόμενες περιοχές είναι χώροι εξαιρετικής ομορφιάς αλλά και ευαισθησίας. Είναι αναμενόμενο, λοιπόν, η ζήτηση για τους φυσικούς πόρους που διαθέτουν, να υπερβαίνει πάντα τη σχετική προσφορά. Η σπανιότητα των πόρων αυτών δημιουργεί τη δυναμική για υποβάθμιση των περιοχών, καθώς κάτω από συνθήκες έλλειψης περιορισμών, προγραμματισμού και ελέγχου, οι αφίξεις μπορεί να υπερβαίνουν τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Είναι λοιπόν σημαντικός ο ρόλος των τουριστικών γραφείων, τοπικών και εθνικών, που οργανώνουν εκδρομές σε περιοχές περιορισμένης φέρουσας ικανότητας. Θα πρέπει να ελεγχθεί η δυνατότητα δημιουργίας ενός συντονιστικού οργάνου που να καταγράφει τις προγραμματιζόμενες σε κάθε τέτοια περιοχή επισκέψεις ημερησίως και να εξομαλύνει τη ζήτηση λαμβάνοντας υπόψη του τα φυσικά όρια κάθε περιοχής. Η σπουδαιότητα των τουριστικών γραφείων γίνεται πληρέστερα αντιληπτή, όταν αναλογισθούμε τη θέση τους ως ενδιάμεσων μεταξύ του τελικού καταναλωτή (τουρίστα) και των κυρίως παροχών υπηρεσιών (καταλυμάτων, ξεναγών, γραφείων ενοικίασεως οχημάτων). Μελέτες στις ΗΠΑ εκτιμούν ότι ποσοστό μεγαλύτερο του 40% των τουριστών, αγνοούν τον ακριβή τόπο προορισμού και το μέσο μετάβασης τους, όταν επισκέπτονται τουριστικά γραφεία και ζητούν από τους τουριστικούς πράκτορες να τους βοηθήσουν στην επιλογή αυτή (Mill και Morrison 1985). Το ποσοστό αυτό είναι πολύ μεγαλύτερο όσον αφορά τον εντοπισμό του σχετικού καταλύματος που θα τους φιλοξενήσει (Schultz 1994). Άρα τα τουριστικά γραφεία έχουν τη δυνατότητα να κατευθύνουν τους πελάτες τους προς επιλεγμένες επιχειρήσεις παροχής τουριστικών υπηρεσιών και αυτή τη δυνατότητα πρέπει να εκμεταλλευθούν καθώς είναι σημαντικότερη και εφαρμόσιμη.

Η αναγνώριση συγκεκριμένων τουριστικών επιχειρήσεων ως περιβαλλοντικά φιλικών και η ενίσχυση της σχετικής συμπεριφοράς τους είναι πολύ σπουδαία για πολλούς λόγους. Παραθέτουμε επιλεκτικά κάποιους από αυτούς.

- Για πολλά έτη επικρατούσε η άποψη ότι η επίδραση του χώρου παροχής υπηρεσιών (άρα και των τουριστικών επιχειρήσεων που εντάσσονται σε αυτόν), στο περιβάλλον ήταν από αμελητέα έως ανύπαρκτη. Πολλές μελέτες, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990 (Allenby 1997, Graedel 1997), τεκμηρίωσαν το αντίθετο.
- Η βιομηχανία παροχής υπηρεσιών αυξάνεται ταχύτατα έχοντας ήδη υπερβεί το 75% συμμετοχής στο ΑΕΠ των ανεπτυγμένων χωρών. Μαζί της αυξάνεται και η δυνατότητα για θετικές ή αρνητικές επιδράσεις της λειτουργίας της στο

περιβάλλον. Ο τουρισμός έχει φθάσει να είναι η τρίτη μεγαλύτερη βιομηχανία μετά τη βιομηχανία τροφίμων και παραγωγής αυτοκινήτων στις ΗΠΑ. Η προβολή των τάσεών του για συγκεκριμένες χώρες, ανάμεσα τους και για την Ελλάδα, προεξοφλεί ακόμη υψηλότερη κατάταξη.

- Οι επιδράσεις της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς των τουριστικών επιχειρήσεων μπορούν πολλαπλασιαστικά να αποδειχθούν τεράστιες καθώς ο κλάδος ασκεί: 1) άμεσες επιδράσεις στο περιβάλλον μέσω των δραστηριοτήτων του, 2) έμμεσες επιδράσεις μέσω των επιλογών και απαιτήσεων που θέτει στους προμηθευτές του και 3) έμμεσες επιδράσεις μέσω του ελέγχου των προτύπων συμπεριφοράς των τελικών καταναλωτών των υπηρεσιών του, δηλαδή των τουριστών (Davies και Cahill 2000).
- Υπάρχει πολυδιάσπαση στον κλάδο με πάρα πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις (προσωπικό 250 ατόμων, κύκλος εργασιών μικρότερος των 12 δισεκατομμυρίων δραχμών ετησίως) να δραστηριοποιούνται στον χώρο. Συγκεκριμένα στην Ελλάδα λειτουργούν 7.600 ξενοδοχεία και 28.000 άλλα καταλύματα, 10.650 τουριστικά λεωφορεία και 30 λιμένες σκαφών αναψυχής που διαχειρίζονται πάνω από 47.000 μεγάλα σκάφη αναψυχής (yachts) ετησίως. Το 99% της παροχής τουριστικών υπηρεσιών προσφέρεται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), ένα δε πολύ υψηλό ποσοστό προσφέρεται από μικρές επιχειρήσεις με προσωπικό έως 10 άτομα. Λόγω του περιορισμένου μεγέθους τόσο των νησιών όσο και ευρύτερα των προστατευόμενων περιοχών, η τοπική κυριαρχία των ΜΜΕ είναι απόλυτη. Ωστόσο, οι κερδοσκοπικές ΜΜΕ δεν φημίζονται για την περιβαλλοντική ευαισθησία τους. Είναι αμφισβητήσιμο λοιπόν κατά πόσον θα ασκήσουν την παραμικρή πίεση στους γειτονικούς κρίκους της αλυσίδας παραγωγής τους, εάν η πίεση αυτή κινδυνεύει να οδηγήσει σε επιδείνωση των οικονομικών τους αποτελεσμάτων.
- Ο βαθμός των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τον τουρισμό σχετίζεται με τον μέσο χρόνο παραμονής και τον τύπο των αφικνούμενων τουριστών. Στις βραχείες επισκέψεις, οι επιπτώσεις σχετίζονται κυρίως με τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν και τις δραστηριότητες των τουριστών στον χώρο υποδοχής τους. Παθητικές δραστηριότητες όπως η φωτογράφιση ή η παρακολούθηση πουλιών, ασκούν μικρότερες επιδράσεις από ό,τι άλλες ενεργητικές δραστηριότητες (πεζοπορία, ορεινό ποδήλατο, καταδύσεις). Στην περίπτωση μεγαλύτερων σε χρονική διάρκεια επισκέψεων, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις σχετίζονται κυρίως με την ορθή οργάνωση της υποδομής φιλοξενίας (ξενοδοχείων κλπ.). Σε ό,τι αφορά τον τύπο των τουριστών, η πλειοψηφία των επισκεπτόμενων τα ελληνικά νησιά χαρακτηρίζεται από χαμηλό εισοδηματικό και μορφωτικό επίπεδο και περιορισμένο έως ανύπαρκτο ενδιαφέρον για την περιβαλλοντική προστασία της περιοχής που τους φιλοξενεί.

- Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι η σχέση περιβαλλοντικής ανάπτυξης μεταξύ μιας προστατευόμενης περιοχής και των περιοχών στις παρυφές της, είναι αντιστρόφως ανάλογη. Στις περιβάλλουσες περιοχές, η αντικατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος από τουριστικές υποδομές είναι εκτεταμένη, προκειμένου να καλυφθούν οι στεγαστικές και λοιπές ανάγκες των επισκεπτών της περιοχής-στόχου. Η χρήση φυσικών πόρων (π.χ. νερού ή ενέργειας) είναι περιοδικά ιδιαίτερα αυξημένη και το ίδιο ισχύει για την παραγωγή αποβλήτων. Η μικρή διάρκεια της παραμονής τους δεν επιτρέπει στους τουρίστες να εκτιμήσουν αυτές τις περιοχές αυτοτελώς, αλλά μόνο ως σημεία πρόσβασης στις προστατευόμενες περιοχές, οδηγώντας τους πολλές φορές σε τελειώς διαφορετική περιβαλλοντική συμπεριφορά. Δεκάδες επιχειρήσεις εστίασης, εναλλακτικής διασκέδασης, πώλησης ενθυμημάτων, ξεπηδούν σύντομα στην περιοχή, συνεισφέροντας στην οπτική, ηχητική και περιβαλλοντική ρύπανση της.
- Τα θετικά σημεία του τουρισμού για τις προστατευόμενες περιοχές περιλαμβάνουν την παραμονή του τοπικού πληθυσμού στον τόπο του, την έλξη νέων επιχειρηματιών και δημιουργία αξιόλογων επιχειρήσεων, που μπορούν να συνεισφέρουν τοπικά, με οικονομικούς και περιβαλλοντικούς όρους, αυξημένη απασχόληση, υψηλότερο διαθέσιμο εισόδημα και επίπεδο ζωής για τους κατοίκους της περιοχής, βελτίωση των τοπικών εγκαταστάσεων και των παρεχόμενων υπηρεσιών, αύξηση των εσόδων της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέρος των οποίων μπορεί να επανεπενδυθεί στην κατεύθυνση της τοπικής ανάπτυξης και άλλα.

Έχοντας αναφερθεί στη σπουδαιότητα του ρόλου των τουριστικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές, θα επικεντρωθούμε στη δυνατότητα ελέγχου και επηρεασμού των συμπεριφορών αυτών. Οι επιχειρήσεις, ως κερδοσκοπικοί οργανισμοί, είναι λογικό να δίνουν έμφαση στη δυνατότητα κερδοφορίας τους. Συνήθως, κάθε προσπάθεια εισαγωγής περιβαλλοντικών προτεραιοτήτων από τη διοίκηση μιας επιχείρησης, έχει άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση του λειτουργικού κόστους και άρα μείωση των κερδών της. Είναι αναμενόμενη και λογική λοιπόν η ύπαρξη αρνητικής προδιάθεσης σε τέτοια εισαγωγή. Ωστόσο, πρέπει να γίνει (και έχει ήδη γίνει) αντιληπτό από τις επιχειρήσεις ότι η αναγνώριση του περιβαλλοντικού ενδιαφέροντός τους, μεταφράζεται σε ποσοτική αύξηση και ποιοτική βελτίωση της πελατείας τους, διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου που εκμεταλλεύονται, απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος σε σχέση με ομοειδείς αλλά αδιάφορες περιβαλλοντικά επιχειρήσεις και μεσο-μακροπρόθεσμη μείωση του κόστους λειτουργίας τους μέσω αποδοτικότερης διαχείρισης και ανακύκλωσης των χρησιμοποιούμενων πόρων. Δεν παραβλέπουμε την ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου που επιβάλλει στις τουριστικές επιχειρήσεις μια ελάχιστη περιβαλλοντική συμπεριφορά. Ο μεγάλος, όμως, αριθμός τους, το μικρό τους μέγεθος, η πολυδιάσπαση των δραστηριοτήτων τους και η

ευρύτατη γεωγραφική τους διασπορά, κάνει τον έλεγχο της εφαρμογής του θεσμικού πλαισίου πρακτικά ανέφικτο. Θα πρέπει λοιπόν οι επιχειρήσεις του χώρου να αυτοπροσδιορίζονται και να αυτοελέγχονται ως προς την περιβαλλοντική διάσταση των δραστηριοτήτων τους.

Είναι γεγονός ότι οι διοικήσεις των τουριστικών ΜΜΕ δεν έχουν αντικειμενική συνείδηση της σχετικής τους θέσης ούτε πρόσβαση στις τεχνικές γνώσεις, στα χρηματοδοτικά μέσα και γενικά στα αναγκαία συστατικά υλοποίησης μιας περιβαλλοντικής αναβάθμισης των δραστηριοτήτων τους, ακόμη και όταν η σχετική εσωτερική δέσμευση υπάρχει. Αναγνωρίζοντας το γεγονός αυτό, η Γενική Διεύθυνση Έρευνας της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, χρηματοδότησε μια έρευνα που σκοπό είχε την ανάπτυξη ενός διοικητικού εργαλείου περιβαλλοντικής αυτοαξιολόγησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το πρόγραμμα αυτό που θα παρουσιασθεί αναλυτικά στη συνέχεια, ονομάστηκε Σύστημα Περιβαλλοντικής Προστασίας για Αειφορικό Τουρισμό (STEPS-Sustainable Tourism's Environmental Protection System) και το διοικητικό εργαλείο που παρήγαγε ονομάστηκε Cloverleaf. Πρόκειται για την ανάπτυξη ενός εννοιολογικού πλαισίου, το οποίο χρησιμοποιώντας κάποιες μεταβλητές-δείκτες, επιτρέπει στη διοίκηση των τουριστικών επιχειρήσεων, με χρήση ποιοτικών και ποσοτικών κριτηρίων, μια σύντομη εκτίμηση της τρέχουσας αλλά και της επιθυμητής περιβαλλοντικής θέσης της. Επίσης, η ανάλυση του εντοπισθέντος χάσματος (gap-analysis) βοηθά στον προγραμματισμό των ενεργειών που θα γεφυρώσουν τη διαφορά. Το σύστημα πρωτοδοκιμάστηκε σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις που λειτουργούν σε νησιά, εκτιμώντας τις ιδιαιτερότητες τους. Η χρήση του, όμως, δεν περιορίζεται μόνο σε αυτή την περίπτωση, αλλά επεκτείνεται και στην περιβαλλοντική αξιολόγηση και αυτορύθμιση μεγάλων επιχειρήσεων, περιφερειών ακόμη και ολόκληρων χωρών (STEPS Final Report 2000).

Σύστημα περιβαλλοντικής προστασίας για τον αειφορικό τουρισμό στα νησιά (Sustainable Tourism's Environmental Protection System for islands- STEPS)

Το 1998, η Ευρωπαϊκή Ένωση (Γενική Διεύθυνση Έρευνας) χρηματοδότησε ένα ερευνητικό έργο με τίτλο "Σύστημα Περιβαλλοντικής Προστασίας για Αειφορικό Τουρισμό" (STEPS). Την επιστημονική παρακολούθησή του είχε η Σχολή Διαχείρισης του Πανεπιστημίου του Sheffield (Αγγλία), ενώ ως ερευνητικός σύμβουλος ανέλαβε το Ίδρυμα Eni Enrico Mattei (Μιλάνο, Ιταλία).

Περιοχές υλοποίησης του έργου

Το έργο υλοποιήθηκε σε τρία νησιά:

- Σάμος (Ελλάδα) με κύριο συνεργάτη το ξενοδοχείο Doryssa Bay (Πυθαγόρειο).
- Ponza (Ιταλία) με συνεργάτη το ξενοδοχείο Chiaia di Luna.

- Harris (Εβρίδες, Σκοτία), με συνεργάτες το ξενοδοχείο Scarista House και την Αναπτυξιακή εταιρεία του Harris.

Σκοποί του έργου ήταν:

1. Η δημιουργία ενός διαχειριστικού εργαλείου στα χέρια των μικρομεσαίων επιχειρήσεων αλλά και όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό, για την προώθηση σχεδίων και πολιτικών που να οδηγούν στην αειφορική τουριστική ανάπτυξη των νησιών.
2. Η προώθηση της ενημέρωσης και της συμμετοχής των τουριστικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, των νησιωτικών κοινοτήτων και των ίδιων των τουριστών στην ανάπτυξη και στη διαχείριση του νησιωτικού τουρισμού, με ειδικότερο σκοπό τον συνδυασμό των επιχειρηματικών στόχων και των προϋποθέσεων για αειφορική ανάπτυξη.
3. Η συμβολή στην ανάπτυξη ενός νέου είδους τουρισμού, ο οποίος θα αξιολογεί το ίδιο τη φύση και τον πολιτισμό, όσο και το οικονομικό κέρδος. Αυτός ο νέου τύπου τουρισμός θα εξυπηρετεί τουρίστες οι οποίοι θα απολαμβάνουν το γεγονός του ότι οι δραστηριότητές τους δεν καταστρέφουν το περιβάλλον που αρχικά τους προσέλκυσε να επισκεφθούν.

Εξέλιξη του έργου

Το έργο υλοποιήθηκε σε δυο φάσεις. Στην πρώτη φάση αναγνωρίστηκαν και καταγράφηκαν όλα εκείνα τα γνωρίσματα που συνιστούν το αναπτυξιακό και τουριστικό τοπίο στα τρία νησιά του προγράμματος, ενώ στη δεύτερη αναπτύχθηκε το διαχειριστικό εργαλείο.

Στη διάρκεια της πρώτης φάσης:

- Με επιτόπου επισκέψεις αναγνωρίστηκαν και αξιολογήθηκαν οι βασικές διαφορές στην αντίληψη όλων των εμπλεκόμενων μερών για την έννοια της αειφορικής ανάπτυξης και ειδικότερα της αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης.
- Καταγράφηκαν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα τρία νησιά σε σχέση με τον τουρισμό και την ανάπτυξή του. Πολλά από τα προβλήματα ήταν μοναδικά για το κάθε νησί, υπήρξαν, όμως, και κοινά προβλήματα.
- Ανασκοπήθηκε η βιβλιογραφία με σκοπό τον προσδιορισμό μεθόδων και προσεγγίσεων που ασχολούνται με τα προβλήματα του τουρισμού και οι οποίες θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν στη συγκεκριμένη έρευνα.

Α΄ ΦΑΣΗ

Παρουσίαση των τριών νησιών του έργου

Σάμος

Η Σάμος, το νησί του φιλόσοφου Πυθαγόρα, με έκταση 476 km² και πληθυσμό

40.000 κατοίκους, βρίσκεται στο νοτιοανατολικό Αιγαίο στο κοντινότερο σημείο από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου με την Τουρκία. Το νησί είναι δασωμένο με το ψηλότερο βουνό τον Κέρκη να φτάνει τα 1430 m. Το νησί είναι εύφορο, με κύριες καλλιέργειες τα αμπέλια και τις ελιές. Τα κρασιά της Σάμου εξάγονται στις αγορές της Ευρώπης. Το νησί διαθέτει αξιόλογο φυσικό περιβάλλον και μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Ο τουρισμός στο νησί ακολούθησε τα πρότυπα της τουριστικής ανάπτυξης της υπόλοιπης χώρας, με τον μαζικό τουρισμό να κυριαρχεί, αλλοιώνοντας σε μεγάλο βαθμό το φυσικό περιβάλλον και την πολιτιστική ταυτότητα του νησιού.

Ponza

Η Ponza είναι ένα ηφαιστειογενές νησί στη δυτική ακτή της Ιταλίας. Είναι το μεγαλύτερο από ένα σύνολο έξι νησιών με την ονομασία Ποντίνες, με συνολική έκταση 10,9 km². Το ψηλότερο βουνό του νησιού το όρος Guardia, δεν ξεπερνά τα 283 m. Η σπουδαιότερη παραλία του νησιού είναι η Chiaia di Luna, η οποία περιβάλλεται από έναν ημικυκλικό βράχο και προσεγγίζεται από Ρωμαϊκή κατακόμβη. Ο πληθυσμός του ανέρχεται σε 4.126 κατοίκους.

Harris

Το νησί του Harris μαζί με αυτό του Lewis, είναι τα μεγαλύτερα και τα βορειότερα νησιά στο σύμπλεγμα των νησιών των εξωτερικών Εβρίδων στη Σκωτία. Στο νησί κυριαρχούν λόφοι που δεν ξεπερνούν τα 300 m ύψος. Η καλλιεργήσιμη γη καλύπτει σχετικά μικρές εκτάσεις, ενώ ανεπτυγμένη είναι η εκτροφή προβάτων και αγελάδων. Οι ακτές του είναι απότομες και στα πολλά μικρά ποτάμια του αλιεύονται σολομοί και πέστροφες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ορνιθοπανίδα του νησιού. Η έκτασή του ανέρχεται σε 1580 km² και ο πληθυσμός σε 2.240 κατοίκους.

Ιδιαιτερότητες των τριών νησιών

Σάμος

- Αδυναμία συνεργασίας των επιχειρηματιών του νησιού σε θέματα τουρισμού.
- Οι ξένοι ταξιδιωτικοί πράκτορες ελέγχουν την κίνηση του τουρισμού.
- Μεγάλος αριθμός από μικρά ξενοδοχεία και πανδοχεία, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκμεταλλευθούν οικονομίες κλίμακας, ενώ συγχρόνως προσφέρουν χαμηλού επιπέδου υπηρεσίες.
- Η σύνδεση με την Αθήνα και με τα υπόλοιπα νησιά είναι προβληματική, τα πλοία παλιά και ανεπαρκή.
- Αδυναμία στην εκμετάλλευση εναλλακτικών πηγών ενέργειας.

Ponza

- Η επιδότηση στη χρήση του νερού έχει ως αποτέλεσμα τη σπατάλη του. Το νερό μεταφέρεται στο νησί με πλοία από την ηπειρωτική χώρα.
- Τα Σαββατοκύριακα το νησί κατακλύζεται από τουρίστες που έρχονται από τη Ρώμη και τη Νάπολη συνήθως με αυτοκίνητα.
- Η απασχόληση στον τουρισμό είναι τόσο εύκολη που οι νέοι προτιμούν να εγκαταλείπουν τις σπουδές και να ασχολούνται με τον τουρισμό.
- Το νησί είναι μέρος του Εθνικού Πάρκου του Circeo και έχει, επίσης, κηρυχθεί θαλάσσιο πάρκο.

Harris

- Ανάγκη για αυξημένο εισόδημα από τον τουρισμό.
- Επιθυμία για ανάπτυξη του αγροτουρισμού.
- Οι άνθρωποι που επισκέπτονται το νησί δεν έρχονται πολύ σε επαφή με τους κατοίκους.
- Μείωση στην απασχόληση σε μη τουριστικές δραστηριότητες.
- Ελλιπής τουριστική προβολή από τους Οργανισμούς Τουρισμού.

Κοινά χαρακτηριστικά-προβλήματα των δυο Μεσογειακών νησιών (Σάμος-Ponza)

- Ο μαζικός τουρισμός που κατακλύζει τα νησιά την τουριστική περίοδο, υποβαθμίζει τα φυσικό περιβάλλον τους και απειλεί την πολιτιστική τους ταυτότητα.
- Υπάρχει πρόβλημα διάθεσης των αποβλήτων.

Κοινά χαρακτηριστικά-προβλήματα και των τριών νησιών

- Χαμηλό εισόδημα από τον τουρισμό.
- Περιορισμένη τουριστική περίοδος.
- Ανάγκη για διαφοροποίηση του προϊόντος στην τουριστική αγορά και κυρίως προς την κατεύθυνση του πολιτιστικού και φυσιολατρικού τουρισμού.
- Υψηλό μεταφορικό κόστος το οποίο επηρεάζει τις τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών στα τρία νησιά.

Β΄ ΦΑΣΗ

Το θεωρητικό υπόβαθρο του STEPS

Το εργαλείο είναι πρακτικό και ρεαλιστικό στους στόχους του και στηρίζεται σε μια

νέα αντίληψη για την επιχειρηματική δραστηριότητα, ενσωματώνοντας ό,τι θεωρείται καλύτερο από ένα σύνολο διαφορετικών προσεγγίσεων για την αειφορική ανάπτυξη. Για τη λειτουργία του καθορίστηκαν συγκεκριμένα κριτήρια. Παρά το ότι το εργαλείο αυτό απευθύνεται στους διαχειριστές τουριστικών δραστηριοτήτων θα πρέπει ταυτόχρονα να καλύπτει τις ανάγκες και άλλων ομάδων, δεδομένου ότι η αειφορική τουριστική ανάπτυξη απαιτεί τη συνεργασία πολλών κατηγοριών επιχειρήσεων, επαγγελματιών και άλλων οργανισμών. Οι πελάτες, οι υπάλληλοι των τουριστικών επιχειρήσεων, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές, πρέπει, επίσης, να συμμετέχουν, οι εθνικές και διεθνείς πολιτικές να συναινούν και η τοπική κοινωνία θα πρέπει να δεσμευθεί προς την κατεύθυνση αυτή.

Ενσωματώνει ό,τι θεωρείται καλύτερο από τις διάφορες προσεγγίσεις

Η ανταπόκριση στη συνεχιζόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση των υπάρχοντων οικονομικών και λογιστικών εργαλείων και εννοιών.

Η ενσωμάτωση της αειφορικής ανάπτυξης στην καρδιά των επιχειρηματικών αξιών είναι το επόμενο βήμα, έτσι ώστε η οικονομική ευημερία να γίνει συνώνυμη με την ευημερία των κοινωνικών και οικολογικών συστημάτων.

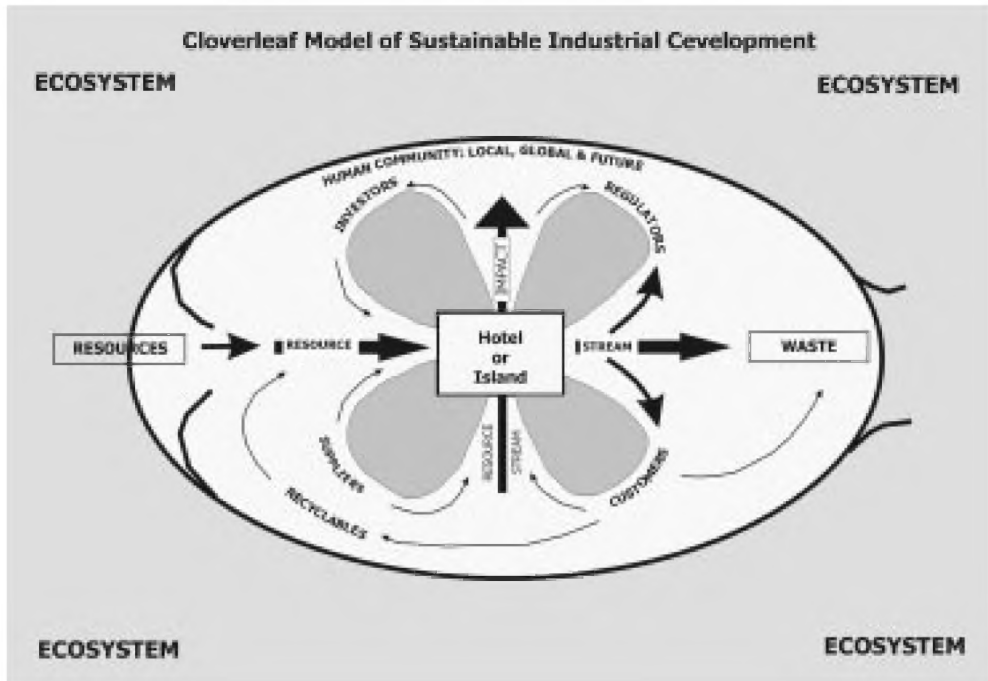
Τι πρέπει να διαθέτει το νέο διαχειριστικό εργαλείο

- Να είναι επικεντρωμένο στον άνθρωπο.
- Να προωθεί την οικονομική, οικολογική και κοινωνική αποτελεσματικότητα.
- Να στηρίζεται σε μια ευρεία και ισόρροπη βάση γνώσης.
- Να προωθεί τις αξίες της αειφορίας.
- Να χρησιμοποιεί τις σχέσεις ως εργαλείο μέτρησης.

Το διαχειριστικό εργαλείο

Το διαχειριστικό εργαλείο βασίζεται στην υπόθεση ότι οι επιχειρήσεις θεωρούνται ως ένα σύνολο δραστηριοτήτων και σχέσεων, οι οποίες λειτουργούν μέσα σε ευρύτερα κοινωνικά και οικολογικά συστήματα όχι ανεξάρτητα, αλλά σε συνάρτηση με αυτά.

Για να προσδιορισθούν οι σωστές σχέσεις για τη διαχείριση, χρησιμοποιήθηκε το διάγραμμα ροής πληροφόρησης, γνωστό ως Cloverleaf (φύλλο τριφυλλιού) (Σχήμα 1, σελ. 84).

Σχήμα 1. Το διάγραμμα ροής πληροφοριών που χρησιμοποιείται στο διαχειριστικό εργαλείο STEPS.

Τα τέσσερα σύνολα των σχέσεων στο εσωτερικό του Διαγράμματος παρουσιάζονται σε μια μήτρα, η οποία λέγεται Μήτρα Αειφορικής Ανάπτυξης (Σχήμα 2). Η Μήτρα αυτή δεν έχει σκοπό να ορίσει την αειφορική ανάπτυξη, αλλά χρησιμεύει ως ένδειξη προς αυτή την κατεύθυνση.

Η Μήτρα Αειφορικής Ανάπτυξης ενσωματώνει:

- Εργαλεία και διαδικασίες για τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινωνίες με τα οποία θα επωφεληθούν από την αειφορική επιχειρηματική ανάπτυξη.
- Πρακτικά εργαλεία διαχείρισης.
- Ένα πλαίσιο επικοινωνίας.
- Μηχανισμούς μείωσης του ρίσκου.
- Μια νέα διαδικασία μάθησης.

Με τη χρήση της Μήτρας αυτής μπορεί να εκτιμηθεί ο βαθμός αειφορίας της λειτουργίας της επιχείρησης, ο οποίος θα χρησιμεύσει είτε για στρατηγικές αποφάσεις, είτε για δημόσιες σχέσεις, είτε για την αποτίμηση της λειτουργίας. Το εργαλείο διαθέτει τρία βασικά πλεονεκτήματα-ιδιότητες που είναι:

Ροές πόρων	Αποτελέσματα των ροών πόρων	Ανάλυση θέσεων μετόχων	Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας
Ενσωματωμένο στο Πληροφορικό Σύστημα Διαχείρισης	Ενσωματωμένο στο Πληροφορικό Σύστημα Διαχείρισης	100% Υποστήριξη	Το οικοσύστημα στο τελικό στάδιο φυσικής εξέλιξης (Mature sere)
Περιεκτική Οικο-εξισορρόπηση	Ανάλυση κύκλου ζωής κατευθύνει τον επανασχεδιασμό προϊόντων και υπηρεσιών	Προ-διαβούλευση	Αύξηση της βιοποικιλότητας
Μερική και κατά περίπτωση Οικο-εξισορρόπηση. Χρησιμοποιούνται στα πρότυπα EMAS και ISO	Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Πληρούνται προϋποθέσεις οικολογικών σημάτων	Αναφορά με διαβούλευση μετά το γεγονός. Εμπλοκή στην τοπική Agenda 21	Διατήρηση των βιοτικών πόρων
Ελαχιστοποίηση άχρηστων υλικών	Διαχωρισμός των προμηθευτών με υλική υποκατάσταση	Αναφορά χωρίς διαβούλευση	Παρακολούθηση ειδών-δεικτών
Καλή διαχείριση των εγκαταστάσεων και διαχείριση της ενέργειας	Ανάλυση των πελατών ή των τελικών χρηστών	Αναγνώριση με επιμόρφωση και εξάσκηση	Εκτίμηση κρίσιμων φορτίων
Αποθήκες και εργασία περιλαμβάνονται στον έλεγχο διαδικασιών	Μη αναγνώριση	Αναγνώριση μόνο των οικονομικών μετόχων	Μη αναγνώριση οικολογικών ορίων

*Αστέρες απονέμονται στο κατάλληλο κάθε φορά επίπεδο για ανεξάρτητη πιστοποίηση. Οι αστέρες είναι υποχρεωτικοί για τη μετάβαση σε υψηλότερο επίπεδο του πίνακα.

Σχήμα 2. Μήτρα Αειφορικής Ανάπτυξης.

- Ο συμβολισμός του τριφυλλιού που είναι έξυπνος, περιεκτικός σε νόημα και σχεδιασμένος για πρακτική χρήση.
- Ευρεία εφαρμογή, σε κάθε επιχειρηματικό τομέα, αλλά και σε κάθε γεωγραφικά, πολιτικά ή οικολογικά χαρακτηρισμένη περιοχή.
- Η δυνατότητα ολοκλήρωσης της διαθέσιμης πληροφορίας σε διάφορα επίπεδα, με παράλληλη διατήρηση του αλληλένδετου χαρακτήρα των σχέσεων του μοντέλου.

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος της ανάλυσης, η χρήση του εργαλείου που αναπτύχθηκε και εφαρμόστηκε στις τρεις νησιωτικές περιοχές, δεν περιορίζεται μόνο εκεί, αλλά επεκτείνεται στην περιβαλλοντική αξιολόγηση και αυτορύθμιση μεγάλων επιχειρήσεων, περιφερειών, ακόμη και ολόκληρων χωρών (STEPS Final Report 2000).

Βιβλιογραφία

Allenby, B. 1997. The Environmental Forum ELI. Washington DC.

Davies, T. and S. Cahill. 2000. Environmental implications of the tourism industry Discussion Paper No 00-14. RFF.

Graedel, T. 1997. Life cycle analysis in the service industries. Journal of Industrial Ecology 4:57-70.

Mathieson, A. and G. Wall. 1982. Tourism: Economic physical and social impacts. Longman House. USA.

McIntosh, R. and C. Goeldner. 1990. Tourism: Principles, practices, philosophy. Wiley and Sons. NY, USA.

Mill, R. and A. Morisson. 1985. The Tourism system: an introductory text. Prentice Hall. NJ, USA.

OECD. 2000. Environmental Performance Review: Greece OECD.

Schultz, C. 1994. Hotels and travel agents: The New Partnership (referred in "Environmental Implications of the Tourism Industry ib.id").

STEPS 2000. STEPS: the final report presented in the conference sustainable tourism. A European perspective. Venice, 18-12-2000.

Βιωσιμότητα και περιφερειακή ανάπτυξη: ο ρόλος του τουριστικού τομέα στη Νότια Ευρώπη

Μιχάλης Μοδινός

Πρόεδρος Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης

Η περιφερειακή ανάπτυξη, κατά έναν παράδοξο τρόπο, συνδέθηκε ως έννοια στα πρώτα της στάδια με την τουριστική ανάπτυξη σε μεγάλο βαθμό, και στις μέρες μας αρχίζει να συνδέεται πολύ στενά και με την έννοια των προστατευόμενων περιοχών. Συνδέεται, δηλαδή, και με τα δυο σκέλη που απασχολούν αυτό το συμπόσιο και μάλιστα με τρόπο, τόσο θετικό όσο και αρνητικό.

Η διαδρομή της έννοιας περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα

Η έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '60, με σημαντικές και συνεπείς για την εποχή πολιτικές σχεδιασμού του χώρου από τη μεριά, όμως, κυρίως των οικονομικών υπουργείων και οργανισμών. Η λογική της περιφερειακής ανάπτυξης δεν απαντούσε τόσο σε αυτό που λένε αυτές οι δυο λέξεις, δεν αφορούσε απλώς μια ανάπτυξη της περιφέρειας. Αφορούσε μια διαφορετική ανάπτυξη ορισμένων περισσότερο καθυστερημένων περιφερειών, ώστε να φθάσουν στο επίπεδο των περισσότερο ανεπτυγμένων. Η περιφερειακή ανάπτυξη ως πολιτική προήλθε από το ότι πρώτον ήταν περιφερειακή και δεύτερον από το ότι ήταν διαφορετική, καθώς υπήρχαν περιφέρειες πολύ περισσότερο ανεπτυγμένες από άλλες. Είναι ενδιαφέρον δε, ότι η έννοια αυτή αποτέλεσε κι έναν από τους δυο βασικούς χρηματοδοτικούς πυλώνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ας μην ξεχνάμε ότι τα δυο βασικά ταμεία στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το γεωργικό και το περιφερειακό. Υπάρχει βέβαια και το κοινωνικό αλλά εν πάση περιπτώσει για πολλά έτη υπολειπόταν κατά πολύ σε ό,τι αφορά τους χρηματοδοτικούς του πόρους.

Η περιφερειακή ανάπτυξη, λοιπόν, συνδέθηκε με την ανάγκη ορισμένων περιφερειών οι οποίες ταλαιπωρήθηκαν ή παρουσίασαν υστέρηση στην ανάπτυξή τους, να φθάσουν τις περισσότερο ανεπτυγμένες.

Γιατί περιφερειακή ανάπτυξη;

Πώς προέκυψε αυτή η πολιτική και γιατί προέκυψε το '60, γιατί επαναλήφθηκε το '70, γιατί γνώρισε αποθέωση το '80 μέσω των περιφερειακών ταμείων, γιατί συζητιέται στις μέρες μας; Προέκυψε ακριβώς διότι η αναπτυξιακή διαδικασία, για παράδειγμα στον Ελλαδικό χώρο αλλά και στη Νότια Ιταλία, στη Νότια Γαλλία και σε μεγάλα τμήματα της Μεσογείου, ευνόησε κάποιες ζώνες εις βάρος άλλων.

Ας θυμηθούμε ότι η Ελλάδα σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα και πριν το περίφημο σχέδιο Καποδίστρια για το οποίο έχουμε και καταλήψεις από επιφανείς παραδοξολόγους, είχε 5.500 κοινότητες εκ των οποίων οι μισές, τουλάχιστον, βρίσκονταν σε ορεινές και ημι-ορεινές περιοχές. Να θυμηθούμε το Πήλιο, το Ζαγόρι, τα χωριά της Μακεδονίας, το Βέρμιο, να θυμηθούμε την ορεινή Πελοπόννησο. Σε μεγάλο μέρος της πορείας του ο ελληνικός πολιτισμός ήταν ορεινός, δεν ήταν τόσο παράκιος όσο θα θέλαμε να πιστεύουμε, παρά το ότι ορισμένες πόλεις σύμβολα της Ελληνικής ιστορίας είναι παράκιτες. Αυτός ο ορεινός πολιτισμός στη μεταπολεμική περίοδο κυριολεκτικά κατέρρευσε. Αυτό άλλωστε οδήγησε και στο σχέδιο "Ι. Καποδίστριας", δηλαδή το ότι 2.000-2.500 κοινότητες της χώρας μας έφτασαν γύρω στα 1980-1985 να έχουν πρακτικά πληθυσμό μηδέν ή ένα άτομο, έναν δασοφύλακα, κάποιον γέροντα ο οποίος δεν μπορούσε πια να μετακινηθεί. Αυτή η ιστορία αφορά τα ορεινά Τρίκαλα, την Πίνδο, περιοχές οι οποίες αναδείχθηκαν ξανά, απέκτησαν αίγλη και άρχισαν να γίνονται γνωστές μόνο, αποκλειστικά και μόνο, χάρη στο οικολογικό κίνημα. Όταν, δηλαδή, ο περιφερειακός ορεινός χώρος, οι προβληματικές περιοχές, όπως περιγράφονταν στην κοινοτική αργκό, άρχισαν να αποκτούν οικολογικό ενδιαφέρον.

Προηγήθηκε μια μεγάλη περίοδος υπανάπτυξης, κατά την οποία κυριολεκτικά κατέρρευσε αυτός ο ορεινός πολιτισμός, έως ότου κάποιες πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης προσπαθήσουν να επανορθώσουν τα κακώς κείμενα και έως ότου ορισμένα άλλα στοιχεία, άλλες αξίες, αρχίζουν να μπαίνουν στην πολιτική ατζέντα και να αποκτούν επιφανή θέση σε αυτήν. Η κατάρρευση των ορεινών και των νησιωτικών κοινοτήτων είναι ένας από τους παράγοντες που οδήγησε στις πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης. Ο άλλος είναι ότι ολόκληρες περιφέρειες της χώρας, όπως η Θράκη, η Ήπειρος, τα Ιόνια νησιά και οι Κυκλάδες, που για ένα διάστημα ήταν περιφέρεια, υπέστησαν τις συνέπειες της αναπτυξιακής διαδικασίας, η οποία κυριολεκτικά αναστατώνει τον χώρο και ευνοεί ορισμένες περιοχές εις βάρος άλλων.

Ο ρόλος του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Οι τουριστικές περιοχές είναι μεταξύ των ευνοημένων, επειδή ο τουρισμός αρχικά, και κυρίως ο μαζικός τουρισμός, γίνεται κατανοητός ως αναψυχή, ως αναχώρηση, αποχώρηση από το εργασιακό καθεστώς της άξενης πόλης του '60, του '70 και των

ημερών μας. Για όλους αυτούς τους λόγους ο τουρισμός αναπτύσσεται σε παράκτιες περιοχές, κατά το 99%. Έχουμε ένα μικρό ποσοστό τουριστών σε ορεινές κοινότητες αλλά ο τουρισμός είναι κυρίως παράκτιος. Ο παράκτιος τουρισμός συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την εγκατάλειψη της ορεινής Ελλάδας. Μόνο μετά το '80, όταν η αναπτυξιακή διαδικασία στον Ελλαδικό χώρο, τα καλύτερα εισοδήματα, αλλά και μια νοσταλγία, μια προσπάθεια ανασύνθεσης του παρελθόντος αρχίζουν να επικρατούν, τότε μόνο οι Έλληνες ξαναχτίζουν τα ορεινά τους σπίτια –οι Έλληνες όμως, όχι οι ξένοι–, επανέρχονται και αρχίζει μια κίνηση τουριστική και στις εγκαταλελειμμένες ορεινές περιοχές.

Ο τουρισμός είναι ένα στοιχείο περιφερειακής ανάπτυξης, αλλά προσοχή, είναι ένα στοιχείο περιφερειακής ανάπτυξης που αναδομεί τον χώρο, αλλάζει τις αξίες του, τις λειτουργίες του και ευνοεί ορισμένες περιοχές εις βάρος άλλων. Αν θέλουμε να κάνουμε μια τολμηρή αναλογία, είναι όπως η πεδινή, εντατική και εκμηχανισμένη γεωργία προκαλεί την κατάρρευση της παραδοσιακής γεωργίας των αναβαθμών, των ημι-ορεινών, των επικλινών περιοχών, η οποία σε μεγάλο μέρος της ιστορίας είναι αυτή που στήριξε την ελληνική οικονομία. Ο τουρισμός είναι, επίσης, ευθέως ανταγωνιστικός προς τη δημιουργία και τη διατήρηση θέσεων εργασίας στους άλλους τομείς. Είναι γνωστό ότι, για παράδειγμα, η απασχόληση στη γεωργία ή στην αλιεία, στη δασοκομία και σε μικρές μεταποιητικές δραστηριότητες, υποχωρεί έως κι εξαφανίζεται, όταν ο τουρισμός αναπτύσσεται. Αυτό σημαίνει ότι ολόκληρες ζώνες ερημώνονται. Στην Κρήτη αλλά και στα υπόλοιπα νησιά η απασχόληση στη γεωργία υποχωρεί, όταν εμφανίζεται ο τουρισμός και όχι μόνο για οικονομικούς αλλά συχνά και για πολιτιστικούς λόγους. Ο τουρισμός είναι η ελκτική δραστηριότητα που αντλεί εργατικό δυναμικό από τις δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα. Μια μείζονος σημασίας μεταβολή από οικολογικής άποψης είναι η κατάρρευση των αναβαθμών στα Ελληνικά νησιά, μια μεταβολή που βλέπουμε στην πτήση Σητεία-Αθήνα με το αεροπλανάκι των 16 θέσεων, όπου κυριολεκτικά είναι κανείς σε θέση να κάνει μια μικρή μελέτη για το φαινόμενο αυτό.

Το 10% περίπου του Ελλαδικού χώρου, όπου ασκείτο ορεινή, ημιορεινή γεωργία και κτηνοτροφία καταρρέει στις μέρες μας κι αυτό έχει συνέπειες στον πολιτισμό, πολιτιστικές όπως και ευθέως οικολογικές επιπτώσεις, μιας και οι αναβαθμοί ήταν αυτές οι ιδιοφυείς και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες κατασκευές που διατηρούσαν το νερό, εμπλούτιζαν τους υδροφόρους ορίζοντες, τόνωναν τη βιοποικιλότητα, αύξαναν τη γεωργική παραγωγή και τελικά συντηρούσαν τον πληθυσμό από τα πολύ παλιά έτη έως τις μέρες μας.

Παρά το γεγονός ότι ο τουρισμός συνδέεται πρώτον με την ανάπτυξη ορισμένων ζωνών και δεύτερον με την εγκατάλειψη ορισμένων άλλων δεν μπορούμε να κατηγορούμε τον τουρισμό για όλα τα δεινά της περιφέρειας. Συχνά πρώτα εγκαταλείφθηκαν οι κοινότητες και μετά ήρθε ο τουρισμός να δώσει εργασία. Συχνά δεν προηγήθηκε ο τουρισμός, ήρθε μετά.

Προστατευόμενες περιοχές και περιφερειακή ανάπτυξη. Ο ρόλος του τουρισμού

Από αυτή την άποψη όλη αυτή η τεράστια “άσκηση” του NATURA 2000, των περιοχών για τα πουλιά κλπ. και της Ελληνικής και κοινοτικής βέβαια πολιτικής για τις προστατευόμενες περιοχές, δίνει μια ευκαιρία για αναβίωση των ζωνών που δεν ευνοήθηκαν από την ανάπτυξη σε ένα αρχικό στάδιο, δηλαδή στα 50 μεταπολεμικά έτη.

Δεν είναι διόλου παράδοξο που οι εθνικοί δρυμοί, οι περιοχές NATURA, ακόμη και πολλοί υγρότοποι και κάποιες άλλες κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών, βρίσκονται σε περιοχές περιφερειακά υπανάπτυκτες. Πρόκειται ακριβώς για τις ζώνες οι οποίες είτε εγκαταλείφθηκαν είτε δεν είχαν το αναπτυξιακό δυναμικό, για να αποτελέσουν τους προπομπούς της ελληνικής ανάπτυξης. Δεν είναι κατά κανόνα οι πεδινές ή οι παράκτιες ζώνες αυτές όπου ζουν τα προστατευόμενα είδη. Είναι οι λιγότερο ανεπτυγμένες, οι προβληματικές, οι περιοχές οι οποίες υποφέρουν από μια παράλληλη έλλειψη εργατικού δυναμικού, από χαμηλό εισόδημα κι από εγκατάλειψη και καταστροφή του ανθρωπογενούς ελληνικού περιβάλλοντος. Άλλωστε σε πολύ μεγάλο βαθμό αυτό που αναγνωρίζουμε στην Ελλάδα ως φυσικό στοιχείο στην πραγματικότητα είναι ανθρωπογενές. Τα δάση, τα οποία επιχειρούμε να προασπίσουμε με κάποιον φανατισμό είναι προϊόν ανθρώπινης δραστηριότητας. Η νομαδική κτηνοτροφία καθόριζε τις χρήσεις γης σε μεγάλο μέρος του ορεινού Ελλαδικού χώρου για πάρα πολλά έτη, χιλιετίες στην πραγματικότητα. Οι προστατευόμενες περιοχές, λοιπόν, μπορούν να ιδωθούν ως περιοχές οι οποίες μπορούν να συντελέσουν στην άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων, στη βιωσιμότητα και μέσω αυτής στην επίτευξη κοινωνικής ευημερίας σε ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της υπαίθρου.

Αυτή τη στιγμή στο Δίκτυο NATURA 2000, και μόνο, επιχειρείται να ενταχθεί κάπου το 20% της Ελληνικής επικράτειας. Το 20% είναι ένα υψηλότερο ποσοστό, ένα από τα δυο-τρία υψηλότερα ποσοστά στην Ευρωπαϊκή Ένωση κι αν ποτέ πάμε σε αυτό το ποσοστό, θα πρόκειται για δεκαπλασιασμό της έκτασης των προστατευμένων περιοχών. Αυτή τη στιγμή προστατεύεται περίπου το 2% χωρίς όμως να είναι αντικείμενο διαχείρισης. Οι εθνικοί δρυμοί δεν τυγχάνουν διαχείρισης, τυγχάνουν ελλιπούς φύλαξης. Αν, λοιπόν, φθάσουμε σε ένα σημείο όπου θα διαχειριζόμαστε αυτές τις περιοχές, θα τις διαχειριζόμαστε με συγκεκριμένες αρχές και σκοπούς, έχω την εντύπωση ότι μεγάλο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας η οποία εξέλειπε κατά τα μεταπολεμικά έτη μπορεί να επανέλθει.

Νομίζω ότι εκεί είναι και το μεγάλο στοίχημα για την Πολιτεία. Νομίζω ότι οι αναπτυξιακές δυνατότητες των προστατευόμενων περιοχών μπορούν να γίνουν ο βασικός πολιορκητικός κριός, ώστε να καμφθούν και οι τοπικές αντιστάσεις. Γιατί τοπικές αντιστάσεις θα υπάρξουν, δεν υπάρχει αμφιβολία. Αυτό που προέχει –και ο τουρισμός μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση– είναι να

φανεί ότι υπάρχουν δυνατότητες, ότι υπάρχει τοπική οικονομία η οποία χρειάζεται να αναβιώσει. Για τον σκοπό αυτό μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορα πρωτοποριακά, πιλοτικά προγράμματα, όπως το Leader, ή άλλα αναπτυξιακά εργαλεία μέσω των οποίων αυτές οι υπανάπτυκτες και καταρρέουσες οικολογικά περιοχές να αναβαθμισθούν. Έτσι νομίζω ότι μπορεί κανείς να δει και τον τουρισμό μέσα στις προστατευόμενες περιοχές. Ο τουρισμός, ο οικοτουρισμός, νομίζω ότι έχει υποστεί μια μεγάλη στρέβλωση και συνιστά αντικείμενο διαδοχικών παρεξηγήσεων.

Ο οικοτουρισμός

Ο οικοτουρισμός δεν ταυτίζεται κατά την άποψή μου με τον φυσιολατρικό τουρισμό. Δεν είναι η παρακολούθηση των φαλαινών στον Βόρειο Καναδά που μας είπε χθες ένας εισηγητής. Κι αυτό είναι ένα κομμάτι τουρισμού αλλά τόσο ασήμαντο, μια παρανουχίδα στον συνολικό τουριστικό τζίρο. Ο οικοτουρισμός θα έπρεπε να έχει μια διάσταση ταυτόχρονα πολιτισμική και αναπτυξιακή, τη διάσταση του παλιού ταξιδιού. Η έννοια του ταξιδιώτη σταδιακά πρέπει να υποκαταστήσει την έννοια του τουρίστα και η οικολογία έχει προσφέρει πολλά προς αυτή την κατεύθυνση. Ο τουρίστας πρέπει να ξαναγίνει ταξιδιώτης. Πρέπει όχι να κινείται διαρκώς, αλλά να αναγνωρίζει τον χώρο στον οποίο βρίσκεται.

Συχνά τα τουριστικά πακέτα μετακινούν τους τουρίστες από την Ίμπιζα στην Κύπρο και από τη Σαντορίνη στις Κανάριες Νήσους χωρίς οι τουρίστες να ξέρουν πού πηγαίνουν. Κλείνονται σε ένα ξενοδοχείο, πληρώνουν 150.000 δρχ. για 15 ημέρες, καταναλώνουν τα πάντα μέσα εκεί, δεν πίνουν ούτε μία ρακή στο καφενείο του χωριού κι αυτό λέγεται τουρισμός. Αυτού του τύπου ο τουρισμός έχει τα όριά του.

Είμαστε μια χώρα η οποία κατά περίεργο τρόπο λατρεύει και ταυτόχρονα μισεί τον τουρισμό. Ο τρόπος αντιμετώπισης του τουρίστα δεν είναι, νομίζω, ο υπακούων ακόμη και στις βασικές αστικές προδιαγραφές περί ευγένειας. Φθάσαμε στο σημείο όπου το κατά κεφαλήν εισόδημα που παράγεται από τον μέσο τουρίστα στην Ελλάδα είναι ακριβώς το μισό αυτού που ήταν το 1980, 20 έτη πριν. Δηλαδή, αν ξόδευε 100 δρχ. το '80, σε πραγματικές τιμές ξοδεύει 50 σήμερα. Αυτή η πτώση είναι δραματική, είναι θεαματική και μάλιστα πρόκειται για μια περίοδο ανάπτυξης τόσο του παγκοσμίου τουριστικού προϊόντος όσο και του Ελλαδικού. Είναι μια περίοδος κατά την οποία το μέσο εισόδημά των Ελλήνων αυξήθηκε τρεις φορές, αλλά το εισόδημα από τον τουρίστα υποδιπλασιάστηκε. Πέρα των άλλων αιτιών η εξέλιξη αυτή οφείλεται και στη χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών και στην περιβαλλοντική υποβάθμιση (υφαλμύρωση των νερών, καταστροφή του τοπίου, έργα υποδομής χωρίς κανέναν σχεδιασμό και καμία λογική κ.ά.). Αν το περιβάλλον στο οποίο στηρίζεται ο τουρισμός, είναι λιγότερο ελκτικό, τουλάχιστον στα μεσαία εισοδήματα, μοιραία το εισόδημα από τον τουρισμό πέφτει δραματικά.

Ο οικότουρισμός μέσω της προώθησης της θέσπισης αρχών, όπως η διατήρηση της φύσης, η ανακύκλωση, η ενεργειακή εξοικονόμηση, το καθαρό νερό και μέσω λειτουργιών, όπως το περπάτημα, ή άλλων δραστηριοτήτων αναγνώρισης της φύσης, μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση του χώρου. Ως κάτι τέτοιο πρέπει να δούμε τον οικότουρισμό και όχι μόνο ως ενατένιση της φύσης εκ του ασφαλούς, των φαλαινών στη Βόρεια Αρκτική, των λεοπαρδάλων στο ορεινό Κιλιμάντζαρο ή των 1.100 ειδών σαλιγκαριών στην Ελλάδα. Όχι μόνο αυτό. Ο τουρίστας δεν θα γίνει ποτέ βιολόγος. Και δεν νομίζω ότι είναι στις προθέσεις του να γίνει βιολόγος. Ο τουρίστας πρέπει να ξαναγίνει ταξιδευτής, να αρχίσει να αναγιγνώσκει τον χώρο, να αρχίσει να κατασκευάζει τις τοπικές αφηγήσεις. Εδώ μεγάλος ρόλος είναι ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που οφείλει να αναδείξει την εικόνα του τόπου της. Πρέπει να κατασκευάσει μια εικόνα για τόπο. Τι είναι αυτό που διαφοροποιεί τη Σητεία από το Ηράκλειο; Αυτό πρέπει να βρεθεί, πρέπει να εφευρεθεί και με χυδαίους υλικούς όρους πρέπει και να πουληθεί.

Πάντως η κατασκευή της εικόνας του τόπου συνδυάζεται με την “ανακατασκευή” της εικόνας του τουρίστα ως ταξιδιώτη. Και αυτό δεν είναι ζήτημα που μπορεί να αφηθεί μόνο στην ελεύθερη αγορά, ούτε στην καλή διοίκηση επιχειρήσεων, ούτε στην καλή διαχείριση του γεωργικού τομέα. Έχει να κάνει με την πολιτεία, με την αυτοδιοίκηση, με την τοπική κοινωνία.

Ο οικότουρισμός μπορεί να νοηθεί ως δραστηριότητα πρωτίστως των προστατευόμενων περιοχών και μπορεί να συντελέσει στην περιφερειακή ανάπτυξη με την έννοια της σύγκλισης των υπανάπτυκτων με τις ανεπτυγμένες περιοχές, και να αποφορτίσει τις τουριστικά κορεσμένες περιοχές εάν οι τοπικές κοινωνίες αδράξουν την ευκαιρία σχεδιασμών όπως αυτός του Δικτύου NATURA 2000 και βοηθήσουν εαυτές και την πολιτεία προς την κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης.

Η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού

Gillian Wallace

Τμήμα Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Durham, Ηνωμένο Βασίλειο

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια πολύ ευρεία έννοια που μπορεί να εφαρμοσθεί τόσο στην παρατήρηση ενός ναού μέσα σε μια πόλη όσο και στην επίσκεψη σε έναν υπαίθριο αρχαιολογικό χώρο. Η παρουσίαση, που ακολουθεί, εστιάζει κυρίως στον πολιτιστικό τουρισμό που σχετίζεται με ιστορικά και αρχαιολογικά τοπία στην Κεντρική Ευρώπη. Τα τοπία αυτά επιλέχθηκαν, διότι όλα διαθέτουν υπαίθριο (ανοικτό) μουσείο. Τα ανοικτά μουσεία οργανώνονται γύρω από αναπαράστασεις αρχαίων οικισμών, οικιών ή άλλων μνημείων που έχουν κατασκευασθεί είτε στη θέση των αρχαίων πρωτοτύπων, είτε σε κάποια περιοχή πλούσια σε αρχαιολογικά ευρήματα. Η δεύτερη περίπτωση είναι η συνηθέστερη.

Τα ανοικτά μουσεία αποτελούν έκφραση μιας γενικά αποδεκτής αρχής στην περιβαλλοντική ανθρωπολογία, ότι οι άνθρωποι και τα τοπία αναπτύσσουν βαθιές σχέσεις αλληλεξάρτησης (Bender 1996, Ingold 1993, Ingold 1992, Milton 1996). Παρά το ότι τα ανοικτά μουσεία δεν συμφωνούν με τις αρχές του αειφόρου τουρισμού, η παρουσίαση αυτή εστιάζει σε αυτές τις περιπτώσεις που εφαρμόζουν τις αρχές της αειφορίας στις τουριστικές δραστηριότητες. Έτσι, μπορεί να επισημανθεί ο ιδιαίτερος ρόλος των ανοικτών μουσείων στην κατανόηση της σημασίας του πολιτιστικού τουρισμού για την ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού.

Αυτός ο τύπος μουσείων έχει γίνει εξαιρετικά δημοφιλής τα τελευταία έτη, πιθανώς ως αποτέλεσμα των αυξημένων απαιτήσεων του κοινού για μια πιο βιωματική προσέγγιση των αρχαιολογικών ευρημάτων. Έχει περάσει η εποχή των αποστειρωμένων εκθέσεων μέσα σε γυάλινες βιτρίνες. Αντιθέτως, πολλοί διαχειριστές αρχαιολογικών χώρων αναζητούν τρόπους αναπαράστασης του παρελθόντος, ώστε να προσφέρουν στους επισκέπτες περισσότερες βιωματικές εμπειρίες. Οι περισσότεροι υπαίθριοι αρχαιολογικοί χώροι προσφέρουν ζωντανές αναπαράστασεις, όπου οδηγοί εξηγούν τη ζωή της εποχής των μνημείων, συχνά ντυμένοι και οι ίδιοι με ανάλογα ρούχα. Συχνά, επίσης, επιδιώκεται η συμμετοχή των

επισκεπτών στην αρχαιολογική έρευνα. Σε αντίθεση με τα παλαιότερα έτη το κοινό έχει τη δυνατότητα να μάθει για το παρελθόν, χρησιμοποιώντας όχι μόνο τα μάτια, αλλά όλες τις αισθήσεις.

Οι υπαίθριοι αρχαιολογικοί χώροι και τα υπαίθρια μουσεία δεν είναι μεμονωμένα σημεία ενδιαφέροντος σε ένα κατά τα άλλα αδιάφορο τοπίο. Συχνά συνδέονται στενά με περιοχές προστασίας για τη φύση. Με τον τρόπο αυτό οι τουρίστες γνωρίζουν τον πολιτισμό μιας περιοχής και παράλληλα απολαμβάνουν τις φυσικές ομορφιές της. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο πολιτιστικός τουρισμός είναι αειφορικός και οι δραστηριότητές του είναι πλήρως ενσωματωμένες στο φυσικό τοπίο.

Σε αυτή την εργασία χρησιμοποιούνται οι αρχές για τον αειφορικό τουρισμό που υιοθετήθηκαν στη Ευρωπαϊκή Συνάντηση για τον Αειφορικό Τουρισμό (Πλαίσιο 1), με σκοπό να δειχθεί πώς αυτές οι αρχές μπορούν να εφαρμοσθούν ως έχουν στις οικο-πολιτιστικές τουριστικές επιχειρήσεις. Τέτοιες επιχειρήσεις διαφόρων μεγεθών μπορούν να βρεθούν σε όλη την Ευρώπη.

Πλαίσιο 1. Σύνοψη των αρχών του αειφορικού τουρισμού.

Διαχείριση επιπτώσεων (σχεδιασμός, διαχείριση, παρακολούθηση).

Συμβολή στη διατήρηση (βελτίωση των συνθηκών διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, χρήση του τουρισμού για την επίτευξη των σκοπών της διαχείρισης).

Διατήρηση φυσικών πόρων (ελαχιστοποίηση της χρήσης των φυσικών πόρων, μεταφορικά μέσα φιλικά προς το περιβάλλον).

Υποστήριξη της τοπικής οικονομίας (αύξηση της απασχόλησης, ελαχιστοποίηση διαφυγόντων εισοδημάτων).

Ενεργός συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (επίτευξη των μεγαλύτερων δυνατών προσόδων για την τωρινή και τη μελλοντική τοπική κοινωνία).

Ανάπτυξη υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού (προώθηση της εκτίμησης και της απόλαυσης του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος).

Άνοιγμα νέων αγορών (άνοιγμα στην αγορά των νέων ή των ανθρώπων με ειδικές ανάγκες).

Δημιουργία νέων μορφών απασχόλησης (αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης των γυναικών, των νέων και των ανθρώπων με αναπηρίες).

Προώθηση συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον (ανάπτυξη ενδιαφέροντος για το περιβάλλον σε όλη την κοινωνία).

Προώθηση του ρόλου και άλλων φορέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (ανάπτυξη επιρροής σε οργανισμούς και επιχειρήσεις άλλων τομέων της οικονομίας, προώθηση της ανάπτυξης).

Πρότυπα για οικολογικό-πολιτιστικό τουρισμό

The Federsee Bog, Γερμανία

Η περιοχή Federsee Bog είναι ένα τοπίο 3.300 ha στη Νοτιοδυτική Γερμανία. Τα βιοτικά στοιχεία αυτής της περιοχής προστατεύονται από πολλά εθνικά και διεθνή προγράμματα και οργανισμούς. Η περιοχή Federsee Bog περιλαμβάνεται στις περιοχές προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000 και έχει χαρακτηριστεί ως “Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά της Ευρώπης” από το Birdlife International. Το 1997 για την περιοχή αυτή ανατέθηκε το έργο LIFE “Προστασία και ανάπτυξη στο τοπίο του Federsee”. Υπεύθυνη για τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής είναι η “Conservation Alliance of Germany” και το Επαρχιακό Γραφείο Προστασίας (Schlichtherle και Strobel 1999).

Η περιοχή αυτή είναι πλούσια σε αρχαιολογικά ευρήματα. Το υγρό περιβάλλον συνέβαλλε στη διατήρηση μεγάλου αριθμού κατασκευών και αντικειμένων από οργανικές ύλες που συνήθως αποσυντίθενται σε ξηρό περιβάλλον. Τα ευρήματα αυτά χαρακτηρίζονται από υψηλή ποιότητα.

Το τοπικό αρχαιολογικό μουσείο ιδρύθηκε το 1919. Το μουσείο ανακαινίστηκε και βελτιώθηκε πολλές φορές (Keefler 2001). Η τελευταία μεγάλη επέμβαση ήταν η επέκτασή του που χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Leader II. Η επέκταση αυτή επέτρεψε την κατασκευή ομοιωμάτων οικιών της Νεολιθικής εποχής και της Εποχής του χαλκού σε φυσική κλίμακα. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός υπαίθριου μουσείου. Με τον τρόπο αυτό συμπληρώθηκαν τα υφιστάμενα προγράμματα παρουσίασης με τις αρχαιολογικές και τις φυσικές αξίες της περιοχής.

Ένας από τους τρόπους που βοηθάει στη συνδυασμένη παρουσίαση των αρχαιολογικών ευρημάτων και της φύσης είναι ένα μονοπάτι που διέρχεται από πολλά μέρη της περιοχής. Το μονοπάτι είναι σχεδιασμένο έτσι ώστε να δημιουργούνται διάφορα σκηνικά με αρχαιολογικό ή φυσικό περιεχόμενο για την πληροφόρηση αλλά και για τη διατήρηση του ενδιαφέροντος του επισκέπτη. Για παράδειγμα, ενδεικτικές πινακίδες επισημαίνουν τις θέσεις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος όπου πολλές φορές τα ευρήματα είναι στο επίπεδο του εδάφους ή χαμηλότερα από αυτό. Οι επισκέπτες βλέποντας τα αντίγραφα, την ιστορία και τα διάφορα αντικείμενα και βοηθούμενοι από τις πινακίδες πληροφόρησης μπορούν να φαντασθούν την εικόνα της περιοχής και των ανθρώπων κατά το παρελθόν. Στις θέσεις με αξιολογα φυσικά στοιχεία, οι επισκέπτες βοηθούνται να διακρίνουν τα σημαντικά είδη της χλωρίδας και της πανίδας ή άλλα σημαντικά στοιχεία των υγροτοπικών ενδιατημάτων.

Το αρχαιολογικό μουσείο και το σύνολο της περιοχής Federsee Bog προσελκύουν κάθε έτος περί τους 60.000 επισκέπτες. Οι περισσότεροι είναι Γερμανοί που συνήθως επισκέπτονται αυθημερόν την περιοχή, μαθητές και κάτοικοι των γύρω

περιοχών. Πολλοί έχουν επισκεφθεί την περιοχή πάνω από μια φορά, κάτι που δείχνει πως η συνδυασμένη παρουσίαση των αρχαιολογικών ευρημάτων με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής είναι ελκυστική. Στον αριθμό των επισκεπτών συμβάλλει και γειτονικό κέντρο υδροθεραπείας (Keefer 2001).

Οι υποδομές και οι λειτουργίες ενημέρωσης και εξυπηρέτησης των επισκεπτών ικανοποιούν όλες τις αρχές του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τον Αειφορικό Τουρισμό (Πλαίσιο 2).

Πλαίσιο 2. Οι αρχές του αειφορικού τουρισμού και η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού.

Διαχείριση επιπτώσεων

Αλληλεπιδράσεις σε τοπικό, περιφερειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Υποστήριξη της τοπικής οικονομίας, αύξηση της απασχόλησης

Η συμμετοχή φοιτητών, νέων, ακόμα και νοικοκυρών στην αρχαιολογική έρευνα βοηθά τη διασπορά της αρχαιολογικής γνώσης στην τοπική κοινωνία.

Άνοιγμα νέων αγορών

Προγράμματα για νέους και ανθρώπους με ειδικές ανάγκες για τη βελτίωση της πρόσβασης στο μουσείο.

Πρώθηση συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον/Διατήρηση φυσικών πόρων

Χρήση τοπικών υλικών και μέσων, αν είναι δυνατόν της περιόδου που παρουσιάζεται στο μουσείο.

Καλάθια αχρήστων και κάδοι ανακύκλωσης.

Ανάπτυξη υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού

Όλα τα παραπάνω λειτουργούν υπέρ της διατήρησης των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων.

Οι επιπτώσεις αντιμετωπίζονται ολοκληρωμένα και ανάλογα με τη σημασία τους σε τοπικό, περιφερειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η τοπική κυβέρνηση και οι επιχειρήσεις υποστηρίζουν τις οικο-πολιτιστικές δραστηριότητες. Ειδικά προγράμματα για τη νεολαία και για ανθρώπους με ειδικές ανάγκες συμβάλλουν στην ανάπτυξη νέων αγορών. Συμπεριφορά φιλική προς το περιβάλλον προωθείται μέσω της διάκρισης των ανακυκλώσιμων από τα μη ανακυκλώσιμα σκουπίδια, ενώ υπάρχουν μεγάλα περιθώρια βελτίωσης της συνεργασίας μεταξύ των δημόσιων μεταφορών και των οικο-πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Οι δραστηριότητες αυτές βοηθούν την τοπική οικονομία και αυξάνουν την απασχόληση. Φοιτητές και γενικότερα νέοι από τις γύρω περιοχές, όπως και ενήλικες, απασχολούνται στις αρχαιο-περιβαλλοντικές έρευνες, κάτι που διατηρεί και ενδυναμώνει το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας για την περιοχή. Τελικά, παρέχονται υψηλής ποιότητας τουριστικές υπηρεσίες καθώς όλοι αυτοί οι παράγοντες συνεργάζονται για τη διατήρηση των φυσικών πόρων και των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής.

Συγκρίνοντας τα πρότυπα: άλλα υπαίθρια μουσεία και τοπία

Αν ο τρόπος άσκησης των οικο-πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο Federsee είναι πρότυπο, άλλα υπαίθρια μουσεία έχουν, επίσης, πολλά να προσφέρουν στη συζήτηση για το κατά πόσο ο οικο-πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να είναι αειφορικός. Τα ακόλουθα δυο παραδείγματα δείχνουν τον σπουδαίο ρόλο που μπορεί να παίξει η τοπική συνεργασία και το περιβάλλον στον οικο-πολιτιστικό τουρισμό.

Lac de Chalain, Γαλλία

Η Lac de Chalain είναι μια μικρή λίμνη στην ορεινή περιοχή Jura κοντά στα γαλλοελβετικά σύνορα στη Γαλλία. Τα πετρώματα κιμωλίας που περιβάλλουν τη λίμνη αποτελούν ιδιαίτερα φυσικά στοιχεία, που προστατεύονται, και συμβάλλουν στον καλοκαιρινό τουρισμό. Τουρίστες από τη Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες επισκέπτονται την περιοχή για μια μέρα ή διανυκτερεύουν ώστε να απολαύσουν τις ακτές κιμωλίας και να κολυπήσουν στα καθαρά ζεστά νερά της Lac de Chalain. Ο αριθμός των επισκεπτών ημερησίως κυμαίνεται από 100 έως 200 άτομα, ωστόσο η παρουσία τους περιορίζεται σε ένα μικρό τμήμα της λίμνης (Pitrequin 1999). Η λίμνη είναι, επίσης, ένας πολύ σημαντικός αρχαιολογικός τόπος. Η δυτική όχθη της λίμνης είναι πλούσια σε ερείπια οικιών της προϊστορικής εποχής. Για τον λόγο αυτό η περιοχή προστατεύεται από την Υπηρεσία Ιστορικών Μνημείων, ενώ η πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο είναι περιορισμένη. Η περιορισμένη πρόσβαση που προκαλεί ένταση μεταξύ αυτών που ασχολούνται με την προστασία της φύσης και αυτών που ασχολούνται με την προβολή και έρευνα της πολιτιστικής κληρονομιάς και τον τουρισμό, αποτέλεσε αντικείμενο διαβούλευσης το 1996 μεταξύ της τοπικής κυβέρνησης, των επιστημόνων που ασχολούνταν με την έρευνα και την προστασία της περιοχής, και μη τοπικών οργανισμών. Αποτελέσματα της διαβούλευσης ήταν η δημιουργία ενός μουσείου, που θα φιλοξενούνταν σε ένα δημοτικό κτήριο, και η βελτίωση της πρόσβασης στη βιβλιογραφία για την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής αυτής (Pitrequin 1999).

Σε αντίθεση με την περίπτωση του Federsee Bog, το υπαίθριο μουσείο κατασκευάστηκε με κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση ερευνητικών δραστηριοτήτων και δευτερευόντως για το κοινό. Τα δυο σπίτια κατασκευάστηκαν στη Lac de Chalain και έδωσαν τη δυνατότητα στους αρχαιολόγους να δοκιμάσουν διάφορες υποθέσεις για τον τρόπο ανέγερσης κατοικιών στο παρελθόν. Έτσι, οι αρχαιολόγοι μπορούσαν να ξεναγήσουν τους τουρίστες στα σπίτια και να εξηγήσουν τα διάφορα γνωρίσματά τους.

Τόσο κατά τις προσπάθειες διατήρησης όσο και κατά την παρουσίαση των εκθεμάτων δίνεται έμφαση στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Η ακτογραμμή αντιμετώπιζε προβλήματα διάβρωσης πριν τον αποκλεισμό της πρόσβασης. Μετά

τον αποκλεισμό τοποθετήθηκαν πρόβολοι και δίκτυα και φυτεύθηκε βλάστηση για την αποτροπή της περαιτέρω βλάστησης και την αποκατάσταση των φυσικών στοιχείων της ακτογραμμής. Η παρουσίαση των γνωρισμάτων του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της παρουσίασης των αρχαιολογικών ευρημάτων. Έτσι στη γνωριμία με το παρελθόν έχει δοθεί οικο-πολιτιστικός χαρακτήρας, με τρόπο παρόμοιο του Federsee Bog.

Ωστόσο, και σε αντίθεση με το Federsee Bog, μετά την κατασκευή του υπαίθριου μουσείου προέκυψε αντίθεση μεταξύ των επιστημόνων και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η αντίθεση είχε οικονομική βάση καθώς παρά τους δυο-τρεις χιλιάδες επισκέπτες η οικο-πολιτιστική επιχείρηση παρουσίαζε ελλείμματα. Για να αντιμετωπισθεί αυτό το πρόβλημα, προσελήφθησαν μη ειδικοί στη θέση των αρχαιολόγων ξεναγών. Όμως, γρήγορα οι τουρίστες άρχισαν να παραπονιούνται για χαμηλή ποιότητα της παρουσίασης και αδυναμία των ξεναγών να απαντήσουν με πληρότητα στις ερωτήσεις (Pitrequin 1999). Έπρεπε να βρεθεί μια λύση.

Η λύση που επιλέχθηκε ήταν να ανατεθεί στο περιφερειακό αρχαιολογικό μουσείο η διοίκηση της τουριστικής και πολιτιστικής επιχείρησης. Στις τουριστικές και πολιτιστικές επιχειρήσεις εμπλέκονται μέτοχοι εθνικού και τοπικού χαρακτήρα. Το αποτέλεσμα είναι πως οι τουρίστες έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην προστατευόμενη περιοχή και στο υπαίθριο μουσείο, καθώς είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν μονοπάτια.

Ο πολιτιστικός τουρισμός στη Lac de Chalain παρουσιάζει διαφορές και ομοιότητες με αυτόν του Federsee Bog. Οι οικονομικές δυσχέρειες και οι διαφορετικές προτεραιότητες προκάλεσαν αντιθέσεις μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και της επιστημονικής κοινότητας. Το ζήτημα έφερε στην επιφάνεια την αντίθεση μεταξύ των αναγκών για κερδοφορία και για προστασία. Στη Lac de Chalain, οι επισκέπτες και οι τουρίστες έρχονται κυρίως για την απόλαυση της φύσης. Ο πολιτισμός λειτουργεί ως συμπληρωματικό πλεονέκτημα που παρά τη δημοτικότητά του δεν παρουσιάζει αρκετά έσοδα, ώστε να είναι οικονομικά βιώσιμος. Ο δήμος της περιοχής δεν διαθέτει τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, ώστε να στηρίξει ένα υπαίθριο μουσείο, οπότε οργανισμοί εκτός της περιοχής ανέλαβαν ορισμένα από τα έξοδα λειτουργίας και συντήρησης.

Παρά το ότι η πολιτιστική επιχείρηση δεν είναι οικονομικά βιώσιμη, άλλα στοιχεία του οικο-πολιτιστικού τουρισμού συμφωνούν με τις αρχές του αειφορικού τουρισμού. Ειδικότερα, η αλληλεπίδραση σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο για τη συνέχιση του τουρισμού δείχνουν ότι αντιμετωπίζεται ένα μεγάλο εύρος των επιπτώσεων. Η παρουσίαση του υπαίθριου μουσείου και ένα μέρος της βιβλιογραφίας σκοπεύουν σε νεότερο κοινό, κάτι που θα οδηγήσει στο άνοιγμα νεότερων αγορών. Η διατήρηση των φυσικών πόρων αποτελεί βασικό στοιχείο για τον οικο-πολιτιστικό τουρισμό στην περιορισμένης πρόσβασης δυτική ακτή. Κυρίως

όμως, μερικά από τα συνδυασμένα συμφέροντα στη Lac de Chalain λειτουργούν προς την κατεύθυνση της διατήρησης και ανάδειξης των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων. Ο πολιτιστικός τουρισμός αναβαθμίζει την ποιότητα του τουρισμού στη Lac de Chalain.

Szazhalombatta, Ουγγαρία

Η Szazhalombatta είναι μια μικρή πόλη στον Δούναβη λίγο νοτιότερα από τη Βουδαπέστη στην Ουγγαρία. Στη Σοβιετική εποχή δίπλα στην πόλη χτίσθηκαν εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και διυλιστήρια. Έτσι, παρά το ότι γύρω από την πόλη υπάρχουν αγροί, η περιοχή παρουσιάζει έντονο βιομηχανικό χαρακτήρα σε σχέση με το Federsee και τη Lac de Chalain.

Εγκατεστημένη σε μια σημαντική θέση στις όχθες του Δούναβη, η Szazhalombatta έχει πλούσιο πολιτιστικό παρελθόν. Το παρελθόν, από την προϊστορία έως τη σύγχρονη εποχή, παρουσιάζεται σε ένα σύγχρονο μουσείο στην πόλη. Το μουσείο αυτό είναι παρόμοιο σε τεχνολογικό επίπεδο και τρόπο παρουσίασης με αυτό στο Federsee Bog. Όπως και στο Federsee Bog, το μουσείο είναι ανοικτό όλο το έτος, σε αντίθεση με τη Lac de Chalain, όπου ανοίγει μόνο κατά την τουριστική περίοδο.

Το μουσείο της Szazhalombatta διαθέτει ένα φιλόδοξο υπαίθριο τμήμα. Αυτό βρίσκεται στα προάστια της πόλης. Το υπαίθριο μουσείο είναι παρόμοιο με αυτό της Lac de Chalain, αφού περιέχει τόσο αναπαραστάσεις όσο και αυθεντικές κατασκευές. Το πλέον εντυπωσιακό έκθεμα είναι ένας τύμβος της Εποχής του Σιδήρου. Σήμερα, οι επισκέπτες μπορούν να περπατήσουν στον χώρο του τάφου, που διατηρείται μέσω ενός ελεγχόμενου περιβάλλοντος. Εκπαιδευτικές παρουσιάσεις με πολυμέσα μέσα στον τάφο διεγείρουν πολλές από τις αισθήσεις και παρουσιάζουν με εξαιρετικό τρόπο το παρελθόν.

Τα άλλα κτήρια του υπαίθριου μουσείου είναι κυρίως αναπαραστάσεις προϊστορικών κατοικιών που βρέθηκαν στην περιοχή. Έχουν χρησιμοποιηθεί τοπικά οικοδομικά υλικά, όπως στο Federsee και στη Lac de Chalain. Επίσης, όπως και στις άλλες δυο περιπτώσεις, αυτές οι αποκαταστάσεις είναι ανοικτές στο κοινό και προσφέρεται ποικιλία ενημερωτικών προγραμμάτων για το κοινό. Αλλά σε αντίθεση με το Federsee Bog και τη Lac de Chalain οι πληροφορίες δίνονται σε περισσότερες της μιας γλώσσες. Κάθε πληροφοριακή πινακίδα είναι γραμμένη στα Ουγγρικά, στα Αγγλικά και στα Γερμανικά. Φαίνεται επομένως πως το μουσείο περιλαμβάνει στο κοινό-στόχο και ξένους εκτός από τους Ούγγρους επισκέπτες που έρχονται για μία ημέρα.

Το έξι εκταρίων υπαίθριο μουσείο (Poroszlai and Vicze 1998) βρίσκεται σε έναν σχετικά καθορισμένο χώρο. Παρόλο που οι επισκέπτες δεν έρχονται να δουν το φυσικό περιβάλλον, εφαρμόζεται ένα σχήμα περιβαλλοντικής αποκατάστασης. Μια

προοδευτική επανεγκατάσταση της βλάστησης σύντομα θα επιτρέψει στους επισκέπτες να παίρνουν μια ιδέα για την εικόνα του φυσικού περιβάλλοντος πριν από την εποχή των έντονων ανθρωπογενών παρεμβάσεων. Έτσι και στην περίπτωση της Szazhalombatta, όπως και σε αυτές των Federsee Bog και Lac de Chalain, γίνεται προσπάθεια συνδυασμού του πολιτιστικού τουρισμού με τα οικολογικά γνωρίσματα του τοπίου.

Το μουσείο της Szazhalombatta δημιουργήθηκε μέσω διεθνών, εθνικών και τοπικών πόρων. Η συντήρηση προς το παρόν βασίζεται ουσιαστικά σε οικονομικούς πόρους του δήμου που συμπληρώνουν τα έσοδα από τους επισκέπτες. Αυτό ενδεχομένως θα αλλάξει καθώς αυξάνονται οι επισκέπτες από τη Βουδαπέστη. Πάντως τα έσοδα του δήμου από τον βιομηχανικό τομέα είναι τόσα που δεν αναπτύσσονται οι εντάσεις που εμφανίζονται στην περίπτωση της Lac de Chalain.

Η πρόσβαση στη Szazhalombatta βελτιώθηκε πρόσφατα με την ασφαλτόστρωση του δρόμου. Όπως και στις άλλες περιοχές, η πρόσβαση μέσω δημόσιων μέσων μεταφοράς μπορεί να βελτιωθεί. Κατά τα άλλα, ο πολιτιστικός τουρισμός στη Szazhalombatta ασκείται σύμφωνα με τις αρχές του αειφορικού τουρισμού. Οι επιπτώσεις αντιμετωπίζονται κυρίως από τον δήμο, παρά το ότι σημαντικό ρόλο παίζουν εθνικοί και διεθνείς οικονομικοί πόροι. Νέες αγορές προσεγγίζονται μέσω προγραμμάτων για τη νεολαία, που στηρίζουν την τοπική και περιφερειακή οικονομία και μέσω της απασχόλησης φοιτητών στα ερευνητικά ανασκαφικά προγράμματα. Οι φυσικοί πόροι όχι μόνο διατηρούνται, αλλά βελτιώνονται με τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού.

Συμπεράσματα

Από τη συζήτηση που προηγήθηκε μπορεί να εξαχθούν ποικίλα συμπεράσματα. Καταρχάς κάθε ένα από τα παραδείγματα δείχνει ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να παίξει ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού. Αυτό επιτεύχθηκε κυρίως μέσω της συμμετοχής και συνεργασίας επιστημονικών και δημοτικών οργανισμών. Η περίπτωση της Lac de Chalain δείχνει ότι τα συμφέροντα των κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων και των αναγκών προστασίας δεν ταυτίζονται πάντα. Αντιθέτως, οι κερδοσκοπικές δραστηριότητες και η προστασία μπορούν κάποιες φορές να βρεθούν αντιμέτωπες, ιδιαίτερα όταν οι οικονομικοί πόροι είναι περιορισμένοι. Οι περιπτώσεις των Federsee Bog και Szazhalombatta δείχνουν πως αυτά τα διαφορετικά συμφέροντα μπορούν να συμφιλιωθούν. Στα στοιχεία επιτυχίας περιλαμβάνονται και οι σχετικά μεγάλοι αριθμοί επισκεπτών και τα επιπρόσθετα εισοδήματα από τοπικούς και περιφερειακούς οργανισμούς, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση τυχόν οικονομικών δυσχερειών λόγω της μείωσης των εσόδων από τους επισκέπτες.

Τα υπαίθρια μουσεία παρέχουν ένα δυνατό μέσο προσέγγισης του πολιτιστικού τουρισμού με έντονο το οικολογικό στοιχείο. Ο κόσμος που επισκέπτεται το Federsee Bog θέλει να γνωρίσει τα πολιτιστικά στοιχεία, αλλά και να απολαύσει το φυσικό περιβάλλον. Οι επισκέπτες και οι τουρίστες στη Lac de Chalain έρχονται κυρίως για να απολαύσουν το φυσικό περιβάλλον, ωστόσο γνωρίζουν και τα πολιτιστικά γνωρίσματα της περιοχής. Τέλος, οι επισκέπτες στη Szazhalombatta απολαμβάνουν τα πολιτιστικά προγράμματα. Το τοπίο, που σήμερα περιλαμβάνει βαριά βιομηχανία, αποκαθίσταται, και στο μέλλον μπορεί να προσφέρει πρόσθετα ενδιαφέροντα για τους επισκέπτες.

Μιλώντας για την Ελλάδα, δεν είναι απαραίτητο μια περιοχή να διαθέτει έναν Παρθενώνα ή ένα Μινωικό παλάτι για να αναπτυχθεί ένας ελκυστικός και εκπαιδευτικής αξίας πολιτιστικός πόρος. Εντούτοις, αν δεν υπάρχουν ιστάμενα μνημεία που ενδεχομένως μπορούν να προσελκύσουν επισκέπτες, τα υπαίθρια μουσεία είναι ένας τρόπος για να αναπτυχθεί εύκολη σε πρόσβαση και ελκυστική παρουσίαση. Αυτή η παρουσίαση βασίζεται έντονα στην εξελισσόμενη τροφοδότηση με επιστημονικά στοιχεία και έχει ανάγκη την έμφαση στο φυσικό περιβάλλον.

Η επιτυχία του συνδυασμού οικολογικού και πολιτιστικού τουρισμού βασίζεται, επίσης, στην προσέγγιση των τοπίων με ολιστικό τρόπο. Αν και ένα υπαίθριο μουσείο μπορεί να έχει σαφή όρια, η επιτυχία του σχετίζεται έντονα με τον βαθμό ενσωμάτωσης στοιχείων του ευρύτερου τοπίου στον χώρο του. Στην περίπτωση του Federsee Bog, ο χώρος είναι σχετικά ανοικτός, με το οικο-πολιτιστικό μονοπάτι και τα σημεία στάσης να κινούνται σε ένα μεγάλο μέρος του υγροτοπικού τοπίου. Στη Szazhalombatta, το υπαίθριο μουσείο είναι μάλλον περιορισμένο, αλλά στον χώρο του γίνεται γνωριμιά και ερμηνεία και του ευρύτερου τοπίου. Η ίδια προσέγγιση ακολουθείται και στο Lac de Chalain.

Η αειφορία αποτελεί σημείο-κλειδί σε όλα τα προαναφερθέντα παραδείγματα. Φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι διατηρούνται μέσα από τον υπεύθυνο οικο-πολιτιστικό τουρισμό. Παρόλο που υπάρχει υστέρηση στην προσέγγιση στις περιοχές αυτές με δημόσια μέσα μεταφοράς, όλες οι άλλες αρχές του αειφορικού τουρισμού τηρούνται. Οι τοπικοί πληθυσμοί ωφελούνται με πολλούς τρόπους, συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης, της αύξησης των εισοδημάτων και της θέσης τους στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Το τελευταίο εμφανίζεται ιδιαιτέρως έντονο όπου οι κοινότητες επιλέγουν τη στενή συνεργασία με την επιστημονική κοινότητα για την ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού.

Ο οικο-πολιτιστικός τουρισμός δίνει τη δυνατότητα σε μικρές κοινότητες να αναπτύξουν αειφορικές μορφές τουρισμού, κάτι που τις βοηθά να αναπτύξουν το δικό τους αειφορικό μέλλον.

Ευχαριστίες

Πολλές ευχαριστίες στους Erwin Keefer (Landesmuseum Stuttgart) και Helmut Schlichtherle (Landesdenkmalamt Baden-Württemberg) για τα πολύ εύστοχα σχόλια πάνω στην εργασία αυτή, όταν ακόμα βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο. Ευχαριστώ, επίσης, τον Στέφανο Φωτίου και τους υπόλοιπους φίλους του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων-Υγροτόπων στη Θεσσαλονίκη για την άψογη διοργάνωση του συμποσίου. Τέλος, είμαι ευγνώμων για τη συνεχιζόμενη υποστήριξη του Andrew Russell (University of Durham), ο οποίος μου πρότεινε τη συμμετοχή στο συμπόσιο με την εργασία αυτή.

Βιβλιογραφία

- Bender, B. 1996. Landscape. In: A. Barnard. and J. Spencer editors. *Encyclopedia of social and cultural Anthropology*. Routledge, London.
- Ingold, T. 1992. Culture and the perception of the environment in Bush base forest farm. P. 39-56. In: E. Kroll and. D. Parkin (editors). *Culture, environment and development*. Routledge, London.
- Ingold, T. 1993. Globes and Spheres. The topology of environmentalism. In: Milton, K. (editor). *Environmentalism: The view from anthropology*. A. S. A. Monographs (32) Routledge, London.
- Keefer, E. 2001. Rentierjdger und Pfahlbauten auf neuen Wegen. Das oberschwdbische Federseemuseum zwischen Bildungsstdtte und Freizeitpark.
- Milton, K. 1996. *Environmentalism: The view from anthropology*. Routledge, London.
- Pitrequin, P. 1999. Lake dwellings: Archaeological interpretation and social perception, a case study from France. p. 217-228. In: Stone, P. G. and P. G. Planel (editors). *The constructed past*, vol. 36, *One World Archaeology*. Routledge, London.
- Porozslai, I. and M. Vicze. 1998. *History of Szazhalombatta. Szazhalombatta "Matrica" Museum*.
- Schlichtherle, H. and M. Strobel. 1999. *Archaeology and protection of nature in the Federsee Bog*. Stuttgart: Landesdenkmalamt Baden-Worttemberg.
- Stone, P. G. and P. G. Planel (editors). 1999. *The constructed past*. Routledge, London and New York.

Οι οικοτουριστικές δραστηριότητες στην περιοχή του υγροτόπου Κερκίνης

Θεόδωρος Ναζηρίδης

Κέντρο Πληροφόρησης Λίμνης Κερκίνης

Η τεχνητή Λίμνη Κερκίνη βρίσκεται στο ΒΔ τμήμα του Νομού Σερρών. Είναι ένας από τους 10 Υγροτόπους Διεθνούς Σημασίας της Ελλάδας (γνωστοί και ως υγρότοποι Ραμσάρ). Επίσης, είναι μία από τις 196 Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας (IBA) και αποτελεί Ειδική Ζώνη Προστασίας (SPA) σύμφωνα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ. Για την προστασία του έχει εκδοθεί Κοινή Υπουργική Απόφαση οριοθέτησης.

Η λίμνη δημιουργήθηκε το 1932 με την κατασκευή ενός φράγματος στον ποταμό Στρυμόνα κοντά στο χωριό Λιθότοπος και την κατασκευή αναχωμάτων στα ανατολικά και δυτικά. Ο πρώτος σκοπός της δημιουργίας της λίμνης ήταν η ανάσχεση και συγκράτηση των πλημμυρικών παροχών του ποταμού Στρυμόνα. Με την πάροδο του χρόνου η λίμνη απέκτησε και άλλες αξίες, π.χ. αλιευτική, αρδευτική, βιολογική. Στη θέση όπου δημιουργήθηκε, υπήρχε μια μικρή λίμνη (η λίμνη του Μπούτκοβου) και έλη (μόνιμα και παροδικά).

Μια σειρά συνθηκών, που άλλες τεχνητές λίμνες δεν εκπληρούν, καθιστούν τη Λίμνη Κερκίνη σπουδαίο οικοσύστημα. Το μικρό σχετικά βάθος, οι ήπιες κλίσεις στο βόρειο και βορειοανατολικό άκρο της, η υψηλή παραγωγικότητα που οφείλεται στην περιοδική κατάκλυση με νερό και στον εμπλουτισμό της με θρεπτικά στοιχεία, η θέση της σε σχέση με τους διαδρόμους μετανάστευσης των πουλιών καθώς και η ύπαρξη παλαιότερα στον ίδιο τόπο μιας μεγάλης υγροτοπικής έκτασης, είναι από τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διατήρηση αυτού του πλουσιότατου υγροτόπου.

Λόγω των μεγάλων ποσοτήτων φερτών υλών που μετέφερε ο Στρυμόνας στη λίμνη, η χωρητικότητά της σε νερό μειώθηκε. Έτσι κατασκευάστηκε ένα νέο φράγμα, τα αναχώματα επεκτάθηκαν και ανυψώθηκαν και η κοίτη του Στρυμόνα ανάντη της λίμνης εκτράπηκε και διευθετήθηκε. Τα έργα αυτά ολοκληρώθηκαν το 1982, οπότε άρχισε να λειτουργεί το νέο φράγμα.

Περιμετρικά της λίμνης υπάρχει ο μεγαλύτερος αριθμός βουβαλιών στην Ελλάδα. Τα βουβάλια είναι ζώα προσαρμοσμένα να ζουν σε υγροτόπους. Παλαιότερα υπήρχαν στους περισσότερους υγροτόπους της Μακεδονίας, της Θράκης και της Θεσσαλίας.

Η Λίμνη Κερκίνη έχει ιδιαίτερη αλιευτική αξία. Από τα είδη ιχθυοπανίδας που απαντούν στην Κερκίνη, τη μεγαλύτερη εμπορική σημασία έχει το γριβάδι (*Cyprinus carpio*) και ακολουθούν η πεταλούδα (*Carassius auratus gibelio*), το σίρκο (*Alburnus alburnus strumicae*), το τυλινάρι (*Leuciscus cephalus macedonicus*) και το τσιρώνι (*Rutilus rutilus*). Το ποταμόψαρο (*Vimba melanops*) και η μπριάνα (*Barbus plebejus cyclolepis*) είναι, επίσης, χαρακτηριστικά είδη της λίμνης, ενώ το χέλι (*Anguilla anguilla*) εξαφανίστηκε από τη λίμνη μετά τη λειτουργία του νέου φράγματος.

Σημαντική είναι η παρουσία διαφόρων υδρόβιων φυτικών ειδών με πιο εντυπωσιακή την παρουσία στο βορειοδυτικό τμήμα της λίμνης του νούφαρου *Nymphaea alba* που το 2001 κατελάμβανε λιγότερα από 300 στρέμματα από τα 3.000 στρέμματα που κατελάμβανε πριν από 10 έτη. Άλλα υδρόβια είδη φυτών είναι: *Marsilea quadrifolia*, *Najas gracillima* (νέα είδη για την Ελλάδα), το κίτρινο νούφαρο *Nymphoides peltata*, *Spirodella pollyriza*, το νεροκάστανο *Trapa natans*, η σαλβίνια *Salvinia natans*, το *Polygonum amphibium*, η *Azolla filiculoides* κ.ά.

Στη Λίμνη Κερκίνη και στα βουνά που την περιβάλλουν, έχουν παρατηρηθεί πάνω από 300 είδη πουλιών, από τα οποία 50 περιλαμβάνονται στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλόζων της Ελλάδας. Συνολικά 10 είδη πουλιών φωλιάζουν σε μεικτές αποικίες στο παραποτάμιο δάσος σε σημαντικούς αριθμούς για την Ελλάδα και την Ευρώπη.

Στην ευρύτερη περιοχή του υγροτόπου έχουν παρατηρηθεί περισσότερα από 58 είδη θηλαστικών, 30 είδη ψαριών, 10 είδη αμφιβίων και 22 είδη ερπετών.

Το ΥΠΕΧΩΔΕ, μέσω του 1ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και του προγράμματος ENVIREG, δημιούργησε υποδομές (κέντρα πληροφόρησης, παρατηρητήρια, φυλάκια, τεχνικό εξοπλισμό, οχήματα και πλωτά μέσα) για την προώθηση της προστασίας της φύσης σε οκτώ υγροτόπους διεθνούς σημασίας, μεταξύ των οποίων και η Λίμνη Κερκίνη, όπου κατασκευάστηκε το Κέντρο Ενημέρωσης Κερκίνης.

Το κτήριο περατώθηκε το 1995, οπότε ξεκίνησαν οι διαδικασίες για τη λειτουργία των Κέντρων Πληροφόρησης στα πλαίσια του Προγράμματος "Αξιοποίηση-Λειτουργία της υποδομής Προστατευομένων Περιοχών", το οποίο ολοκληρώθηκε το 1996. Σκοπός του προγράμματος αυτού ήταν η εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, κοινότητες της περιοχής των υγροτόπων) στην αξιοποίηση και λειτουργία των Κέντρων Πληροφόρησης και στη βελτίωση των προϋποθέσεων προστασίας των υγροτόπων, με βάση τη συμβατή με την προστασία της φύσης ανάπτυξη. Αποτέλεσμα του προγράμματος αυτού ήταν η κατάρτιση προγραμματικών συμβάσεων για την προστασία και ανάδειξη των περιοχών αυτών.

Η Προγραμματική Σύμβαση για την προστασία και ανάδειξη της περιοχής του υγροτόπου Κερκίνης υπογράφηκε το 1997 από τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ, τον Υφυπουργό Γεωργίας, τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σερρών, τους ΟΤΑ της περιοχής και την Αναπτυξιακή Εταιρεία Σερρών.

Το Κέντρο Πληροφόρησης λειτουργεί από το φθινόπωρο του 1997. Οι δραστηριότητές του περιλαμβάνουν την πληροφόρηση και ενημέρωση των φορέων της περιοχής και των αρμοδίων υπηρεσιών, τον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων ενημέρωσης επισκεπτών και ειδικών ομάδων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, τη φύλαξη της περιοχής, τη δημιουργία αρχείου και βιβλιοθήκης για την περιοχή και την έκδοση ενημερωτικού υλικού (ενημερωτικό δελτίο, αφίσες, διάφορα έντυπα).

Κατά το διάστημα Μάρτιος 1999-Σεπτέμβριος 2001, το Κέντρο Πληροφόρησης δέχθηκε περισσότερους από 26.000 επισκέπτες από όλη σχεδόν την Ελλάδα και το εξωτερικό. Οι ομάδες επισκεπτών αποτελούνται κυρίως από σχολεία, ΙΕΚ, ΚΕΚ, ΤΕΙ, ΑΕΙ, Συλλόγους, ΚΑΠΗ, προσκόπους, φυσιολατρικές ομάδες και συλλόγους και μικρές ομάδες επισκεπτών από το εξωτερικό.

Η πλειονότητα των επισκεπτών έρχεται στην περιοχή την περίοδο από Μάρτιο έως Ιούνιο. Το καλοκαίρι η προσέλευση των επισκεπτών είναι πολύ μικρή, για να αυξηθεί στη συνέχεια το φθινόπωρο και τον χειμώνα.

Στον οικισμό Κάτω Πορόια που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη λίμνη λειτουργεί Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας. Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης δέχεται μαθητές σχολείων, για μονοήμερα και πολυήμερα προγράμματα εκπαίδευσης.

Στην περιοχή του υγροτόπου δραστηριοποιείται ένα ιδιωτικό γραφείο ξενάγησης και ενημέρωσης επισκεπτών που ιδρύθηκε το 1998. Οι δραστηριότητές του περιλαμβάνουν ξενάγηση στην περιοχή του υγροτόπου με βάρκες, κανό ή αυτοκίνητα, και ενοικίαση ποδηλάτων και εξοπλισμού. Παράλληλα, διαθέτει δωμάτια για τη διαμονή των επισκεπτών. Οι διαδρομές που ακολουθούν οι βάρκες και τα κανό ορίζονται και ελέγχονται από το Κέντρο Πληροφόρησης, ώστε να μην ενοχλούνται τα πουλιά στις περιοχές τροφοληψίας και αναπαραγωγής.

Εκτός από τα ξενοδοχεία που υπήρχαν στην περιοχή, τα τελευταία δυο έτη λειτούργησε ένα νέο ξενοδοχείο και ένας παραδοσιακός ξενώνας για να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες υποδοχής των επισκεπτών. Υπάρχουν, επίσης, προτάσεις για τη δημιουργία και άλλων νέων μονάδων.

Στα προγράμματα ενημέρωσης-εκπαίδευσης, περιλαμβάνεται επίσκεψη στο ενυδρείο ψαριών γλυκού νερού που λειτουργεί στη Βυρώνεια, επίσκεψη στο Ιερό Ησυχαστήριο Τιμίου Προδρόμου και στα δυο ιαματικά κέντρα της περιοχής (Αγκίστρου και Σιδηροκάστρου), σε μια προσπάθεια συνδυασμού του

περιβαλλοντικού με τον θρησκευτικό και τον ιαματικό τουρισμό. Σε ορισμένες περιπτώσεις πολυήμερων προγραμμάτων οι επισκέπτες προωθούνται και σε άλλα αξιοθέατα του Νομού Σερρών, όπως το σπήλαιο της Αλιστράτης, ο αρχαιολογικός χώρος της Αμφίπολης και ο ορεινός όγκος του Λαϊλιά.

Σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις, ο αριθμός των επισκεπτών θα συνεχίσει να αυξάνει και τα επόμενα έτη και αντίστοιχα αναμένεται να αυξάνονται και οι υποδομές για την εξυπηρέτησή τους.

Έως σήμερα, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια αρνητική επίδραση στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής από την κίνηση των επισκεπτών.

Ο οικοτουρισμός στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου

Κώστας Α. Κατσελίδης¹, Ανατολή Σ. Τογρίδου² και Ιωάννης Δ. Παντής^{1,2}

¹Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου

²Τομέας Οικολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου (ΕΘΠΖ) ιδρύθηκε με Προεδρικό Διάταγμα, τον Δεκέμβριο του 1999 (ΦΕΚ 906Δ, 22 Δεκεμβρίου 1999). Σκοπός της ίδρυσης του ΕΘΠΖ είναι η διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας της θαλάσσιας και παράκτιας έκτασης, καθώς και των νήσων του Κόλπου Λαγανά και των νήσων Στροφάδων, Νομού Ζακύνθου, με παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου στην ευρύτερη περιοχή τους. Η ύπαρξη του θαλάσσιου πάρκου στη Ζάκυνθο είναι σπουδαία, γιατί στα όριά του βρίσκεται ο σημαντικότερος βιότοπος αναπαραγωγής της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta* στη Μεσόγειο.

Η τουριστική βιομηχανία αποτελεί την κύρια οικονομική δραστηριότητα στη Ζάκυνθο. Πάνω από 400.000 τουρίστες επισκέπτονται ετησίως το νησί χρησιμοποιώντας ειδικά μισθωμένες πτήσεις. Λόγω της έντονης τουριστικής ανάπτυξης και των δραστηριοτήτων γύρω από αυτή, ασκούνται μεγάλες πιέσεις στο φυσικό περιβάλλον και ειδικά στις παραλίες ωτοκίας της θαλάσσιας χελώνας στον Λαγανά. Για τον λόγο αυτό έχει μεγάλη σημασία να αλλάξει η κατεύθυνση της τουριστικής ανάπτυξης στο νησί της Ζακύνθου. Το θαλάσσιο πάρκο σκοπεύει να δράσει καταλυτικά στην αλλαγή μέσω του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, το ΕΘΠΖ αποσκοπεί στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων οι οποίες θα σέβονται το φυσικό περιβάλλον.

Ο σχεδιασμός του ΕΘΠΖ για τη μελλοντική ανάπτυξη στην περιοχή του πάρκου περιλαμβάνει:

Συνεργασία με τους επιχειρηματίες και τις τουριστικές εταιρείες

- Προώθηση φιλικών προς το περιβάλλον τουριστικών πρακτικών.
- Πιστοποίηση των φιλικών προς το περιβάλλον δραστηριοτήτων στην περιοχή του Πάρκου.

- Σύνταξη και προώθηση “κώδικα καλής πρακτικής” για τους επιχειρηματίες.
- Συνεργασία με διεθνείς τουριστικές εταιρείες με σκοπό την προώθηση του οικοτουρισμού στους πελάτες τους.
- Πιστοποίηση των προϊόντων που παράγονται από την περιοχή του Θαλάσσιου Πάρκου.

Ευαισθητοποίηση του κοινού

- Ενημέρωση των επισκεπτών στο πεδίο.
- Παρουσιάσεις με διαφάνειες στα ξενοδοχεία.
- Ενημέρωση των επισκεπτών πριν από την άφιξή τους στη Ζάκυνθο.
- Έκδοση ενημερωτικού υλικού (φυλλάδια, αφίσες, οπτικούς δίσκους, ιστοσελίδα κ.ά.).

Υποδομές

- Κατασκευή κέντρων και σταθμών πληροφόρησης.
- Δημιουργία υποβρύχιων διαδρομών.
- Οριοθέτηση της περιοχής του Πάρκου.
- Σήμανση της περιοχής του Πάρκου.

Η Ζάκυνθος αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Αυτό συμβαίνει, γιατί οι περισσότερες προστατευόμενες περιοχές σε όλο τον κόσμο είχαν ορισθεί ως προστατευόμενες πριν την ανάπτυξη του τουρισμού, όπου ο σκοπός της διαχειριστικής αρχής ήταν να αναδείξει το φυσικό περιβάλλον και να προσελκύσει επισκέπτες στην περιοχή. Η περίπτωση της Ζακύνθου είναι τελείως διαφορετική από αυτό το σενάριο, καθώς είναι μια δημοφιλής τουριστική περιοχή από τα τέλη της δεκαετίας του '70. Θα πρέπει, επομένως, με τη χρήση κατάλληλων τεχνικών και δράσεων, να επιδιωχθεί η προσέλκυση τουριστών που θα σέβονται το περιβάλλον, αντί για προσέλκυση “πακέτων” μαζικού τουρισμού.

Αειφορική ανάπτυξη και οικολογικός τουρισμός στις κοιλάδες των ποταμών Έζουσας, Ξέρου και Διαρίζου της Ανατολικής Πάφου και στην ορεινή περιοχή της Σητείας

Αντώνης Ανηψητάκης

Οικολογική Ομάδα Σητείας

Η παρουσίαση αυτή αφορά το έργο με τίτλο “Διμερής συνεργασία με σκοπό την αειφορική ανάπτυξη και τον οικολογικό τουρισμό στις κοιλάδες των ποταμών Έζουσας, Ξερού και Διαρίζου της Ανατολικής Πάφου (Κύπρος) και στην ορεινή περιοχή της Σητείας Κρήτης”. Το έργο χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), στο πλαίσιο ενός σχεδίου που αποσκοπεί στην αειφόρο ανάπτυξη ενός ζεύγους παραμελημένων περιοχών εκ των οποίων η μία ανήκει στην ΕΕ.

Το έργο υλοποιείται από δυο μη κρατικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτές τις περιοχές, την Οικολογική Ομάδα Σητείας και το Ίδρυμα Λαόνα. Η Οικολογική Ομάδα Σητείας ιδρύθηκε στη Σητεία πριν από 9 έτη και δραστηριοποιείται σε όλη την επαρχία, προβάλλοντας μαχητικά τις θέσεις της για ένα πρότυπο αειφόρου ανάπτυξης στην περιοχή. Με τις τοπικές αρχές οι σχέσεις της ομάδας είναι συχνά τεταμένες. Αθερινόλακκος, Καρνάγιο, αεροδρόμιο, είναι οι κύριες αιτίες. Έως τώρα η ομάδα δεν είχε διαχειρισθεί εθνικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα. Όλα τα έσοδα της ομάδας προέρχονταν από συνδρομές και εκδηλώσεις. Το Ίδρυμα Λαόνα απασχολεί ποικίλο επιστημονικό προσωπικό (γεωγράφο, βιολόγο, νομικό, υδροβιολόγο, περιβαλλοντολόγο, λαογράφο, αρχιτέκτονες, πολεοδόμο). Ο διεπιστημονικός τρόπος εργασίας αποτελεί υπόδειγμα, όπως επίσης ο επαγγελματισμός τους και η αποτελεσματικότητα του έργου τους, που αφορά τόσο μελέτες, όσο και έργα στον τομέα του αγροτουρισμού. Το Ίδρυμα Λαόνα δραστηριοποιείται στην περιοχή της Πάφου και έχει καλές σχέσεις με τους τοπικούς φορείς. Στην πρόσφατη επίσκεψη τους εδώ, συνοδεύονταν από τον Έπαρχο Πάφου και από τριμελή αντιπροσωπεία τοπικής αναπτυξιακής εταιρείας.

Οι σκοποί του έργου

Το έργο έχει τρεις σκοπούς. Ο πρώτος αφορά άμεσα τις περιοχές και φιλοδοξεί:

- Να χαράξει τις βασικές κατευθύνσεις για τις υποδομές που σχετίζονται με τις συγκοινωνίες, τα νερά, τους βοσκοτόπους, τον τουρισμό, στο πλαίσιο ενός κοινού προτύπου αειφορικής ανάπτυξης.
- Να οργανώσει τρόπους διατήρησης και ανάδειξης του φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος, όπως κτήρια, αρχαιολογικούς χώρους, σπήλαια, όμορφα τοπία, αλλά και παραδοσιακές καλλιέργειες, τοπική κουζίνα κ.ά.
- Να μελετήσει την αειφορική διαχείριση των πόρων σε τοπικό επίπεδο, ώστε να δημιουργηθούν εισοδήματα και θέσεις εργασίας μέσα από την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού, ειδικών καλλιεργητικών πρακτικών (βιολογικές καλλιέργειες, παραδοσιακά προϊόντα) και άλλων ήπιων δραστηριοτήτων.

Ο δεύτερος σκοπός είναι να χτίσει μια γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ των δυο περιοχών για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και πείρας στα θέματα της αειφορικής ανάπτυξης. Η Οικολογική Ομάδα Σητείας μέσω κυρίως του Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας, έχει να καταθέσει πολύτιμες εμπειρίες για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τη διεθνή προώθηση τοπικών ποιοτικών προϊόντων. Οι Κύπριοι έχουν γνώσεις και πείρα στη συστηματική καταγραφή στοιχείων, απαραίτητη για μια σωστή διεπιστημονική μελέτη. Η συγκεκριμένη περιοχή έχει μελετηθεί ως προς τη γεωλογία, τα νερά και τη βιολογία, την ενέργεια, την αρχιτεκτονική και το τοπίο, τις γεωργικές και γενικότερα οικονομικές δραστηριότητες, τη δημογραφική εξέλιξη, τη λαογραφία.

Το Ίδρυμα Λαόνα μπορεί να συμβάλλει μέσω της μεταφοράς τεχνογνωσίας για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού:

- Ως σχέση ανθρώπινη: να κεντρίσουμε και να κερδίσουμε τους κατοίκους.
- Ως τεχνική και επιστημονική διαδικασία: να αποτυπώσουμε, να επιλέξουμε, να ανακαινίσουμε σπίτια.
- Ως οικονομική δραστηριότητα: να δελεάσουμε περιηγητές, ώστε να μας επιλέξουν, να εκπαιδύσουμε ντόπιους, ώστε να παρέχουν σωστές υπηρεσίες.

Ο τρίτος σκοπός είναι να υπάρξει συνέχεια. Οι μελέτες και οι προτάσεις θα αποτελέσουν το υπόβαθρο για νέες δραστηριότητες, που θα είναι κυρίως έργα, τα οποία θα επιδιωχθεί να χρηματοδοτηθούν από εθνικά και κοινοτικά προγράμματα, όπως π.χ. το INTERREG III.

Στη Σητεία ταιριάζει η αειφορία

Η εξεταζόμενη περιοχή βρίσκεται στην καρδιά της Επαρχίας Σητείας που σήμερα βρίσκεται σε πλήρη αναπτυξιακή σύγχυση. Υπάρχει διεθνές αεροδρόμιο που

βρίσκεται, όμως, δίπλα από τα σπίτια ενώ το οδικό δίκτυο είναι σε κακή κατάσταση. Υπάρχουν αρκετές βιολογικές καλλιέργειες, γύρω όμως από αυτές όλοι χρησιμοποιούν χημικές ουσίες. Άλλοι προωθούν τον οικοτουρισμό κι άλλοι έχουν ως πρότυπο τα Μάλια. Η περιοχή είναι πρωταθλήτρια στις ανεμογεννήτριες και επιβραβεύεται με μαύρο μετάλλιο για τον Ατμοηλεκτρικό Σταθμό στον Αθερινόλακκο. Κάποιοι καμαρώνουν για την πληθώρα των μνημείων των αρχαίων και νεοτέρων χρόνων και άλλοι τα καταριούνται, κάποιοι ακούν NATURA και χαίρονται, και κάποιοι άλλοι θυμώνουν. Όλοι καρτερούν τις δολαριοφόρες μισθωμένες πτήσεις από τον Βορρά, μας προκύπτουν, όμως, κάθε τόσο βουλιαγμένοι λαθρομετανάστες από τον Νότο.

Μοναδικότητες-Συγκριτικά Πλεονεκτήματα

Η Επαρχία Σητείας είναι μια διακριτή ανθρωπογεωγραφική οντότητα. Ο ισθμός Ιεράπετρας-Παχιάς Άμμου την καθιστά νησί μέσα στο νησί. Η γεωγραφική της απομόνωση, η πολιτική της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η ύπαρξη μεγάλης μοναστηριακής περιουσίας βοήθησαν, ώστε να μην υποστεί στον ίδιο βαθμό τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνέπειες της στρεβλής ανάπτυξης, όπως η υπόλοιπη Κρήτη. Η φύση της Σητείας είναι φιλικότερη και το κλίμα της ηπιότερο συγκρινόμενο με την υπόλοιπη Κρήτη. Κατά τους αρχαιολόγους, η Σητεία είναι η πλουσιότερη σε αρχαία μνημεία περιοχή της Κρήτης.

Πιέσεις

Εντοπίζονται οι ιδιαίτερες τοπικές πιέσεις ως εξής:

Στρατιωτικές: Η Σητεία ως ανατολικό “μάτι” του δυτικού κόσμου στη Μεσόγειο έχει αυξημένη γεωπολιτική σημασία. Για τον λόγο αυτό στην περιοχή αυτή υπάρχουν σημαντικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις που συνεχώς αναβαθμίζονται.

Πολιτικές: Ισχυροί πολιτικοί παράγοντες της Κρήτης, αξιοποιώντας την πολιτική ανεκτικότητα της Σητειακής κοινωνίας και την ιδιόμορφη πολιτική κατάσταση του νομού, με τις τρεις ανταγωνιζόμενες πόλεις, επιχειρούν να σπρώξουν στην περιοχή τις ρυπογόνες υποδομές του νησιού με τρόπο τεχνικοοικονομικά απαράδεκτο, αναχρονιστικό και εντελώς άδικο. Τέτοια είναι η περίπτωση του Αθερινόλακκου. Το εργοστάσιο με καύσιμο μαζούτ προχωράει, παρότι βρίσκεται στο κέντρο ενός τριγώνου οι κορυφές του οποίου είναι περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 (Κουφονήσι, Νήσι Κάβαλοι, Φαράγγι Μονής Καψά).

Οικονομικές: Οικονομικοί παράγοντες με αντικείμενο τον τουρισμό βλέπουν τη Σητεία ως προνομιακό χώρο επενδύσεων και έχουν αγοράσει τεράστιες εκτάσεις. Αν οι επενδύσεις αυτές γίνουν χωρίς έλεγχο, κινδυνεύουν να επαναλάβουν το κακό που έγινε σε πολλές περιοχές της Κρήτης.

Ιδεολογικές: Στην κοινωνία έχει περάσει η επικίνδυνη και λανθασμένη άποψη ότι το οικονομικό μέλλον της Σητείας εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τις τουριστικές επενδύσεις αδιακρίτως, χωρίς να γίνονται οι απαραίτητες διακρίσεις ανάμεσα σε μαζικό, ποιοτικό και εναλλακτικό τουρισμό. Οι πιέσεις σε υπηρεσίες και φορείς που προτείνουν περιορισμούς είναι συχνά ασφυκτικές.

Ευκαιρίες

Η μεγαλύτερη ευκαιρία της Σητείας συνδέεται με το πρόταγμα της αειφορίας. Η προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης ταιριάζει στη Σητεία. Μπορεί να δώσει καθαρό και εμπνέον όραμα, ποιότητα ζωής και προοπτική στον τόπο μας. Τη βοηθάει να αναδείξει και να διασώσει τον φυσικό της πλούτο. Γι' αυτό χρειάζεται ένα σύμφωνο φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στην τοπική κοινωνία, την Αρχαιολογική Υπηρεσία και τους φορείς που είναι υπεύθυνοι για το Δίκτυο NATURA 2000. Είναι ανάγκη να εξηγήσουν οι τελευταίοι πώς οι περιορισμοί τους συμφέρουν μακροπρόθεσμα την τοπική κοινωνία. Και τούτο το συμπόσιο αυτή την ανάγκη καλύπτει, μόνο που η τοπική κοινωνία δεν φαίνεται να το παρακολουθεί, όσο θα έπρεπε.

Ενστερνιζόμενη την ιδέα της αειφορίας, η μικρή Σητεία, τόπος και κοινωνία ισάξιοι συμπρωταγωνιστές, μπορούν να δώσουν στον σύγχρονο κόσμο μια ενδιαφέρουσα, χρήσιμη, γοητευτική εκδοχή για το “ευ ζην” του σύγχρονου ανθρώπου. Ειλικρινά, είναι δύσκολο να βρεθεί άλλος τόπος, που να μπορεί να γνωρίσει καλύτερα το “ευ ζην” στον σύγχρονο άνθρωπο από τούτο τον τόπο, που είναι ένα σταυροδρόμι στον χωροχρόνο. Η Σητεία:

- Φέρνει τον επισκέπτη κοντά σε πολλούς πολιτισμούς, αφού δίπλα-δίπλα συνυπάρχουν, το προϊστορικό σπήλαιο, το μινωικό ανάκτορο, η αρχαιοελληνική κολόνα, το οθωμανικό σεράι, το ενετικό φρούριο, το χριστιανικό εξωκλήσι, ο παραδοσιακός ανεμόμυλος και το αιολικό πάρκο.
- Γνωρίζει στον επισκέπτη παμπάλαιες μορφές τέχνης, όπως η μαντινάδα, το χτίσιμο με την πέτρα και το χώμα, που παρότι έγινε χωρίς μηχανικούς και πολεοδόμους, έχει πολλά ακόμα να μας δείξει.
- Είναι ένας τόπος με έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής, με το βουνό δίπλα στη θάλασσα, όπου κανείς μπορεί να παρατηρήσει την πλούσια χλωρίδα και πανίδα και με το χωριό δίπλα στην πόλη, όπου ο αρχέγονος άνθρωπος συλλέκτης της τροφής (π.χ. χόρτα, σαλιγκάρια, ψάρι, κυνήγι) είναι ο ίδιος με τον σύγχρονο που αξιοποιεί το Διαδίκτυο.

Όλα λοιπόν αυτά μαζί και πολλά ακόμη συγκεντρωμένα σε έναν τόπο. Γιατί να μη γίνει αυτός ο τόπος στο προσεχές μέλλον τουριστικός προορισμός για τον αστό της Δύσης, αλλά και γιατί μεσοπρόθεσμα να μην επιλεγεί και ως τόπος μακρύτερης διαμονής, αφού η δυνατότητα της τηλεργασίας είναι πλέον υπαρκτή;

Ο τουρισμός στη Σητεία

Μια που το θέμα του συμποσίου είναι “Ο Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα”, ίσως είναι χρήσιμο να αναφερθούν οι σχετικές θέσεις της Οικολογικής Ομάδας Σητείας. Το είδος του τουρισμού που πρέπει να επιδιωχθεί για την επαρχία Σητείας είναι ο ποιοτικός τουρισμός και ο εναλλακτικός τουρισμός. Είναι δε θετικό πως το μερίδιο σε αυτούς τους τύπους τουρισμού συνεχώς αυξάνει. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ιδιαίτερα ο οικοτουρισμός είναι ένας δόκιμος τρόπος για την τόνωση και αναβάθμιση της οικονομίας της ενδοχώρας.

Για τον ποιοτικό τουρισμό μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες θα έχουν τον πρώτο λόγο. Προκειμένου να είναι πράγματι ποιοτικός, χρειάζεται να μπου κάποιος άξονες από την τοπική κοινωνία και από τους εμπλεκόμενους φορείς:

- Να καθορισθεί η φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής σε τουριστική ανάπτυξη. Είναι θέμα αντοχής του περιβάλλοντος αλλά και της κοινωνίας. Παράλληλα να επιδιωχθεί η παράταση της τουριστικής περιόδου με ειδικές μορφές τουρισμού.
- Να δοθεί βάρος στο δέσιμο των τουριστικών μονάδων με την τοπική κοινωνία, να εξασφαλισθεί η τόνωση της τοπικής οικονομίας, να αποφευχθούν τα “γκέτο” πολυτελείας.
- Να προσεχθεί η διαχείριση του νερού, των απορριμμάτων καθώς και ο ενεργειακός σχεδιασμός των μονάδων.
- Να φροντίσουμε η αρχιτεκτονική, παραδοσιακή ή σύγχρονη, να δένει με το τοπίο.

Η τουριστική επένδυση στις εκτάσεις της Ιεράς Μονής Τοπλού

Αποτελεί ευτύχημα ότι η τεράστια αυτή έκταση είναι ενιαία, και το ότι ανήκει στην εκκλησία, τεκμήριο μεγαλύτερης αντίστασης σε προσπάθειες ακραίας εκμετάλλευσης. Γνωρίζοντας το σημαντικότερο έργο που έχει γίνει για την αποκατάσταση της Μονής, έργο ζωής του ηγούμενου, καθώς και τη συμβολή της Μονής σε φιλοπεριβαλλοντικές ενέργειες, όπως η διάθεση γης για το ομώνυμο αιολικό πάρκο αλλά και οι πρόσφατες κινήσεις για βιοκαλλιέργειες, η Οικολογική Κίνηση Σητείας πιστεύει πως, ό,τι γίνει, μπορεί να αποτελέσει θετικό πρότυπο για τον ποιοτικό τουρισμό:

1. Με τον τρόπο κατασκευής. Το μέγεθος του συγκροτήματος δεν πρέπει να υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα σε τουριστική ανάπτυξη η οποία δεν έχει προσδιορισθεί. Σωστή ανάπτυξη είναι η αργή ανάπτυξη: τόσο αργή, ώστε να είναι αφομοιώσιμη. Θα μπορούσε να γίνει παράδειγμα για τη φιλοπεριβαλλοντική αντιμετώπιση θεμάτων που έχουν να κάνουν με την αρχιτεκτονική και τον ενεργειακό σχεδιασμό, τη διαχείριση απορριμμάτων και υδάτων. Αναγκαίο είναι, επίσης, να υπάρξει συνεννόηση με τους υπεύθυνους για

το Δίκτυο NATURA 2000. Σημείο τριβής είναι η τοποθέτηση των κτηρίων. Οι επενδυτές θέλουν να τα κρύψουν σε ρέματα, που οι υπεύθυνοι για το Δίκτυο NATURA 2000 θεωρούν ιδιαίτερα ευαίσθητα σημεία, χρίζοντα προστασίας.

2. Με το να γίνει μοχλός αειφόρου ανάπτυξης ολόκληρης της επαρχίας και πρότυπο τουριστικής μονάδας και να μη λειτουργήσει ως “γκέτο” πολυτελείας, που απλώς προσφέρει έσοδα για να γίνουν κοινωφελή έργα. Εξάλλου η πολυτέλεια και η ποιότητα δεν είναι πάντοτε συνώνυμες έννοιες.

Να επιδιωχθεί ώστε οι τουρίστες που θα προσελκυσθούν να βγαίνουν και έξω, να επισκέπτονται σημεία που έχουν αναδειχθεί με οικοτουριστική λογική, ερχόμενη σε μια γόνιμη επαφή με την τοπική κοινωνία. Να γίνουν σύγχρονοι μικροί Οδυσσείς που θα εξερευνήσουν την επαρχία μας, η οποία είναι βέβαιο ότι θα τους ανταμείψει. Δεν θα συναντήσουν Πολύφημους, ενώ οι Σειρήνες της είναι εντελώς ακίνδυνες.

Επίσης, στη μονάδα αυτή τα τρόφιμα μπορεί να μην εισάγονται, αλλά να χρησιμοποιούνται καθαρά βιολογικά προϊόντα της Σητειακής γης. Τα οφέλη είναι προφανή. Αποτελεί ελπίδα όλων ότι η επένδυση αυτή θα γίνει έτσι, ώστε να φανεί στον καθένα ότι η περιβαλλοντική προστασία δεν αντιστρατεύεται τη βελτίωση των εισοδημάτων μιας περιοχής.

Δυστυχώς έως τώρα οι συζητήσεις για την επένδυση λόγω του ύψους της, είχαν παράδοξο χαρακτήρα κι έτσι η τοπική κοινωνία ελάχιστα απασχολήθηκε με θέματα ουσίας, όπως τα παραπάνω. Ας ελπίσουμε στο εξής να απασχοληθεί και με τέτοιους προβληματισμούς.

Η αειφορία ως μονόδρομος για την ορεινή Σητεία

Για την εξεταζόμενη περιοχή που βρίσκεται ένα βήμα από την οριστική εγκατάλειψη, η αειφορία είναι πράγματι η μόνη προοπτική. Η κύρια διαφορά της από την υπόλοιπη Σητεία βρίσκεται στην απόστασή της από τη θάλασσα. Τις τελευταίες δεκαετίες η οικονομική δραστηριότητα μεταφέρθηκε στους παράκτιους οικισμούς και η ενδοχώρα εγκαταλείφθηκε. Το 80% του πληθυσμού έφυγε τα τελευταία 40 έτη. Σήμερα έχουν μείνει 150 άνθρωποι οι περισσότεροι στο Καρύδι, το Κατσιδώνι, και τη Σίτανο. Υπάρχουν και οι άλλοι οικισμοί ουσιαστικά ακατοικήτοι: Ζάκαθος, Μητάτο, Ξηρολίμνη, Μυσιργιού, Χώνος, Μαγκασά. Η περιοχή είναι 20 χλμ. Ν.Α. της Σητείας σε υψόμετρο 600-650.

Η εγκατάλειψη από τους κατοίκους επέτρεψε την επικράτηση της κτηνοτροφίας. Σήμερα στην περιοχή βόσκουν περί τα 12.000 αγροτικά ζώα (κατσίκια και πρόβατα) αριθμός υπερδιπλάσιος της βοσκοϊκανότητας της περιοχής, γεγονός που έχει δημιουργήσει σοβαρές επιπτώσεις στη χλωρίδα και στο έδαφος.

Η εγκατάλειψη του οροπεδίου της Σητείας είναι η αιτία για την εμφάνιση αυτού του ξεχωριστού φυσικού περιβάλλοντος, υποβαθμισμένου βέβαια λόγω της βοσκής,

αλλά χωρίς ουσιαστική επιβάρυνση από αστικούς, βιομηχανικούς και γεωργικούς ρύπους. Στο οροπέδιο, επίσης, απαντούν οικιστικά σύνολα, που χαρακτηρίζονται από την απλότητα και χρηστικότητα της παραδοσιακής κρητικής αγροτικής αρχιτεκτονικής. Προσφέρεται, δηλαδή, μια καλή ευκαιρία για την εφαρμογή ενός προτύπου ανάπτυξης στηριγμένου σε φιλοπεριβαλλοντικές αρχές, συμβατού με την ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου για καλύτερη ποιότητα ζωής. Ενός προτύπου που παράλληλα βρίσκεται μέσα στο πλαίσιο της ειδικής τουριστικής αγοράς, που αναζητά προορισμούς ικανούς να προσφέρουν στους ανθρώπους των πόλεων την ηρεμία, την απλότητα και την επαφή με τη φύση.

Η υλοποίηση του έργου

Καθώς το μεγαλύτερο πλεονέκτημα βρίσκεται στο ότι οι κάτοικοι της περιοχής μπορούν χωρίς τον πειρασμό του εύκολου κέρδους, να αφουγκρασθούν πιο προσεκτικά τις ιδέες της αειφορίας, η πρώτη φάση του έργου ήταν η φάση της συζήτησης με τους κατοίκους και των μελετών που αφορούσαν τα νερά και τους βοσκότοπους, τις συγκοινωνίες και τη δυνατότητα αγροτουρισμού.

Καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για να πεισθούν οι λίγοι κάτοικοι της περιοχής ότι η πορεία εγκατάλειψης μπορεί να αναστραφεί. Τους εξηγήθηκε ότι οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν θα έδιναν χρήματα για την τόνωση των αγροτών και της υπαίθρου, αν δεν έβλεπαν προοπτική κι ότι, αν αυτό το πιστεύουν στις Βρυξέλλες, θα έπρεπε να το πιστέψουν κι αυτοί. Επισημάνθηκε ότι τα προβλήματα των αστικών κέντρων συντέιναν σε μια θετική επαναξιολόγηση της υπαίθρου και πως η βιολογική γεωργία ίσως είναι η σύγχρονη εκδοχή των παραδοσιακών τρόπων καλλιέργειας και μια απάντηση στην κατάχρηση αγροχημικών ουσιών. Ο αγροτουρισμός αντανάκλα τη γοητεία που ασκεί στον σύγχρονο αστό το χωριό, αλλά ταυτόχρονα μοιάζει και ως απάντηση στον μαζικό τουρισμό.

Οι κάτοικοι κλήθηκαν να συνεργασθούν, ώστε η τοπική κοινωνία να ανταποκριθεί σε αυτές τις τάσεις με επάρκεια, ώστε το ευαισθητοποιημένο περιηγητικό κοινό που συνεχώς αυξάνεται να επιλέξει τη Σητεία ως προορισμό. Να δοκιμάσει τα προϊόντα της περιοχής και να μείνει ικανοποιημένο ώστε να ξανάρθει, να ξαναδοκιμάσει, να τη συστήσει και σε άλλους. Μοιράσθηκαν ερωτηματολόγια για την ανίχνευση της διαθεσιμότητάς τους, των προτιμήσεών τους.

Παρουσιάσθηκαν διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, η δυνατότητα δημιουργίας οικολογικού πάρκου, η ανάδειξη των αξιοθέατων της περιοχής, όπως είναι τα σπήλαια, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα παρατηρητήρια πουλιών. Επίσης, συζητήθηκαν οι δυνατότητες να ξαναζωντανέψουν τα σχολεία με περιβαλλοντική εκπαίδευση, η δυνατότητα δημιουργίας οικολογικής κατασκήνωσης, η λειτουργία θερινού οικολογικού πανεπιστημίου κ.ά. Παρουσιάσθηκαν παραδείγματα

ανακαίνισης και μετατροπής παλαιών κτισμάτων σε τουριστικά καταλύματα, εξετάστηκε η πιθανότητα αναβίωσης παλιών επαγγελματών κατασκευής και τοποθέτησης παραδοσιακών οικοδομικών υλικών (π.χ. πετράδες, σιδεράδες, ξυλουργοί), συζητήθηκε η βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, η καλλιέργεια αρωματικών φυτών, η χειροτεχνία, η τοπική κουζίνα και η παραδοσιακή ζαχαροπλαστική. Συζητήθηκε, επίσης, και η αξιοποίηση του υγιεινού κλίματος της περιοχής με κέντρο υγιεινής διαβίωσης. Εξηγήθηκε ότι δεν θα γίνουν όλα και πολύ περισσότερο δεν θα γίνουν όλα αμέσως. Ότι θα υπάρξει ιεράρχηση και προτεραιότητες με βαρύνουσα τη δική τους γνώμη. Προεξοφλήθηκε η συνεχής στήριξη της Πολιτείας και επισημάνθηκε η καθοριστική σημασία της δικής τους συμμετοχής.

Τονίστηκε η ανάγκη να εθισθεί η τοπική κοινωνία σε μια άλλη νοοτροπία και πως αυτή η νοοτροπία είναι εύκολο να αποκτηθεί. Επισημάνθηκε πως η αειφορία βρίσκεται στον αντίποδα της ληστρικής εκμετάλλευσης και πως επιτυγχάνεται μέσα από μια βαθύτερη και μονιμότερη σχέση με τον “πελάτη”, που αποκλείει την αισχροκέρδεια και την κοροϊδία. Επιδιώκεται, βεβαίως, ένα λογικό οικονομικό κέρδος, ικανό να εξασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής, αλλά δεν επιτυγχάνεται μέσω της κλασικής επιχειρηματικής δραστηριότητας που εξαντλείται στη μεγέθυνση του οικονομικού οφέλους. Για τους επιχειρηματίες και τους εργαζόμενους που θα εμπλακούν, η ανταμοιβή θα έχει πολλές όψεις: μια συνολικά καλύτερη ποιότητα ζωής, λιγότερο κίνδυνο και άγχος και έναν τρόπο εργασίας διαφορετικό από τον συνήθη στη βιομηχανική παραγωγή, χωρίς δηλαδή τον καταναγκασμό, την αποξένωση από το αντικείμενο της παραγωγής και μακριά από τους αφύσικα εντατικούς ρυθμούς.

Οι ιδέες που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια του έργου, ήταν:

- Να χαρακτηριστεί ολόκληρη η περιοχή ως ζώνη παραγωγής βιολογικών προϊόντων και να υποστηριχθεί από υποδομές όπως οινοποιείο, τυροκομείο, έργα σταυλισμού, συσκευαστήριο βιολογικού κρέατος, αλλά και με μέτρα ενίσχυσης της παραγωγής βιολογικών ζωοτροφών.
- Να επιδιωχθεί η μείωση του αριθμού των αιγοπροβάτων και του χρόνου ελεύθερης βόσκησης.
- Να ληφθούν μέτρα ανόρθωσης των περιβαλλοντικών βλαβών, όπως αναδασώσεις-αναθαμνώσεις, καλλιέργεια αρωματικών φυτών που θα ενισχύσουν και τη μελισσοκομική δραστηριότητα.
- Να προωθηθεί η σύνδεση της πρωτογενούς και της μεταποιητικής αγροτικής παραγωγής με τις τουριστικές υπηρεσίες αλλά και με την εκπαιδευτική διαδικασία των σχετικών πανεπιστημιακών και τεχνολογικών ιδρυμάτων της Κρήτης.

Για τον οικοτουρισμό και τον αγροτουρισμό αναφέρθηκαν οι ανάγκες σε γενικές υποδομές, όπως:

- κέντρο πληροφόρησης,
- καταλύματα,
- καφεενεία-ταβέρνες,
- υποδομές ενημέρωσης και προβολής,
- αίθουσα πολιτιστικών εκδηλώσεων,
- κατάσταση “γενικού εμπορίου”.

Αλλά και ειδικές, όπως:

- κέντρο “ανακάλυψης της φύσης”,
- ιππικό κέντρο,
- σημεία ενοικίωσης ποδηλάτων,
- σήμανση των διαδρομών,
- λαογραφικό μουσείο-εκθετήριο,
- κέντρο τυποποίησης-συσσκευασίας παραδοσιακών προϊόντων,
- κέντρο παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Σε αυτή την πρώτη φάση οι κάτοικοι άκουσαν με ενδιαφέρον. Η επιφυλακτικότητά τους ήταν περιορισμένη, ίσως γιατί κατάλαβαν πως δεν κλήθηκαν για να ακούσουν μεγάλα λόγια, αλλά για να τους ζητηθεί η συνεργασία σε έναν καινούργιο δρόμο, που είχε βάσιμη ελπίδα για αυτούς και τα χωριά τους. Το εγχείρημα, όμως, θα κριθεί από τη συνέχεια. Από την πληρότητα του γενικού αυτού σχεδίου, που πρέπει οι χωροθετήσεις του να είναι προσεκτικά μοιρασμένες και ιεραρχημένες, καθώς και από το θεσμικό πλαίσιο που θα το διέπει. Κυρίως δε, από τον ρεαλιστικό προγραμματισμό και υλοποίηση των πρώτων έργων και από την ικανότητα να πεισθούν οι κτηνοτρόφοι να προσανατολισθούν (με ενισχύσεις φυσικά) σε άλλου τύπου κτηνοτροφία ή και άλλη απασχόληση.

Η Οικολογική Ομάδα Σητείας ως φορέας του έργου νιώθει αυξημένη την ευθύνη. Το ότι η ΕΕ επιλέγει αποκλειστικά Περιβαλλοντικές Οργανώσεις ως φορείς υλοποίησης αυτού του έργου, νομίζουμε πως σχετίζεται με την εκτίμηση ότι η υπόθεση της αιεφορίας είναι αρκετά ευαίσθητη και μπορεί να υπηρετηθεί καλύτερα από ενεργούς πολίτες, οι οποίοι δεν περισπώνται από το άγχος της εκλογικής επιβράβευσης και δεν έχουν λόγους να θυσιάσουν την ουσία του σκοπού για να επιδείξουν ένα γρήγορο, εντυπωσιακό, αλλά ενδεχομένως αμφίβολης διάρκειας αποτέλεσμα. Πιστεύουμε ότι θα τα καταφέρουμε να ανταποκριθούμε.

Ευχαριστούμε το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, το Υπουργείο Εξωτερικών και τους Δήμους Ιτάνου και Σητείας στην κτηματική περιφέρεια των οποίων ανήκει η εξεταζόμενη περιοχή, για τη συνεργασία τους.

Ο τουρισμός και η προστασία στο φοινικόδασος του Βάι: δύο αντικρουόμενες δράσεις;

Βασιλική Τσιαούση

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων

Εισαγωγή

Το φοινικόδασος του Βάι βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της Κρήτης στον Νομό Λασιθίου (Χάρτης 1, σελ. 120). Καλύπτει περίπου 200 στρέμματα, σε ένα κοίλωμα της υδρολογικής λεκάνης μίας λοφώδους περιοχής και εκτείνεται έως την παραλία του Βάι. Είναι το μοναδικό φυσικό δάσος με φοίνικες του Θεόφραστου (*Phoenix theophrasti*) στην Ευρώπη και πιθανώς σε όλο τον κόσμο. Το φοινικόδασος του Βάι είναι ένας από τους σπουδαιότερους πόλους τουρισμού της Κρήτης. Παρότι δεν υπάρχουν ακριβείς μετρήσεις, υπολογίζεται από τον αριθμό των εισιτηρίων του χώρου στάθμευσης ότι περίπου 200.000 χιλιάδες τουρίστες το επισκέπτονται κάθε καλοκαίρι, για να θαυμάσουν τους φοίνικες που φθάνουν έως την παραλία. Δυστυχώς, το φοινικόδασος κινδυνεύει από την ίδια του τη φήμη, καθώς η τουριστική πίεση είναι μεγάλη και απειλεί την οικολογική και την αισθητική αξία του. Η απουσία χωροταξικού σχεδιασμού και η μη κατάλληλη επιλογή τουριστικών υποδομών έχουν υποβαθμίσει την ποιότητα του τοπίου.

Το φοινικόδασος του Βάι

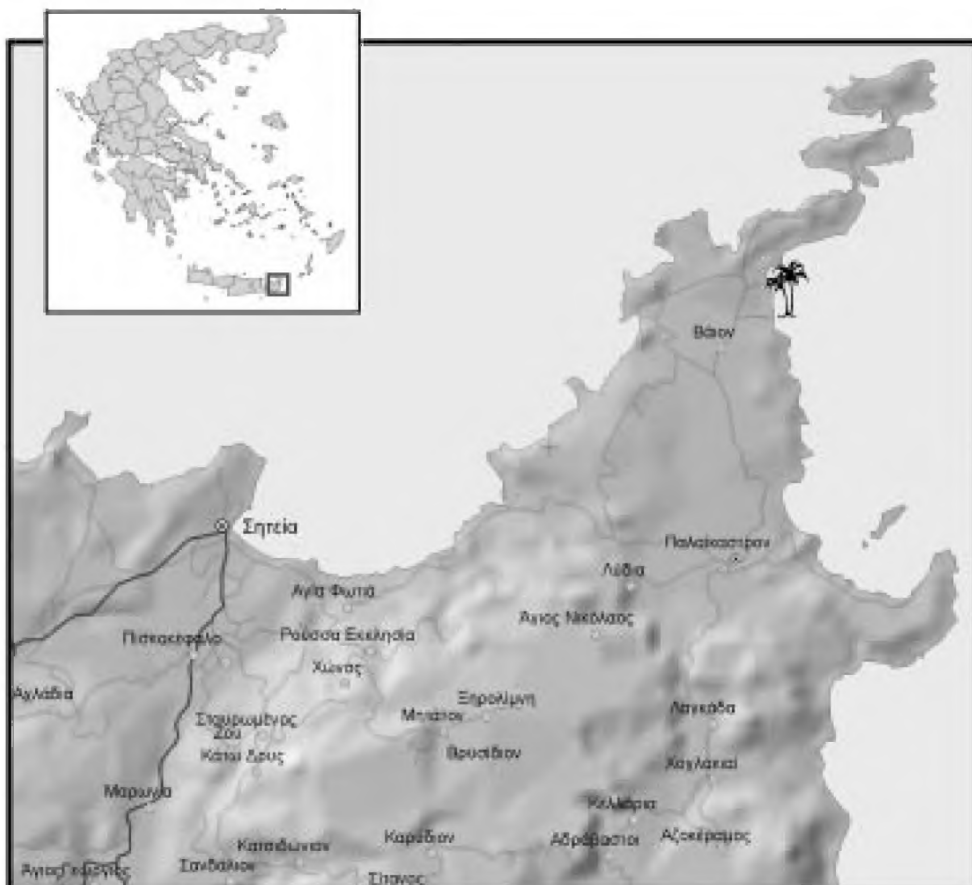
Το φοινικόδασος του Βάι συνδυάζει τρία στοιχεία: α) είναι σημαντική περιοχή για την προστασία της φύσης, β) η τουριστική ζήτηση για την περιοχή είναι υψηλή και γ) δεν υπάρχει οργανωμένο πλαίσιο τουριστικής διαχείρισης.

Η σπουδαιότητα της περιοχής για την προστασία της φύσης

Το φοινικόδασος αποτελεί τύπο οικοτόπου προτεραιότητας σύμφωνα με το Παράρτημα I της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, ενώ ο φοίνικας του Θεόφραστου, ένα ενδημικό είδος της Ανατολικής Μεσογείου, περιλαμβάνεται στο Παράρτημα II της ίδιας Οδηγίας. Η σπουδαιότητα της περιοχής έχει αναγνωρισθεί από την εθνική και

διεθνή νομοθεσία. Έχει κηρυχθεί ως Αισθητικό Δάσος (Π.Δ. 121/1973, ΦΕΚ 235/Α/6.8.1973), ως Ειδική Ζώνη Προστασίας για τα πουλιά σύμφωνα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ, ως Ειδικά Προστατευόμενη Περιοχή σύμφωνα με το Πρωτόκολλο 4 της Σύμβασης της Βαρκελώνης για τις προστατευόμενες περιοχές της Μεσογείου και, τέλος, βρίσκεται εντός των ορίων της περιοχής “Βορειοανατολικό Άκρο Κρήτης: Διονυσάδες, Ελάσα και Χερσόνησος Σίδερο” που περιλαμβάνεται στον εθνικό κατάλογο περιοχών προς ένταξη στο Οικολογικό Δίκτυο NATURA 2000.

Η έκταση του φοινικόδασους έχει μειωθεί εξαιτίας παλαιότερων εκχερσώσεων για γεωργική χρήση. Οι υφιστάμενες γεωργικές καλλιέργειες γύρω από αυτό αποκλείουν κάθε δυνατότητα φυσικής αναγέννησης.

Χάρτης 1. Το φοινικόδασος του Βαΐ και η ευρύτερη περιοχή.

Η τουριστική ζήτηση

Οι παράκτιοι τουριστικοί προορισμοί είναι οι πιο σημαντικοί για διακοπές (European Commission 2001). Στον Νομό Λασιθίου ο τουρισμός εμφανίζεται στη δεκαετία του '60, και παρά τη γοργή ανάπτυξή του, ιδιαίτερως στην περιοχή του Αγίου Νικολάου, μόνο από τα μέσα της δεκαετίας του '70 αρχίζει να αναπτύσσεται μαζικά (Τσάρτας 1995). Στο Βάι η τουριστική ζήτηση είναι υψηλή. Το φοινικόδασος αποτελεί ένα αυτοδύναμο τουριστικό αξιοθέατο και βρίσκεται στο πρόγραμμα των τουριστικών πρακτορειών και των οργανωμένων, ή μη, εκδρομών. Παρότι βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα ή τα τουριστικά θέρετρα, επισκέπτες για το Βάι έρχονται από όλα τα μέρη της Κρήτης, ακόμη και για ημερήσια επίσκεψη. Εκτός όμως από τον υψηλό αριθμό τουριστών, στο Βάι, όπως και σε όλη την Κρήτη, η τουριστική περίοδος είναι αρκετά μακρά –ξεκινά από τις αρχές Απριλίου και τελειώνει στο τέλος Οκτωβρίου.

Το υφιστάμενο πλαίσιο διαχείρισης

Σε περιοχές όπου ο μαζικός τουρισμός κυριαρχεί συχνά εμφανίζονται συγκρούσεις χρήσεων γης και τάσεις εμπορευματοποίησης (Τσάρτας 1998). Στο Βάι, παρόλη την υψηλή τουριστική ζήτηση, οι υπηρεσίες και οι υποδομές τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή του φοινικόδασους εμφανίζουν γνωρίσματα εμπορευματοποίησης και έχουν ελλείψεις. Οι υποδομές δεν έχουν γίνει μετά από σχεδιασμό, στερούνται αισθητικής αξίας και υποβαθμίζουν την ποιότητα του τοπίου. Παρέχονται οι απολύτως απαραίτητες υπηρεσίες, ενώ λείπει τελείως η ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος.

Αυτό οφείλεται εν μέρει στην ασάφεια που υπάρχει σχετικά με την ευθύνη διαχείρισης του φοινικόδασους, καθώς στην περιοχή εμπλέκονται πολλοί φορείς με διαφορετικές αρμοδιότητες, ενώ άλλοι δεν έχουν θεσμικά προσδιορισμένο ρόλο στη διαχείριση. Ειδικότερα, υπεύθυνη αρχή για τη διαχείριση του φοινικόδασους, το οποίο αποτελεί δημόσια περιουσία, είναι η Διεύθυνση Δασών Λασιθίου. Ωστόσο, η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (ΚΕΔ) κατέχει το παραλιακό τμήμα του φοινικόδασους έως τη γραμμή του αιγιαλού και το έχει παραχωρήσει προς χρήση για 5 έτη στον Δήμο Ιτάνου. Η περιοχή του υφιστάμενου χώρου στάθμευσης ανήκει στο εκκλησιαστικό ίδρυμα “Παναγία η Ακρωτηριανή”, ενώ ανατολικά του φοινικόδασους υπάρχουν γεωργικοί κλήροι, οι οποίοι ανήκουν σε ιδιώτες. Τέλος, η ευρύτερη περιοχή ανήκει στην Ιερά Μονή Τοπλού.

Το έργο LIFE στο Βάι

Η υποβάθμιση του φοινικόδασους οφείλεται στον συνδυασμό της υψηλής τουριστικής ζήτησης και της έλλειψης σχεδιασμού διαχείρισης της περιοχής. Ιδιαίτερως ο σχεδιασμός της τουριστικής διαχείρισης αποτελεί απαραίτητο βήμα για τη διατήρηση και αειφορική διαχείριση της περιοχής.

Οι σκοποί του έργου Life-Φύση (Αρ. Συμβ. Β4-3200/98/443), το οποίο ξεκίνησε την 1.1.1999, είναι να βελτιωθεί η κατάσταση διατήρησης του φοινικόδασους, να αποκατασταθεί, όπου αυτό είναι εφικτό, και να ενσωματωθούν οι αρχές της προστασίας της βιοποικιλότητας και της αειφορικής χρήσης σε τομεακές πολιτικές, όπως αυτές που αφορούν τον τουρισμό, τη χωροταξία, και τη δασοπονία. Ανάδοχος του έργου είναι το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ) και συνεργαζόμενοι φορείς η Διεύθυνση Δασών Λασιθίου και η Ιερά Μονή Τοπλού. Τα αποτελέσματα που αναμένονται από το έργο είναι:

- α. Ανόρθωση και αποκατάσταση του δάσους, με την εφαρμογή κατάλληλων μέτρων διαχείρισης.
- β. Ρύθμιση των τουριστικών δραστηριοτήτων, για να μειωθεί η πίεση που υφίσταται το φοινικόδασος, και προώθηση του αειφόρου τουρισμού.
- γ. Ενεργός συμμετοχή των τοπικών αρχών και άλλων αρμόδιων φορέων στις προσπάθειες προστασίας.

Σχεδιασμός διαχείρισης στο Βαί

Ο σχεδιασμός διαχείρισης για τον τουρισμό θα πρέπει να αποσκοπεί στην προστασία του περιβάλλοντος, στη διατήρηση και ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων και στη βελτίωση του τουριστικού προϊόντος και των παρεχόμενων υπηρεσιών (Ceballos-Lascurain 1996). Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί και το γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί μια επιχειρηματική δραστηριότητα, η οποία πρέπει να παράγει κέρδος. Έτσι, θα πρέπει να είναι αειφόρος ως προς και τις τρεις συνιστώσες της αειφορίας, δηλαδή, την περιβαλλοντική, την κοινωνική και την οικονομική.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση για τη Διατήρηση της Φύσης (IUCN 1994), *“προστατευόμενη περιοχή είναι χερσαία ή υδάτινη έκταση στην οποία βασικός σκοπός είναι η διατήρηση και διαχείριση της βιολογικής ποικιλότητας και των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Η διαχείρισή της υλοποιείται μέσω θεσμικών ή άλλων αποτελεσματικών μέσων”*.

Η υποβάθμιση στην περιοχή του Βαί, λόγω της υψηλής τουριστικής ζήτησης και της ταυτόχρονης απουσίας οργανωμένου πλαισίου τουριστικής διαχείρισης, καθιστούν αναγκαίο τον σχεδιασμό διαχείρισης της περιοχής. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο σχεδιασμός της διαχείρισης είναι διαδικασία, παράγωγο της οποίας αποτελεί ένα σχέδιο διαχείρισης. Επίσης, τα μέτρα διαχείρισης πολύ πιθανώς να είναι απαραίτητα σε ευρύτερη περιοχή από την αυστηρώς παράκτια, σύμφωνα και με τις αρχές της ολοκληρωμένης διαχείρισης των παράκτιων ζωνών (European Commission 2000).

Γενικά, στα σχέδια διαχείρισης προσδιορίζονται οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για τα μέτρα που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία

και διαχείριση των κατά περίπτωση προστατευομένων αντικειμένων. Τα μέτρα διαχείρισης εξειδικεύονται ως προς τις φάσεις εξέλιξης όλων των εργασιών, το κόστος, τις πηγές χρηματοδότησης, το χρονοδιάγραμμα και τους φορείς υλοποίησής τους.

Η διαμόρφωση ενός σχεδίου διαχείρισης για την περιοχή του φοινικόδασους θα πρέπει να ακολουθεί τους γενικούς κανόνες και προδιαγραφές, όπως:

1. Η διατύπωση του σκοπού διαχείρισης
Ο σκοπός διαχείρισης καθορίζει το πλαίσιο στο οποίο θα κινηθούν οι ειδικότερες ρυθμίσεις που σχεδιάζονται. Υπό αυτό το πρίσμα, οι δυνατότητες ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων καθορίζονται από τον σκοπό διαχείρισης του φοινικόδασους.
2. Ο καθορισμός ζωνών προστασίας
Οι ζώνες καθορίζονται με βάση τον γενικό και τους ειδικότερους σκοπούς διαχείρισης. Κατά τον καθορισμό των ζωνών οι ερωτήσεις που πρέπει να απαντηθούν είναι: τι πρέπει να προστατευθεί, πώς θα ρυθμισθεί η τουριστική δραστηριότητα και ποια είναι η φέρουσα ικανότητα της περιοχής; Σε ό,τι αφορά την τουριστική διαχείριση, οι ρυθμίσεις μπορεί να αποσκοπούν στη συγκέντρωση των επισκέψεων σε συγκεκριμένες μόνο περιοχές, όπου το περιβάλλον είναι λιγότερο εύθραυστο, και στον αποκλεισμό των υπόλοιπων περιοχών. Η φέρουσα ικανότητα της περιοχής από άποψη επισκεπτών, δηλαδή, ο μέγιστος αριθμός ατόμων που μπορούν να βρίσκονται ταυτοχρόνως στην περιοχή χωρίς αυτή να κινδυνεύει να υποβαθμισθεί, πρέπει να ορίζεται σε επιστημονική βάση και με ιδιαίτερη προσοχή σε κάθε ζώνη προστασίας.
3. Η διαχείριση των επισκεπτών της περιοχής
Για τον σχεδιασμό της διαχείρισης των επισκεπτών, είναι απαραίτητο να είναι γνωστές οι ακόλουθες παράμετροι:
 - *Ανάλυση των χαρακτηριστικών επισκεψιμότητας.* Ουσιαστικό στοιχείο για τη διαμόρφωση ενός σχεδίου διαχείρισης είναι η λεπτομερής μελέτη του τουρισμού στην περιοχή (αριθμός τουριστών, τυπολογία, προτιμήσεις, απαιτήσεις κλπ.). Κατ' ελάχιστον, τα ακόλουθα θα πρέπει να τηρούνται: ανάλυση των γνωρισμάτων των επισκεπτών, των προτύπων επισκεψιμότητας και των επιπτώσεών τους στην περιοχή, των προσδοκιών των επισκεπτών και του βαθμού πλήρωσής τους, καθώς και παρακολούθηση και αξιολόγηση της διαδικασίας επισκεψιμότητας.
 - *Η δημιουργία ή προσαρμογή υποδομών για τους τουρίστες.* Τέτοιες υποδομές εξυπηρετούν τους τουρίστες και συνήθως κατασκευάζονται σε περιφερειακές ζώνες. Στην περιοχή του φοινικόδασους, η υφιστάμενη υποδομή σαφώς απαιτεί τροποποιήσεις, όπως απομάκρυνση των μικροπωλητών από τον υφιστάμενο χώρο στάθμευσης στην παραλία κλπ.

- Ο σχεδιασμός συστήματος ερμηνείας περιβάλλοντος. Εκθέσεις, ενημερωτικές πινακίδες, μονοπάτια, φυλλάδια κλπ. αποτελούν βάση για τη μύηση των τουριστών στις αξίες της περιοχής και βοήθεια για την προσαρμογή της συμπεριφοράς τους στις απαιτήσεις της περιοχής.

4. Η διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης

Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να στοχεύουν στο προσωπικό που απασχολείται στην περιοχή (Δασική Υπηρεσία, υπηρεσίες του Δήμου), καθώς και στους ξεναγούς και τους τουριστικούς πράκτορες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή.

Για την εφαρμογή, ωστόσο, του σχεδίου διαχείρισης, αλλά και γενικότερα για τον σχεδιασμό της διαχείρισης της περιοχής, ακρογωνιαίο λίθο αποτελεί η σύσταση φορέα διαχείρισης. Το 1999, με την ψήφιση του Ν. 2742 “Χωροταξικός σχεδιασμός και αιεφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις”, στο Κεφάλαιο Ε (άρθρα 15, 16), καθορίσθηκε το πλαίσιο της διοίκησης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών και έτσι συμπληρώνεται ο Ν. 1650/86 “Για την προστασία του περιβάλλοντος”. Η επιλογή του οργανωτικού σχήματος στηρίζεται κυρίως στην εκτίμηση της σημασίας και της έκτασης του προστατευόμενου αντικείμενου, της γειτνίασής του, ή μη, με άλλα προστατευόμενα αντικείμενα, καθώς και τα συμπεράσματα της οικείας οικονομοτεχνικής μελέτης (άρθρο 15, παρ. 1δ).

Στην περιοχή του φοινικόδασους οι εμπλεκόμενοι φορείς είναι η Διεύθυνση Δασών Λασιθίου ως αρμόδια υπηρεσία για τη διαχείριση του δημόσιου δάσους, ο Δήμος Ιτάνου που εκμεταλλεύεται την παραλιακή ζώνη του φοινικόδασους η οποία του έχει παραχωρηθεί για 5 έτη από την ΚΕΔ, το εκκλησιαστικό ίδρυμα “Παναγία η Ακρωτηριανή” ως ιδιοκτήτης του υφιστάμενου χώρου στάθμευσης και η Ιερά Μονή Τοπλού ως ιδιοκτήτης όλης σχεδόν της λεκάνης απορροής του. Η Οικολογική Ομάδα Σητείας, ως Περιβαλλοντική Οργάνωση, έχει επιδείξει δράση στα περιβαλλοντικά θέματα. Η συνεργασία των ανωτέρω για τη διαχείριση του φοινικόδασους, και στα πλαίσια του νέου νόμου για τον χωροταξικό σχεδιασμό είναι όχι μόνο επιθυμητή, αλλά και απαραίτητη.

Από τις βασικές λειτουργίες ενός φορέα, θα πρέπει να είναι η διαμόρφωση συνεργασιών και η εξεύρεση πόρων. Οι συμφωνίες και οι συνεργασίες με τις τοπικές αρχές, τις κοινότητες αλλά και τους τουριστικούς πράκτορες που εργάζονται ή θα εργασθούν στην περιοχή είναι απαραίτητη. Σπουδαίο πλεονέκτημα για το Βαί είναι πως, καθώς αποτελεί ήδη πόλο έλξης επισκεπτών, θα αντιμετωπίσει πολύ λιγότερα προβλήματα στην εξεύρεση ίδιων πόρων. Θα πρέπει, ωστόσο, τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν, να επιστρέφουν στην περιοχή.

Οι τόποι μεγάλης φυσικής ομορφιάς είναι εστίες ενδιαφέροντος για την τουριστική βιομηχανία. Πολλοί από τους τόπους αυτούς βρίσκονται κοντά ή μέσα σε περιοχές

προστασίας της φύσης. Είναι, επομένως, απαραίτητο να βρεθούν τρόποι να συμβαδίσει η τουριστική ανάπτυξη με τη διατήρηση της φύσης. Οι προσπάθειες για την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να εντάσσονται στον σχεδιασμό της ελληνικής πολιτείας για την ανάπτυξη ποιοτικού τουρισμού, ο οποίος προϋποθέτει έργα και δραστηριότητες σε μεγέθη αρμονικά με την τοπική κοινωνία.

Βιβλιογραφία

- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 2000. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Για την ολοκληρωμένη διαχείριση των παράκτιων ζωνών: μία στρατηγική για την Ευρώπη. COM (2000) 547 τελικό. 37 σελ.
- Τσάρτας Π. 1995. Χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στους Νομούς Κερκύρας και Λασιθίου. σελ. 29-46. Σε: Τσάρτας, Π. (επιστημονικός υπεύθυνος). Οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού στους Νομούς Κερκύρας και Λασιθίου. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού. 375 σελ.
- Τσάρτας Π. 1998. Αειφορική ανάπτυξη και τουρισμός. σελ. 135-175. Σε: Λάσκαρις, Κ. (επιμέλεια). Sustainable Development. Θεωρητικές προσεγγίσεις μιας κρίσιμης έννοιας. Petra II Programme. Εκδόσεις Παπασωτηρίου. 197 σελ.
- Ceballos-Lascurain H. 1996. Tourism, ecotourism, and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK. xiv+ 301 p.
- European Commission. 2001. Sustainable tourism and NATURA 2000. Guidelines, initiatives and good practices in Europe. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg. 63 p.
- Federation des Parcs Naturels regionaux de France. The European charter for sustainable tourism in protected areas. 19 p.
- IUCN 1994. Guidelines for protected area management categories. CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. x + 261 p.

Επίλογος

Στέφανος Φωτίου

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων

Τις δυο αυτές ημέρες προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε ένα δύσκολο θέμα, όπως αυτό του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Προσκαλέσαμε ένα σύνολο εμπειρων εισηγητών από διάφορους οργανισμούς.

Η κήρυξη προστατευόμενων περιοχών αντικατοπτρίζει την κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική ανάγκη για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Η προστασία, δηλαδή, δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο για την ικανοποίηση ευρύτερων αναγκών. Κύριος σκοπός των προστατευόμενων περιοχών είναι η διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Από το σύνολο των εισηγήσεων τεκμαίρεται ότι ο οικότουρισμός είναι μια δραστηριότητα η οποία, εν δυνάμει, είναι συμβατή με την προστασία της φύσης.

Τι είναι, όμως, οικότουρισμός; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι αναγκαίο να είναι ένας “ορισμός”. Η απάντηση μπορεί απλώς να περιγράψει τι είναι και τι ΔΕΝ είναι οικότουρισμός, προσεγγίζοντας τα γνωρίσματα που πρέπει να έχει όπως και αυτά που ΔΕΝ πρέπει να έχει μια τουριστική δραστηριότητα, για να μπορεί να χαρακτηριστεί ως οικότουριστική. Ο οικότουρισμός λοιπόν:

- Υπάρχει, διότι υπάρχουν οικοσυστήματα όπου ταξιδιώτες επιθυμούν να βιώσουν εμπειρίες και να γίνουν ενεργοί υποστηρικτές της προστασίας του περιβάλλοντος.
- Διαχέει το εισόδημα στον τοπικό πληθυσμό.
- Όχι μόνο δεν επιβαρύνει τη φύση, αλλά συμβάλλει στις προσπάθειες διατήρησής της.
- Σχεδιάζεται με βάση ένα στιβαρό επιστημονικό υπόβαθρο (φέρουσα ικανότητα).
- Περιλαμβάνει δράσεις σαφώς χωροθετημένες και χρονοθετημένες.

Στα πλαίσια του σχεδιασμού και της εφαρμογής τομεακών πολιτικών για τις προστατευόμενες περιοχές, ο τουρισμός θεωρείται τομεακή πολιτική προτεραιότητας. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των δράσεων πρέπει να βασίζονται στον συμμετοχικό σχεδιασμό και στην ουσιαστική και –αν είναι δυνατό– στην καθολική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού. Η περίπτωση της Ζακύνθου διδάσκει πως η αντιπροσωπευτική δημοκρατία μπορεί να μην αρκεί και να απαιτείται η καθολική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Μπορούν να γίνουν όλα αυτά; Το συμπόσιο αυτό απέδειξε ότι παραδείγματα εφαρμογής είναι υπαρκτά και ενθαρρυντικά.

Μαθήματα που πήραμε από τα παραδείγματα αυτά; Ας δούμε τι ανέφεραν οι εισηγητές. Μας είπαν:

- Σχεδιάστε με σκοπό να αμβλύνετε τις περιφερειακές ανισότητες.
- Χρηματοδοτείστε με συμβολή εθνικών και διεθνών φορέων, αλλά κατόπιν διατηρήστε τη χρηματοδότηση με κονδύλια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
- Προστατεύστε το αρχαιολογικό τοπίο.
- Προχωρήστε με συγκεκριμένα βήματα χωρίς βιασύνη.

Και για να περάσουμε από το γενικό στο τοπικό, ας έρθουμε στην περίπτωση του Βάι. Αν και ακούσθηκε ότι η περιοχή της επαρχίας Σητείας δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη τουριστικά, θα πρέπει να θεωρήσουμε το γεγονός αυτό ως ένα θετικό σημείο με το οποίο αρχίζουμε.

Το παγκόσμιο οικοδόμημα της τουριστικής βιομηχανίας αλλάζει συνθέμελα. Το πρότυπο των δεκαετιών του '60 και '70 που είχε σκοπό την αύξηση των κλινών εγκαταλείπεται οριστικά.

Θα υπενθυμίσω εδώ τα λόγια του Υπουργού Ανάπτυξης στο πρόσφατο Παγκρήτιο Συνέδριο Τουρισμού ότι *“η Ελλάδα δεν μπορεί και δεν πρέπει να παίξει το παιχνίδι του φτηνού τουρισμού”*.

Ποιοτικός τουρισμός σημαίνει έργα και δραστηριότητες ενταγμένες στις κλίμακες της τοπικής κοινωνίας. Αν δεν γίνουν σεβαστές οι κλίμακες και τα μεγέθη με τα οποία η τοπική κοινωνία ζει στην περιοχή, τότε οποιαδήποτε δράση και οποιοδήποτε αναπτυξιακό έργο είναι καταδικασμένα σε αποτυχία.

Ποιοτικός τουρισμός σημαίνει μορφές με τις οποίες ο τοπικός πληθυσμός συμμετέχει ενεργά και ο ταξιδευτής ενσωματώνεται κατά το δυνατό στην τοπική κοινωνία. Μαζί με τη συμμετοχή χρειάζεται και η συνεργασία κυρίως σε επιχειρησιακό επίπεδο. Στο επίπεδο, δηλαδή, της καθημερινής διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Και εδώ γίνεται προφανής η ανάγκη για τη δημιουργία φορέα διαχείρισης η οποία προβλήθηκε από όλους τους εισηγητές τις δυο αυτές ημέρες.

Αρκετούς μήνες πριν, το ΕΚΒΥ είχε την επιλογή διοργάνωσης μιας “κλειστής” συνάντησης εργασίας ή ενός “ανοιχτού” συμποσίου με συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων οργανισμών.

Επιλέξαμε το δεύτερο και έχουμε την αίσθηση ότι καταφέραμε μια ουσιαστική παρέμβαση. Με τη δέσμευση ότι η προσπάθειά μας αυτή, στην οποία υπήρξατε πολύτιμοι αρωγοί, θα έχει συνέχεια τόσο εδώ στη Σητεία όσο και σε εθνικό επίπεδο, σας ευχαριστούμε θερμώς για τη συμμετοχή σας στο συμπόσιο.

Κατάλογος συμμετεχόντων

Ανηψητάκης Αντώνης

Οικολογική Ομάδα Σητείας / TEE-TAK
B. Κορνάρου 9
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-24637 / 22240
aauau@sit.forthnet.gr

Αραμπατζής Αθανάσιος

Δημοτική Επιχείρηση Οικοτουριστικού
Κέντρου Δαδιάς
684 00 Δαδιά Σουφλίου Έβρου
Τηλ.: 2554-0-32263

Βαλασάκης Κων/νος

Loyalward Hellas S.A.
Υμητού 7
175 61 Π. Φάληρο
Τηλ.: 21-0-9423666
lwhellas@athserv.otenet.gr

Βουγιουκλάκης Κων/νος

Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας
Φλέμινγκ 56
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-24078

Γαβριηλάκη Θεοδώρα

ΤΕΙ Ηρακλείου
Φλέμινγκ 1
711 00 Ηράκλειο
Τηλ.: 6974-653632
doragavriilaki@yahoo.com

Γιαμάς Παύλος

Μουσείο Γουλιανδρή Φυσικής Ιστορίας
Λεβίδου 13
145 62 Αθήνα
Τηλ.: 21-0-8087693
rgiamas@gnhm.gr

Γιαννακόπουλος Παναγιώτης

ΑΣΤΕΑΝ
Τηλ.: 2841-0-42207
gtakis@hotmail.com

Γκούφα Παρασκευή

Εταιρεία Αναπτυξιακών Μελετών ΕΠΑΜ ΕΠΕ
Μαλικούτη 1
712 02 Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-343330
etam@her.forthnet.gr

Γλαμπεδάκη Γεωργία

ΤΕΙ Ηρακλείου
Σήφη Σπαντιδάκη 18, Χανιά
Τηλ.: 2821-0-94337

Γρηγοριάδης Φώτης

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υδροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Δημητρίου Αγγελική

ΑΛΚΥΩΝ
Ρόδων 29
153 41 Αγ.Παρασκευή
Τηλ.: 21-0-6511929

Δροσινάκης Πάρις

Business Architects Consultancy
Βενιζέλου 8
546 24 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 231-0-222268
pd@baconsult.gr

Δρούγας Παναγιώτης

Υπ. Γεωργίας
Γεν. Δ/ση Ανάπτυξης, ΠΔ και ΦΠ
Ιπποκράτους 3-5, Αθήνα
Τηλ.: 21-0-3628327 / 2124715
daspros@minagr.gr

Καμπάς Ιορδάνης

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υδροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Καρποδίνη Χριστίνα

Playmobil Hellas SA
Μάτσα 9
145 64 Κ.Κηφισιά
Τηλ.: 21-0-8000018

Κατσακιώρη Μαρία

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Καρποδίνη Χριστίνα

Ionian Gulf & Mediterranean Star
Μάτσα 9
145 64 Κ.Κηφισιά
Τηλ.: 21-0-8000018
chr-karrodini@playmobil .gr

Κατσαμποξάκος Κων/νος

Ομάδα βιοκαλλιεργητών
Κ. Καραμανλή 6
732 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-28131
ksit@otenet.gr

Κλάδου Ειρήνη

Σύλλογος Προστασίας Θαλάσσιας
Χελώνας ΑΡΧΕΛΩΝ
ΤΘ 30, 741 00 Ρέθυμνο
Τηλ.: 2831-0-72288
crete@archelon.gr

Κοντογιαννάκης Εμμανουήλ

Φλέμγκ 1
732 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-24324

Κοτσιφάκη Αργυρώ

ΤΕΙ Ηρακλείου
Κατεχάκη 16
Τηλ.: 6974-304035

Κρασαδάκης Γιώργος

Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας Α.Ε.
Ανθέων 5
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-25967
giorgio_sit@yahoo.com

Κρητικού Αθηνά

ΤΕΙ Ηρακλείου
Ανωγείων 25, Θέρισσος Ηράκλειο
Τηλ.: 6972-088134

Κυφωνίδης Νίκος

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
Τ.Θ. 8571, 723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-23750
keomanik1@yahoo.gr

Λαζαρίδου Θάλεια

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Λασηθιωτάκης Ιωάννης

Διεύθυνση Δασών Ν. Λασιθίου
Ρ. Καπετανάκη 8
721 00 Αγ. Νικόλαος
Τηλ.: 2842-0-82490

Λεβαντάκης Χαράλαμπος

Ίδρυμα «Παναγία η Ακρωτηριανή»
Κ. Φραγκούλη 37
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-25318
levant@sit.forthnet.gr

Λυρώνη Ελένη

ΕΤΑΜ ΕΠΕ
Μαλικούτη 1
712 02 Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-343330
etam@her.forthnet.gr

Μαρκογιαννάκη Ανδρονίκη

Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας
Ανθέων 5
723 00 Σητεία
Τηλ.: 6945-788066
nicky_mar@yahoo.com

Μαρμακεθιανάκη Ελευθερία

ΤΕΙ Ηρακλείου
720 52 Σελιά Μ. Λασιθί
Τηλ.: 2844-0-22305

Μαυρή Σοφία

ΑΝΑΔΕΙΞΙΣ – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων
Μαρασλή 41 & Σπευσίππου
106 76 Κολωνάκι
Τηλ.: 21-0-7299212
l.bouklis@attglobal.net

Μηλιαρά Αγγελική

ΤΕΙ Ηρακλείου
Α. Μελιδώνη 35, Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-281562

Μιντσιδη Μάνια

ΑΝΑΔΕΙΞΙΣ – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων
Μαρασλή 41 & Σπευσίππου
106 76 Κολωνάκι
Τηλ.: 21-0-7299212, 6972-229911
kalmani@otenet.gr

Μπεαλιδης Θάνος

Σύλλογος Προστασίας Θαλάσσιας
Χελώνας ΑΡΧΕΛΩΝ
ΤΘ 30, 741 00 Ρέθυμνο
Τηλ.: 2831-0-72288
crete@archelon.gr

Μπουκλής Λάμπρος

ΑΝΑΔΕΙΞΙΣ – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων
Μαρασλή 41 & Σπευσίππου
106 76 Κολωνάκι
Τηλ.: 21-0-7299212
l.bouklis@attglobal.net

Μαυροκώστα Χρυσούλα

Εταιρεία Αναπτυξιακών Μελετών ΕΠΕ
Αγία Ειρήνη-Σπηλιά, Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-343336
spok_creta@yahoo.co.uk

Ναζηρίδης Θεόδωρος

Κέντρο Πληροφόρησης Υγροτόπου
Κερκίνης
620 55 Κ. Πορόια
Τηλ.: 2327-0-28004
wkerkini@otenet.gr

Νέδος Βασίλης

Το Βήμα
103 27
Τηλ.: 21-0-3333886
vnedos@dolnet.gr

Ντάφης Σπύρος

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Ξηρουχάκης Σταύρος

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης
Τ.Θ. 2208
714 09 Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-393279
sxinouch@nhmc.uoc.gr

Οικονομάκης Μιχάλης

Δημοτική Επιχείρηση. Τουριστικής και
Πολιτιστικής Ανάπτυξης Δήμου Ιτάνου
723 00 Παλαιόκαστρο Ιτάνου
Τηλ.: 2843-0-61546
deitan@sit.forthnet.gr

Παναγοπούλου Ειρήνη

Σύλλογος Προστασίας Θαλάσσιας
Χελώνας ΑΡΧΕΛΩΝ
Σολωμού 57
104 32 Αθήνα
Τηλ.: 21-0-5231342
crete@archelon.gr

Παρμενόπουλος Κώστας

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Πατεράκης Θεόδωρος

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-28094
paterakis@dd.teiher.gr

Παπαδάκης Κωνσταντίνος

Πανεπιστήμιο Κρήτης
ΤΘ 203, 741 00 Ρέθυμνο
Τηλ.: 2831-0-77830

Παπαδάκης Νίκος

ΗΔ' Εφορία Αρχαιοτήτων Λασιθίου
Κ. Παλαιολόγου 74, Άγιος Νικόλαος
Τηλ.: 2842-0-22462

Παπαδομανωλάκη Πωλίνα

ΤΕΕ Σητείας
28 Οκτωβρίου 116
Τηλ.: 2843-0-28622

Παππάς Νικόλαος

ΤΕΙ Ηρακλείου
Τσιριντανιδών 42Α, Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-280718

Πατεράκη Στέλλα

ΤΕΙ Σητείας
4ης Σεπτεμβρίου
Τηλ.: 6942-613494
pateraki@dd.teiher.gr

Παξημαδάκη Μαρία

ΤΕΙ Κρήτης
Ιτάνου 14, Σητεία
Τηλ.: 2843-0-23872

Προμπονάς Μιχάλης

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης
Πανεπιστήμιο Κρήτης
714 09 Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-393281
mprobonaspnhmc.uoc.gr

Περάκης Βαγγέλης

Οικολογική Ομάδα Σητείας
Γ. Αρκαδίου 25
Τηλ.: 2843-0-23249

Περάκης Ιωάννης

Δήμος Ιτάνου
723 00 Παλαιόκαστρο Λασιθίου
Τηλ.: 2843-0-29600
itanos@otenet.gr

Πετράκης Νίκος

Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας
Ανθέων 5
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-23590
oas@sit.forthnet.gr

Ποταμιανάκης Γεώργιος

Διεύθυνση Δασών Ν. Λασιθίου
Ρ. Καπετανάκη 8
721 00 Αγ. Νικόλαος
Τηλ.: 2842-0-82490

Πουλιανάκης Γιάννης

Διεύθυνση Δασών
Περιφέρεια Κρήτης
Τηλ.: 281-0-315997

Σαββιδάκης Νίκος

Δήμος Σητείας
Βαρθολομαίου 9
Τηλ.: 2843-0-29408

Σαρακενίδης Διονύσης

Δήμος Μεθώνης Πιερίας
Δημαρχείο Μεθώνης, Πιερία
Τηλ.: 2353-0-47810

Σβορώνου Ελένη

WWF Ελλάς
Φιλελλήνων 26
105 58 Αθήνα
Τηλ.: 21-0-3314893
e.svoronou@wwf.gr

Σγουράκη Δήμητρα

ΤΕΙ Ηρακλείου
Βλητέας Ακρωτηρίου 92, Σούδα, Χανιά
Τηλ.: 2821-0-81174
dhmhtrasgouraki@hotmail.com

Σκορδάς Κυριάκος

Κυνηγετική Ομοσπονδία
Μακεδονίας-Θράκης
Ευριπίδου 4
546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 231-0-246640
kskordas@hunters.gr

Σπανουδάκης Φιλθέος

Ιερά Μονή Τοπλού
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-61226

Τερεζάκης Μάνος

Κονδυλάκη 52, Σητεία
Τηλ.: 2843-0-27068 / 27112
Manos960@otenet.gr

Τζωρτζάκης Παντελής

Διεύθυνση Δασών Περιφέρειας Κρήτης
Κυλλήνης 4
713 05 Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-252311

Tomassini Barbara

Δίκτυο Μεσόγειος SOS
Μαμιά 3
104 40 Αθήνα
Τηλ.: 21-0-8228795
medsos@ath.forthnet.gr

Τούντα Δήμητρα

ΤΕΙ Σητείας
Καζαντζάκη 14
Τηλ.: 6946-947611
tounta@.dd.terher.gr

Τρουλινός Νικόλαος

Βιολογικές Καλλιέργειες
723 00 Παλαίκαστρο, Σητεία
Τηλ.: 6944-577192

Τσαντάκης Μανώλης

Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής και
Πολιτιστικής Ανάπτυξης Δήμου Ιτάνου
723 00 Παλαιόκαστρο, Σητεία
Τηλ.: 2843-0-61305
manolis@photoart.gr

Τσαντίλης Δημοσθένης

Περιβαλλοντικός Σύλλογος Ρεθύμνου
741 00 Ρέθυμνο
Τηλ.: 2831-0-32197
dtsant@otenet.gr

Τσάρτας Πάρις

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Μιχάλης 8
821 00 Χίος
Τηλ.: 2271-0-35113
ptsar@aegean.gr

Τσιμιτάκης Γιάννης

Δήμος Σητείας
Π. Βαρθολομαίου 9
723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-29402

Τσιαούση Βασιλική

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Τσίση Μαρία-Δάφνη

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Φραγκούλης Αντώνης

ΤΕΙ Κρήτης
ΤΘ 140, 71500 Σταυρωμένος, Ηράκλειο
Τηλ.: 281-0-379602

Φυγετάκης Εμμανουήλ

Πολοδομία Σητείας
Ρ. Φεραίων 8, 723 00 Σητεία
Τηλ.: 2843-0-28902

Φωτίου Στέφανος

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας
Τ.Θ. 60394, 570 01 Θέρμη
Τηλ.: 231-0-473320
ekby@ekby.gr

Χαλβατζής Θεόδωρος

ΤΕΙ Ηρακλείου
Ανωγείων 25, Θέρισσος, Ηράκλειο
Τηλ.: 6973-301349

Χανιωτάκη Φωτεινή

ΤΕΙ Σητείας
Μεσολογγίου 11
Τηλ.: 6946-404872
xaniotaki@.dd.teiher.gr

Χελιουδάκης Κων/νος

ΤΕΙ Ηρακλείου
Πολυχρονίδη 10, 731 32 Χανιά
Τηλ.: 2821-0-41364

Χρυσομάλλης Χρήστος

ΥΠΕΧΩΔΕ
Τρικόλλων 36, Αθήνα
Τηλ.: 21-0-6983467
pdfp@minenv.gr

Χωνιανάκη Φωτεινή

ΕΤ & Τ ΕΠΕ
Βεντούρη 47, Χολαργός
Τηλ.: 21-0-6564776 / 7
ett@tee.gr

PROCEEDINGS
S Y M P O S I U M
TOURISM IN PROTECTED AREAS IN GREECE
October 15 & 16, 2001
Sitia, Crete

THE GOULANDRIS NATURAL HISTORY MUSEUM
GREEK BIOTOPE/WETLAND CENTRE

Preface

A cardinal event in nature conservation affairs in Greece during 1990-1999 was the starting of the implementation of Directive 92/43/EEC. The Ministry of Environment, Physical Planning and Public Works proposed the inclusion of 324 sites in their NATURA 2000 Network of protected areas and has taken several steps towards the conservation and sustainable management.

One of the many values of protected areas is recreation. It is an outcome of the natural functions, performed by those areas, and of various natural and man-made structural features. The recreational value is one of the factors attracting visitors and supports the development of tourism.

Theoretically, tourism in a protected area is not incompatible with conservation. It may promote conservation and become a vehicle for economic and social development in rural areas. Of course, we are speaking of sustainable tourism as it is defined in these Proceedings. Unsustainable tourism leads to degradation of the recreational and other values of the protected areas.

The factors constraining the implementation of sustainable tourism in protected areas and the approaches to address these factors receive an increasing attention by both the conservation community and the tourism industry. EKBY puts high priority on this subject and has organised this symposium in order to contribute to the exchange of ideas and experiences and to the identification of approaches to problem solving.

A positive feature of the volume is the diversity of aspects through which the subject was examined: political, administrative, scientific, business, ethical.

The opinions of the representatives of the local people must always be taken into consideration since it is they who suffer from the past unsustainable tourism policies or will benefit from the change of these policies into sustainable ones. Government officials, scientists, and environmental organisations must try much more than in the past to inform the local people and motivate them to participate more actively in decision-making.

The examples of sustainable tourism projects in Greece and other countries offer valuable lessons. EKBY's experience from several Mediterranean countries shows that, unfortunately, few managers of those projects disseminate the results and their experience. Among those who do are environmental organisations, like WWF. Clearly, it is very important that wide dissemination of results must be an integral activity of all such projects in the future.

As previously mentioned, 324 sites all over Greece have been proposed to be included in the NATURA 2000 Network of protected areas according to Directive 92/43/EEC. These sites cover about 18% of the territory of Greece. This proposal was met with strong reservations by several statesmen on the grounds that the placement of such a large part of Greece under legal protection status will inhibit economic development and especially tourism development. Such reservations are reasonable when conservationists and natural resource economists do not make sufficient efforts to present the necessary arguments to the statesmen, documenting the fact that protected areas are not only an ecological and cultural asset but also an economic one. One of the most interesting and encouraging results of this symposium is that these reservations have weakened as shown by the ideas and positions expressed by government officials. Clearly, protected areas are factors of economic development but not of the model of “development” followed in 1960-1990. That model was proved underdevelopment.

P.A. Gerakis

Professor of Ecology

Chairman of EKBV's Executive Council

Contents

A. Opening addresses

Welcome from His Reverence Bishop of Ierapytna and Sitia	143
Welcome from the Secretary General of the Region of Crete.....	145
Welcome on behalf of the Hellenic Ministry of Agriculture, Directorate General of Natural Environment, Forest Development and Protection	147
Welcome from the Prefect of Lasithi.....	148
Welcome from the Mayor of Itanos.....	149

B. Official opening

Tourism development and current trends <i>Spyros Dafis</i>	151
---	-----

C. Institutional framework - Strategies

Tourism development and ecotourism policy <i>Alexis Hatzidakis</i>	155
Protected areas and protection of nature: the Global and Greek reality <i>Christos Chrisomallis</i>	163
Tourism in protected areas: types and examples of development in Greece and other European countries <i>Paris Tsartas</i>	171

D. The role of the stakeholders

The role of local government in the development of tourist activities in protected areas <i>Theodoros Paterakis</i>	183
Experience gained by environmental organisations from tourism development in protected areas <i>Eleni Svoronou</i>	189

Projects and programs of the Sitia Development Organisation for the development of alternative forms of tourism <i>Nikos Petrakis</i>	195
Modern business practices for the development of ecotourism activities <i>Paris Drossinakis</i>	199
The impact of tourism activities on the environment: the Sustainable Tourism Environmental Protection System (STEPS) project <i>Angeliki Dimitriou and Veniamin Karatzoglou</i>	207
E. Implementation	
Sustainability and regional development: the role of the tourist sector in Southern Europe <i>Michalis Modinos</i>	219
The contribution of cultural tourism to the development of sustainable tourism <i>Gillian Wallace</i>	225
Ecotourist activities in the area of Kerkini wetland <i>Theodoros Naziridis</i>	235
Ecotourism in the Marine National Park of Zakynthos <i>Kostas A. Katselidis, Anatoli S. Togridou and Ioannis D. Pantis</i>	239
Sustainable development and ecological tourism in the valleys of the rivers Ezousas, Xeros and Diarizos in Eastern Paphos (Cyprus) and in the mountain region of Sitia (Crete) <i>Antonis Anipsitakis</i>	241
Tourism and conservation in the palm grove at Vai: two conflicting actions? <i>Vasiliki Tsiaoussi</i>	251
F. Closing of symposium	
Epilogue <i>Stefanos I. Fotiou</i>	257
List of participants	259

Welcome from His Reverence Bishop of Ierapytna and Sitia

This symposium is part of the scientific and economic efforts for the use of natural resources in the framework of sustainable tourism. In that way tourism is guided to high quality standards and profit making at the same time. Profit making can conform to the management of protected areas and NATURA 2000, provided that there is proper planning, good communication between the different levels of administration and consultation with all stakeholders. Illegal building, lack of protection and uncontrolled private initiatives that until now prevailed for political and economical benefits, must stop.

As we all know tourism is an important product and from its profits we can reserve enough money for the management of natural resources and for the protection of natural environment. People without knowledge and perspectives are difficult to understand and help in the very important issue of environment's protection.

For Orthodox Church, which is guided with God's will by the hand of His All Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomeos with vision and sensitivity opened on the issues on the environment, a new era has opened.

The base to see with clear eyes the world and the humans, is the Creation of the world and of humans. Human and world are issues that prevail in the international scene since the mythological Era, in philosophy, religious studies, scientific research, but also in the work of governments, international organisations and of course the Church. Nobody can ignore these issues, because if we have not found the right position for the role of "this small world in the World" which is Man, how can we value the endless universe?

Our Ecumenical Patriarchate with its contemporary initiative, appointed as world day for the protection of the environment the 1st day of September, which is the first day of the Ecclesiastical year. The Holy Church could not be unaware of this important ecumenical and controversial issue and neglect to declare Her thoughts. Our Holy Church calls with responsibility and conscious to take position.

We wish with all our soul, along with verable Patriarch wishes and blessings for the success of this symposium, for the outcome of useful proposals and recommendations, for its contribution to the tourist development of our neglected area and for an environment "with the breath of God".

Man uses the world but should not abuse the world, because in the world, in the peaceful natural environment, he can discover our Creator.

His Reverence Bishop of Ierapytna and Sitia
Evgenios

Welcome from the Secretary General of the Region of Crete

I would like to give congratulations to the organising committee of this symposium. I think that like this, a lot more should be organised in Greece for the promotion of consultation between the political leadership and the local communities for the protection of the natural environment and the sustainable development. In the consultation process special care should be given to the land use regime. I came here because I believe that this area will play a key role for the tourism in Crete, contribute to a new identity of tourism in combination with the important issue of the protection of the natural environment. In all these efforts the role of Church is very important.

Crete is one of the regions of Greece with great potential for tourism development but an end must come for the current model of tourism. However local communities cannot wait from the state bureaucracy to decide for their development. Administration has to establish the legal framework fast if it is to prevent serious environmental degradation which confronts sustainable development. I am one of those sensitive people about the issue of the environment and I believe that administration and government should estimate and other priorities beyond profit making and overcome the delays in land planning and issue all the legal texts that put in force the appropriate measures. In this way the very important experiment for the tourism which begins in Sitia could become a prototype for the tourism development of South Crete.

Worldwide speaking, Greece holds a very good position in environment quality, beside of some impacts. Greece is one of the best places in the planet; therefore we have the responsibility to protect it. Especially for Crete, I believe that the combination of tourism development, nature protection, and cultural wealth is the best option for the future.

I would like to congratulate again this symposium and express my belief that the results will help the local community and the administration to take the best decision for this area.

Athanasios Karountzos
Secretary General of the Region of Crete

Welcome on behalf of the Directorate General of Natural Environment, Forest Development and Protection

I welcome you on behalf of the Directorate General of Natural Environment and Forest Development and Protection. I would like to congratulate EKBY for this important initiative of organising this symposium for “Tourism in protected areas in Greece”.

In our times, with the increased trend of people to spend more time in rural areas and be close to nature, protected areas apart from protecting nature, contribute to the social and economic development of remote and less-favoured areas. An increased number of visitors and tourists create perspectives for the revitalisation of several rural areas, especially when tourists, apart from outstanding natural areas can visit archaeological or historical monuments, which are very common in Greece.

Tourism in protected areas or in adjacent regions is welcome, provided that it respects the ecological character of the area (for example tourism in nature, cultural tourism, educational tourism). In general, tourism in protected areas must serve their designation objective i.e. biodiversity conservation, but must also promote environmental awareness, prosperity and quality of life for local communities. Tourist activities and infrastructure, which harm the cultural and the natural heritage do not conform to sustainable tourism or sustainable development.

I wish success to the symposium, something that anyway is predetermined by the hospitality of the local community and the beauty of the area that hosts us.

Panagiotis Drougas

Hellenic Ministry of Agriculture,
Directorate General of Natural Environment,
Forest Development and Protection

Welcome from the Prefect of Lasithi

I would like to express my congratulations for this symposium which focuses on this important issue not only for the Prefecture of Lasithi but for the entire island of Crete. I would also like to express my deep interest for the results of the symposium.

Vai is a Specially Protected Area in the framework of the Barcelona Convention and also protected from national and community legislation, so it will be useful for the local and prefectural authorities to hear proposals and recommendations for the future of the area.

I wish success to the symposium.

Ioannis Papatsakonias

Prefect of Lasithi

Welcome from the Major of Itanos

I would like to welcome you and congratulate the organisers of this meeting, which, I am sure, will be interesting and useful. Interesting because its topic “Tourism in protected areas in Greece” is a contemporary issue, especially for this area.

It is well known to all of us, that in Eastern Crete, in Sitia, in the Municipality of Itanos there is an outstanding natural and cultural wealth. Recently in a congress, a plethora of papers for the archaeological sites of Eastern Crete were presented. Local community with great respect was always protecting this wealth. This area is suitable for archaeological, ecological and other forms of alternative tourism. However tourism development needs infrastructure, which is missing, such as roads or special tourist facilities.

At this point we reach the problem of land planning which is missing, although several relevant studies have been elaborated. The Special Land Planning Study, launched 10 years ago, has not given some outcome. The Special Environmental Study has been delivered by the Ministry of Environment but the relevant Presidential Decree has not been issued. Also in the area there is the Proposed Site of Community Importance. Finally, neither the Land Planning Study for the Region of Crete has given some outcomes although it has been delivered by the Ministry of Environment.

In the sky of our area clouds have been gathered and we do not know whether a storm or a gently refreshing rain will occur. It is critical, after all these years to put forward clear rules for the development of the area, since an important part of the Municipality of Itanos is under some kind of protection status. But the protection should also put forward active conservation measures and not rely only on prohibitions written on papers and development plans that stay on maps and studies.

The Municipality of Itanos, even small and with restricted capabilities, tried from the beginning to this direction. Especially for the management of Vai we believe that should be assigned to a management body which could follow the scheme laid down by the law for land use planning and sustainable development or any other form appropriate for the area. The establishment of this management body is crucial not

only for Vai, but also for the prevention and confrontation of marine accidents that could cause serious pollution to the sea and the coast. Recently a ship grounded near the coast of Vai. This risk forces us to ask from the competent authorities for the protection of marine environment to establish an anti-pollution station which could rapidly confront such accidents. We had also problem with forest fires, but we managed to eliminate it with the collaboration of the Forest Service.

Finally, I would like to express my thanks to the Greek Biotope/Wetland Centre (EKBY) for the work that has been done in this area, Professor Dafis, Mrs Vasiliki Tsiaoussi and Mr Nikos Kifonidis, who has become part of the community and has helped us in many cases. I also express my best wishes for the success of the symposium.

Ioannis Perakis

Major of Itanos

Tourism development and current trends

Spyros Dafis

Greek Biotope/Wetland Centre

The term “tourism” has been first spotted in an Oxford vocabulary already back in 1800. However, tourist activity, in the sense of wandering about, is quite old and links the wish to get to know other places, people, destinations with worshiping, healing, and recreation purposes.

From Ulysses to the Byzantine Era

Perhaps the first, even unintentional, traveler was Ulysses, who “*saw the cities of many people and got aware of their minds*”. One cannot devise a better definition of a traveler. In Ancient Greece, tourism had developed around oracles, curative centres and worshiping places, and during periodical sport games. Curative centres were particularly organised in the sense that they were not only for cure and recovery, but also for cultural education and sports. The current tourism enterprises could have learnt a great deal out of their organisation.

Byzantine and the Middle Ages

The Medieval Period saw the development of pilgrimage to holy places and renowned monasteries. Commerce also expanded and shaped the roads of silt, salt, wine etc. Travelers (and their animals as well) were provided for shelter and food in stop-by inns called “*chania*” in Greek that grew up in numbers in time. In these inns, in cozy environs, apart from resting, travelers coming from various places exchanged ideas, information and life attitudes.

Modern tourism

The Cook enterprise in the U.K. and similar operators in the Continent started in the 19th century what is known today as organised tourism. At the time, only people from

higher social and economic classes used to travel. The rapid growth of tourism starts in the Sixties, but mainly in the Seventies. The main reasons were the rise in income and the improvement of health for most people in developed countries, the reduction in work hours and days allowing for free time and the general trend of getting away from the daily work routine and urban living, the increase in the proportion of retired people (pensioners spend more time for travel), the increased possibility for private transportation and the improved transport conditions. A hundred years ago, on average, a person would travel 500 km throughout his life, whereas today an airplane covers this distance within half an hour's time.

Benefits and problems from modern tourism development

Major benefits come out of the increasing tourism development, such as keeping people in rural areas, reducing urbanism, increasing the income of people in problematic or less developed areas, and constructing local infrastructure, recreation centers, cultural institutions etc. In addition, tourism may have a positive impact in international relations and in sectors loosely related with it. In Greece, during the Sixties, and in the period 1960-1990, an unprecedented tourism outbreak occurred. Within thirty years, the number of tourists multiplied by fifty. In 1998, more than 11.5 million tourists visited our country and officially spent 3 billion dollars in foreign currency; unofficially it is estimated that spending was above this amount. For 2001, it was estimated (before the terrorist attack in New York) that the number of tourists would exceed 12 million, with a proportionate increase in foreign currency.

However, at the same time, the negative impacts appeared, owing more to the unorganised and non-integrated type of development than to tourism itself. This rapid growth affected other sectors of economy as well, such as agriculture, industry, small and medium sized enterprises, from which it absorbed human and other available resources. However, most negatively, and often irreversibly, it affected the environment. The coastal zone has been particularly impacted, where vulnerable ecosystems, such as seashores and coastal wetlands are found. Enormous hotel complexes have irreversibly altered the Mediterranean landscape. The sprawl of extremely dense building activity at certain coastal areas, without considering for waste disposal have led to serious water pollution of surface and underground water bodies, especially in semi-closed and shallow bays, and to soil contamination.

Unfortunately, close to conscientious tourist businesses, many opportunists slipped into. The borrowing policy, mainly implemented during the dictatorship that ruled Greece during the years of tourist expansion (1967-1974), has assisted to that fact as well. As a result, many businessmen borrowed from the state and constructed bunglesome hotels, ignoring environmental impacts. Emphasis was also placed in the construction of large hotel complexes, where tourists spend their holidays, and in

organised excursions. The majority of these units, erected mainly during the Sixties and the Seventies, cannot meet the increased demands of tourists nowadays.

Sustainable tourism development

The Eighties saw the tiring of tourists and a bend in the development model of mass tourism, in which the visitor interests are lost and visitors' personalities are depreciated. Today, with the improvement in education and living conditions and the increased sensitivity of all tourists in environmental issues, tourist attitudes and demands have started to change and to get directed to "soft" types of tourism. In these "soft" types, tourists, while holding their particular characteristics and interests, get acquainted with the place they visit, taste local food and drinks and get in contact with locals.

Thus, a new trend in tourism development started to take form, i.e. sustainable tourism development. A characteristic example of this trend regards tourism direction in the area Calvia of Majorca, in Spain. In this area of 150 km², with 30,000 residents, during the sixties and the seventies a tourist outbreak occurred, and 1.5 million tourists had been visiting it annually. Local people at a percentage of 95%, abandoned their occupation and works for the tourism industry. Two factories that produced the famous Spanish shoes closed because the workman force was limited and agricultural activities were abandoned. As a result, when a turn was attempted from mass to "soft" tourism during the Eighties, no visitors were around.

The union of communities of the area, and in particular the residents themselves, in order to overcome this unpleasant situation, had to ask the local government to designate protected areas. Thirteen large hotels were demolished because they could not meet modern needs and turned into parks or recreation areas. The union also asked for the restriction of urban development in their area.

Sustainable tourism development and the natural environment

It should be realised to all, that the natural environment is a tourist attraction and not an obstacle to tourism development. Sustainable tourism development not only respects the environment, but also contributes to its conservation, rehabilitation and restoration. In parallel, it uses available natural resources rationally and enhances the preservation of the cultural heritage.

Tourism development should be seen in the framework of an integrated development, which takes into account the needs of other sectors of economy; other sectors should take into account tourism development accordingly. Integrated development guarantees that tourism development incorporates other needs of local communities or the country and the availability of natural resources and especially soil and water.

The development of “soft” types of tourism addresses not only economic, but also cultural parameters.

Apart from the above, “soft” tourism presupposes and ensures:

Nature compatibility: protection of landscape, natural resources, soil, flora, fauna and nature in general.

Health compatibility: the health of people and animals and the supply of healthy food.

Social compatibility with local customs, traditions and local social and family structure.

Economic compatibility and benefit for the area, fair distribution of benefits for small and medium sized enterprises, diversity in tourism development.

Compatibility with planning: the ability of infrastructure to serve gradual tourism growth according to the local ability for organisation and local land use planning needs.

The NATURA 2000 Network has the potential to offer a great deal in the development of tourism in our country. This network ensures the conservation of landscape physiognomy and biodiversity, and at the same time enhances environmental public awareness. The sites of the Network are visited by a growing number of tourists, mainly ecotourists. In Austria, only 2% of tourists were ecotourists back in 1980; today this figure has jumped up to 18% and is still growing. I would like here to clarify a misunderstanding on the NATURA 2000 Network: its objective is nature conservation at European level, through the collaboration with locals; it is not intended to be used as a means to keep people away from their home area.

In general, sustainable tourism development requires an increased level of awareness, education and sensitivity. As compensation, it offers a higher quality of life and turns the visitor into a real wanderer instead of him being just a part of tourist package, planned by others. In order for sustainable tourism development to be put into practice, apart from offering high quality of life, services and infrastructure, a shift in the attitude of locals and visitors is needed. Local people must comprehend that tourism is not an activity for quick profit making, and that provided services should be of value for the money paid for them. Visitors, in addition, should restrict their demands, especially those related to water and energy consumption.

The Greek Biotope/Wetland Centre (EKBY) having in mind those trends for tourism development has decided to organise the symposium in an area that is so suitable for sustainable tourism development and improvement of tourist services offered.

Tourism development and ecotourism policy

Alexis Hatzidakis

Head of Research and Development Department, Greek National Tourism Organisation

Tourism development prospects 2001-2006

Despite some negative factors that appear occasionally, the prospects for tourism development in the following years are positive. The factors that contribute to this are:

- A positive trend in tourism demand.
- The 2004 Olympic Games that will enhance Greece's attractiveness as a tourist destination.
- The infrastructure that was developed recently or is under development, such as highways, airports and other public works.
- The funding possibilities for the development of new tourism facilities and infrastructure and the improvement of existing tourism infrastructure involving the modernisation of accommodation facilities through the 3rd Community Support Framework (CSF).

The questions that emerge from this tourism development perspective are how many tourists arrive and how many will arrive, when they are coming, where they go when they come, what they are interested in doing during their stay in our country, and what kind of services are provided to them.

As Figure 1 (p. 156) shows, there is a positive trend in the number of international tourist arrivals. This does not imply that there are no stagnation periods or periods when the arrival rate declines. What is more interesting, however, is the general trend.

According to monthly arrival records (Figure 2, p. 156), it is clear that the majority of tourists come to our country in the four summer months and only a minority from October through May. This seasonal variation has been recorded by consultants, the market, and the state as a weakness of Greek tourism that needs treatment.

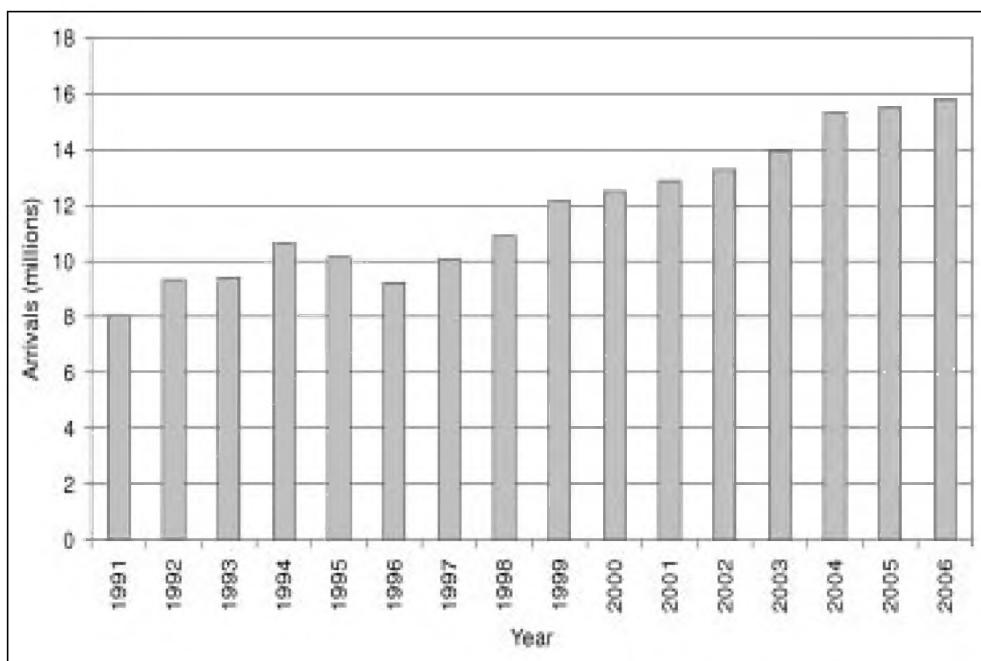

Figure 1. The development of international tourist arrivals in Greece.

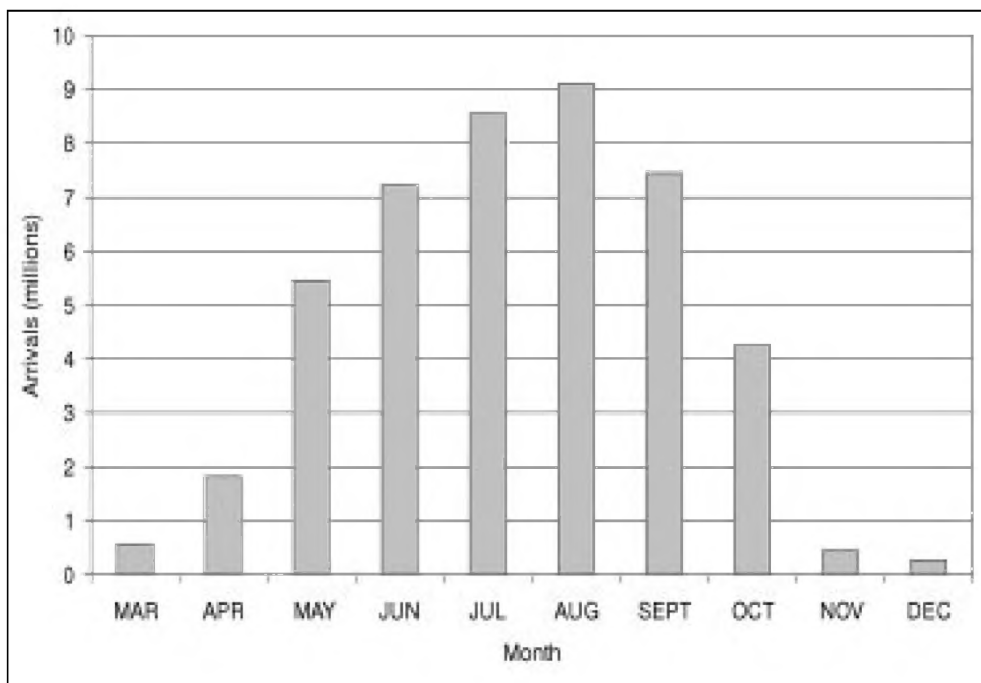

Figure 2. Monthly distribution of international tourist overnight-stays in 1999.

Problems-Needs

In order to overcome the seasonal character and other problems of Greek tourism it is necessary:

- to seek a more balanced distribution of tourism in time and space,
- to improve the quality of existing services,
- to protect the environment,
- to maximize the utilization of natural, cultural, financial, and human resources.

Objectives of the tourism policy

The objectives of a tourism policy that respond to these problems and needs are the modernization of tourism facilities, the improvement of existing services, the expansion of the tourist season, the utilization of the 3rd Community Support Framework resources, the introduction of new technologies, the enrichment of the tourist product. In order to achieve the above goals it is crucial to protect the environment and to create the conditions for sustainable development.

Enrichment of the tourist product

What does enrichment of the tourist product mean, how can it be achieved and how is it planned? This can be achieved with the development of special tourism infrastructure and the promotion of alternative forms of tourism. Examples of special tourism infrastructure are conference centers, tourism harbors, pleasure-craft shelters, golf courses, ski resorts etc. Alternative forms of tourism are cultural, mountain, religious, sport-based, urban tourism, ecotourism etc.

Prerequisites for ecotourism development

As an alternative form of tourism, ecotourism can enrich the tourist product and make it more attractive. Prerequisites for ecotourism development are:

- To define protection zones in areas that attract ecotourists or tourists who are interested in seeing and enjoying significant natural ecosystems.
- To manage tourism demand. Managing tourism demand means that a maximum number of visitors has been determined in terms of existing carrying capacity, a pricing policy exists, and appropriate promotion of the tourist product is being done.
- To plan for tourism management. It is necessary that there is a distinction between absolute protection zones and buffer zones, where some uses and activities are allowed, so that it is known what is permitted and what is prohibited. Also, for tourism management it is necessary to have some facilities that are adjusted to the natural environment.

- Visitor management, which means, path tracing and signposting, informing the public and using priority lists.
- To establish visitor behaviour rules and application guides, along with public awareness programs and procedures.
- To monitor visitor behaviour. Recording visitor movement consequences on the natural, economic and social environment. Appropriate indexes can be used for this purpose.
- To allocate a significant part of income for the region's protection and to aim at reinvesting income in the same region.

Expected ecotourism promotion results

Expected ecotourism promotion results are tourist product differentiation, the enrichment of the offered product, the response to the demand of a widening tourism market section, the possibility to expand the tourism season, and, finally, the continuous protection of ecosystems in sensitive areas.

Examples of the Greek National Tourism Organisation group of actions

As an introduction, it should be noted that the Greek National Tourism Organisation (GNTO) is under re-organisation, the result of which will be an organisation without regional services which (where they exist) will be subjected to each region's General Secretary. The GNTO does not have institutional responsibilities but will evolve to a Destination Management Organisation (DMO) for the entire country. Examples of the GNTO groups of actions are:

- Development of a strategic action plan for ecotourism promotion.
- Organisation of special visitor management programs.
- Inclusion of projects in special measures of the 3rd CSF Operational Programs (at both national and Regional Operational Program level) as well as in European Community Initiatives (Interreg, Leader +, Equal).
- Public awareness campaigns.
- Design and implementation of educational programs.
- Support of print material publication and dissemination (pamphlets, posters, guides, maps etc.).
- Inclusion of ecological protection themes in the GNTO marketing campaign as well as in programs aiming at the promotion of tourism in Greece's regions.

Special measures and actions

The specific measures and actions that the GNTO has undertaken to make the goals of this general tourism policy described earlier more specific belong to a wider international framework, which is:

- The declaration of year 2002 as “the year of ecotourism” by the United Nations (UN), along with a similar support to programs and actions by the UN Environment Program and the World Tourism Organisation.
- The processing of an Agenda 21 for tourism by the European Commission, in the context of a relevant study group that aims at promoting sustainable tourism.
- The 3rd CSF Operational Programs (2001-2006).

The specific actions being developed by the GNTO (and Ministry of Development) within the above framework are presented in chronological order below:

1. The study of the Pindos mountain chain low-impact development, from the country’s north boundaries to Korinthiakos Bay, a study that includes several regions of Greece. The study determines areas of low-impact tourism development, as well as groups and categories of action for every region. The study was assigned to the consultant firm TEAM4 and was completed in 1999.
2. The study entitled “Design of pilot actions for ecotourism promotion”. The study was assigned to WWF Hellas in 1999 and has been completed. This publication will be made available both to organisations interested in ecotourism and to the general public in print and, maybe, CD-ROM format.
3. Support of low-impact tourism, ecotourism and mountain tourism through the 2nd CSF Operational subprogram entitled “Tourism”. The total budget for these projects, which appear in Table 1 (p. 160), was 6,6 billion drs.
4. Organisation of an international conference in Thessaloniki, on November 1-4, 2001, entitled “Ecotourism development: international experience and the case of Greece” in the Philoxenia international exhibition, under the auspices of the World Tourism organisation. Cases and policies of other countries and organisations, as well as cases that are considered good ecotourism examples will be examined. The problems that ecotourism development faces and some solutions that have been identified both in Greece and internationally will also be presented.
5. The Philoxenia international exhibition, the largest tourism exhibition in Greece (Thessaloniki, 1-4 November, 2001) that is organised after an initiative taken by the GNTO, will focus on ecotourism, and takes place for the first time in Greece. In addition, ecotourism will be the central theme of GNTO’ kiosk in this exhibition. This means that ecotourism and tourism in areas that have uncommon and sensitive ecosystems is publicised, while at the same time the problems associated with these activities are examined.

Table 1. Projects of low-impact tourism, ecotourism and mountain tourism through the 2nd CSF Operational subprogram entitled “Tourism”.

Location	Budget (mil. drachmas)	Location	Budget (mil. drachmas)
Dimitsana	151.0	Chalkidiki	105.1
Grammos	232.0	Sitia (Crete)	690.1
Pilio	246.0	Prefecture of Ioannina	519.7
Helmos	258.0	Agrafa	286.7
Olympus	594.1	Tinos	71.0
Kitheronas	272.0	Tyhero Evrou	263.0
Pangeo	102.8	Parnitha	190.0
Evia	120.1	Nestos	79.9
Parnassos	169.0	Ifestio Methanon	425.0
Omalos (Crete)	491.0	Kastrion Cave at Kalavryta	451.7
Orini Fokida	445.0	Vion Lakonias	230.0
Vermio	218.0	Total	6,611.2

6. Certain special publicity actions will be supported during 2001 and 2002 (e.g. conferences, publications etc.) in the context of a GNT0 program that provides financial support to various tourism publicity actions.
7. Funding for pilot ecotourism actions has been included in the 3rd CSF Operational Program “Competitiveness”; however, target areas have not been selected yet.
8. The GNT0 has assigned a series of studies on the strategy for tourism development in all regions of the country. The subject of these studies, which are expected to be completed until summer 2002, are:
 - tourist product analysis,
 - the evaluation of the country regions’ tourism resources, the detection of weaknesses and of the tourism development potential,
 - the estimation of specific regions’ “carrying capacity” for tourism activity development,
 - the development of a strategy for tourist product promotion and publicity.

In the context of these studies, specific goals for the development of special tourism forms will be articulated, so as to enrich the offered product.

This package of measures and programs as well as the basic studies that have been conducted help to create the prerequisites for a new phase in our country's tourism development. This phase will be characterised by an orientation toward sustainable tourism development, dependent on a focused interest in the natural environment. It will utilize the natural resources wisely and will highlight the natural richness of the country, protecting sensitive ecosystems and biodiversity at the same time, because this is the only way to ensure viability for tourism development itself.

In this framework we can include the development of ecotourism activities, specialising the possibilities for tourist product enrichment by making appropriate adjustments to the special road conditions and by involving local communities.

Protected areas and protection of nature: the global and Greek reality

Christos Chrisomallis

Hellenic Ministry of the Environment, Physical Planning and Public Works,
Section for the Management of the Natural Environment

The establishment of the Yellowstone National Park in the USA, in 1872, was the first attempt worldwide to legislate protected areas. Thenceforward, a great number of areas have been declared as protected, on a worldwide basis. Protected areas are assigned to specific protection status (national parks, nature monuments, protected landscapes etc.), according to the main management objectives and the natural features of their environment.

According to early thoughts for protected areas, these were regarded as areas of “strict protection” where human intervention was limited. Latter on, it became obvious that their isolation does not ensure the conservation of their natural environment and, moreover, could generate results opposite to the main management objectives. Based on these findings, the concept of “strict protection” was gradually abandoned and it became evident that protected areas should also include the surrounding social context.

The contemporary perception of protection necessitates that protected areas should be managed in a sustainable way so as to ensure the conservation of biological diversity on one hand and the continuation of human activities on the other. The active management, which forms the basic concept of protection today, pertains not only to the conservation of the natural environment but also to the service of all functions, values and activities occurring in protected areas.

The first protected area in Greece was Olympus National Park, which was declared in 1938 by Law 856/1937. However, other legislative documents that had also been issued in previous years considered the protection of specific areas, like Law 4273/1929 that established the term of protective forests. Later on, within the framework of the Forest Legislation, new categories of protected areas were introduced, such as aesthetic forests, natural monuments, controlled hunting areas,

game reserves and game breeding stations. In addition, the issuing of Law 1469/1950 provided also for the category “Landscapes of outstanding natural beauty”.

By the Law 2637/1998, game reserves were renamed as refuges of wildlife and new management objectives were specified. Their establishment aims to maintain the natural attributes and qualities of the environment that are essential for the protection of wild fauna and flora and the conservation of representative habitat types.

Law 1650/1986 underlies the basic concept for the protection of natural environment in Greece. It refers specially to the “Protection of nature and the landscape” in a separate article in which provisions for protected areas are laid down.

The most important regulations of Law 1650/1986 are those concerning the division of protected areas in five categories (absolute nature reserves, national parks, nature reserves, protected significant natural formations and landscapes, ecodevelopment areas) and the procedures for the declaration and management of protected areas (Articles 18, 19, 21 and 22).

The recent Law 2742/1999 “on land use planning, sustainable development and other provisions” completed the legislation for the management of protected areas by providing for the establishment and operation of Management Bodies. The responsibilities of these bodies include elaboration of management plans, determination of the regulations for the operation of protected areas, monitoring and assessment of the implementation of regulations, assistance to the pertinent administrative and judicial authorities, elaboration of studies, construction works, research, public awareness activities etc.

Nature conservation at the European level and the NATURA 2000 Network

The European Union policy on the conservation of nature is basically determined by the following legislative documents: Directive 79/409/EEC “on the conservation of wild birds” and Directive 92/43/EEC “on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora”.

Directive 79/409/EEC aims at the protection of wild birds and their habitats. It covers the protection, management and control of these species and lays down rules for their exploitation. It has been transposed to the Greek law by the Ministerial Decision 41885/1985 (Official Gazette Issue B' 757).

Directive 92/43/EEC foresees the setting up of a European network of Special Areas of Conservation, the NATURA 2000 Network. More specifically, in Article 3 of the Directive the following are cited: “A coherent European ecological network of special areas of conservation shall be set up under the title NATURA 2000. This network, composed of sites hosting the habitat types listed in Annex I and habitats of the species listed in Annex II, shall enable the habitat types and the species' habitats concerned to

be maintained or, where appropriate, restored at a favourable conservation status in their natural range”.

During the first stage of implementation of the Directive 92/43/EEC, each member state had to draw up an inventory of habitat types and flora and fauna species listed in Annexes I and II that are native to its territory, and to propose a list of sites hosting these habitat types and plant and animal species.

The habitat types (Annex I) and the plant and animal species (Annex II) along with population data, for each of these sites were identified and inventoried. Furthermore, these sites were evaluated at a national level by each member state on the basis of the criteria set out in Annex III of the Directive (according to the contribution of each site to the maintenance at a favourable conservation status of a habitat type or a species listed in Annexes I and II, respectively).

During the second stage, all sites identified by the member states will be considered for the setting up of the List of Sites of Community Importance. The final list will be established by the European Commission based on the assessment of the Community importance of the sites included in the national lists (according to the criteria set out in Annex III).

It is noteworthy that according to Article 4, paragraph 2 of the Directive, member states whose sites, hosting one or more priority habitat types and species represent more than 5% of their national territory may, in agreement with the Commission, request that the criteria listed in Annex III (representativity, area covered by the site etc.) be applied more flexibly in selecting the Sites of Community Importance in their territory.

According to Article 5, in exceptional cases where the Commission finds that a national list fails to mention a site hosting a habitat type or priority species which, on the basis of relevant and reliable scientific information, it considers to be essential for the maintenance of that habitat type or for the survival of that priority species, a bilateral consultation procedure shall be initiated between that member state and the Commission for the purpose of comparing the scientific data used by each one.

During stage 3, member states shall designate the Sites of Community Importance as **Special Areas of Conservation** (SAC) and will establish priorities in the light of the importance of the sites for the maintenance or restoration, at a favourable conservation status, of a habitat type in Annex I or a species in Annex II.

Protection Areas

In Greece a great number of protected areas are neighbouring or located in the vicinity of areas under protection. Furthermore, many sites that are included in the national list of NATURA 2000 Network overlap more or less with other sites or with

other protected areas. Due to the above, it was deemed necessary to group protected areas under uniform management units, based mostly on territorial criteria (areas that have more or less common borders are grouped together).

These uniform management units (protection areas) will constitute the smallest entities for which:

- a Special Environmental Study will be elaborated and their designation will follow the provisions of Law 1650/1986 (Article 18),
- the implementation of projects funded by the 3rd CSF will be foreseen,
- a Management Body will be established.

Based on the above, 162 protection areas were identified. According to the priorities of action, these areas have been grouped under the following five categories:

Category I. Protection areas that include Special Protection Areas and wetlands of international importance or national parks (designated by Presidential Decree or proposed by draft Presidential Decree that has been accepted by the pertinent ministries) (12 protection areas).

Category II. Protection areas that include Special Protection Areas and/or national parks (8 protection areas).

Category III. Protection areas that include Special Protection Areas (27 protection areas).

Category IV. Protection areas that include sites that are listed in the national list of NATURA 2000 Network and the Important Bird Areas that satisfy the criteria for their designation as Special Protection Areas (69 protection areas).

Category V. Protection areas that include sites that are listed in the national list of NATURA 2000 Network (46 protection areas).

Administration and management units

Aiming at the integration of administration and management of protected areas, within the framework of a National Administration and Management System, protection areas have been also grouped in units. Every unit will be managed by a Management Body.

The grouping of protection areas was based on the following criteria:

- Distance, communication and interaction with other areas.
- Significance and area covered.
- Common attributes of the human environment and administrative incorporation.
- Common ecological parameters and problems.

- Integrated confrontation in projects.
- Limitation of management bodies to the lowest possible number.

Based on the above criteria, 40 administration and management units have been identified (see Table 1, page 168). Areas for which no management body is foreseen will come under the management of a neighbouring management body or their management will be entrusted through the signing of specific contracts.

The formulation of the action plan for the establishment of management bodies and the setting up of the National Administration and Management System necessitated the evaluation of possibilities for the establishment of management bodies. The evaluation was based on the following maturity criteria:

- Projects and actions that have been implemented (Special Environmental Studies, Information Centres etc.).
- Existing operating infrastructures.
- Issued of drafted Presidential Decrees.
- Continuity and complementarity with former projects.
- Significance of the area or the areas that are included in the proposed administrative and management unit.

Based on the above criteria, the following priorities have emerged:

Group I of Management Bodies

Ia: It includes units in which:

- Special Environmental Studies have been elaborated for the majority of the protected areas.
- Infrastructure necessary for the operation of management bodies has been acquired.
- One or more protection areas are included in Category I.

This group consists of 11 units in which the Wetlands of International Importance (Ramsar Wetlands), the Dadia Forest and the 2 national marine parks are included.

Ib: Units that include protection areas belonging to Category I and II. This group consists of 9 units in which all the national parks are included.

Group II of Management Bodies

It includes units in which:

- Special Environmental Studies have been elaborated for the majority of the protected areas.
- Infrastructure necessary for the operation of management bodies will be acquired.

- One or more of the protection areas are included in Category III or IV.

This group consists of 10 units in which 24 protection areas are included.

Group III of Management Bodies

It includes units in which:

- Special Environmental Studies have been elaborated for the majority of the protected areas.
- One or more of the protection areas are included in Category II, III or IV.

This group consists of 4 units in which 10 protection areas are included.

Group IV of Management Bodies

This group consists of 7 units (21 protection areas are included). Special Environmental Studies have not been elaborated yet.

Table 1. Codes and names of proposed Management Bodies (MB) of protected areas.

Code of MB	Name of proposed Management Body	Priority in establishment
MB01a	Evros National Park	1
MB01b	Dadia National Park	1
MB02	East Macedonia and Thrace National Park	1
MB03	Central Rhodope National Park	2
MB04	Vrontous and Menoikio protected area	3
MB05	Kerkini and Beles National Park	1
MB06	Axios-Loudias-Aliakmonas and Alyki Kitrous National Park	1
MB07	Koroneia and Volvi National Park	1
MB08	Tzena-Paiko-Voras and Lake Agras protected area	3
MB09	Prespa National Park	1
MB10	Northern Pindos National Park	1
MB11	Meteora-Antichasia and Pinios protected area	3
MB12	Southern Pindos protected area	2
MB13	Olympus National Park	1
MB14	Agrafa and Lake Tavropos protected area	2
MB15	Kalamas-Aherontas-Paxoi and Corfu's wetlands protected area	2
MB16	Amvrakikos National Park	1
MB17	Messolongi and Aitoliko National Park	1
MB18	Ainos National Park	1

Table 1. Codes and names of proposed Management Bodies (MB) of protected areas (continued).

Code of MB	Name of proposed Management Body	Priority in establishment
MB19	Zakynthos Marine National Park	1
MB20	Oiti and Gorgopotamos National Park	1
MB21	Giona and Vardousia protected area	4
MB22	Parnassos National Park	1
MB23	Parnitha National Park	1
MB24	Sounio-Vravronas-Kea and Kithnos National Park	1
MB25	Dimosari protected area	2
MB26	Cholomontas-Itamos-Stratoniko and adjacent wetlands protected area	4
MB27	Northern Sporades Marine National Park	1
MB28	Petrified Forest of Lesvos-Gulf of Geras and Gulf of Kallonis protected area	4
MB29	North Aegean Marine National Park	4
MB30	Central Cyclades protected area	4
MB31	West Cyclades National Park	2
MB32	Strofilia and Kotychi National Park	1
MB33	Erymanthos-Panachaiko-Selinounta-Barba and Klokos protected area	4
MB34	Chelmos and Vouraikos National Park	2
MB35	Kyparrisia protected area	2
MB36	Parnonas-Moustos-Gorge of Leonidio and Monemvasia protected area	2
MB37	Taigetos National Park	3
MB38	Mavrovouni and Karla protected area	3
MB39	White Mountains National Park	1
MB40	Dikti-Vai and Northeastern Crete protected area	4

Tourism in protected areas: types and examples of development in Greece and other European countries

Paris Tsartas

University of the Aegean, Department of Business Administration

Tourism and protected areas: factors of influence and development dilemmas

Pressures of the dominant model of tourism development and of the recreation activities (Tsartas 1996)

The operational framework of protected areas is characterised by the controlled –in numbers of tourists and visitors, infrastructures and activities– development of tourism and recreation activities. However, the continuing increase of free time, vacation travel, short duration travel in conjunction with the development of transportation networks exalts the pressures put on the protected areas. These pressures mainly centre upon:

- The continuous increase of the users-visitors with direct and indirect consequences on the management of the areas.
- The effort, through increase of infrastructures and activities, of a more intense tourist character of these areas.

The gradual development of different alternative types of tourism (Lane 1993)

The last decade is characterised by a continuous growth of alternative tourism worldwide. It seems that this tendency will remain steadily dynamic while at the same time there is an increase in the number of alternative types of tourism which have specific infrastructures and activities that are activated and operate often on an annual basis. Such types are ecotourism, nature tourism, sport tourism, agrotourism, culture tourism, adventure tourism, mountain tourism etc. Protected areas are often a main operational parameter for these alternative types of tourism and receptors of many of their activities. This fact has positive and negative consequences since on one hand the number of tourists which have a more balanced relationship with the environment increases, but on the other hand the number of “users” of these areas also increases having as a result the existence of managerial and developmental dilemmas.

The institutional dimension of environmental protection in conjunction with the promotion of the environment as an important tourism resource (Briassoulis and der Straaten 2000)

During the last decades there is an increase in the institutional and legislative interventions at national and international level, which aim finally at the protection of the environment. These interventions had as a common characteristic the limitation of unplanned development, the promotion of environmental protection policies (especially protecting the natural environment, flora and fauna, but also the built environment) and finally the regulation of certain land uses in areas in need of protection. Basic fields for these efforts were the protected areas. At the same time, especially after 1980, an increasingly intense tendency is noted to promote the environment as an important –for tourist destinations and for tourists– tourism resource. In this way the environment is now considered as a basic part of a tourist product which is bought and used by tourists without the existence always of appropriate controlling and management mechanisms for its protection. In that framework a constant problem is the effort to combine environmental protection with the development of infrastructure and services for the use of the environment as a tourism resource.

The emergence of local participation in the development of modern tourism (WTO 1993, WTO 1994)

After a period when international and national authorities indirectly or directly influenced tourism development, a local dimension of this development has emerged lately as a basic parameter of planning and programming in most of tourist destinations. Local participation has a great significance on the occasions when protected areas are considered as a dynamic tourism resource of an area. On these occasions there have been different –and often controversial– points of view for matters of protection, management, promotion and use of these areas, from people involved at local level in the procedures of tourism development. Local involvement in that framework is now, and will more and more constitute, a basic parameter of the successful outcome of planning for tourism development in protected areas.

The sustainable tourism development highlights the particular importance of protected areas (Stabler 1997)

The main principle of sustainability in tourism development is now generally accepted in tourism policy and development. There is a similar tendency in organising travel for tourism, and in the operation of the tourism sector lately. Thus, main factors of the tourism development of an area are considered the protection of the environment, planning and programming, and the joint responsibility of all those involved in tourism. The direct benefit for protected areas is based on the establishment of the

opinion that tourism development has to be mild and balanced respecting the facts and characteristics of the local environmental, social and cultural resources.

The different types of protection and management of protected areas influence their touristic "use" (WTO 1994, Beeton 1998)

Protected areas in the world differ basically in two fields: in the institutional framework that governs them and in their systems of management. Also factors like tradition in "operation" of protected areas e.g. in the United States or in some European or African countries, and projection of provided resources, infrastructures and services (as it happens now in many cases of tourism resorts or regions that have protected areas), contribute directly to the constitution of certain types of "use" by tourism. A combination for example of two main rules, of a stable institutional framework of protection on one hand, and a scientifically planned management system on the other hand, it is obvious that forms the relative framework in extent, volume and type of infrastructures and services which will develop and be used by visitors-tourists. Problems arise in cases – and these are many– where these main rules of the example are not met adequately or are not met at all.

Forms of protected areas with tourism and their tendencies for development (Dafis et al. 1996, Wearing and Neil 2000, WTO 1993, Grolleau 1998, Lane, 1993)

A. Protected areas with a minimum presence of tourists

- These are areas with particular geomorphologic characteristics, often wild, away from transport networks and tourism resorts or urban centres.
- Their tourism demand is only by a few excursionists-ecotourists and groups of scientists who visit them aiming at scientific observation, research or recreation.
- The continuous increase of travel to distant, exotic, virgin destinations will lead mid-term in greater pressure (in infrastructures and services) on these areas.
- The impact of the tourists' presence on the flora and fauna of those areas is considered to be low due to the short length of their stay and their limited number.

B. Protected areas with mild and controlled tourism demand and development

- These are areas with a variety of geomorphologic characteristics, usually with specific resources e.g. wetlands or habitats of special importance and in a certain distance from urban centres and tourism resorts.
- Their tourism demand is relatively limited –often because of the institutional framework that governs their operation– and the infrastructures and services provided aim at servicing the groups of scientists and excursionists who visit them mainly for educational reasons or motivated by the love for nature.

- Pressure on these areas increases lately and concentrates either on the establishment of a less strict institutional framework of protection, or on the promotion of a more tourist approach with relative infrastructures and services for recreation, education and excursion.
 - The impact of the tourists' presence on the flora and fauna of those areas is considered to be mild due to the existent limits and the institutional framework for protection.
- C. *Protected areas with significant tourism demand and organised framework of development and management*
- These are areas with a variety of geomorphologic characteristics, and with environmental resources of national or international significance. These areas are usually in different distances from urban centres or tourism resorts and most of the times in countries with long-time tourism development. Often because of the demand and tradition they constitute self-contained tourism resorts.
 - Their tourism demand is significant because of a variety of factors such as rich resources, tradition, location and advertising. There are different types of tourists: excursionists, nature-lovers, ecotourists with scientific or educational interests, ecotourists with special motives (e.g. birdwatching), conventional tourists that visit the area in the framework of a bigger holiday trip etc.
 - The framework of tourism development is organised and provides different types of infrastructures and services for tourism and recreation: educational centres, ecomuseums, organised excursions, eco-tours, stands for bird (or other animal)-watching, accommodation etc. Tourists are informed at the time of their entrance in the area, of their rights and obligations during their stay in the area.
 - The significant number of tourists has led to an organised form of management of those areas usually by an authority that has scientific personnel and power for the protection and the management of that area. This authority procures for the rules of operation of the area to be kept by the tourists-visitors, the flora and fauna to be controlled and protected, the organised infrastructures and services to be provided to the tourists-visitors and for the institutional framework of operation, protection and management of the area to be kept.
- D. *Protected areas with significant tourism demand without organised framework of development and management*
- These are areas with a variety of geomorphologic resources, and with environmental resources often of national or international significance. These areas are in different distances from urban centres or tourism resorts and most of the times in newer tourist destinations and in countries with insufficient institutional framework for the protection of the environment. Often because of the

demand they constitute self-contained tourism resorts while many times they are in areas with conflicting interests regarding land use.

- The tourism demand is significant because of a variety of factors, mainly the rich resources and the marketing image. There are different types of tourists, like in case C (excursionists, nature-lovers, ecotourists etc.) with significant though number of conventional tourists as also circumstantial “ecotourists” who look for a “new” tourist product because it is the latest fashion.
- The framework of tourism development is slightly or not at all organised and provides a usually limited number of infrastructures and services (organised excursions, eco-tours, eco-museums etc). Usually these infrastructures and services are characterised by organisational deficiencies according to the international standards, bad tourism interventions, and obscure power and protection procedures.
- The management framework varies in types while often it is inadequate and sometimes non-existent. One case is when there is an authority, which has insufficient power and obscure institutional framework and tries to manage a protected area without satisfactory results. A second case is when different authorities are involved with different power and often interests in the management and the result is often negative for the area. In the third case basically there are no management procedures institutionally set, resulting in the tourist pressures to lead to the gradual degradation of the flora and fauna of the area.

Certain critical issues of policy and development in protected areas with tourism

Some critical issues have arisen concerning the political development of tourism in protected areas, especially in the last decade, and it is estimated that we will be considering them more and more in the following years:

A. Protected areas as tourist sights and resources of special interest

Internet, probably the best information source on tourism, the tourism marketing and the new “environmental” motives of tourists are some of the factors which reinforce the tendency of self-containing of protected areas as resources and sights with special characteristics. This tendency is also reinforced by local stakeholders and the tourism sector, which identify here some “qualitative” and “expensive” products with a dynamic demand. A tendency to turn protected areas into special environmental thematic parks is already recorded.

B. Shift of alternative tourism to mass tourism

Alternative tourism has developed impressively in numbers and infrastructures, especially in the European Continent and in some Third World countries. This rapid

shift of alternative tourism to mass tourism points out as very important some matters relating with the tourism development and management of protected areas, like: control of activities and infrastructures for alternative tourism, the impact assessment on flora and fauna from certain activities of alternative tourism, matters of organising and management of that kind of activities in protected areas.

C. Complex models of local organising and management of protected areas with tourism: synergy and know-how

During the last years, some interesting local models of organising and management of protected areas have arisen with two basic characteristics: a) The synergy of local, national, private, scientific authorities and organisations in the framework of an Authority with specified institutional role concerning protected areas, b) The systematic use of know-how and skilled personnel in matters of environmental protection, management of protected areas, planning of tourism development, alternative tourism etc.

D. Connection with the meaning of “responsible” tourism: tourists and tour operators.

The systematic promotion of policies and measures, which will contribute to the conduction of a socially and environmentally “responsible” tourism influences positively the tourism development of protected areas. These measures and policies propose ways and methodologies of planning and managing sensitive tourism areas, and also principles of operation and behaviour of tourists and tour operators regarding the organising and conduction of the travels. Basically the principle of joint responsibility –in matters of development and operation of tourism– is gradually established between local people, tourists and entrepreneurs.

E. Protected areas as a necessary part of vacation travel

The rapid, especially in recent years, turning of protected areas into a necessary part of many vacation packages in the modern world leads the policies for protection and management to a new reality presupposing that: a) those areas are included in the large amount of tourist products of the international tourism market, b) the tourists of conventional tourism have different motivations and behaviours during their vacation, c) in many countries that have protected areas management authorities and tourism agencies do not co-operate.

Examples

We will examine in the following pages some examples of protected areas in Greece and Europe focusing on one hand on characteristics of management and protection (management authorities, land use, environmental protection, organising etc.) and on

the other hand on the characteristics of tourism development (infrastructures and services, sustainable development, promotion, organisation and management etc.). Examples and information are from Dixon et al. (1989), Mc Lellan (1997), from the Development Agency for Amvrakikos Gulf S.A. (ETANAM), the Prefecture of Ioannina and from the Association for the Protection of the Evros Delta.

Greece

Amvrakikos Gulf

Characteristics of management and protection

- The main management authority is ETANAM but also involved in the management are national authorities like the Ministry of the Environment, local authorities (prefectures, municipalities), scientific committees etc.
- There are certain land use conflicts mainly for hunting, fishing, agriculture and building which affect directly the effort to protect the environment while at the same time there is lack of trained and skilled personnel.

Characteristics of tourism development

- There is mild sustainable tourism development and certain basic infrastructures and services of ecotourism and nature-based tourism (museum, eco-tours, accommodation, informative leaflets) are supplied. There is great potential for a controlled tourism development considering the existent tourism resources and the location.
- There is lack of co-ordination and corporate management of tourism development. Moreover the promotion of tourism, despite the efforts of ETANAM, is considered inadequate, while at the same time there is lack of skilled personnel and entrepreneurs.

The Evros Delta

Characteristics of management and protection

- The main management authority is the Association for the Protection of the Evros Delta; also involved in the management are national authorities like the Ministry of the Environment, local authorities (prefectures, municipalities), scientific committees etc.
- There are land use conflicts especially for hunting, fishing and agriculture, which cause problems in the efforts to protect the environment while there is serious lack of trained and skilled personnel.

Characteristics of tourism development

- There is only basic tourism development with sustainable characteristics and supply of some basic infrastructures and services (Information Centre, informative

leaflets, eco-tours etc.). There is great potential for a controlled tourism development considering the existent tourism resources and the location.

- There is lack of co-ordination and corporate management of tourism development. Moreover the promotion of tourism, despite the efforts of the Association, is considered inadequate. Finally, there is lack of skilled personnel and entrepreneurs.

National Park of Vikos-Aoos

Characteristics of management and protection

- It is a National Park and is managed by the Forest Service. Directly or indirectly also involved are local authorities, national authorities like the Ministry of the Environment, scientific committees, local development agencies etc.
- There are serious conflicts concerning land use by hunting, building, agriculture, animal husbandry, woodcutting, tourism, transportation networks etc. many of which are caused by the important development of tourism lately and the following building, with obvious problems in the efforts to protect the environment.

Characteristics of tourism development

- There is significant tourism development on annual basis with mass characteristics of conventional and alternative tourism and a larger amount of infrastructures and services provided for recreational tourism and for many types of alternative tourism (adventure tourism, ecotourism, sport tourism, nature-based tourism etc.)
- There is a need for control, co-ordination and management of tourism development. The amount of trained and skilled people is good in the area but not sufficient in relation with the infrastructure and demand.

The rest of Europe

Italy (Trento area)

Characteristics of management and protection

- The main management authority is associated with the prefecture and has increased power in planning, organising and managing the area through a long-term and renewable programming.
- The land use is defined by the existent institutional framework and the conflicts that rise are not considered important, while the protection of the environment is a basic parameter of the area's development for many years.

Characteristics of tourism development

- There is significant tourism development with a great diversity of provided infrastructures on an annual basis in different areas based mainly on alternative tourism (mountain tourism, ecotourism, sport tourism, nature-based tourism etc.) but also on recreational tourism.
- Systematic control, spatial dispersion and corporate management have abated the problematic consequences of tourism development, which has sustainable characteristics. Special know-how and personnel were used and the area's promotion (in Italy and internationally) is considered successful.

Scotland (protected areas)

Characteristics of management and protection

- The management authorities of protected areas were founded and operate at a local level, in collaboration with national institutions, which deal with rural development, tourism and protection of the cultural heritage.
- The inexplicit institutional framework and the limited power of the authorities have not allowed a satisfactory management of these areas, having as a result important problems because of the conflicting interests in land use and planning.

Characteristics of tourism development

- Tourism development is limited and not many infrastructures and services are provided. It is characterised by sustainable features, based mainly on alternative types of tourism (nature tourism, cultural tourism, ecotourism etc.) and also on recreational tourism.
- Despite the efforts to use and apply sustainable know-how in Tourism Development Plans, results were not as expected. The social acceptance of these programs and the organisational problems at a local level were critical issues.

Conclusions

The above analysis based on an often long-term international experience but also on the respective more recent Greek experience leads to the following conclusions:

- Planning, organising and managing the tourism development of a protected area have to be based on the know-how concerning the mild and sustainable tourism development in sensitive environmentally areas.
- The resources of each protected area and the environmental criteria, which are used for its designation, have to define respectively the limits and the typological characteristics of tourism development.
- The authority in charge of the management of a protected area has to hold increased power, to be based on a clear institutional framework and to operate independently.

- It is important that local authorities and national or international organisations related to the environment and tourism are represented in the Management Authority.
- The mild tourism development in protected areas can have mid-term and long-term important development and economic benefits for local communities.

References

- Beeton, S. 1998. ECO-Tourism: a practical guide for rural communities. LAND LINKS, Australia.
- Briassoulis, H. and J. Van der Straaten (editors). 2000. Tourism and the environment: regional, economic, cultural and policy issues. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Coccosis, C. and P. Tsartas. 2001. Viable tourism development and environment. Review. Athens. (In Greek).
- Dafis, S. Eva Papastergiadou, K. Georghiou, D. Babalonas, T. Georgiadis, Maria Papageorgiou, Thalia Lazaridou, and Vasiliki Tsiaoussi. 1996. Directive 92/43/EEC The Greek "Habitat" Project NATURA 2000: an overview Life Contract B4-3200/94/756, Commission of the European Communities DG XI, The Goulandris Natural History Museum-Greek Biotope/Wetland Centre. 917 p.
- Dixon, M., K. Fountain et al. 1989. Contribution to the drafting of a Charter for Cultural Tourism. Tourism and the Environment. Brussels.
- Grolleau, H. 1988. Rural heritage and tourism in the EEC. Brussels.
- Lane, P. 1993. Tourism strategies and rural development: a review for the OECD. Bristol, UK.
- MacLellan, R. 1997. The Effectiveness of Sustainable Tourism Policies in Scotland. In: Stabler, M. J. (editor). Tourism and sustainability: principles to practice. CAB INTERNATIONAL, London.
- Sfikas, G. and G. Tsounis. 1993. Ecotouristic guide of Greece. General Secretariat for the Youth-Greek Society for the Protection of Nature. Athens. (In Greek).
- Stabler, M. J. 1997. Tourism and sustainability: principles to practice. CAB INTERNATIONAL, London.
- Tsartas, P. 1996. Tourists, travels, places: sociological approaches in tourism. EXANTAS. Athens. (In Greek).

Wearing, S. and J. Neil. 2000. Ecotourism: impacts, potentials and possibilities. Butterworth-Heinemann. Oxford, UK.

World Tourism Organisation. 1993. Sustainable tourism development: guide for local planners. Madrid, Spain.

World Tourism Organisation-Inskeep, E. 1994. National and regional tourism planning: methodologies and case studies. London, UK.

The role of Local Government in the development of tourist activities in protected areas

Theodoros Paterakis

Representative of the Prefect of Lasithi

I welcome you to the most remote prefecture of our country, a prefecture half cut off from the rest of Crete. This prefecture is mostly mountainous. Its economy is mainly based on agriculture, to a lesser extent on animal farming and in some areas on tourism.

Lasithi, and Crete in general, boasts unique comparative advantages as regards tourism as an economic activity. These are the area's natural beauty, climatic conditions and cultural heritage, which, irrespective of certain individual criticisms, enables and obliges the state, private initiatives, bodies and organisations (whether ecological or not) as well as all of us to play our part in expanding and developing further the tourist industry. In order for tourism to continue growing in the long term as a sector which generates income, foreign exchange and jobs, it must develop, at both a national and regional level, in such a way that the natural and cultural elements that sustain it are not destroyed. This naturally requires consistent strategic planning and programming at both national and regional levels that is always adapted to the desired social course and based on the search of alternative solutions and, most importantly, the ability to adapt to the constantly changing conditions.

European and American tourists have begun to "turn their backs" on areas whose tourist development is anarchic. They avoid vacationing in countries where the environment is wholly or partially destroyed and prefer areas where they continue to preserve their traditional features.

This should be seriously considered by those involved in tourism. This is why we believe that, besides promoting a positive impact on the economic sector, a strategic plan should also focus on preventing adverse developments in vital spheres such as the quality of the environment, cultural identity, social conditions and in general the quality of life in each area.

Within such a context, it would be generally agreed that protected areas are essential because:

- They attract tourists (which can be profitable provided certain conditions are met).
- They provide visitors with the opportunity to get in touch with nature and, by bringing all their senses to life, to experience the natural environment, which transforms them into champions of nature.

How protected areas are selected?

Is the spatial plan (if it exists) of the area, its land uses or the existence of restricted archaeological zones or areas with natural beauty located within this area or in an adjacent area taken into consideration? Is it hence understood that the growth of tourism must be restricted in the area since accommodation and other auxiliary tourist facilities cannot be built there?

Is it taken into consideration that the area in question may be private property (e.g. Toplou Monastery) and that the owner may have other intentions for it?

If this selection is done on paper or in order to serve the interests of certain high-ranking individuals, then there is danger of:

- Creating a tense climate among the area's inhabitants.
- Condemning the particular area to the role of "welcome mat" for visitors who will contribute very little towards the economic development of our area and the creation of new jobs.

It appears that the protected areas in our prefecture were determined in precisely this manner –on paper– resulting tourist activity related problems being faced in the greater area of the Municipality of Itanos and in Xerokambos in the Municipality of Lefki (i.e. in the entire southeastern end of Crete). A so-called management plan was presented for this area, in what I believe was a rather slipshod manner, without having followed the prescriptions of the relevant EU directive for the particular program. This directive states that *"for every area, each one always being a special case, the ecological requirements must be investigated and after consulting with the local bodies the area's management objectives must be set and the measures and means which shall be implemented in order to achieve the management objectives must be defined"*.

The Local Government has yet to be asked for its viewpoint, and we must at last come to understand that for the protection of natural heritage it is necessary that inhabitants must acknowledge the special nature of their area. Because, let us face the fact that citizens do not always view protected areas in their sphere of activity in a positive light, without this being their fault. For instance, the need to irrigate crops may make it difficult for farmers to accept a protected wetland in the area, since it is from this

wetland that they pump their irrigation water. After having been convinced that something new and positive is being planned for the area, farmers will have to find alternative activities –and be assisted in this respect– in order to make up for the income lost due to the water shortage.

We all accept the fact that the largest industry in the world is that of tourism and I think that we agree that the natural ecosystems in the areas where it develops should not suffer for this. Furthermore, we should all agree that profit must be made by all involved and not only by travel agents organising trips to protected areas for people living far away from there.

I mention all these as a proof of the anxiety of the Local and Prefectural Government, as I believe we all want the golden mean to be found, which will succeed in preserving the natural environment and in generating substantial financial benefit for the area.

So let's assume that the ideal situation I mentioned is achieved, in other words that the boundaries of the protected area have been defined and that the locals have accepted the fact that a new tourist model will prevail in their land.

How will the Prefectural Government intervene and help?

I will mention proposals and actions that the Prefectural Government can undertake on its own or request assistance from the state.

1. *Local development program*

It is essential that a development program be duly drafted for a particular area or areas within each prefecture (if there are many such areas, they will have to be correlated). After having established the existing situation (type of area, inhabitants' activities, neighbouring areas, cultural features etc.), this program will set a goal for which the opinion of the local people must be taken into consideration. This program must aim to:

- a. Prevent us from reaching the pitiful state that current developed tourist areas are in.
- b. Prevent the protected areas to be developed from becoming sources of profit for those areas in which tourism is already well established, but to rather create an autonomous tourist product that is capable of surviving in the tourist market.

This program must include proposals on:

- a. The interventions and activities that will be initiated in the protected area.
- b. The interventions and activities that will take place along the perimeter of the area as well as in places that are not visible from the protected area.
- c. The required infrastructure works that will facilitate access to the protected as well as to the broader area.

- d. The type and size of tourism accommodation near and far from the protected ground.
- e. Favourable methods and sources of finance for all the above.

In this way, the protected area will be properly utilised, economic incentives and opportunities will be provided to the inhabitants for them to increase their income and new jobs will be created.

2. *Publication of a guide*

Since the type of tourism favoured in these areas is ecotourism (the average ecotourist is usually a 35-54 year-old university graduate), a strictly scientific brochure must be published, with information on the species living in the area and any other facts regarding the protected species and the area's history and development (historical, cultural).

3. *Co-operation of Prefectural Committees for tourism promotion*

Co-operation between Prefectural Committees for tourism promotion in prefectures with protected areas must be supported and contact with other European regions with experience in such activities must be encouraged.

4. *Environmental education*

The institution of environmental education in schools must be encouraged, particularly regarding protected areas, as today's schoolchildren will be tomorrow's users of the area.

5. *Establishment of a School of Tourism*

Given that individuals working in the area need to possess a great amount of varied and specialised knowledge (and should not be simple guides), a special School of Tourism must be established at university level (as has been done elsewhere), in which people will be educated and trained to conduct these specialised tours or other activities that will be developed. Graduates will then be able to continue their postgraduate studies in these areas, thus maintaining high levels of activity in the area throughout the year.

6. *Actions and proposals from visitors*

Visitors should be asked to submit substantiated proposals during their vacation with regard to the maintenance and preservation of the area's landscape and monuments. A special award (financial) will be instituted for the best proposal each year.

7. *Aid for agrotourism*

Agrotourism is that form of tourism, which is entirely suited to the area. Substantial funding must therefore be requested for the area's program. This naturally requires a co-ordinated effort by all Prefectures possessing such areas.

8. *Training inhabitants*

Training seminars should be organised for those living and working in the area, which will aim at:

- a. The acknowledgement and enhancement of area's special features.
- b. Encouraging inhabitants to undertake activities suited to the type of tourists (ecologists, ecotourists) who will be visiting the area, e.g. organic crop farming, organic cattle farming, agrotourist farms etc.

9. *Management Body*

The Prefectural Government should establish a management body for the protected area, in which the following will participate:

- a. Specialists.
- b. Representatives of Prefectural and Local Government.
- c. Representatives of the area's businessmen.
- d. Representative of the Greek National Tourist Organisation.

This body will be responsible for ensuring that the area is properly run and has a promising future.

10. *Advertising*

The Prefectural Government should organise an advertising campaign highlighting the area's special features in relation to the rest of Greece and abroad. A website should be created providing information on the protected area and the prefecture in its entirety (tourist accommodation, archaeological sites, facts about the culture and customs of the area's inhabitants, photographs etc.)

11. *Means of transport*

The possibility of travelling in the area and its perimeter with environment-friendly means of transport, e.g. electrical vehicles, bicycles etc. should be investigated in collaboration with the Local Government and the Ministry of Transport.

Many of the above proposals require substantial funding. I do however believe that, in view of the 3rd CSF, now is the time to request the additional funds required to enhance and preserve these areas. In this way, the people inhabiting the greater area will be given the opportunity to take prompt action in order to profit from this development by increasing the number of tourists visiting the area, by creating new jobs and, at the same time, to preserve the natural and cultural features of the area.

Experience gained by environmental organisations from tourism development in protected areas

Eleni Svoronou

World Wide Fund for Nature - Hellas

It might appear odd at first sight that an environmental organisation should concern itself with tourism, a phenomenon responsible for damage to the natural and man-made environment of many regions. Environmental organisations first began to take an interest in ecotourism in the 1980's, mainly in Central and Latin America. When tourism in protected areas was first developed, gradually coming to be widely known as "ecotourism", it was seen as a "compensatory benefit". Ecotourism was promoted as an alternative economic activity for local people, to replace the activities which were banned under the protection regime. The prospect of tourism development focused on the natural environment would endow nature with economic value, thereby providing the local community with a serious incentive to protect it. This was obviously very much the case in the countries of the developing world, where the question of survival itself is inextricably linked with the issue of environmental protection. Another reason why environmental organisations promote ecotourism is that it provided an opportunity to educate people and raise public awareness. Direct contact with vulnerable ecosystems and knowledge of the efforts being made to protect them wins over more supporters to the cause of environmental protection.

The "pitfalls" of ecotourism

However, the less desirable aspects of ecotourism were not slow to appear. The main problems identified were the meagre share of the income from ecotourism enjoyed by the local community, the absence of mechanisms to channel income from ecotourism back into the protection of nature, and finally the very "nature" of ecotourism itself, which –being by definition a non-aggressive form of activity intended to respect the carrying capacity of the ecosystems in which it occurs– does not permit rapid amortisation of the costs of investment in order to bring rapid profits to investors. The phenomenon of ecotourism in protected regions begins to be the subject of

systematic study and assessment, by both environmental organisations and the academic community. Study which has already born fruit in an extensive literature. Nonetheless, much more still needs to be done in the field of assessment of ecotourism in protected regions in order to identify the benefits and risks it entails. There is a real danger that ecotourism might prove merely the first stage on the road to mass tourism in regions with vulnerable ecosystems. This is why most definitions of ecotourism which have been offered stress that it must not only not damage the environment (the definition of non-aggressive tourism), but also contribute to the protection of the natural and man-made environment.

The agencies involved in ecotourism in the developing regions –and henceforth we shall be using the term in the sense defined above– are numerous. The state, private and voluntary (environmental NGOs) sector all share equally in the development of ecotourism in a region. The policy drawn up by inter-state entities like the European Commission also influences the way in which ecotourism develops. In this mosaic of agencies and individuals playing their part in tourist development the contribution of environmental organisations has been crucial. We shall be looking here at the work of WWF Hellas, and attempting not to focus solely on presenting our own activities in the field of ecotourism but to draw from our experience general conclusions regarding the role of environmental organisations in ecotourism. We shall take as our example the Dadia program, which is the perfect illustration of a World Wide Fund for Nature-Hellas (WWF Hellas) protection program, one which has laid special emphasis on ecotourism and which is already fairly well known.

The Dadia protection and ecotourism development program

Ecotourism is not the actual purpose of the program, but rather an auxiliary activity, which complements the program of monitoring and protection of the ecosystem. Priority was attached to securing this protection through the preparation of a management plan and the systematic monitoring and surveillance of the area. Measures were thus taken to ensure that the promotion of ecotourism and the planning for visitor movement would be compatible with the principles of protection and management envisaged in the management plan.

The involvement of the local community was secured at a very early stage with the foundation, first of all, of a community enterprise to undertake management of the guesthouse and café, as well as the guided coach tours of the area. Generally speaking, the younger generation were eager to support the protection regime and ecotourism, many young people seeking related employment (as eco-guides etc.).

The permanent scientific staff of the organisation in the area co-ordinated the work of conservation and monitoring, as well as promotion and development of ecotourism. The staff acted as an informal management agency, attempting to secure the widest

possible co-operation from the local community. Without the co-ordinating and “promotional” role of the WWF Hellas representatives, it would not have been possible to make such a dynamic beginning. The financial support came from a variety of sources. But to a great extent the presence of an environmental organisation like the WWF Hellas was essential if this funding was to be secured.

The weaknesses of the Dadia ecotourism development program

The main weaknesses of the Dadia ecotourism development program are as follows:

- The absence of a managing authority. This is a basic reason for the failure of Dadia to obtain Pan Parks certification. Without a co-ordinating scheme to manage the protected area and its ecotourism, there can be no single, unified policy. Essentially, there is no proper management. The role of the WWF Hellas can no longer remain as it was when the program was launched. If this issue is not resolved, ecotourism will remain the result of interventions which, however successful, are no more than fragmentary. What is needed is a clear strategy for ecotourism, and this is something only a management agency can undertake to provide.
- The absence of methods for calculating carrying capacity and establishing monitoring indices, in line with international practice.

The lessons of experience

The following lessons have been learned from the experience of the WWF Hellas in the field and also from the theoretical study conducted on the subject of ecotourism in association with the Greek National Tourism Organisation:

1. Ecotourism in protected areas must contribute to the protection of the natural and man-made environment.
2. The basic methodological tools are the measurement and monitoring of the area's carrying capacity. Numerous methods have been formulated and applied internationally. Greece must also utilise this experience.
3. The movement of tourists in the protected area must be regulated by a system which establishes zones and specifies land uses. It is preferable for the tourists to be concentrated at certain points and along certain routes; this is the best way to ensure that visitors are easily managed. There is a danger in concentrating an excessive number of visitors at popular sites. However, there are certain ways of avoiding such a danger: the establishing of fixed visiting hours, for example.
4. Ecotourism in a protected area must be supported by a strategic plan worked out in association with all the interested parties (private sector, state agencies etc.).

This strategy must be subject to ongoing assessment and review. There is a specific methodology for developing ecotourism strategies in protected areas, one which can be implemented in any such area.

5. Ecotourism must contribute to the economic and social development of the area through the creation of jobs, opportunities for small-scale business activity, the promotion of local, traditional, economic activities etc. In general, it is best to treat ecotourism as a complementary economic activity, reinforcing the non-aggressive, traditional economic activities of the area.
6. Certification systems and “principles of good practice” are now beginning to be used widely in other countries. They contribute to better quality control, but the certification systems do presuppose the existence of tourism management principles in protected areas –principles of the kind still not implemented here in Greece. Nonetheless, we should still be aware of the rigorous certification procedures used abroad and try to frame our strategy in the direction to which they point.

The contribution of environmental Non Governmental Organisations to the development of tourism in protected areas

The following conclusions can be drawn from experience of the Dadia program concerning the role of environmental NGOs in the development of tourism in protected areas:

- In many cases over the last few decades such organisations have played a crucial role in the development and management of ecotourism in protected areas. Good examples would be WWF Hellas at Dadia, Mom in the Northern Sporades Marine Park and Arcturos at Nymphaion. Their input at the beginning of a protection and ecotourism development program has been valuable at a time when the management of tourism in protected areas was still in its infancy.
- Today, however, given the EU Directive on natural habitats and our country's obligation to introduce proper management for protected areas, ecotourism needs to be the subject of strategic planning by the authority responsible for managing each protected area. Only thus can we ensure proper co-ordination of strategies for tourism and protection. The Environmental NGOs which are active in the protected areas and have acquired experience in matters of management and conservation must be represented on –or collaborate with– the management authority. But their role cannot remain the same as it has been in previous years.
- Environmental organisations have contributed –and can continue to contribute– to strategic thinking on ecotourism on the national level, since their perspective on ecotourism is acquired in the context of ecology and environmental management. Key concepts in environmental management –such as *ecosystem*, *environmental*

impact assessments, carrying capacity, monitoring indicators– are essential conditions for the sound management of tourism in protected areas. The environmental NGOs are experienced in the use and application of these concepts and methodological tools.

The contribution of the environmental NGOs to the management of ecotourism has been vital in many instances in the past, but their role henceforth must be that of a participant in legally established co-ordinating management authorities for the protected areas. The environmental NGOs already have valuable experience in the management of ecotourism. This experience must be utilised fully in the workings of the management authorities. At the same time, however, it will be necessary to expand our knowledge in the area of visitor management systems. Without such systems, promoting tourism in protected areas may pose a threat to the conservation of the natural and man-made environment.

Projects and programs of the Sitia Development Organisation for the development of alternative forms of tourism

Nikos Petrakis

Sitia Development Organisation

The Sitia Development Organisation (SDO) is a development corporation under the Municipalities of Sitia, Itanos, Lefki and Makris Gialos, all of which constitute the District of Sitia. Aiming to aid local development, the SDO supports and co-operates with the local government organisations to which it belongs, as well as with co-operatives, other bodies and the private sector. In order to achieve its objective, it provides various services, such as studies and consultations (technical and economical studies, technical and organisational support to projects, implementation of pilot projects, promotion of co-operation networks, promotion of new technologies). These are pursued through European funding programs, many of which we have in fact succeeded in and which are very competitive.

The SDO is a public company and also has a travel agency specialising in alternative forms of tourism and a small business support agency. It collaborates with various bodies and specialists in Greece and abroad. Also, it employs a small group of permanent executives and strives to make the most of available services and its collaboration with other bodies.

The District of Sitia

A few words about the District of Sitia. The District takes up the eastern end of Crete and forms the southeastern end of Europe. It is 800 km² in area, that is 44% of the entire expanse of the Prefecture of Lasithi and 10% of Crete. It is one of the wealthiest regions in Crete and the entire world, in terms of archaeological sites and monuments and its natural beauty is a unique feature in Greece and the rest of Europe.

Sitia has an extensive number of candidate NATURA areas. There are many beautiful areas boasting rare geological formations, 10 large gorges, 300 caves that draw a lot of interest, 2,013 species of native plants, of which 300 are indigenous to Crete and of these approximately 30 are endemic to the District of Sitia only.

There are also a large number of rare animals and birds in the area; the largest colony of Eleonora's falcon (*Falco eleonora*) in the world is to be found here. And it is here where the richest and least troubled marine biotope in the Aegean is found, with numerous marine species, corals and other species. The area also boasts vast underwater meadows of the protected plant species *Posidonia oceanica* and Vai, the only date palm forest in Europe. Lastly, the European E4 trail also begins or ends here, depending on your viewpoint.

The development of alternative forms of tourism in Sitia

Our area has the ideal conditions for some forms of alternative tourism, such as agrotourism and nature and cultural tourism. However, this requires general and special infrastructure, services and increased awareness of the matter. We have therefore become involved in various programs for which a number of studies have been conducted and various projects financed.

Studies for the support of agrotourism

- A study in which records were made of traditional buildings and settlements in the District of Sitia. A great wealth was discovered.
- Feasibility study for the development of agrotourism and related alternative forms of tourism in the District of Sitia.
- Market research on the promotion of agrotourism.

We place great emphasis on studies, often clashing with those who are against them. And we agree that we should not be doing studies for the sake of studies, but rather in order to derive some use from them, since without these studies nothing can be done as they are a requirement for inclusion in European programs.

Programs and projects relating to the development of agrotourism

Through the **Leader programs** local products are brought to the forefront and agricultural tourism is supported. There have been a great number of achievements in this sector, some of which I will elaborate on below.

Preservation and enhancement of monuments, settlements and traditional buildings in the district

We have many monuments, archaeological sites, some of which are very important, such as the monuments of Goida, the church of Agios Georgios and other churches that were in danger of falling to ruins. Thanks to the Mediterranean Integrated Programs, these monuments were buttressed and saved from destruction. This was our first priority; we then carried out other restoration projects and, lastly, projects to

utilise and ensure the functionality of such structures, which were funded by other programs.

Promotion of local agricultural products through the network

This began at least ten years ago. A network was created between the District of Sitia, through the SDO, the region of Baronnies in Southern France and the region of Sales in Portugal, which was abandoned because Greece and Portugal could not keep up with France, which was very developed. We had, however, gained valuable experience and were ready to join the battle through other programs. We saw French wine, oil, honey, how they processed them, packaged them, standardised them and we gained all that knowledge. But we have not yet reached the level of advertising, promotion and trading that the French have. We have, however, taken big steps in these spheres, aided by other programs and in particular Leader I and Leader II.

Promotion of cultural tourism in the District of Sitia

We founded the cultural tourism network “Via Mediterranean”, which petered out in the end. We did, however, gain tremendous experience and learnt to distinguish between alternative, agricultural and cultural tourism. We incorporated a series of actions and projects in Leader and other programs and is still going strong today. We trained people, opened an office and arrange for thousands of visitors to spend time in Sitia each year and there is potential for an even greater increase in the number of visitors.

Promotion of alternative forms of tourism

This is a package with many actions that we implemented through the operational program for the Region of Crete.

Nature and cultural routes

We began with these isolated interventions which were chiefly remedial in nature and have progressed to the great nature and cultural routes financed by the European Union as a priority. The nature and cultural routes are groups of natural landscapes and cultural venues linked together in one area, which can be visited. The natural landscapes can be forests and other ecosystems, interesting geological formations, gorges, caves, springs, spots with beautiful views, lovely landscapes and many more. Cultural venues can be museums, archaeological sites, monuments, castles, towers, traditional settlements and buildings, historical sites, historical buildings and more. Interventions to natural landscapes usually include constructing access roads, improvements, restructuring, building benches and observatories, while cultural venues are usually buttressed, restored, landscaped, infrastructure networks and

tourist information centres are built for them, equipment is installed, buildings are made functional and more. Funds are also provided for cleaning services and the placing of informative signs.

Roads and trails are properly marked. Maps and guides are available on every route or on everything pertaining to a route, depending on its significance. Thus, tourists are fully equipped and have all the information they need to take a route by car or on foot. Guides can also be provided for the routes; this is usually done in groups of fifteen so that this form of alternative tourism does not lose its essence. In Sitia, the routes are both natural and cultural in character.

Promotion and advertising activities

Besides the actions mentioned before, we are also taking steps to promote and advertise the District. Recently, the presentation on Sitia –the only one on a Greek region to be awarded– participated in the exhibition held in Strasbourg from 27 to 30 September, 2001 following the end of the Euro-journey that began in April at Kato Zakro. We publish various brochures, maps, we sell CD-ROMs, and more.

I would like to emphasise the importance of an innovation, what I would call a pioneering element, in our entire project, this being our information system. This system comprises information kiosks at the District's entry points and junctions. With these to guide them, tourists can see all the sights in Sitia, and there is also additional information available at every site, either by means of information kiosks or signposts.

Organic farming and aeolian energy

The SDO aided the cultivation of organic products by funding product processing and standardisation units and supporting the innovative activities undertaken by the area's organic farmers. Furthermore, the SDO promoted the increased use of aeolian energy and other renewable sources of energy.

As a result of the above projects and actions of the SDO, Sitia was characterised as one of the 10 regions in Europe with integrated quality management in agrotourism. This attracted a great number of tourists who desire alternative forms of tourism. If the region is improved and promoted even further by the SDO and by businesses in the region, Sitia can become an area that favours the development of alternative forms of tourism to the benefit of the local society and economy.

Modern business practices for the development of ecotourism activities

Paris Drossinakis

Business Architects Consultants

Ecotourism, as an integral part of the tourism industry, has been developed in countries with rich natural environments such as Canada and Australia. In these countries ecotourism product has been particularly developed by the private sector. Businesses activated in this sector vary in size, structure and activity content, while certain supportive structures/mechanisms and relevant policies in combining entrepreneurship and preservation of the natural environment are more than apparent.

In the EU on the other hand, a lack of concrete policy as regards to tourism is observed, highlighted by the French secretary of state for tourism, Michelle Demessine in 2000 declaring that *“it is paradoxical that tourism is so little integrated into the work of the EU, since it plays such an important part in the life of Europe”*. The recent events of September 11, generated considerable injury to the tourism industry at such extend, that the European Commission has initiated the conduct of a study related to the consequences of the recent terrorist attacks to the European tourism sector. At European level, it is clearly perceived that the tourism sector is directly related to several other policies such as transport, enterprise, competition, information society etc., with profound impact to these sectors as well.

As far as the tools and techniques used from the EU and governmental bodies around the world in assessing the current situation and the perspectives of an economic sector, this paper will focus on the technique of Best Practice and more specifically on the Best Business Practices observed in ecotourism and adventure travel enterprises and organisations.

The businesses and institutions participating as the survey sample for such kind of research, have direct or indirect relationship with ecotourism i.e. private and local ecotourism businesses, tourism agencies, tour operators, educational and training organisations, committees and related associations for tourism and ecotourism etc.

The ultimate objective for such kind of research is on the one hand to promote the “good example” to the members of the ecotourism industry, setting strong stimulation for thought and levels for benchmarking among them and on the other, to provide practical ways on “how” competitive advantage is reached and improvements in the production process and services are established.

The paper focuses on the basic operational elements of an ecotourism enterprise and the basic factors that affect it. More specifically, “best practices” and “good business information” are examined in the following sectors:

- Management of ecotourism business.
- The ecotourism product and its delivery.
- Customer service and relations.
- Training and human resources development.
- Sustainability and environmental protection.
- Local community contribution and social responsibility.
- The ecotourism package.
- Marketing and promotion.
- Ecotourism product development.

Management of ecotourism business

In relation to the management of ecotourism businesses and organisations, good business practices on the planning and operations management focus on: a) the need for economic stability and funds for supporting the development, b) regular reviews of the organisational structure of the business, c) investment in human resources, and d) information and data management systems that help business control. The existence of a clearly defined vision that reflects long-term goals, identity, philosophy and values, as well as its communication to every business stakeholder, remains a fundamentally meaningful good business practice. A particular example could be provided from Bathurst Inlet Lodge company: *“Our vision is to share knowledge and love for the North Canada, its history, environment and cultures. Our goal is to offer the best interpretive program, while becoming profitable enough to pay dividends as well as salaries to our partners”* (Pam Wight and Associates 1999). Business planning should not be complicated and the business plan should include planning procedures for long-term and short-term strategies and actions supported by resource allocation, targeting overall fulfillment of the business’ vision. Practices like the existence of an operational plan, customer’s security manual, code of conduct etc., contribute significantly in managing business organisation. As regards to technology and human resources management, good business practice arises from the right mixture of organised people and technology supply covering the particular business needs.

The ecotourism product and its delivery

Quality assurance, the overall way of operation of the ecotourism business, as well as the existence of a code of behaviour both for the employees and the customers of the ecotourism businesses, remain the basic underlined issues that best practices are revolving for the delivered ecotourism product. A representative example could be derived from the company Quoddy Link Marine where it is stated *“while we occasionally receive comments that we did not get close enough to the whales, the majority of passengers comment on their appreciation of the respect we show for the wildlife we view. They return knowing they have experienced wildlife while not interfering with it”* (Pam Wight and Associates 1999). The interpretation and the on-site training, represent the added value of the experience of most of the customers in ecotourism businesses and organisations, while constant improvement effort remains the integral part of the internal organisation. Within the company Naturally Superior Adventures it is believed that *“we need to be able to respond faster to customer inquiries during off season we are growing fast and do not have efficient systems in place”* (Pam Wight and Associates 1999). Almost every business has room for improvement and the decentralised decision-making and control helps the overall development, especially when most of the ecotourism businesses employ a small number of people.

Customer service and relations

Business practices, as far as customer service and relations are concerned, follow the next four main routes:

1. Preparation of the relationship with the customers.
2. Preservation of client relationship and learning from visitors.
3. Listening of the customers' complaints and commendations.
4. Meet or exceed customer expectations.

Establishing a pre-trip relationship with the customers proves to be highly constructive, since there is a possibility for the business to correspond to their particular needs and since there is an extreme opportunity to extract market information and market preferences.

The direct (written) answer in customers' complaints and recommendations highlighting the corrective actions being taken by the company under their initiative constitutes a good business practice. Examples of such business practices could be summarized in the following areas:

- a) Listen to customers' complaints and recommendations.
- b) Meeting and exceeding customer expectations.

More specifically:

Esprit Rafting *"We rarely cancel trips. Once a customer ("Ted") paid us 59\$ for a half-day trip. We paid for two guides 200\$ so we were 141\$ in the hole. Later "Ted" was so impressed that he circulated our information through his office and generated over 100 guests for us"* (Pam Wight and Associates 1999).

Voyageur Quest *"We receive dozens of letters/pictures from guests. We put the pictures in our photo album. We operate a photo contest at the end of every year. The guest who sends us the best picture wins a free trip of up to four days"* (Pam Wight and Associates 1999).

Lazy M Ranch Country Vacations *"In general we exceed our customers' expectations. The only way we achieve this, is our philosophy of treating guests as part of the family and as we would wish to be treated! This has never failed!"* (Pam Wight and Associates 1999).

Training and human resources development

Human resources represent the most significant asset in ecotourism organisations and businesses. Motivating employees by including them in the decision-making process, by participating in relevant associations, by establishing reward systems for employees/partners achieving even more accomplishments than expected and finally by developing personal improvement and progress plans for everyone in the business constitute the main points of business practices observed. A rather lively example could be described by the following statement originating from the company Nahanni River Adventures: *"Apart from the quantifiable objective skills and knowledge we require the patience of Job, ability as a story teller, endurance of an ultra marathoner, adaptability of a mechanic/carpenter/nurse, judgment of a jet pilot, counseling skills of a psychologist"* (Pam Wight and Associates 1999).

Sustainability and environmental protection

The best business practices in terms of sustainability and environmental protection are based in two major directions: a) the sensitivity for the environment and the minimal impact possible and b) the support of the local environmental preservation efforts (Roe et al 1997). Likewise, the following approaches from various businesses could be considered as relevant ones:

Quoddy Link Marine *"We also attempt to educate our passengers on how the health of one ecosystem directly or indirectly affects the other ecosystem and ultimately the health of the human race"* (Pam Wight and Associates 1999).

Earth Rhythms *"When serving and preparing meals, all plastic, glass, dishes, cutlery and cookware that is used are washable and reusable, not disposable. This includes*

napkins that are made from cloth instead of paper..." (Pam Wight and Associates 1999).

Earth Rhythms *"We insist that all suppliers of goods and services fulfill the concept of the Three R (Reduce, Re-use, Recycle)"* (Pam Wight and Associates).

Remote Passages: *"We assist local research which is funded by our clients 1\$ donation – there is interesting data posted and clients learn about the research on their excursion"* (Pam Wight and Associates).

Local community contribution and social responsibility

Local community contribution and especially the co-operation of the ecotourism businesses with them was confronted several times with considerable barriers and has faced unrivaled difficulties in many places around the world (Coulson and Darling 1996). Taking into account the success stories as a sample, it seems that the following best practices are the critical factors for the development of co-operation and promotion of the local contribution (Potts and Harrill 1998):

- Employ local people.
- Active business participation with local organisations/associations.
- Purchase local goods and services.
- Consult with local people and groups.
- Use of local material and services for the construction and maintenance of buildings.
- Promotion of the region as tourism destination.

The employees, for example, from the Niagara Nature Tours company believe that *"it is very important to us we let people know that we are local and we are of the Niagara Peninsula and we want to protect the ecosystem for future generations"* (Pam Wight and Associates 1999).

The ecotourism package

The development of ecotourism packages originated from this particular tourism sector is based on co-operations and synergies among complementary and alike organisations and businesses, while some interesting forms of co-operation are appearing such as the reciprocal interconnections of websites, the exchange of information (business opportunities, public funding, management tools etc.), the common undertaking of publicity costs and the discount cards in interrelated companies. The approach of the company Earth Rhythmes describes: *"We are forming an alliance directly with the sales manager of a local 5-star hotel, through which we sell several products (packages). This works for both of us, because the hotel is actively*

selling the package and they get a value-added service.” (Pam Wight and Associates 1999).

Marketing and promotion

The good business practices in terms of marketing and promotion of the ecotourism product could be summarised to the following recommendations applied to every direction:

- Even smaller companies should have someone primarily responsible for marketing.
- Marketing plans do not need to be complex.
- Market research is up to date knowledge that is relevant and useful.
- Customers purchase perceived value when they buy your products –the product they buy is not always what you perceive that you will sell!
- Remember that your literature reflects the image and professionalism of your company.
- Customers and partners look for excellent contacts. They buy from people they like!
- Develop the combination of marketing tools that work best for you.

A particular reference should be made at this point in terms of the introduction of Information Technology in marketing and sales promotion through the Internet, while the development of innovative services using such a technology contributes to the main level of progress and development for the ecotourism businesses. Likewise, in Fresh Track company: *“52% of 1998 sales came from web customers”* (Pam Wight and Associates 1999).

Ecotourism product development

Best business practices for the development of ecotourism product seem to converge to the following approaches:

- Exploit the opportunities created by change.
- Make flexibility a company feature.
- Involve partners in the early stages of the new product development.
- Balance risk taking and commitment to innovation.
- Encourage new ideas and company staff in the process.

As it is described in Widland Tours company: *“We study, research and then pilot our product with willing former guests before our product launch”* (Pam Wight and Associates 1999).

Summarising the aforementioned, we should conclude that the existence of vision and business plan is of critical meaning presumption for the development, progress and sustainability of ecotourism business. The issues of quality assurance and customer preparation prior to his involvement with the product or service are considered as major fundamentals for the development and conservation of client basis. Humans (are not resources!) remain the most important asset of the business independently of financial size, while the environment's sustainability and protection should be incorporated to almost all business activities.

A basic precondition for sustainability could be viewed as the preservation of local communities and cultural elements, since the deriving synergies from the ecotourism business could produce composite socioeconomic benefits at local level.

Finally, highlighting the fact that the development of the ecotourism product remains a constant procedure for businesses and organisations as well as for state economies in general, the formation of adequate supportive mechanisms for this new emerging ecotourism reality, is perceived as a more than a clear necessity for the national and European tourism being.

References

- Coulson, L. A. and D. L. Darling. 1996. Coping strategies of successful rural development. 10 p.
- Pam Wight and Associates. 1999. Catalogue of exemplary practices in adventure travel and ecotourism. 131 p.
- Potts, D. T. and R. Harrill. 1998. Enhancing communities for sustainability: a travel ecology approach. 14 p.
- Roe, D., N. Leader-Williams and B. Dalal-Clayton. 1997. Take only photographs, leave only footprints. The Environmental Impacts of Wildlife Tourism. 72 pages.

The impact of tourism activities on the environment: the sustainable tourism environmental protection system project (STEPS)

Angeliki Dimitriou¹, Veniamin Karatzoglou²

¹ALKYON S.A.

²University of Macedonia, Department of Economics

Tourism enterprises and environment

One of the widely accepted definitions of tourism refers to *“the temporary movement of people away from the usual areas of their dwellings or work, as well as the facilities created to cater effectively for the needs arising along this movement”* (Mathieson and Wall 1982). The distinction of tourism activities from recreational activities is rather difficult. The definition of recreation is wider, including all types of activities that individuals undertake in their spare time (McIntosh and Goeldner 1990). Therefore, the actual differentiation between the two terms relates to the measure of the distance covered and the time spent by the visitor at the destination area. In the framework of the current paper we assume that the overwhelming majority of the individuals visiting protected areas consists of tourists since protected areas are usually located away from cities and other urban areas. Actually many protected areas of Greece lie on islands. The long distance to be traveled discourages the temporary short-term visits of people who maintain no real interest in the specific areas.

The availability and continuous renegotiations of the content of a conceptual national and international framework for the proper organisation and management of the protected areas is explicit and irrefutable. Local stakeholders (such as local authorities, NGO's, other unions of local inhabitants) are the natural trustees and implementers of such a conceptual framework and the first to perceive the consequences of its violation. Tourism, though it started as a privilege for an elite of people, has turned into a huge industry exceeding the economic magnitudes of other traditional industries (WTO 1990). This industry's participation in the economic well-being of Greece translates in a contribution of 6% to the GNP, 15% of the total exports and 10% of employment, 6% directly, 4% indirectly (OECD 2000). This industry consists of individual companies.

Companies that get involved in the production and supply of the tourist product comprise tour operators and tour agents (specialised mostly in mass and more recently in ecotourism activities), various types of dwellings (over 20,000), cafés and restaurants, and supporting transport companies, especially those renting cars, bikes or yachts. The role of each one of those companies in the preservation of the quality of a destination can be crucial. Here is why.

Protected areas are territories of particular beauty but of particular fragility as well. It is well expected then, that the demand for their natural resources will always exceed the relevant supply. The scarcity of these resources sets the potential for their future undermining since under conditions of non-existing planning, limitations, and control, tourist arrivals may exceed the carrying capacity of the area. Under such circumstances, the role of the tour agents, national and local, who organise visits to protected areas, is crucial. The possibility of establishing a co-ordinating medium that will collect the expressed interest for visiting a protected area and “smooth out” the demand so that it does not exceed the carrying capacity of an area has become a necessity and should be carefully considered. The importance of the tourist agencies becomes more obvious when they are perceived as a medium between the final consumer (tourist) and the suppliers of the various tourist services (such as hotels, tour guides, agencies renting vehicles). In surveys performed in the USA, it has been estimated that over 40% of potential tourists ignore the exact area they would like to visit and the travelling means to use when entering a tour operators’ office and asking for relevant help (Mill and Morrison 1985). This percentage grows impressively when it comes to the choice of the accommodation facility (Schultz 1994). Hence, tour operators and tour agencies have the power to direct their customers to carefully chosen tourist service-providing companies and they must exploit this highly important power towards the direction of achieving sustainability.

The recognition of the operations of specific tourism companies as sustainable and the enhancement of such behaviours are important for a number of reasons. We quote selectively some of them:

- For many years the service industry’s operations were assumed to be clean by definition. The introduction of the term “eco-efficiency” allowed the shift of emphasis from the production (output) to the consumption (input) patterns of the companies. A number of relevant studies (Allenby 1997, Graedel 1997) proved that much of the assumption made in the past was wrong.
- The service industry is growing much faster than other (manufacturing) industries and already participates with over 75% to the GNP of the developed countries. This growth is escorted by an equal increase for positive or negative consequences of its operation on the environment. Tourism occupies one of the leading positions in this ranking in USA. Future prospects especially for countries like Greece, predicts sooner or later a leading position.

- The environmental impact of the operations of the tourism companies has a very strong multiplying effect since the industry exercises: 1) direct influence on its immediate environment through its activities, 2) indirect backward influence along the production link, through the choices and demands from suppliers and 3) indirect forward influence through the admonitions, training and control it can exercise on the behavioural patterns of its customers, i.e. the tourists (Davies and Cahill 2000).
- The industry consists of a huge number of micro, small and medium size (fewer than 250 employees, annual turnover of less than 12 bl. drs) companies active in the field. Specifically Greece boasts over 7,600 hotels, 28,000 other tourist dwellings, 10,650 tourist buses and over 3,000 “rent a car” enterprises as well as 30 marinas that welcome and manage some 47,000 yachts annually (OECD 2000). Over 99% of the overall supply is produced by the so-called SME’s, and a big proportion of this figure comes from micro (occupying fewer than 10 employees) companies. The limited size, allowed by natural and economic constraints to the companies active near protected areas, secures that practically all such companies will be micro or SMEs. Yet, profit oriented SMEs are not famous for their sensitivity toward the environment. This, coupled with their inability to adjust prices due to harsh competition, implies that SMEs wouldn’t sacrifice customers and profits on the altar of potential long-term benefits.
- The significance of the environmental impacts of the tourism activities is closely related to the average staying time and the character of tourists. In short-term visits, consequences relate mainly to the travelling means used and the activities performed by the tourists in the destination area. Self-evidently, passive activities, such as photography or bird-watching have a lower impact than that of more energetic activities like trekking, scuba diving or mountain biking. On the other hand, in the case of longer visits, environmental impacts mainly relate to the organisational level of the tourist receiving area (hotels, campings, infrastructure). Regarding the type of tourists visiting the Greek islands, most of them are characterised by low income, limited education and limited to non-existent interest related to the destination area.
- At this point it is important to notice that the relationship between the sustainability stage of a protected area and that of the neighboring areas is conversely proportionate. In the neighboring areas the natural environment has been extensively replaced by the infrastructure required to cover the demand for services (accommodation, parking lots etc.) created by the targeted (protected) area. The consumption of natural resources such as water and energy is seasonally extremely high and so is the waste disposed of to the environment. Their intended short staying at these areas, does not allow tourists to evaluate their beauty individually but rather as a means of accessing the protected areas.

This different perception often results to two totally different attitudes from the same person. Dozens of various supporting companies, such as cafés, restaurants, memorabilia sellers and others, evolve in the area, contributing to its visual, noise and environmental degradation.

- The objectivity expected by a scientific presentation requires that we refer to the positive impacts of tourism for the protected areas. Positive highlights include the maintenance of local population at the area, the attraction of new entrepreneurs, the establishment of profitable, much-promising enterprises that may contribute financially to the local economy and may express interest in the maintenance of their most precious asset, the environment, lower unemployment rate, increased available income and standards of living, increased taxes and other income for the local community, that can be invested in a way that enhances the prospects for local sustainable development.

Having been convinced about the importance of the role of the tourism companies active in environmentally fragile areas we should not fail to refer to the possibility of influencing or controlling their attitudes. For profit oriented organisations, as these companies are, it is rational that they do their best to maximize their bottom-line, namely their profits and their future profit-making potential. Yet, each attempt to introduce environmentally friendly practices will, on a short-term basis, increase their costs, either by increasing the depreciation of newly acquired fixed assets or by increasing their operational costs. The increase in the costs results to a number of negative consequences, especially for small companies that do not have the sound economic basis to absorb recorded losses. The situation is perceived as one that undermines the future viability of the company, lowers its price negotiating power, increases its liabilities and their cost, and increases the cost of gaining new capital by creditors. The expected and rational result is a negative predisposition and resistance to the introduction of relevant measures. It is highly important then that hotel owners and other entrepreneurs are soon convinced of the positive impact that their sustainable behaviour will have on the financial results of their companies. Such positive results include a quantitative and qualitative upgrade of their potential clientele; a long-term availability of the natural capital they are exploiting; the gain of a comparative advantage when compared to other similar but environmentally indifferent or hostile companies; the expected mid-term reduction of the operating costs through the better management and increased recycling of the resources used.

We do not disregard the fact that a constitutional legal framework might impose on the tourism companies some minima of environmental behaviour. We simply believe that their big number, small size, geographic dispersion and the fact that they do not “manufacture” their own product but rather synthesize products and activities of other companies in a new product, imply that their external control would be ineffective. Therefore, companies operating in the tourism sector should self-determine and self-

calibrate the environmental dimension of their operations. Yet, one has to admit to the fact that local SMEs may be unaware of their impact and may lack access to knowledge and funds, inhibiting the expression of their environmental commitment, even when such a commitment exists.

The recognition of a possible gap between an intention and the means of materializing it, led the DG XII of the European Union to fund a research that would aim at the development of a managerial tool which tourist SMEs might use in a self-evaluation of their environmental position and prospects. The name of the program developed by this funding was STEPS (Sustainable Tourism Environmental Protection System) for islands and the managerial tool produced was based on the innovative concept of an “environmental cloverleaf”. The cloverleaf concept introduces a conceptual framework, a kind of an environmental balanced scorecard, which allows the decision makers of tourism companies, by assigning values to a combination of the highly important and sensitive variables in each case, to have a quick assessment of their current position, targeted values for each parameter and a gap-analysis between reality and expectations. Therefore, they are helped to quickly evaluate what to emphasize in each case and how to operate in order to bridge the gap effectively and efficiently. The system was built on SMEs operating on islands, considering the particular features and the extra costs related to the island nature of the destination areas. Yet, its usefulness is not restricted in this particular case but, under certain modifications, can be expanded to bigger companies, operating on the mainland, even for the environmental assessment and correction for a whole destination area. This analytical presentation of this research and its results follows.

Sustainable Tourism’s Environmental Protection System for islands

The project “Sustainable Tourism’s Environmental Protection System for islands” was funded by EU (DG XII Science Research and Development), started in 1998 and lasted for two years. Sheffield University Management School (UK) had been the Project Manager and Fondazione Eni Enrico Mattei (Italy), the Research Consultant.

Areas of implementation

The research project was implemented in three islands:

- Samos (Greece), with Hotel Doryssa Bay (Pythagorion) as the main contractor.
- Ponza (Italy) with the partnership of Hotel Chiaia di Luna.
- Harris (Hebrides, Scotland), with the partnership of Hotel Scarista House and Harris Development Agency.

The main objectives of the project were:

1. To develop a management tool for SMEs, as well as for all those involved in the tourist industry, in order to promote a strategy towards sustainable tourist development on islands.
2. To inform and involve island tourist SMEs and their communities, and the tourists themselves, in the development and management of tourism on islands. This will integrate business goals and the sustainable needs of islands in a practical and original way.
3. To enhance the development of a new perspective for tourism, where culture and environmental protection will be equally evaluated to economic profit. Tourists then, will practice the experience of knowing that their actions do not destroy the environment which at first place attracted them to visit the area.

Project implementation

The project was developed in two phases. During the first phase, the characteristics of tourism development on the three islands were identified. During the second phase, the management tool was elaborated.

PHASE A

More specifically:

- The main differences in the perception of sustainable development, and particularly sustainable tourism development, for the various parts involved in tourism business were identified.
- All island tourism problems were reported. Some of those have been unique on particular islands, however many problems have been common to all three islands.
- A literature review had been carried out in order to identify methods and tools already used in other parts of the world which could be used for the purposes of the project.

The profile of the three islands

Samos

Samos, the island of the philosopher and mathematician Pythagoras, is located in the Aegean Sea, and is the closest one to the mainland of Asia Minor. The 476 km² island, is wooded and mountainous; Mt Kerketeus, the highest peak (1,433 m) forms the western tip of the island.

The island is fertile; land is devoted mainly to vineyards and olive trees. Its wines are exported to Western Europe. The island boasts a unique natural environment as well as great archaeological interest.

Ponza

Ponza is an Italian volcanic island in the Tyrrhenian Sea of the West coast of South-central Italy, part of Latina province. It is the largest of a group of six islands known as the Pontines. Ponza has a total area of 10,9 km² and 4.126 inhabitants. The highest point of the island of Ponza is Monte Guardia. Chiaia di Luna is Ponza's main beach and is surrounded by a spectacular moon shaped cliff and is reached by roman catacomb.

Harris

Harris and Lewis are the largest and the more northerly islands of the Outer Hebrides off the western coast of Scotland.

Harris is hilly, with more than 30 summits over 300 m. The coastline is deeply indented and the many rivers abound with salmon, trout, and wild fowl. The area of Harris is approximately 1,580 km² and its population reaches 2,240 inhabitants.

Islands' features

Samos

- Inability of entrepreneurs to co-operate among themselves with regard to tourism.
- Island tourism development determined by foreign tour operators.
- There are too many small hotels with low level service and unable to exploit economies of scale.
- Communication with Athens as well as with other islands is problematic, the ferry-fleet is old and of poor quality.
- Failure to develop alternative energy resources.

Ponza

- A water-use subsidy results in wasteful use of water, that has to be transported by freighter from the mainland.
- Weekend tourists from Rome and Naples swamp the island.
- Tourism employment is too easy; island young people leave school at an early age in order to work in tourism.
- The island is a part of the National Park of Circeo and is in a Marine Reserve.

Harris

- Need for more income from tourism.
- Islanders see need for the development of agrotourism.

- People who visit the island do not mix with residents.
- Decline in non-tourist employment possibilities.
- Insufficient tourism promotion by tourism organisations.

Problems common to the two Mediterranean islands

- Mass tourism that overcrowds the islands and threatens their environment and cultural identity.
- Inadequate waste disposal.

Problems common to all three islands

- Too low income received from tourism.
- Tourist seasons are too restricted.
- Need for stronger island-product differentiation in tourism market particularly regarding nature and cultural tourism.
- Transportation cost to islands affecting prices of goods and services sold on the islands.

PHASE B

The theoretical background of the STEPS tool

Whilst the tool is eminently practical and realistic in its goals, it is based on a new conception of business activity. The tool embodies what is best from a range of different approaches to sustainable development and must possess certain criteria. Even though the intended use of the tool is the management of enterprises, sustainable development is such that it can not be achieved by an institution in isolation. There is a need to connect with a range of stakeholders including customers, employees, local and regional authorities. Support must also be gained from national and international policy making institutions, while at the same time the commitment of the community to sustainable development is essential.

The integration of sustainable development principles into business values should be the next step in order to achieve economic prosperity, which would couple with social prosperity and the conservation of nature and natural resources.

Values that the new tool possesses

- A human focus.
- Develops economic, ecological and social efficiency.
- Seeks balanced knowledge.
- Fosters sustainable values.

- Relationships as the metric.
- Health as the goal.

The management tool

The tool's foundation is based on the hypothesis that business are conceived as sets of relationships embedded in social and ecological systems. In order for the hypothesis to implement, a first requirement is that appropriate relationships for management are identified. This has been done by means of an information flow diagram known as the Cloverleaf Concept (Figure 1).

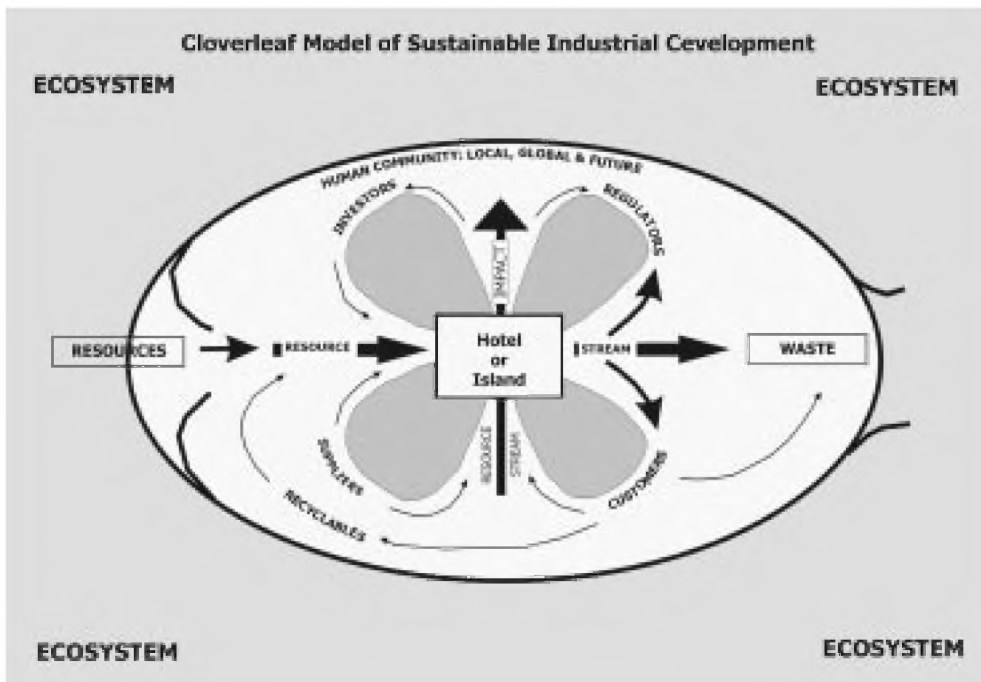

Figure 1. The Cloverleaf Concept.

The four sets of relationships within the Cloverleaf, are presented in a benchmark matrix, the Sustainable Development Matrix (SDM) (Figure 2).

Resource flow	Resource flow impact	Stakeholder analysis	Carrying capacity assessment
Integrated with Management Information System	Integrated with Management Information System	100% Support	Mature sere
Comprehensive Eco-balance	LCA directs product and process redesign	Pre-consultation	Biodiversity enhanced
Partial and adhoc Eco-balance. Used in EMAS and ISO standards	Environmental impact appraisal. Ecolabeling standards achieved	Reporting with consultation after the event. Agenda 21 involvement	Biological conservation
Waste minimisation	Supplier screening with material substitution	Reporting without consultation	Indicator species monitoring
Good housekeeping and energy management	Customer or final use analysis	Recognition with some education and training	Critical load assessments
Stock and/or work in progress control	No recognition	Recognition of economic stakeholders only	No recognition of ecosystem limits

*Stars are awarded at any appropriate level for independent attestation. Stars are obligatory to enter the highest level of the matrix.

Figure 2. Sustainable Development Matrix.

The SDM, does not attempt to directly define sustainable development, but is used as an indicator to that direction. SDM captures:

- Tools and procedures for business and communities to benefit from sustainable business development.
- Practical tools for management.
- A framework for wide ranging communication.
- Risk reduction mechanisms.
- An iterative learning process.

By using the SDM framework, an account of company sustainable development performance may be made, which can be used for strategic planning, decision making, or public relationships. The tool has three important properties:

- The symbolic imagery of the Cloverleaf which is intelligent, packed with meaning and designed for practical use.
- The wide generic potential of Cloverleaf allowing the model to be applied to any industrial sector or politically or ecologically delineated area.
- The information generated by Cloverleaf may be aggregated at different levels. Cloverleaf relationships are interdependent and have fractal properties.

Although the STEPS tool was developed and applied on three island areas, it could be used for the environmental performance assessment of big enterprises, administrative regions or even countries (STEPS Final Report 2000).

References

- Allenby, B. 1997. The Environmental Forum ELI. Washington DC.
- Davies, T. and S. Cahill. 2000. Environmental implications of the tourism industry discussion paper No 00-14. RFF.
- Graedel, T. 1997. Life Cycle Analysis in the service industries. *Journal of Industrial Ecology* (4). pp 57-70.
- Mathieson, A. and G. Wall. 1982. *Tourism: economic physical and social impacts*. Longman House. USA.
- McIntosh, R. and C. Goeldner. 1990. *Tourism: principles, practices, philosophy*. Wiley and Sons. NY, USA.

Mill, R. and A.Morisson. 1985. *The Tourism System: an introductory text* prentice Hall. NJ, USA.

OECD. 2000. *Environmental Performance Review: Greece* OECD.

Schultz, C. 1994. *Hotels and travel agents: the new partnership* (referred to "Environmental Implications of the Tourism Industry" ib.id).

STEPS 2000. *STEPS: the final report presented in the conference "Sustainable Tourism: a European perspective"*. Venice, 18-12-2000.

Sustainability and regional development: the role of the tourism sector in Southern Europe

Michalis Modinos

President of the National Centre for the Environment
and Sustainable Development

In a paradoxical manner regional development has, as a concept, been broadly associated in its early stages with the development of tourism. It is now also beginning to be closely linked with the concept of protected areas. In other words, it is associated with two of the issues facing this symposium, and the association has both positive and negative aspects, as I shall attempt to demonstrate here.

The history of the concept of regional development in Greece

I should like first of all to remind you of a number of things which perhaps are no longer much discussed here in Greece, being regarded as a little outmoded. For example, I should like to remind you that the concept of regional development first emerged at the beginning of the 1960s, taking the form of important land planning policies, remarkably consistent for that time, mainly initiated by the economic organisations and ministries. The concept of regional development embodied more than the two words of the phrase would suggest, not merely involving the development of a region but a differential development for certain less-developed regions, bringing them up to the same level as those whose development was more advanced. In other words, regional development as a policy arose from the fact that it was regional development first, and differential regional development second; in other words there were some regions which were far more advanced in their development than others. It is interesting that this concept was also one of the two basic funding pillars of the European Union. We should not forget that the two main European Union funds we have, are the Agricultural and the Regional Funds. There is, of course, also the Social Fund, but for many years this has had substantially fewer resources at its disposal than the others.

Thus, regional development has been associated with this need: for certain regions, which have suffered or been afflicted by under-development during the development process, to catch up with their more highly developed neighbours.

Why regional development?

How did this policy arise and why did it arise in the 1960s? Why was it revived in the 1970s? Why did it enjoy such an apotheosis in the 1980s through the regional funds? And why is it being debated more often nowadays? It arose precisely because the development process, in Greece but also in Southern Italy and Southern France, and in large areas of the Mediterranean, was favouring some regions at the expense of others.

Throughout the last century, up until the renowned Kapodistrias program, on which all sorts of distinguished peddlers of paradox have their own prejudiced views, here in Greece we had 5,500 communities of which at least half were located in mountain or semi-mountain regions. Let us remind ourselves of Pelion, Zagori, the villages of Macedonia, Vermio, the mountains of the Peloponnese. Through much of its history Greece was a mountain civilisation; it was not as focused on the coastal areas as we like to think, despite the fact that certain cities which have played a symbolic role in Greek history are located in these areas. And this mountain civilisation literally collapsed during the post-war period. As you well know, this is what led to the Kapodistrias program of local government reform, the fact that 2000-2500 communities in our country had, by the period 1980-85, a real population of none or just one, a forest warden, some elderly man who was too old to move away (and this was the situation in mountain Trikala, Pindus), regions which have revived and acquired new life and renown exclusively because of the ecological movement, when these mountain regions, what the European bureaucrats refer to as problematic areas, began to acquire an ecological interest.

There had, then, been a long period of under-development, in which this mountain civilisation literally collapsed, until a number of regional development policies attempted to correct the evils of the situation and until certain other elements, other values, began to make their way on to the political agenda and to acquire a prominent position there. The collapse of the mountain and island communities is one of the factors which led to the regional development policies. Another factor is that whole regions of the country, such as Thrace, Epirus, the Ionian islands and the Cyclades, which were an administrative region for a certain time, suffered the consequences of a development process which literally turned the whole sector upside down and favoured some regions at the expense of others.

The role of tourism in regional development

The tourist regions are among the more favoured areas, since tourism –and primarily mass tourism– was initially understood as leisure, as a departure from the working life of the inhospitable cities of the 1960s and 1970s, and indeed of our own days, and for these reasons tourism developed almost exclusively in the coastal areas. There may be a number of eccentrics who go to the mountain communities, but first and foremost tourism is a coastal activity. And this coastal tourism is to a great extent associated with the abandonment of mountain Greece. Only after the 1980s, when the development process in Greece, the higher level of incomes, a sense of nostalgia and an attempt to re-create the past led Greeks to start re-building their mountain homes (the Greeks, however, not the foreigners), only then did tourism begin in the abandoned mountain regions.

Tourism, therefore, is an element in regional development, but we should be careful: it is an element in regional development which re-structures the space in which it occurs, changes its values and functions and favours some regions at the expense of others. If we wished to draw a bold analogy we might point to the way the mechanised, intensive farming of the plains leads to the collapse of the traditional agriculture of the terraced hillsides and the mountain regions – the areas which were the mainstay of the Greek economy through most of its history. Tourism is also in direct competition with the creation and maintaining of jobs in other sectors. It is well known, for example, that employment in agriculture or fishing, in forestry, in small-scale processing activities, declines or even disappears altogether when tourism develops. And this means that whole areas of the country are abandoned. In Crete and the other islands it is well known that employment in agriculture declines when tourism appears, and not only for economic, but often also for cultural reasons. Tourism is the more appealing, the more glamorous activity, the one which draws the labour force away from work in the primary sector, to such an extent that if anyone, particularly the hydrologists, should wish to explore a major ecological change in Greece, he should come and look at what we see on the little 16-seat plane from Sitia to Athens, a really excellent opportunity for someone to conduct a little study on the collapse of terraced hillside farming in the Greek islands. Ten per cent of the whole area of Greece, those parts where mountain and semi-mountain farming and livestock breeding are practised nowadays, are collapsing, and this has cultural consequences which we will be hearing about later from our English colleague, huge consequences, and also a direct ecological impact, since the terraces were fascinating and ingenious constructions which preserved the supply of water, enriched the water tables, stimulated biodiversity, boosted agricultural production and maintained the population, from long ago up until the modern day.

Tourism is not directly to blame, it was not a conspiracy hatched by some evil genius, it is simply that tourism led to a movement of the labour force that heralded the

collapse of perhaps the greater part of the Greek countryside. In many cases, in fact, tourism did not precede this change, but came after it. Often the communities were abandoned first, and only afterwards did tourism arrive bringing new jobs, and so we cannot blame tourism for everything. But the fact is that tourism is associated first with the development of certain areas, and second with the abandonment of other areas.

Protected regions and regional development. The role of tourism

From this perspective the whole enormous NATURA 2000 initiative, the areas for birdlife and so on, the Greek and, of course, European policy for protected areas, provide an opportunity to revive those regions which were not favoured by development at an initial stage, i.e. in the half-century following the war.

It is not at all strange that the national parks, the NATURA areas, even many of the wetlands and certain other categories of protected areas, are located in regions which are under-developed. These are precisely the areas which were abandoned or had no development potential to become the forerunners of Greek development. It is not as a rule the lowland areas, nor the coastal areas, where these protected species live, it is the less-developed areas, the problem regions, the regions which are suffering at the same time from a shortage of labour, from low incomes and from abandonment and destruction of the man-made Greek environment –because we have to admit this: to a great extent what we think of in Greece as a natural feature of the environment is in fact intensively managed by man. The Vlachs, with their flocks, literally determined the land uses all through the Greek mountain regions for many years, whole millennia in fact. So the protected areas can be seen as areas which may contribute to alleviating regional disparities, contribute to sustainability, and thereby help us to create a prosperous society across great areas of the Greek countryside.

Are the protected areas really capable of this? In my view, yes. At this moment attempts are being made to include some 20% of the whole area of Greece in the NATURA 2000 Network. Twenty per cent is a very high level, one of the two or three highest in Europe and if we do reach this figure we will by multiplying by ten the extent of the protected areas. At this moment about 2% of the country is protected, if not under special management. The national parks are not managed, they are insufficiently guarded. If we get to the point where we are managing these areas, where we will be managing them with specific principles and objectives, I have the impression that a large part of the economic activity which disappeared in the post-war years can be restored.

I think this is the great challenge for the state. I believe that the development possibilities of the protected areas can form the basic “battering ram” with which to overcome resistance on the local level. What is important –and tourism can play a decisive role here– is that there are possibilities, there is a local economy which needs

to be revived, and that there are pioneering, pilot programs such as Leader and various development bodies, various instruments which can be employed to regenerate these under-developed, ecologically afflicted regions –because these two usually go together in Greece. So I do think there is a part for tourism to play in the protected areas. I think that tourism, ecotourism, has suffered from distortion and has been the subject of repeated misunderstandings.

Ecotourism

Ecotourism is not identical, to my mind, with nature tourism. It is not the same thing as watching whales in Northern Canada, the kind of tourism one speaker was describing yesterday –although that too is a form of tourism, but a negligible one, just one tiny drop in the tourist ocean. Ecotourism should have a dimension which is both cultural and developmental; the dimension, one might say, of the old-fashioned kind of journey. The concept of the traveller must gradually replace the concept of the tourist, and ecology has made a major contribution to this end. The tourist must become a traveller again. Not that he has to be constantly on the move, but he must begin at some point to appreciate properly the place he is visiting.

The package tour operators of today often move people from Ibiza to Cyprus, from Santorini to the Canaries, without their customers really having any idea where they are going. They are shut up in a hotel, paying 150,000 GRD for a fortnight's stay, never eating or drinking outside the grounds of the hotel, never visiting the village café to sample the local raki – and they call it tourism. This kind of tourism has its limits.

Greece is a country with a curious attitude to tourism; we seem to love it and hate it at the same time. I do not think the way we treat our tourists even meets the basic requirements of courtesy. We have reached the point where the per capita income generated by the average tourist in Greece is exactly half of what it was in 1980, twenty years ago. In other words, if the tourist spent 100 GRD in 1980, in real terms he now spends only 50 today. And this dramatic, indeed spectacular, fall has occurred over a period of growth in both global and domestic product, a period in which the average Greek has seen a trebling of his income: for the Greek 100 has become 300, but for the average tourist 100 has become 50. This is due to the poor quality of services, and also to the environmental degradation caused by tourism, a degradation which has now reached a critical point (salinisation, destruction of the natural landscape, infrastructure projects without planning or logic, etc.). If the environment on which tourism is based becomes less appealing, at least to those on average incomes, then inevitably the income from tourism will fall dramatically.

Ecotourism can contribute to this appreciation of place by establishing both principles –conservation of nature, recycling, energy-saving, clean water– and activities, like walking, or learning about nature by reading. It does no harm for a traveller to read a

little. This is how we should see ecotourism, not just as a passive gazing at nature from a safe vantage point, whether it is whales in the Arctic, leopards on Mt. Kilimanjaro, or the 1,100 species of snail can be found in Greece. But that is not all. We don't expect the tourist to turn into a biologist. Nor does the average tourist have any intention of becoming a biologist. The tourist must once again become a traveller, he must learn to "read" the place he is visiting, to construct local eco-geographies, as I call them, local narratives. And there is an important role to be played here by the local authorities; they must promote the identity of the area they administer, constructing an image of the place itself, not its local government. What is it which distinguishes Sitia from Herakleion? This is what they have to find, to invent and, unfortunately, because we live in a crudely materialist globalised economy, this is what they have to sell.

The construction of the image of place must be accompanied by the reconstruction of the identity of the tourist as traveller. And this is not something that can be left to free market forces, or to good management, or to sound administration of the agricultural sector, which has no appetite for incorporating the costs of its development. It is in the hands of the state, of local government, of the local community. So ecotourism can be seen as an activity first and foremost of the protected areas; it can contribute to regional development in the sense of the convergence of the under-developed with the developed regions; it can ease the pressure on congested tourist regions. But first of all it can be seen as a tourism which is not confined to a closed high-income ghetto, looking down from some Olympian peak, but which is associated also with the non-protected regions, where all sorts of fascinating activities are taking place. If the local communities seize the opportunities offered by programs like NATURA 2000, they will help themselves and help the country as a whole to progress in all these areas.

The contribution of cultural tourism to the development of sustainable tourism

Gillian Wallace

Department of Anthropology, University of Durham, UK

Introduction

Cultural tourism is a very broad term, applying equally to seeing a church in an urban area to visiting a rural archaeological site. This discussion focuses primarily on cultural tourism relating to archaeological landscapes in Central Europe. These landscapes have been chosen for discussion on the basis that they all have open-air museums. Open-air archaeological museums generally comprise reconstructions of villages, houses or monuments, and are built either directly over a site or, most often, just generally situated in archaeologically-rich landscapes.

Open-air museums demonstrate a principle widely accepted within environmental anthropology, that humans and their landscapes intrinsically relate to and are dependent upon one another (Bender 1996, Ingold 1993, Ingold 1992, Milton 1996). While some open-air museums do not conform to the principles of sustainable tourism, this paper focuses on those which do a commendable job of combining the principles of sustainability within the wider context of tourism. Indeed, open-air museums here are a key way to understanding the potential cultural tourism has in the development of sustainable tourism.

These types of museums have become increasingly popular in the last few years, perhaps as a result of increasing demand from the public to “experience” archaeology in an interactive way. Gone are the days of sterile exhibits of artefacts behind glass cases. Instead, many archaeological heritage managers are looking for opportunities to bring the past alive for the visitors (cf. Stone 1999). Most open air museums offer live demonstrations, where guides (often dressed in prehistoric costume) give explanations and field questions regarding aspects of the time period in question, often involving the visitors in the archaeological process. Unlike previous years, the public today often learn about the past not only by using their eyes, but all five senses.

Yet open-air museums are not lone points of interest on otherwise bleak landscapes. Often they are strongly associated with environmentally protected areas, and as such offer an opportunity for tourists to enjoy both cultural and natural aspects of the landscapes. So it is that this form of cultural tourism, which is often sustainable, cannot be separated from its wider natural landscape.

This paper uses the principals put forth in the European Charter for Sustainable Tourism (Box 1).

Box 1. Summary of Principles of Sustainable Tourism (af. Sadorge 2000).

- Managing a Range of Impacts** (plan, manage, monitor).
- Contributing to Conservation** (enhance local heritage, use tourism to contribute towards management).
- Preserving Natural Resources** (minimise use natural resources, environ. friendly transport).
- Supporting Local Economy** (promote employment, prevent "leakage").
- Involving the local community** (highest possible reward for now and future generations).
- Developing appropriate, quality tourism** (appreciate and enjoy natural and cultural heritage).
- Welcoming new markets** (outreach to young or disabled).
- Creating new forms of employment** (provide opportunities for women, young people, disabled).
- Encourage environmentally friendly behaviour** (raise levels of awareness to all parts of the population).
- Provide role model for other sectors** (influence businesses and organisations in other sectors, encouraging development).

It will be demonstrated that these principals can apply directly to eco-cultural tourism enterprises. Such enterprises are found on varying scales across Europe. The first case study illustrating these points is the Federsee, in Southwestern Germany.

Model for cultural and ecotourism

The Federsee Bog, Germany

The Federsee Bog is a 3,300 ha landscape in Southwestern Germany. Natural aspects of this biologically diverse area are protected or funded by various regional, national and supra-national programs and institutions. It is a designated European Reserve by Birdlife International. The European Union's Project LIFE program "Protection and Developing of the Federsee Landscape" was established in 1997. NATURA 2000 is another European Union initiative which supports the biodiversity conservation in the Federsee. The Conservation Alliance of Germany and the nearby

district office for protection and conservation manage the natural aspects of the landscape (Schlichtherle and Strobel 1999). The Federsee is also rich in archaeological remains. The wet environment preserves many organic artefacts and structural remains that usually rot away on dryland sites. Not only is the quality of the archaeology exceptional, but the quantity of sites within the Federsee area is also high.

The local archaeological museum was established in 1919. Re-built and renovated at various times since its founding (Keefer 2001), the latest expansion was funded by the EC Leader II Project. This project enabled the construction of 1:1 replicas of Neolithic and Bronze Age houses. Thus an open-air component of the museum was constructed. These complemented existing programs which promote both the archaeology and nature of the Federsee bog to the public.

One way in which archaeology and nature combine for interesting presentations is via a pathway that circumnavigates many parts of the bog. This pathway is very scenic. Along the way there are points of archaeological and environmental interest. For instance, signs point out an archaeological site, most of which are not reconstructed but instead are only represented by underground remains. People stop to see the reconstructions, the stories and the artefacts as they are depicted on the signs, visualising the past cultural structures and peoples on the ancient landscape. The same applies to points of environmental interest, which often depict flora, fauna and other remarkable aspects of the various wetland ecotones (Schlichtherle 2000).

The Federsee archaeological museum and the environment is viewed by 60,000 visitors per year. Most are German day visitors, schoolchildren or families from the neighbouring area. Many visitors come more than once, which demonstrates the appeal of this combined experience. The nearby spa also contributes to the visitor numbers (Keefer 2001).

The Federsee conforms to every principal in the European Charter for Sustainable Tourism (Box 2). The range of impacts are managed via interaction at local, regional and inter-European levels. The local government and businesses often support the eco-cultural activities. Youth programs and disabled access to many parts of the museum encourage new markets. Environmentally friendly behaviour is promoted by ample trash and recycling bins, although there is also room for improvement through better co-ordination of public transport and eco-cultural activities. The local economy is supported and employment created by the eco-cultural museums. Local students, youths and adults are employed to work on the archaeo-environmental investigations, which in turn perpetuates the local knowledge base and interest. Finally, appropriate, quality tourism is provided in that all of these factors work towards the conservation and perpetuation of cultural and environmental resources.

Box 2. Cultural tourism contributions to sustainability.**Manage a range of impacts**

Interaction at local, regional, inter-European levels.

Support local economy, create employment

Use local students, youths and (sometimes) housewives to work on archaeological sites, promoting local knowledge transmission.

Welcoming new markets

Youth programs, disabled access to many parts of the museum.

Encourage environmentally friendly behaviour/Preserve natural resources

Often use local materials, as in time period examined.

Trash bins, recycling etc. for visitors.

Develops appropriate, quality tourism

All of the above work towards the conservation of cultural and environmental resources.

Comparing the model: other open-air museums and landscapes

If Federsee is a model, other open-air museums in Europe also have a lot to offer in this discussion of how eco-cultural tourism can also be sustainable. The following two examples show the grades of importance local co-operation and environment can play in eco-cultural tourism.

Lac de Chalain, France

The Lac de Chalain is a small lake in the Jura mountains, near the Swiss border, in France. The natural chalk surroundings of the lake comprise outstanding natural features which are both protected and yet also conducive to summer tourism. Tourists from France and other parts of Europe visit for a day or stay overnight in order to enjoy the chalky beaches and swimming in the clear, warm water at Lac de Chalain. Numbers on a summer day can be in the region of one to two thousand people, but these are restricted to only a limited part of the lake (Pitrequin 1999). The Lac de Chalain is also very important archaeologically. The western shoreline is dense with prehistoric settlement remains. As such, it is an area protected by the Monuments Historiques and only limited access is allowed. This limited access, which pits cultural and environmental preservation against tourism, was negotiated in 1996 by outside bodies with the local government and archaeologists/natural scientists. The outcome of these negotiations also resulted in the creation of a museum housed in a house owned by the local municipality, accessible literature on the cultural heritage and the creation of an open-air museum (Pitrequin 1999).

Unlike the Federsee, the open-air museum at Lac de Chalain was built firstly for research purposes and then for the public. The two houses constructed at Lac de Chalain provided a basis from which archaeologists could test their models of how houses in the past were built. The second purpose was then for archaeologists to guide tourists around the houses and interpret the various features.

The natural environment is emphasised in both the preservation and presentation of the archaeologically rich shoreline. The fragile shoreline was eroding before access was closed. Since closing, various ramparts, nets and vegetation have been installed which play a strong role in curbing further erosion and restoring the natural features. Aspects of the natural environment are an integral part of the presentation of archaeological findings. Thus the tourist experience of the past around Lac de Chalain is eco-cultural in emphasis, in a similar fashion to the Federsee.

However, unlike the Federsee, conflict arose after the construction of the open-air museum between the municipality and the archaeologists/natural scientists. The basis for conflict was financial. The eco-cultural enterprise, though it attracted two to three thousand visitors, ran in deficit. In order to cut financial corners non-experts were employed in place of the archaeologists to guide tours around the open-air museum. However, tourists quickly complained that the presentation was lacking and questions were not satisfactorily answered (Pitrequin 1999). A solution had to be found.

The solution devised was to grant the regional archaeological museum the administration of tourist and cultural enterprise. Both the tourist and cultural enterprises comprise national and local stakeholders. The result is that tourists now have limited access to the restricted area and the expanded open-air museum via footpaths (Pitrequin 1999).

Cultural tourism at Lac de Chalain is both different and similar to that at the Federsee. Financial pressure and different priorities created a strain between the municipality and the scientific community. The issue comprised profit versus preservation. At Lac de Chalain, visitors and overnight tourists come primarily to enjoy aspects of nature. Culture is an added benefit which, though popular, does not generate enough money to be self-sustaining. The municipality is not wealthy enough to be in a position to support the open-air museum, so outside bodies (in this case regional and national) assume some of the operational and infrastructural overheads.

Although the cultural endeavour is not financially self-sustaining, other aspects of eco-cultural tourism at Lac de Chalain do conform to the principals for sustainable tourism. The interaction at local, regional and national levels to continue the tourism demonstrates that a range of impacts are managed. The presentation of the open-air museum and some of the literature is aimed at a more youthful audience, thus welcoming new markets. Natural resource preservation is a key element of the eco-

cultural tourism on the restricted western shore. Most of all, some of the combined interests at Lac de Chalain work towards the conservation and perpetuation of cultural and environmental resources. Cultural tourism enhances the quality of tourism at Lac de Chalain.

Szazhalombatta, Hungary

Szazhalombatta is a small town on the Danube River just south of Budapest in Hungary. In the Soviet era electricity and oil refineries were built in conjunction with the town. So, although there are open fields around Szazhalombatta, this site represents a more industrialised environment than either the Federsee or Lac de Chalain.

Situated in an important position on the Danube River, Szazhalombatta has a rich cultural past. This past is depicted from the prehistoric period through to the present day in a modern, state of the art museum within the town. This museum is similar in technology and presentation to that at the Federsee. Also like the Federsee, this museum is open year-round, unlike Lac de Chalain, which is only open during the tourist season.

Szazhalombatta also has an ambitious open-air component to the museum. This is located on the outskirts of town. The open air museum, similar to Lac de Chalain, shows both reconstructions and original structures. The most striking of the original structures is an Iron Age tumulus, or burial mound. This mound was excavated and today visitors may actually walk through the mound, which is preserved via an elaborately controlled environment. Educational presentations using multi-media displays within the tumulus strike many of the senses and do an excellent job of bringing the past to life.

The other buildings in the open-air museum are largely re-constructions of the prehistoric houses found in the area. They use local building materials, similar to both the Federsee and Lac de Chalain. Also like at the other sites, these reconstructions are open to the public and a variety of public programs are offered. However, unlike the Federsee and Lac de Chalain, information is given in more than one language. Each information board is written in Hungarian, English and German. Thus the target audience includes foreign as well as Hungarian day visitors.

The six hectare open-air museum (Poroszlai and Vicze 1998) is within a fairly defined space. Although visitors may not come to view the natural environment per se, a scheme of environmental reclamation is in place. A progressive display of re-planted vegetation should soon provide visitors opportunity to view how the natural environment appeared before the intense human impact occurred. Thus Szazhalombatta, like the Federsee and Lac de Chalain, is working to combine cultural tourism with ecological aspects of the landscape.

The museum at Szazhalombatta was created through international, national and municipal funds. Its maintenance at the moment relies heavily on municipal funds, which supplement the visitor contributions. This might change somewhat as visitor numbers from Budapest increase. In any case, the industrial income of the municipality circumvents the tension experienced at Lac de Chalain.

Access to Szazhalombatta has recently been improved with the paving of a road. Like the other areas, access via public transport to the museum could be enhanced. However, in almost every other sense the cultural tourism at Szazhalombatta conforms to the principals of sustainable tourism. The range of impacts are managed primarily by the municipality, although national and international funding and co-operation also play important roles. New markets are welcomed via the youth programs, which also support the local and regional economy by employing University students on the research excavation teams. The natural resources are being not only preserved, but enhanced by the contributions of this primarily cultural tourism endeavour.

Summary and conclusions

There are a number of conclusions to draw from this discussion. Firstly, each of the examples have shown that cultural tourism can play a pivotal role in the development of sustainable tourism. This is done primarily through ongoing participation and co-operation of scientific and municipal bodies. Lac de Chalain demonstrates that the interests of profit making enterprises and conservation bodies are not always the same. Instead, profit and preservation can sometimes be pitted against one another, especially when finances are limited. The Federsee and Szazhalombatta show how these diverse interests can be reconciled. Elements of success include relatively high visitor numbers and supplementary income from local and regional bodies, to make up for shortfalls when they occur.

Open-air museums provide a strong medium by which cultural tourism is more closely aligned with ecologically oriented tourism. People visit the Federsee to enjoy both the natural and cultural environment. Visitors and overnight tourists at the Lac de Chalain come primarily to enjoy the natural environment, but also enjoy the cultural opportunities on offer. Finally, visitors to Szazhalombatta come to enjoy the cultural displays and programs. The natural landscape, which today includes heavy industry, is being restored and in the future may be a strong secondary benefit to visitors.

There are a number of advantages in combining cultural and ecological, or “eco-cultural”, tourism. Combining both types of tourism provides sustainable alternatives to communities that otherwise would have only limited appeal. To put it within a more Greek context, one does not need a Parthenon or Minoan Palace to create an attractive and educational cultural resource. However, if there is a lack of above-

ground structures that would potentially attract visitors, open-air museums are one way to provide an accessible, appealing presentation. This presentation relies heavily on ongoing scholarly input and needs to emphasise aspects of the natural environment.

The success of combining eco-cultural tourism also relies on approaching landscapes on a holistic level. Although an open-air museum or park may have delineated boundaries, its success relies on integrating the aspects of the wider landscape into the defined space. In the case of the Federsee, the space actually is fairly open, with the eco-cultural pathway and points of interest partially circumnavigating a significant part of the wetland landscape. At Szazhalombatta, the open-air park is fairly bounded, but interprets the wider landscape within this smaller space. This is also the approach at Lac de Chalain.

Sustainability is a key aspect to all of these examples. Natural and cultural resources are preserved through responsible eco-cultural tourism. While responsible access via public transport needs developing in all of the examples, virtually every other principal of sustainable tourism is maintained on these relatively small-scale operations. Local people benefit on a number of levels, including employment, enrichment and empowerment. The latter comes particularly when communities choose to work with the academic community to develop responsible tourism. Eco-cultural tourism provides the possibility for smaller communities to develop a sustainable form of tourism. Thus eco-cultural tourism provides an opportunity for small communities with limited resources to develop their own sustainable future.

Acknowledgements

Many thanks to Mr Erwin Keefer (Landesmuseum Stuttgart) and Mr Helmut Schlichtherle (Landesdenkmalamt Baden-Württemberg), both of whom made incisive comments on this paper at an early stage. Thank you also to Dr Stefanos Fotiou and the rest of the Greek Biotope/Wetland Centre team for their superior conference organisation. Finally, I am grateful for the ongoing support of Andrew Russell (University of Durham), who suggested I give this paper in the first place. Any faults with the information are claimed as my own.

References

- Bender, B. 1996. Landscape in Barnard. A. and J. Spencer editors. Encyclopedia of social and cultural anthropology. Routledge, London.
- Ingold, T. 1993. Globes and Spheres. The topology of environmentalism. In: Milton, K. (editor). Environmentalism: the view from anthropology. ASA Monographs (32) Routledge, London.
- Ingold, T. 1992. Culture and the perception of the environment in Bush base forest farm. Pages 39-56. In: Kroll, E. and D. Parkin (editors). Culture, environment and development. Routledge, London.
- Keefer, E. 2001. Rentierjäger und Pfahlbauten auf neuen Wegen. Das ober-schwäbische Federseemuseum zwischen Bildungsstätte und Freizeitpark.
- Milton, K. 1996. Environmentalism: the view from anthropology. Routledge, London.
- Pitrequin, P. 1999. Lake dwellings: archaeological interpretation and social perception, a case study from France. Pages 217-228. In: Stone, P. G. and P. G. Planel (editors). The constructed past, vol. 36, One World Archaeology. Routledge, London.
- Poroszlai, I. and M. Vicze. 1998. History of Szazhalombatta. Szazhalombatta "Matrica" Museum.
- Schlichtherle, H. and M. Strobel. 1999. Archaeology and protection of nature in the Federsee Bog. Stuttgart: Landesdenkmalamt Baden-Württemberg.
- Stone, P. G. and P. G. Planel (editors). 1999. The constructed past. Routledge, London and New York.

Ecotourism activities in the area of Kerkini wetland

Theodoros Naziridis

Information Center of Kerkini Wetland

The artificial Lake Kerkini is situated at the northeast of Serres Prefecture. The lake is one of 10 Wetlands of International Importance (also known as Ramsar wetlands) in Greece. It is included in the 196 Important Bird Areas of Greece (IBA) and has been also characterised as a Special Protection Area, according to Directive 79/409/EEC. It is also protected by national legislation through a Joint Ministerial Decision by which regulations and confinements for land uses and activities are defined within a zonation system.

The lake was created in 1932, on an area occupied by a former lake (lake of Boutkovo) and later, when a dam across river Strymon (near Lithotopos village) and the embankments to the east and west were constructed, by a natural swamp. Constructions aimed to keep river Strymon floodwaters from inundating the surrounding areas downstream. Apart from the flood control value of the artificial lake, other values like fisheries, irrigation and biological value have evolved through time.

Lake Kerkini is a unique ecosystem. The relatively shallow depth, the low-lying land at the north and northeast part of the lake, the high biological production (due to the seasonal flooding together with nutrients brought down by the river), the geographical position in relation to the migratory routes of birds and the fact that the lake covers a former wetland area, are some of the factors that have contributed to the development of this wealthy ecosystem.

However, its water-storage capacity was seriously reduced due to the high load of silt deposited by river Strymon into the lake. A new dam together with the elevation and expansion of the embankments, were completed in 1982. Furthermore, river Strymon was diverted upstream.

Buffaloes are found in the area surrounding the lake in great densities, the highest in Greece. These animals that are adjusted to live in wetlands, were used to live around most of the wetlands in Thessaly, Macedonia and Thrace.

Lake Kerkini has a special fisheries value. The most economically important fish species are carp (*Cyprinus carpio*), goldfish (*Carassius auratus gibelio*), bleak (*Alburnus alburnus strumicae*), chab of Volvi (*Leuciscus cephalus macedonicus*) and roach (*Rutilus rutilus*). The East European bream (*Vimba melanops*) and the barbel (*Barbus plebejus cyclolepis*) are common in the lake, while the European eel disappeared after the erection of the new dam.

One major feature of the lake's aquatic vegetation is the impressive carpet of water lilies (*Nymphaea alba*), covering its north-west part, which, however, has been reduced from 300 to 30 hectares within the last ten years. Other aquatic plants are: *Marsilea quadrifolia* and *Najas gracillima*, which are new species for Greece, *Nymphoides peltata*, *Spirodella pollyriza*, *Trapa natans*, *Salvinia natans*, *Polygonum amphibium*, *Azolla filiculoides* etc.

At least 300 species of birds have been observed in the wetland and in the mountains around. Of those, 50 species are included in the Red Data Book of Threatened Vertebrates of Greece. A total of 10 species nest in the mixed colonies in the riverine forest in high densities. Moreover, more than 58 species of mammals, 30 species of fish, 10 species of amphibians and 22 species of reptiles have been observed in the broader wetland area.

With regard to the protection regime, nature protection in eight Wetlands of International Importance has been promoted by the Ministry of Environment, Physical Planning and Public Works. More specifically relevant infrastructure has been constructed or bought (Information Centers, observatories, vehicles, vessels), through funding by the 1st Community Support Framework and the ENVIREG Program. Through these actions, an Information Centre has been established in Lake Kerkini as well.

The Center was established within the framework of the project entitled "Development -Function of infrastructure in protected areas", which was completed in 1996. The project aimed to promote the active involvement of local authorities (Prefecture of Serres and the communities around the lake) in the operation of the Information Center and in working out the further priorities for the management of the protected area.

The project resulted in the signing of Program Agreements aiming at the management and the ecological development of the wetland area.

The Program Agreements for Lake Kerkini were signed in 1997 by the Ministers of Environment and Agriculture, the Prefecture of Serres, local authorities of the surrounding area and the local development company named "Development Company of Serres".

The Information Center has been operating since the autumn of 1997. The Center supports information and awareness activities of stakeholders and pertinent authorities, environmental education of visitors and schoolchildren, guarding of the area, creating and keeping an archive and library, and editing special publications (information bulletin, leaflets, posters).

During the period between March 1999 and September 2001, more than 26,000 people, from Greece and abroad, visited the Center. Visitor groups were mainly from schools, vocational training institutes and centers, technological educational institutes, universities etc. The most visited period lies between March and June. During summer, visitors are less, and their numbers rise again from autumn to winter.

Apart from the above, the Ministry of Education has established the Center of Environmental Education, which is situated in Kato Poroja village. The Center is being visited by students who participate in educational programs that can last one or more days. Finally, a private travel agency, located in the close to the wetland, was established in 1998. Its activities include the organisation of guided tours in the wetland by boat, canoe or car. The travel agency offers also bicycles, equipment and rooms for rental. In order to keep visitors away from nesting and feeding grounds of birds, the routes of the guided tours with boats and canoes in the lake are planned by the people working in the Information Center.

Due to the increasing number of visitors in the wetland, new tourist facilities have been constructed (a hotel and a traditional hostel) during the last two years, and the construction of new ones is planned as well.

The educational and awareness raising programs include visits to the facilities of the aquarium that is situated in Vironia, to the Holy Hermitage of Timios Prodromos and to the baths of Angistri and Sidirokastro, in an effort to bring together environmental, spiritual and curative tourism. In some other cases, visits are also made to the Cave of Alistrati, to the archaeological place of Amphipolis and to the Mountain of Lailias.

According to the existing data, it is estimated that the number of visitors will increase within the next years and further needs for the construction of more facilities will be developed. However, until now, there seem to be no consequences for the natural environment of the wetland by the existing tourist trade.

Ecotourism in the Marine National Park of Zakynthos

Kostas A. Katselidis¹, Anatoli S. Togridou² and Ioannis D. Pantis^{1,2}

¹Zakynthos National Marine Park

²Department of Ecology, Aristotle University of Thessaloniki

The establishment of the National Marine Park of Zakynthos was published in a Presidential Decree in 1999 (OJ 906D). The aim of establishing the park is the safeguarding of the natural heritage and the conservation of the ecological balance of the marine and coastal area, as well as of the islets of Laganas bay and Strofades islets, while, in parallel, the development of activities that are in balance with nature and landscape conservation in the wider area. Zakynthos marine park island has been designated because within its boundaries lies the most important nesting habitat of the marine turtle (*Caretta caretta*) through the Mediterranean.

The tourism industry is the main economic activity on the island of Zakynthos. Over 400,000 tourists visit the island each year, flying there by charter flights. Due to the intense tourism development, and of all activities around it, great pressures are exerted on the natural environment and on the beaches used for nesting by the green turtle on Laganas bay. For this reason it is essential to try to change the current direction of tourism development on the island of Zakynthos. The marine park aims to act catalytically in this process, through planning of tourism development. In particular, the marine park aims to promote alternative tourism models and activities that will respect the natural environment.

The planning of the National Marine Park of Zakynthos for the future development in the park includes:

Collaboration with tourism enterprise and tour operators

- Promotion of environmentally friendly tourism practices.
- Certification of environmentally friendly activities within the park.
- Elaboration and promotion of “good code of practice” for the enterprise.

- Collaboration with international tour operators, in order to promote ecotourism on Zakynthos island.
- Certification of goods produced within the marine park.

Public awareness

- Visitor awareness in the park.
- Slide shows at the hotels.
- Visitor awareness prior to their arrival on Zakynthos island.
- Publication of information material (leaflets, posters, CD-ROMs, web page etc.).

Infrastructure

- Construction of information centers and information stations.
- Creation of environmental and under-water trails.
- Delimitation of the park.
- Sign-posting at the park.

The island of Zakynthos is an interesting case for the development of ecotourism. Most protected areas in the world have been designated prior to their development for tourism, and management authorities have been trying to attract visitors and to create interpretation systems on nature conservation issues. The island of Zakynthos case is completely different, because it has been a popular tourist destination since the seventies. Therefore, and with the use of appropriate techniques and actions, we should try to attract visitors that respect the environment instead of continuing to attract mass tourism “packages”.

Sustainable development and ecological tourism in the valleys of the rivers Ezousas, Xeros and Diarizos in Eastern Paphos, Cyprus and the mountain region of Sitia, Crete

Antonis Anipsitakis

Sitia Ecology Group

This contribution regards the project: “Bilateral cooperation for further sustainable development and ecological tourism between the valleys of the rivers Ezousas, Xeros and Diarizos in Eastern Paphos (Cyprus) and the mountain region of Sitia in Crete”, funded by the Ministry of the Environment, Planning and Public Works of Greece, in the framework of a more general European plan intended to promote the sustainable development of a pair of neglected regions –one belonging to the EU and the other a non-member.

The project is implemented by two non-governmental organisations, The Sitia Ecology Group and the Laona Foundation. Sitia Ecology Group was founded in Sitia nine years ago and is active throughout the region, championing the cause of sustainable development. Its relations with the local authorities are often strained. The main bones of contention are the Atherinolakkos power station, the shipyard and the airport. Our funds came from membership subscriptions and events. Laona Foundation recruits various scientists (geographer, biologist, lawyer, hydro-biologist, environmentalist, folklorist, architects). Their interdisciplinary methods have stand as an example as well as the professionalism and the efficiency of their work, which involves studies and projects in the area of rural tourism. Laona Foundation is active in the Paphos region and has good relations with local agencies. On a recent visit here the Provincial Governor of Paphos and a three-man delegation accompanied them from the local development corporation.

The objectives of the program

The program has established three objectives. The first involves the regions directly and intends:

- To lay down the basic directions for the infrastructures related to transport, water,

grazing land and tourism –all in the framework of a shared model of sustainable development.

- To organise methods of conserving and promoting natural and cultural assets, such as buildings, archaeological sites, caves, fine landscapes, as well as traditional farming practices, local cuisine etc.
- To study the sustainable management of resources on a local level in order to generate income and jobs through development of ecological tourism, special farming practices (organic farming, traditional produce) and other eco-friendly activities.

The second objective of the program is to build a bridge of communication between the two regions for the exchange of expertise and experience in areas of sustainable development. Sitia Ecology Group, mainly through the Sitia Development Organisation, will contribute with valuable experience on renewable sources of energy and the international promotion of local quality products, while the Cypriots have much to say about making a systematic record of data, so vital for a proper interdisciplinary study. The region in question has been studied in terms of its geology, water resources biology, energy, architecture, landscape, agricultural and more general economic activities, demographic development and folklore.

Laona Foundation has great experience on the development of agrotourism:

- as a human relationship: how to win over the interest and support of local people,
- as a technical and scientific process: how to record, select and renovate houses,
- as an economic activity: how to tempt tourists to select this area, how to teach the local people to provide the necessary services.

The third objective is that there be continuity. The studies and the proposals must serve as the foundation for new activities, primarily projects, for which funding will be found from national and EU programs like, for example, INTERREG III.

Sitia: an ideal location for sustainable development

The region in question lies in the heart of the District of Sitia, and shares the overall features of the District, which will be briefly presented.

Sitia is currently in a state of total development confusion. An international airport is at present being completed close to a residential area; the road network is notorious for its poor quality; it is attempting to develop organic farming in close proximity to chemical works; some people are promoting ecotourism while others wish to emulate the example of Mallia; the region has more wind generators than any other area but it is “awarded” a black medal for the steam-powered generating station at Atherinolakkos; some of the locals boast of the great number of ancient and more

recent monuments, others curse them; some hear of the NATURA scheme and are happy, others are enraged; almost all of the local population look forward to the arrival of the charter flights from the North with their plane-loads of dollar-rich tourists, while every so often the area has to cope with sinking ships full of illegal migrants from the South.

Unique features – Comparative advantages

The **District of Sitia** is a distinct anthropo-geographical entity. The Ierapetra-Pachia Ammos isthmus makes it an island within the island. Its geographical isolation, the policy of the Archaeological Service, the existence of large monastic estates have all contributed to the area's not suffering to the same extent the environmental and social consequences of the distorted development that has afflicted the rest of Crete. The natural landscape of Sitia is more friendly and the climate milder than that of other parts of Crete. For archaeologists this is the richest region of ancient remains in all of Crete.

Pressures

I shall refer only to those pressures, which bear particularly on this region.

Military: as one of the easternmost points of the western world in the Mediterranean, Sitia is of particularly great geopolitical importance. For this reason the region is home to important military installations, which are continually being upgraded.

Political: powerful political interests in Crete –taking advantage of the political tolerance of Sitia's society, as well as the unusual political situation in the prefecture with its three competing city-states– attempt to locate within the region those of the island's infrastructures which cause the most pollution, in a way which is technically and economically unacceptable, anachronistic and entirely unjust. This is what is happening in the case of Atherinolakkos. The installation, which uses crude oil, is proceeding, despite the fact that it lies at the centre of a triangle bounded by a number of NATURA areas, Koufonisi, the Kavali Islands, the Kapsa Monastery Gorge.

Economic: powerful economic interests in the tourism sector view Sitia as an ideal investment opportunity and have bought up huge areas of land. If these investments continue uncontrolled, there is a risk that the evils, which have afflicted so many parts of Crete, will be repeated here.

Ideological: the community as a whole has been affected by the dangerous and mistaken view that the economic future of Sitia depends primarily on indiscriminate tourist development, making no distinction between mass, quality and alternative tourism. The pressures exerted on services and agencies calling for restraint are often unbearable.

Opportunities

The greatest opportunity to be seized by Sitia is associated with the challenge of sustainability. The prospect of sustainable development is one ideally suited to the region. It is capable of providing a clear and inspirational vision, quality of life and prospects for the future of the region. It will help the region to promote and preserve its natural wealth. This is why we need a contract of friendship and cooperation between the local community, the Archaeological Service and the agencies running the NATURA program. The latter need to explain to local people how the restraints they impose will benefit the community in the long term. This symposium, too, is helping to meet this need, although unfortunately it does not seem to have stimulated sufficient interest on the part of the local community.

If Sitia, small as it may be, can assimilate and take to heart the idea of sustainable development, then both the place and its people can play an equal part in offering the modern world a fascinating, valuable and delightful example of the ideal contemporary lifestyle. I really do find it difficult to think of any other place better placed than Sitia, a crossroads in time and space, to provide such an example to the modern world. It can introduce:

- To many neighbouring cultures such as the prehistoric cave, the Minoan palace, the Ancient Greek column, the Ottoman seraglio, the Venetian fortress, the Christian chapel, the traditional windmill and the wind park.
- People to ancient forms of art, such as the lyric poetry of Crete, the buildings of stone and earth, which, although constructed without the aid of engineers and urban planning, still have much to teach us.
- People to a way of life, based on mountain and nearby sea, where one can appreciate the wealth of flora and fauna, a life of the village near to the city, where age-old customs of gathering food (wild greens, snails, fish, game) still exist alongside such modern practices as the use of the internet.

All this, then, and so much else, all gathered in one place. Why should it not become, in the near future, a tourist destination for the discerning western city-dweller, and in the medium term why should it not be chosen as a place for more permanent residence, exploiting the possibilities now emerging for distance working?

Tourism in Sitia

However, since the topic of our symposium is "Tourism in protected areas in Greece", it might be useful to mention the views on the subject of the Sitia Ecology Group. The kinds of tourism suitable for Sitia are quality and alternative tourism. It is encouraging that our share of these types of tourism is steadily increasing. Alternative forms of tourism, and ecotourism in particular, are a tried and tested method of stimulating and upgrading the economy of the interior.

Although the major private companies will have the biggest say in quality tourism, it is important, if the tourism is really to be of high quality, for certain axes to be established by the local community and agencies involved:

- The carrying capacity in terms of tourist development for the region must be determined. It is a question of how much development both environment and community can sustain. Efforts also have to be made to extend the tourist season with special forms of tourism outside the high season.
- Emphasis must be laid on building close links between tourist facilities and the local community, to secure the invigoration of the local economy and to avoid the creation of luxury ghettos.
- Attention must be paid to management of water resources and waste, as well as to the energy design of the new facilities.
- The new architecture, whether contemporary or traditional in style, must blend in with the local landscape.

Tourist investment at the Holy Monastery Toplou

We consider it fortunate that this huge area of land is under single ownership and that it belongs to the church; this should assist in preventing any attempt at over-exploitation of the land. Having in mind the important work which has been done to restore the monastery, the life's work of its abbot, as well as the monastery's contribution to environmentally friendly measures such as the making available of land for the wind park of the same name and the recent attempts to introduce organic farming, we believe that a positive model for quality tourism can be established in two ways:

1. In method of construction. The scale of the complex should not exceed the carrying capacity in terms of tourist development, which remains to be defined. In our view, correct development is slow development; slow enough to allow assimilation. It is desirable that the development will serve as a model of environmentally friendly treatment of issues related to architecture and energy design, management of waste and water resources. A compromise should be made with the authorities implementing the NATURA 2000 Network. One point of friction is the exact siting of the buildings. The investors wish to conceal them in streambeds, which the NATURA personnel regard as particularly vulnerable and in need of protection.
2. In becoming an engine of quality and sustainable development for the whole district, serving as a model tourist facility and not operating simply as a luxury ghetto generating income to finance public works. For luxury and quality are not always synonymous.

Efforts must be made to ensure that the visiting tourists go outside and visit sites, which have been promoted, on eco-tourist criteria, generating productive contact with the local community. They must become modern versions of Ulysses, exploring our district, which will without doubt reward them for their trouble. They will encounter no Polyphemus here, and the Sirens they meet will be quite harmless.

Guests at the new development could perhaps not consume imported food, but pure, organically grown products from the soil of Sitia. The benefits are obvious. It is expected that the area belonging to the Holy Monastery will be developed in such a way as to make clear to everyone that environmental protection does not have to run counter to the improvement of a region's income.

Unfortunately discussion of the investment to date –because of its unusual size– has been dominated by speculation on possible financial scandals, and thus the local community has paid too little attention to topics of real substance like the above. We hope that in future the local people will turn their attention to more meaningful issues.

Sustainable development the only way forward for mountain Sitia

In the case of the region in question, which is just one step from definitive abandonment, sustainability really is the only prospect. The main difference between this and the rest of Sitia lies in its distance from the sea. In recent decades economic activity has relocated to the coastal communities and the interior has been abandoned. Over the last 40 years 80% of the population has departed. Only 150 people now remain, most of them in Karydi, Katsidoni and Sitanos. The other villages are essentially uninhabited: Zakathos, Mitatos, Xirolimni, Mysiryiou, Chonos. The area is 20km southeast of Sitia, at a height above sea level of 600-650.

The departure of the population allowed livestock breeding to dominate agricultural activity. Today about 12,000 sheep and goats use the area, more than twice as many as it can sustain in terms of available grazing resources, and this has led to serious environmental effects on the flora and the quality of the soil.

The abandonment of the plateau of mountain Sitia by its population left behind a remarkable natural environment, damaged by excessive grazing but unaffected by any serious urban, industrial or agricultural pollution. It also offers a built space which is characterised by its simplicity and the practical utility of the traditional Cretan, rural architecture. In other words, it offers a fine opportunity for the implementation of a model of development founded on environmentally friendly principles, compatible with the needs of contemporary man for a better quality of life. A model, which also occupies a place within that special tourist market, which seeks destinations able to offer visitors from the city tranquillity, simplicity and communion with nature.

Implementation of the project

The greatest advantage consists in the fact that the inhabitants of the region can, without the temptation of easy profits, listen more attentively to the ideas of sustainability and indeed the first phase of the project involved debate with the local people, a phase in which ideas could be put forward and discussed while studies were conducted on questions of water supply and grazing land, transportation services and on the scope for agrotourism.

It was attempted to get close to the local people and to persuade them that the process of abandonment can be reversed. It was explained that European governments would not provide money to support farmers and reinvigorate the countryside if they did not see a future for rural areas, and that if this was what people believed in Brussels then they themselves should believe it too. It was explained that the problems of the urban centres were leading to a positive reassessment of the countryside and that organic farming is now seen as the modernised version of the traditional methods of farming and a response to the misuse of chemicals. Agrotourism reflects the fascination exerted on the modern city-dweller by the life of the village, while also seeming to provide an answer to the problem of mass tourism.

Local people were invited to cooperate and to respond fully to these new trends, so that the new, more aware, travelling public, steadily increasing in number, will choose Sitia as their destination, coming to sample its products and departing happily, looking forward to coming back, and recommending Sitia to their friends and relatives. A number of questionnaires were distributed to assess their preferences and availability.

Several forms of alternative tourism were presented and the possibility of creating an ecological park was discussed. Another issue which was examined, was the promotion of the region's sites of interest, such as the caves, the archaeological sites, and bird watching points. The opportunity of reviving the schools with environmental education was also discussed along with the creation of ecological camps and the inviting the summer university. Examples of the renovation and conversion of old buildings into tourist accommodation was presented and also the possibility of reviving old vocations and the crafts of construction and use of traditional building materials (masons, iron-workers, joiners). Much of discussion was about the organic farming and livestock breeding, the cultivation of herbs, crafts, local cuisine, and traditional patisserie, even the exploitation of the region's healthy climate by creating a centre for healthy living. It was clearly stated that not all this could happen, and especially not at once. That there is a ranking of priorities, but that their own opinion was a very important factor. We assured them of the ongoing support of the state and pointed out the decisive importance of their own involvement.

Emphasis was laid upon the need that they should accustom to a new way of thinking, and to the strong belief that these new attitudes will not be hard for them to acquire. Sustainability is diametrically opposed to the philosophy of “get rich quick”, and that was clearly stated. Sustainability is interested in a deeper, more lasting relationship with the “customer”, which leaves no room for deception and excessive profit margins. Naturally it seeks a reasonable economic profit, capable of providing a perfectly decent standard of living, but not the classic business activity which confines itself to the maximising of profit. But for the businessmen and employees who become involved, there will be other rewards: a better all-round quality of life, less risk and stress, a different way of working from the usual pattern of industrial production, free of coercion and alienation from the result of one’s labours, far removed from the unnaturally intensive pace of work so many of us have to endure.

The following ideas were also presented to the local people:

- The whole region should be designated as an area specialising in the growing of organic produce and be supported by such infrastructures as: a winery, cheese dairy, stabling projects, packing plant for organically produced meat, as well as measures to support organic livestock rearing.
- The number of flocks of sheep and goats is reduced, as well as the time they spend in free grazing.
- The measures are taken to correct environmental damage, such as replanting of forest and shrubs, cultivation of herbs to assist in bee-keeping activity.
- The efforts are made to promote links between primary agricultural activity and processing with tourist services and with the educational activities of the relevant Cretan university and technological institutes.

With regard to ecotourism/agrotourism such general infrastructures were discussed as:

- an information centre,
- accommodation,
- kafeneia (the traditional coffee shops), and tavernas,
- information and promotion infrastructures,
- venues for cultural events,
- general stores.

Also special structures as:

- a nature-discovery centre,
- equestrian centre,
- cycle-rental points,
- trail signing,

- folklore museum and exhibition area,
- centre for standardisation and packaging of traditional produce,
- centre of traditional architecture.

In this first stage the local people listened with interest. They were not as reserved as they might have been, perhaps because they realised that the task was to share grandiose plans but ask them to co-operate on the journey along a new road, offering well-grounded hopes for themselves and their villages. But the whole venture will be judged by what happens along the line. By the fullness of the master plan, whose individual distribution of sites must be carefully planned and prioritised, and also by the statutory and institutional framework which underpins the plan. But mainly, by the realistic planning and implementation of the first implementation projects and by the success in persuading the shepherds to shift their focus (without prejudice to their own interests) to other forms of livestock rearing, or indeed to completely different occupations.

The Sitia Ecology Group, as the agency responsible for the program, feels an even greater sense of responsibility. The fact that the EU appoints only NGOs as implementation agencies for this program is, related to their appreciation that the issue of sustainability is a sensitive one and can be better served by active citizens, who are not distracted by the stress of electoral considerations and are not tempted to sacrifice the substance of their objective in order to show results which are rapid and impressive, but which may not endure.

We thank the Ministry of the Environment, the Ministry of Foreign Affairs and the Municipalities of Itanos and Sitia, in whose administrative region the area under scrutiny is situated, for their co-operation.

Tourism and conservation in the palm grove at Vai: two conflicting actions?

Vasiliki Tsiaoussi

Greek Biotope/Wetland Centre

Introduction

The palm grove at Vai is located at the northeastern tip of Crete, in the prefecture of Lassithi (Map 1, p. 252). It extends in around 20 hectares in a hollow of a drainage basin, reaching down the beach of Vai. It is the only grove with Theophrastus's palms (*Phoenix theophrasti*) in Europe and probably throughout the world. It is a cardinal tourist attraction on Crete and although exact figures are not available a number of 200.000 tourists is estimated to come to the area each summer to admire the palms. Unfortunately, the grove is threatened by its own fame, since tourist pressure is quite heavy, threatening its ecological and aesthetic value. The lack of land use planning and the inappropriate tourist infrastructure have deteriorated landscape quality.

The palm grove at Vai

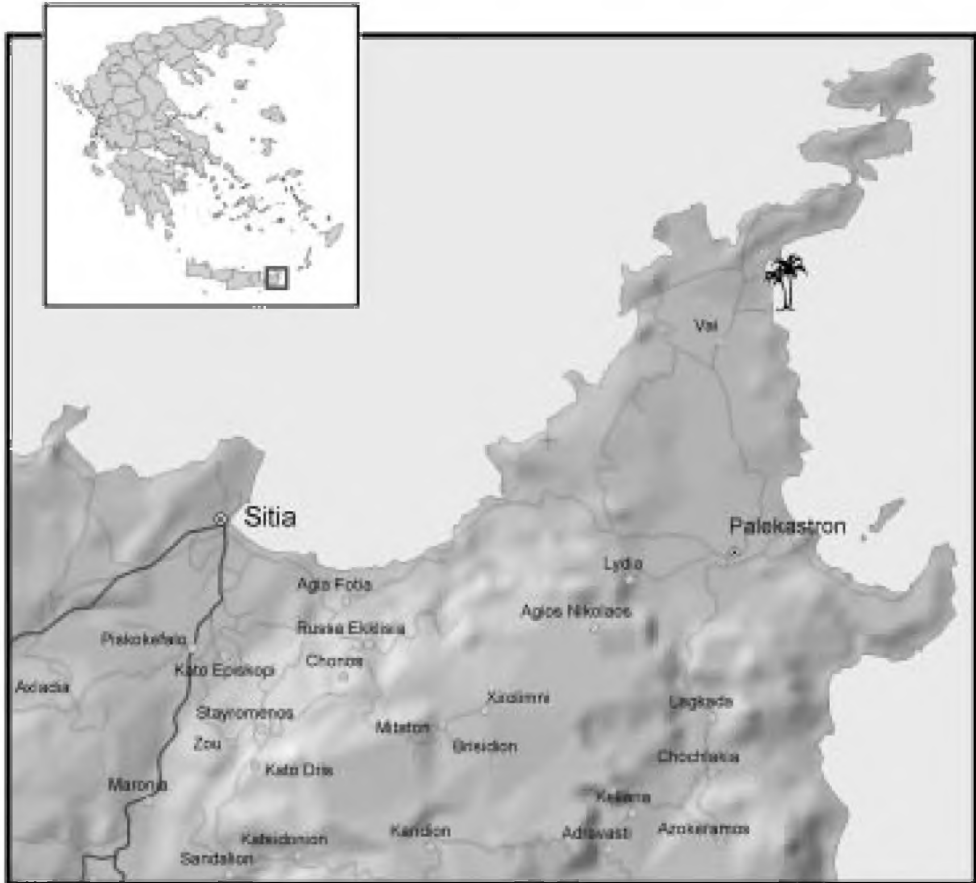
The palm grove at Vai combines three features: a) it is a significant area for nature conservation, b) the demand for tourism is high and c) it lacks an organised framework for tourism management.

The significance for nature conservation

The palm grove is a priority habitat type, according to Annex I to Directive 92/43/EEC "on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora" and the Theophrastus palm (*Phoenix theophrasti*), as a species, is endemic to the Eastern Mediterranean and included in Annex II to the same directive. The significance of the area as a whole has been long identified in national and international legislation; the area has been declared as an Aesthetic Forest, and designated as a Special Protection Area for birds according to Directive 79/409/EEC "on the protection of birds" and as a Specially Protected Area according to Protocol 4 of the Barcelona

Convention, for protected areas in the Mediterranean, and finally, lies within the proposed Site of Community Importance in the network of protected areas NATURA 2000 "Voreioanatoliko Akro Kritis".

The land occupied by the palm grove had been reduced due to clearings that took place in the past for agriculture. Current agricultural practices prevent natural regeneration.

Map 1. The palm grove at Vai.

Demand for tourism

Coastal tourist destinations are highly favored for holidays (European Commission 2001). In the prefecture of Lassithi, tourism started to develop in the Sixties, and although it has expanded quite rapidly, particularly around Agios Nikolaos, it was only in the Seventies when it started to be considered as mass tourism (Tsartas 1995). At the palm grove at Vai the demand for tourism is high. The palm grove is a stand-alone

tourist attraction and can be looked up in schedules of tour operators, and of organised or non-organised trips. Visitors arrive from all around Crete, even for a daily excursion, although the grove is located far from big urban centres or tourist complexes. Apart from the high number of visitors, at Vai, as well as all around Crete, the tourist season lasts long, starting in April and ending at the end of October.

The current management context

Mass tourism may lead to land use conflicts and trends of commercialisation (Tsartas 1998). At Vai, although the tourism demand is high, tourism services and infrastructure are commercialised and lack various features. Infrastructure has been developed without planning, the aesthetic value is very low and landscape quality is being degraded. Only the basic services are being provided and public awareness on the conservation of the natural environment is absent. This is partly due to the ambiguity regarding the management responsibilities, since various bodies are involved in the area, with different competences, and others do not have an institutionally defined role in management. More particularly, the Forest Service of Lassithi is the management authority of the state-owned palm grove but the seashore is owned by the State Property Company, but allocated to the Municipality of Itanos for 5 years use. The current parking lot is property of the church institution "Panagia Akrotiriani". Private agricultural land borders the palm grove eastwards. The wider area belongs to the Holy Monastery of Toplou.

The LIFE project at Vai

The degradation of the palm grove is due to the combination of high tourism demand and lack of planning for tourism. Particularly the management planning of the area for tourism is a crucial step for the conservation and wise use.

The objectives of the LIFE-Nature project "Conservation measures for the palm grove at Vai" (Contract No. B4-3200/98/443), that started in 1.1.1999 are to improve its conservation status, to restore the palm grove where feasible, and to integrate biodiversity conservation and sustainable use objectives in sectoral policies such as tourism, land use planning and forestry. The Greek Biotope/Wetland Centre acts as the project beneficiary, and the Holy Monastery of Toplou and the Forest Service of Lassithi are collaborating bodies to the project. The expected results from the project are:

- a) Forest restoration and rehabilitation, through the implementation of appropriate management measures.
- b) Regulation of tourism activities, to reduce the pressure to the grove and enhancement of sustainable tourism.
- c) Active involvement of local authorities and competent services in conservation efforts.

Management planning at Vai

The goals of planning for tourism in protected areas should always be conserving the environment, enhancing the quality of life of the resident community and improving the tourism product and services (Ceballos-Lascurain 1996). However, it should not be overlooked that tourism activity in a protected area, as elsewhere, is business and successful operation leading to profit should be sought. Thus it should be sustainable regarding all three pillars, i.e. environmental, social and economic.

According to the World Conservation Union (IUCN 1994), *“Protected areas are defined as a terrestrial or aquatic area, in which the basic objective is the conservation of biological diversity and the natural and cultural resources. Their management is delivered through institutional or other effective means”*.

The degradation of the palm grove has to be arrested by appropriate management planning. Management plans are the products of the whole planning process. It should be noted that management measures might be implemented in a wider area, than the coastal one, according to the principles of integrated coastal zone management (European Commission 2000, 2001).

In general, management plans define guidelines and priorities for measures to be taken for the effective management of protected areas. They include time schedule of the works to be undertaken, cost, and economic and human resources.

The drafting of a management plan for the palm grove area should follow the general rules and specifications (adapted from Ceballos-Lascurain 1996), such as:

1. Definition of the management objective

Management objective defines the context in which more detailed regulations will be planned. The potential of the palm grove for tourism development depends on the main objective accordingly.

2. Establishment of management zones

These are defined according to the main and specific management objectives. The main questions that have to be answered are: which part has to be protected, what is the carrying capacity for visitors of the area, how tourism activity will be regulated. Zoning regulations can be used to concentrate visitors in some places where the environment is less vulnerable and to exclude the remaining part. The carrying capacity of the area, i.e. the maximum level of people that can simultaneously visit the area, without degrading it, should be based on sound science and carefully determined for each management zone.

3. Visitors management

In order to plan for visitors management, the following must be carried out:

- *Analysis of visitation characteristics.* An in-depth study of tourism in the protected area (number of visitors, typology, preferences and requirements

etc.) is an essential element for the elaboration of the management plan. At a minimum, the following should be undertaken: analysis of the visitor profiles, of the present patterns of visitation and their impacts on the area, of the expectations by the visitors and the degree to which they are met, and monitoring and evaluation of the visitation process.

- *Creation or adaptation of facilities for tourists.* Such facilities serve tourists and are usually constructed in the buffer zones. At the palm grove, current infrastructure should be adapted accordingly, e.g. keeping the various ventors out of the current parking lot, etc.
- *Creation of an interpretive system.* Exhibits, information signs, trails, leaflets etc. are the basis for the introduction of visitors to the values of the area and help establish appropriate tourist behaviour.

4. Establishment of training

Training programs should be targeted to the area staff (Forest service, services of the Municipality), as well as to guides and tour operators using the area.

The establishment of a management authority is the landmark in order to plan for the management of the area and to implement it. The Law 2742 “Land use planning and sustainable development” issued in 1999 institutionally defined the management framework and complemented law 1650/86 “on the protection of environment”. The selection of the management scheme is based on the evaluation of the size and significance of the area, its proximity to other areas, as well as the results of the relative study.

At the area of the palm grove, the following agencies are involved: the Forest Service of Lassithi is the competent authority for the management of the state forest, the Municipality of Itanos exploits the seashore zone of the grove, which has been allocated by the State Property Company, the church institution “Panagia Akrotiriani” owns the current parking lot, and the Holy Monastery of Toplou owns almost all its drainage basin. The Ecological Group of Sitia, as a Non Governmental Organisation, has been very active on environmental issues. The collaboration of the above for the management of the palm grove, and in the framework of the new law on land use planning is not only wishful thinking, but also necessary.

One of the basic functions of the Management Authority should be the setting up of partnerships and fund raising, and the cooperation and drawing up of agreements with local authorities, local communities and tour operators. A major advantage at Vai is that since it is a cardinal tourist attraction, fund raising will be of less importance. However, economic benefits should be invested in the area.

Areas of great aesthetic value are targeted by the tourism industry. Many of them are located close or within areas significant for nature conservation. It is thus necessary

to find ways to make tourism development compatible with nature conservation. The development of tourism in protected areas should be integrated in the planning of the Greek government for quality tourism, and take into account that projects and activities should be compatible with the conservation of natural environment and the well being of local communities.

References

- Ceballos-Lascurain H. 1996. Tourism, ecotourism, and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK. xiv+ 301 p.
- Commission of the European Communities. 2000. Communication of the Commission to the Council and to the European Parliament. On the integrated coastal zone management: a strategy for Europe. COM (2000) 547 final. 27 p.
- European Commission. 2001. Sustainable tourism and NATURA 2000. Guidelines, initiatives and good practices in Europe. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg. 63 p.
- Federation des Parcs Naturels regionaux de France. The European charter for sustainable tourism in protected areas. 19 p.
- IUCN (World Conservation Union).1994. Guidelines for protected area management categories. CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. x + 261 p.
- Tsartas P. 1995. Characteristics of tourism development in Greece and in particular in the prefectures of Corfu and Lassithi. p. 29-46. In: Tsartas, P. (Scientific coordinator). The social impacts of tourism in the prefectures of Corfu and Lassithi. National Centre of Social Studies and Greek Tourism Organisation. 375 p. (In Greek).
- Tsartas P. 1998. Sustainable development and tourism. pages. 135-175. In: Laskaris, K. (editor). Sustainable Development. Theoretical approaches of a crucial concept. Petra II Program. Papatotiriou publications. 197 p. (In Greek).

Epilogue

Stefanos I. Fotiou

Greek Biotope/Wetland Centre

During these two days we attempted to approach the demanding issue of “Tourism in protected areas in Greece”. In order to make this approach integrated we invited a group of experts who represent diverse relevant organisations.

The characterisation of protected areas mirrors the social, environmental and economic needs required for the achievement of sustainable development. Protection is not an axiom, but a means for achieving greater needs. The main objective in these areas is biodiversity conservation.

From all cases presented during these days it can be deduced that ecotourism is an activity compatible with nature conservation under certain circumstances.

At first a question rises. What is ecotourism? The answer to this question is not necessarily based on a “definition approach”. The answer should include all the requirements that should be valid and at the same time should give examples of what is NOT ecotourism. Summarising the presentations we can state that ecotourism:

- Exists only because of the ecosystems that travelers want to visit and protect in an active way.
- Distributes revenues to local population.
- Not only it does not harm nature, but contributes to conservation.
- Is planned on a sound scientific basis.
- Includes actions that are very carefully located on space and time.

Within the framework of planning and implementation of sector policies for the protected areas, tourism has emerged as a priority policy. The planning and implementation of actions should be based on the participatory planning and on the active involvement of the local population. It should be mentioned that the case of Zakynthos teaches us that some times the processes based on a representation

scheme are not capable of solving problems. In cases the full participation of the local population may be required.

Is it possible to achieve all these? Our symposium proved that a significant number of encouraging examples exist. Lessons that we learn from these examples can be extracted from the presentations. Our colleagues told us:

- Plan in order to mitigate regional inequalities.
- Finance with the support of national and international initiatives and then conserve the investments with funds from local governments.
- Protect the archaeological landscape.
- Proceed with carefully designed specific steps without rush.

During the symposium, it was stated that the tourism industry is not developed in the region of Sitia; however we should perceive this fact as a positive starting point.

The global tourism industry changes in a rapid manner during the last years. The tourism economic model of the 60's and 70's that aimed at the increase in the number of accommodation lots is abandoned. I would like to quote here the words of the Minister of Development who during the Cretan Tourism Congress declared that "Greece can not and should not play the card of cheap tourism".

Quality tourism means projects and activities incorporated within the activities, customs and values of local society. If these are not respected, then no tourism or development project may succeed.

Quality tourism means tourism in which local population participates actively in tourist activities and the traveler is part of the local society. Apart from participation, cooperation in the operational level of the decision-making is also needed. And for this reason the need for the establishment of a management body is obvious, and has already been addressed in several presentations.

Several months ago the Greek Biotope/Wetland Centre had to select between a "closed" workshop and an open symposium with the participation of as much as possible organisations. We took the second option and we believe that we achieved a significant intervention. With the promise that this effort will continue both here in Sitia and also in other parts of Greece, we thank you for your participation in the symposium.

List of participants

Anipsitakis Antonis

Sitia Ecology Group/TEE-TAK
9 Kornarou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-24637 / 22240
auauau@sit.forthnet.gr

Arabatzis Athanasios

Ecotouristic Centre of Dadia
GR 684 00 Dadia Evros
Tel: + 30 2554-0-32263

Belalidis Thanos

Sea Turtle Protection Society ARCHELON
PO Box 30
GR 741 00 Rethimno
Tel: + 30 2831-0-72288
crete@archelon.gr

Bouklis Lambros

ANADIKSIS-Business Consultants
41 Marasli and Spefsipou st.
GR 106 76 Kolonaki - Athens
Tel: + 30 21-0-7299212
l.bouklis@attglobal.net

Chaniotaki Photini

TEI of Sitia
11 Messolongiou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 6946-404872
xaniotaki@.dd.teiher.gr

Chalvatzis Theodoros

TEI of Irakleio
25 Anogeion st.
Therissos Irakleio
Greece
Tel: + 30 6973-301349

Chelioudakis Konstantinos

TEI of Irakleio
10 Polychronidi st.
GR 731 32 Chania
Tel: + 30 2821-0-41364

Chonianaki Photini

E.T&T Ltd
47 Ventouri st.
Cholargos Athens
Tel: + 30 21-0-6564776 / 7
ett@tee.gr

Chrysoimalis Christos

Ministry of Environment
36 Trikalon st.
GR 115 26 Athens
Tel: + 30 21-0-6983467
tdfp@minenv.gr

Dafis Spyros

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Dimitriou Angeliki

ALKYON
29 Rodon st.
GR153 41 Ag.Paraskevi
Tel: + 30 21-0-6511929

Drossinakis Paris

Business Architects Consultants
8 Venizelou st.
GR 546 24 Thessaloniki
Tel: + 30 231-0-222268
pd@baconsult.gr

Drougas Panagiotis

Ministry of Agriculture
Directorate General of Natural
Environment,
Forest Development and Protection
3-5 Ippokratous st.
GR 101 64 Athens
Tel: + 30 21-0-3628327 / 2124715
daspros@minagr.gr

Economakis Michalis

Tourism and Cultural Development
Agency of Municipality of Itanos
GR 723 00 Palaikastro
Tel: + 30 2843-0-61546
deitan@sit.forthnet.gr

Fotiou Stefanos

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Fragoulis Antonis

TEI of Crete, Stavromenos
PO Box 140
GR 715 00 Irakleio
Tel: + 30 281-0-379602

Fygetakis Emmanouil

Town planning authority of Sitia
8 R. Pheraiou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-28902

Gavrilaki Thodora

TEI of Irakleio
1 Fleming st.
GR 711 00 Irakleio
Tel: + 30 6974-653632
doragavrilaki@yahoo.com

Giamas Pavlos

The Goulandris Natural History Museum
13 Levidou st.
GR 145 62 Athens
Tel: + 30 21-0-8087693
pgiamas@gnhm.gr

Giannakopoulos Panagiotis

ASTEAN
Tel: + 30 2841-0-42207
gtakis@hotmail.com

Glapedaki Georgia

TEI of Irakleio
18 Sifi Spantidaki st.
Chania, Greece
Tel: + 30 2821-0-94337

Goufa Paraskevi

ETAM Development Studies Ltd
1 Malikouti st.
GR 712 02 Irakleio
Tel: + 30 281-0-343330
etam@her.forthnet.gr

Grigoriadis Fotis

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Kampas Iordanis

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Karpodini Christina

Playmobil Hellas SA
9 Matsa st.
GR 145 64 K.Kifisia
Tel: + 30 21-0-8000018

Karpodini Christina

Ionian Gulf and Mediterranean Star
9 Matsa st.
GR 145 64 K.Kifisia
Tel: + 30 21-0-8000018
chr-karpodini@playmobil.gr

Katsaboxakos Konstantinos

Group of Organic Farmers
6 K. Karamanli st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-28131
ksit@otenet.gr

Katsakiori Maria

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Kifonidis Nikos

Greek Biotope/Wetland Centre
PO Box 8571
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 28430 23750
keomanik1@yahoo.gr

Kladou Irini

Sea Turte Protection Society
ARCHELON
PO Box 30
GR 741 00 Rethimno
Tel: + 30 2831-0-72288
crete@archelon.gr

Kontogiannakis Emmanouil

1 Fleming st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-24324

Kotsifaki Argiro

TEI of Irakleio
16 Katechaki st.
Tel: + 30 6974-304035

Krasadakis Giorgos

Sitia Development Organisation
5 Antheon st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-25967
giorgio_sit@yahoo.com

Kritikou Athina

TEI of Irakleio
25 Anogeion st.
Therisos Irakleio
Tel: + 30 6972-088134

Lasithiotakis Ioannis

Forest Directorate of Lasithi
8 R. Kapetanaki st.
GR 721 00 Ag. Nikolaos
Tel: + 30 2842-0-82490

Lazaridou Thalia

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Levantakis Charalabos

"Panagia Akrotiriani" Foundation
37 K. Fragkouli st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-25318
levant@sit.forthnet.gr

Lironi Eleni

ETAM Development Studies Ltd
1 Malikouti st.
GR 712 02 Irakleio
Tel: + 30 281-0-343330
etam@her.forthnet.gr

Markogiannaki Androniki

Sitia Development Organisation
5 Antheon st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 6945-788066
nicky_mar@yahoo.com

Marmakethianaki Eleftheria

TEI of Irakleio
Selia M.
GR 720 52 Lasithi
Tel: + 30 2844-0-22305

Mavri Sofia

ANADIKSIS-Business Consultants
41 Marasli and Spefsipou st.
GR 106 76 Kolonaki - Athens
Tel: + 30 21-0-7299212
l.bouklis@attglobal.net

Mavrokosta Chrisoula

Development Studies Ltd
GR Agia Irini – Spilia Irakleio
Tel: + 30 281-0-343336
spok_creta@yahoo.co.uk

Miliara Angeliki

TEI of Irakleio
35 A. Melidoni st. GR Irakleio
Tel: + 30 281-0-281562

Mintsidi Mania

ANADIKSIS-Business Consultants
41 Marasli and Spefsipou st.
GR 106 76 Kolonaki - Athens
Tel: + 30 21-0-7299212, 6972-229911
kalmani@otenet.gr

Naziridis Theodoros

Information Center of Kerkini Wetland
GR 620 55 K.Poroia
Tel: + 30 2327-0-28004
wkerkini@otenet.gr

Nedos Vasilis

Newspaper "To Vima"
GR 103 27, ATHENS
Tel: + 30 21-0-3333886
vnedos@dolnet.gr

Panagopoulou Irini

Sea Turtle Protection Society
ARCHELON
57 Solomou st.
GR 104 32 Athens
Tel: + 30 21-0-5231342
crete@archelon.gr

Papadakis Konstantinos

University of Crete
203 PO Box
GR 741 00 Rethimno
Tel: + 30 2831-0-77830

Papadakis Nikos

XI Department of Archaeology of Lasithi
74 K. Palaiologou st.
GR Ag. Nikolaos
Tel: + 30 2842-0-22462

Papadomanolaki Polina

TEE of Sitia
116 28th October st
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-28622

Pappas Nikolaos

TEI of Irakleio
42A Tsirintanidon st.
GR Irakleio
Tel: + 30 281-0-280718

Parmenopoulos Kostas

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Paterakis Thodoros

Prefecture of Lasithi
5 Antheon st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-28094
paterakis@dd.teiher.gr

Pateraki Stella

TEI of Sitia
4th of September st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 6942-613494
pateraki@.dd.teiher.gr

Paximadaki Maria

TEI of Crete
14 Itanou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-23872

Perakis Ioannis

Municipality of Itanos
GR 723 00 Palaikastro
Tel: + 30 2843-0-29600
itanos@otenet.gr

Perakis Vangelis

Sitia Ecology Group
25 G. Arkadiou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-23249

Petrakis Nikos

Sitia Development Organisation
5 Antheon st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-23590
oas@sit.forthnet.gr

Potamianakis Georgios

Forest Directorate of Lasithi
8 R. Kapetanaki st.
GR 721 00 Ag. Nikolaos
Tel: + 30 2842-0-82490

Poulianakis Giannis

Forest Directorate
Region of Crete
Dasiko Phitorio Phinikias
GR 714 10 Irakleio
Tel: + 30 281-0-315997

Prombonas Michalis

Natural History Museum of Crete
PO Box 2208
GR 714 09 Irakleio
Tel: + 30 281-0-393281
mprobonaspn@hmc.uoc.gr

Savidakis Nikos

Municipality of Sitia
9 Vartolomeou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-29408

Sarakenidis Dionisis

Municipality of Methoni
Methoni Pierias
Tel: + 30 2353-0-47810

Sgouraki Dimitra

TEI of Irakleio
92 Vlites Akrotiriou st.
Souda Chania Crete
Tel: + 30 2821-0-81174
dhmhrasgouraki@hotmail.com

Skordas Kiriakos

Macedonia and Thrace Hunters'
Association
4 Evripidou st.
GR 546 35 Thessaloniki
Tel: + 30 231-0-246640
kskordas@hunters.gr

Spanoudakis Philotheos

Reverend Father
The Holy Monastery of Toplou
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-61226

Svoronou Eleni

WWF Hellas
26 Phillelinon st.
GR 105 58 Athens
Tel: + 30 21-0-3314893
e.svoronou@wwf.gr

Terezakis Manos

Kondylaki 52 st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-27068 / 27112
Manos960@otenet.gr

Tomassini Barbara

Mediterranean SOS Network
3 Mamai st.
GR 104 40 Athens
Tel: + 30 21-0-8228795
medsos@ath.forthnet.gr

Tounta Dimitra

TEI of Sitia
14 Kazatzaki st., GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 6946-947611
tounta@.dd.terher.gr

Troulinos Nikolaos

Biological cultivations
GR 723 00 Palaikastro Sitia
Tel: + 30 6944-577192

Tsantakis Manolis

Tourism and Cultural Development
Agency of Municipality of Itanos
GR 723 00 Palaikastro Sitia
Tel: + 30 2843-0-61305
manolis@photoart.gr

Tsantilis Dimosthenis

Environmental Society of Rethimno
GR 741 00 Rethimno
Tel: + 30 2831-0-32197
dtsant@otenet.gr

Tsartas Paris

Aegean University
8 Michalos st.
GR 821 00 Chios
Tel: + 30 2271-0-35113
ptsar@aegean.gr

Tsiaoussi Vasiliki

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Tsimitakis Giannis

Municipality of Sitia
9 P. Vartolomaiou st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-29402

Tsitsi Maria-Dafne

Greek Biotope/Wetland Centre
14th km Thessaloniki-Mihaniona
PO Box 60394
GR 570 01 Thermi
Tel: + 30 2310 473320
ekby@ekby.gr

Tzortzakis Pantelis

Forest Directorate
Region of Crete
Dasiko Phitorio Phinikias
GR 714 10 Irakleio
Tel: + 30 281-0-252311

Valasakis Konstantinos

Loyalward Hellas S.A.
7 Imitou st.
GR 175 61 P. Phaliro
Tel: + 30 21-0-9423666
lwhellas@athserv.otenet.gr

Vougiouklakis Konstantinos

Union of Agricultural Co-operatives of Sitia
56 Fleming st.
GR 723 00 Sitia
Tel: + 30 2843-0-24078

Xirouchakis Stavros

Natural History Museum of Crete
PO Box 2208
GR 71409 Irakleio
Tel: + 30 281-0-393279
sxinouch@nhmc.uoc.gr

ISBN: 960-7511-16-6